

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 2

Херсон-2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Заступник головного редактора:

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Цапів Алла Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Республіка Польща)

Гамзюк Микола Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словацька Республіка)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Республіка Словенія)

Маріна Олена Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Руденко Людмила Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(Протокол від 27.06.2018 р. № 13)**

**Журнал включено до наукометричної бази даних
Index Copernicus (Республіка Польща)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Бондаренко О.М., Воленко К.В.

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТЕРМІНІВ ПІДМОВИ АРХІТЕКТУРИ
ТА ЇХ АСИМІЛЯЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.....11

Бучіна К.В.

КОНЦЕПТОПОЛЕ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ БУВАЛЬЩИНИ.....16

Ващинська Я.Б.

ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕЙКСИС»:
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СПЕЦИФІКА.....20

Герасимів Л.Я., Гошилик В.Б.

ТАКТИКА ВИПРАВДАННЯ ЯК КООПЕРАТИВНА ТАКТИКА
В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ ЗВИНУВАЧЕННЯ/ВИПРАВДАННЯ.....25

Глущенко Г.Б.

ГРАФОСЕМІОТИЧНЕ КОДУВАННЯ В РОМАНАХ АЛІ СМІТ.....30

Гнезділова Я.В.

МЕТАКОМУНІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕМАНІПУЛЯЦІЇ.....34

Гончаров Г.В.

ДОСВІД РОЗВИТКУ НАВИЧОК РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКОМ
У КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ IELTS.....39

Михайліченко Ю.В.

БАГАТОЛИКИЙ «ДЖЕНТЛЬМЕН»:
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ44

Пікалова А.О.

СПЕЦИФІКА ТЕМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО
ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....48

Пожарицкая Е.А., Ежкова А.Г.

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ И СВОЙСТВА
АНГЛОЯЗЫЧНОГО ГОТИЧЕСКОГО РОМАНА В ДИАХРОНИИ.....53

Федишин М.І.

РЕЛІГІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....58

Федорчук М.М.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ВАРІАНТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ:
ІСТОРИЧНИЙ І СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ
(НА ПРИКЛАДІ АРХАЇЗМІВ).....62

Шугаєв А.В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФЕРЕНЦІЙНИХ ДИСКУРСИВНИХ
МАРКЕРІВ У МЕДІАДИСКУРСІ.....66

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Балабін В.В. ДОСВІД РОЗРОБЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА.....	70
Висоцька Р.Р. «ПАНІ БОВАРИ» – ЛІТЕРАТУРНИЙ ШЕДЕВР ЕПОХИ ФРАНЦУЗЬКОГО РЕАЛІЗМУ.....	75
Воробйова І.А., Фрідріх А.В. АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ У ТВОРАХ АГАТИ КРИСТІ ТА ЇХНІ ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	79
Головньюва-Коппа О.О., Любчик А.С. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ СТРАХУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СТІВЕНА КІНГА).....	87
Єлісєєва С.В. ЛОНГРІД ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ	92
Кожемяченко Н.В. СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ПОЛІКОДОВИЙ ТЕКСТ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ.....	97
Павловська Л.І. ПОЧЕСНІ ПРОФЕСІЙНІ ЗВАННЯ В НІМЕЧЧИНІ. ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ І ВИХОВНИЙ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ ЗВАНЬ «MEISTER» ТА «OBERINGENIEUR»).....	103
Полякова О.В. РОСІЯНІЗМИ В КІНОПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ.....	107
Сереброва Л.М. РОЛЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ).....	111
Совпенко М.О., Федоренко С.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ПОЛІТКОРЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ.....	116
Сухий О.О. ОСОБЛИВОСТІ АНТОНІМІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ «ПРЯМИХ ІНВЕСТИЦІЙ»).....	123
Школяр Л.В. УРАХУВАННЯ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИХ АСПЕКТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ).....	128

СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Гуменюк З.В.

ВИХОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПОМЕРАНІЇ
В ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВІ НІМЕЧЧИНИ.....132

Дабагян І.М., Павловська Л.І.

СИНТЕЗ НАУКИ, ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА В МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ВИДАНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ Т.Г. ШЕВЧЕНКОВІ).....136

Джура М.З.

МОВНИЙ АНАЛІЗ БАЙКИ З «ПАНЬЧАТАНТРИ» «ВОСКРЕСИТЕЛІ ЛЕВА»
З ОГЛЯДУ НА НАВЧАННЯ САНСКРИТУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ.....140

Заєць В.Г., Томіліна Ю.М.

ДИНАМІКА ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ МОРФЕМ
У ЛЕКСИКОНІ ТЕКСТІВ ПЕРІОДИКИ.....148

Ковальчук О.П.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ЕПОНІМІВ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ.....153

Курочка С.О.

ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ІМПЕРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ СЕМАНТИКОЮ
СУМІСНОЇ ДІЇ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....157

Москалюк Е.В.

ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА
КАК МАНИПУЛЯТИВНОГО ВИДА КОММУНИКАЦИИ161

Рокун І.А.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ В ДИСКУРСІ ПОКОЛІНЬ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....165

Романюха М.В.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ170

Рубцова В.В., Саліонович Л.М.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
В НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....174

Ставенко О.В.

СЮЖЕТ І КОМПОЗИЦІЯ КАЗКИ В РАКУРСІ ВИВЧЕННЯ
СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ ЛІНГВІСТИКИ.....178

Хоровець В.Є.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ
СИНТАКСИЧНОЇ ПОДІЛЬНОСТІ ПРИЙМЕННИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРИЙМЕННИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ ПРИЧИНИ
АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ).....183

Чернявська А.В.

СЕМАНТИКА ФЛОРОНІМА *КВИТКА*
В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....189

Шепітько С.В., Пилипшанова К.В.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ СИМВОЛІВ
В АНІМАЛІСТИЧНИХ ПРИСЛІВ'ЯХ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....196

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Голоцукова Ю.О.

РОЛЬ ІСТОРИЗМІВ У РОМАНІ В. МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛ».....201

Кардашова Е.В., Фильчук Т.Ф.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ
В ПУБЛІЦИСТИЧЕСКОМУ ДИСКУРСІ.....206

CONTENTS

SECTION 1

ROMANIC LANGUAGES

Bondarenko O.M., Volenko K.V.

BORROWINGS OF TERMS IN THE FIELD OF ARCHITECTURE
AND THEIR ASSIMILATION IN ENGLISH.....11

Buchina K.V.

FIELD OF CONCEPTS IN GERMAN FOLK TALES.....14

Vashchynska Ya.B.

APPROACHES TO INTERPRETING CONCEPT «DEIXIS»: GENERAL
CHARACTERISTICS AND SPECIFICS..... 20

Gerasymiv L.Ya., Goshlyk V.B.

THE EXCUSE TACTICS AS A COOPERATIVE TACTICS
IN THE COMMUNICATIVE SITUATION OF ACCUSATION/EXCUSE 23

Glushchenko G.B.

GRAPHO-SEMIOTIC CODE IN ALI SMITH'S NOVELS..... 30

Gnezdilova Ya.V.

METACOMMUNICATION AS AN INSTRUMENT OF DEMANIPULATION..... 34

Goncharov G.V.

EXPERIENCE OF TEACHING DICTIONARY SKILLS
TO NON-LANGUAGE CADETS IN PREPARATION FOR IELTS.....39

Mykhailichenko Yu.V.

MANY FACES “GENTLEMEN”: LINGVOCULTURAL CONCEPT
BETWEEN THE PAST AND FUTURE 44

Pikalova A.O.

SPECIFICITY OF THE THEMATIC ORGANIZATION
OF THE ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN’S POETIC DISCOURSE 48

Pozharitskaya E.A., Yezhkova A.G.

LEXICO-SYNTACTIC PROPERTIES AND CHARACTERISTICS
OF THE ENGLISH GOTHIC NOVEL IN DIACHRONY..... 53

Fedyshyn M.I.

RELIGIOUS DISCOURSE AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH..... 58

Fedorchuk M.M.

AMERICAN VARIETY OF THE ENGLISH LANGUAGE: HISTORICAL
AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF SURVIVALS).....62

Shuhaiev A.V.

THE FUNCTIONING OF INFERENTIAL DISCOURSE MARKERS
IN MEDIA-DISCOURSE.....66

SECTION 2 TRANSLATION STUDIES

Balabin V.V.

DEVELOPING PROFESSIONAL STANDARDS
FOR THE MILITARY INTERPRETER.....70

Vysotska R.R.

«MADAME BOVARY» – AS THE MOST FAMOUS MASTERPIECE
OF FRENCH REALISM75

Vorobiova I.A., Fridrikh A.V.

ENGLISH PHRASEOLOGISMS WITH ZOONYMS IN THE AGATHA CHRISTIE
STORIES AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....79

Golovnova-Koppa O.O., Liubchyk A.S.

LEXICAL MEANS OF CREATING FEAR
AND THEIR RENDERING IN THE TRANSLATION
(ON THE MATERIAL OF STEPHEN KING'S LITERARY WORKS).....87

Yeliseyeva S.V.

LONGREAD AS AN OBJECT OF THE CONTEMPORARY TRANSLATION..... 92

Kozhemiachenko N.V.

PUBLIC SERVICE ANNOUNCEMENT AS A POLYCODE TEXT:
TRANSLATION CHALLENGES AND SOLUTIONS97

Pavlovska L.I.

HONORARY PROFESSIONAL TITLES IN GERMANY:
LINGUISTIC AND EDUCATIONAL ASPECTS.....103

Polyakova O.V.

RUSSICISMS IN THE TRANSLATION
OF ENGLISH ANIMATED FILMS INTO UKRAINIAN.....107

Serebrova L.M.

THE ROLE OF GERMAN LANGUAGE FOR POPULARIZATION
OF T.G. SHEVCHENKO'S WORKS (THE SECOND HALF
OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY).....111

Sovpenko M.O., Fedorenko S.V.

PECULIARITIES OF THE TRANSLATION
OF MODERN POLITICALLY CORRECT LEXIS.....116

Sukhyi O.O.

PECULIARITIES OF ANTONYMY IN ENGLISH AND UKRAINIAN
INVESTMENT TERMINOLOGY (BASED ON “DIRECT INVESTMENT”)..... 123

Shkoliar L.V.

LINGUISTIC AND PRAGMATICS ASPECTS IN TRANSITION
OF TEXTS OF ADVERTISING DISCUSSION (BASED
ON THE FRENCH SOCIAL ADVERTISING MATERIAL) 128

SECTION 3 INTERCULTURAL COMMUNICATION

Gumenyuk Z.V.

CULTURAL UND HISTORICAL PECULIARITIES
OF POMMERN IN STUDIES OF GERMANY.....132

Dabagyan I.M., Pavlovska L.I.

THE SYNTHESIS OF SCIENCE, LITERATURE AND ART
IN THE INTERNATIONAL CONTEXT (ON EXAMPLES
OF SOME EDITIONS DEVOTED TO T.G. SHEVCHENKO).....136

Dzhura M.Z.

ANALYSIS OF THE LANGUAGE OF THE TALE FROM
THE «PANCHATANTRA» – «THE LION THAT SPRANG TO LIFE»
WITH THE VIEW OF TEACHING SANSKRIT TO UKRAINIAN STUDENTS.....140

Zaiets V.H., Tomilina Yu.M.

DYNAMICS OF THE USE OF FOREIGN LANGUAGE MORPHEMES
IN THE LEXICON OF THE PERIODICAL TEXTS148

Kovalchuk O.P.

LEXICO-SEMANTIC GROUPS OF EPONYMS IN ENGLISH AND UKRAINIAN:
CONTRASTIVE ANALYSIS.....153

Kurochka S.O.

COMPARATIVE TYPOLOGY OF IMPERATIVE SENTENCES
WITH SEMANTIC OF COMPATIBLE ACTION ON MATERIAL
OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.....157

Moskaliuk E.V.

PECULIARITIES OF POLITICAL DISCOURSE
AS THE MANIPULATIVE TYPE OF COMMUNICATION.....161

Rokun I.A.

VERBAL EXPRESSION OF THE EMOTIONAL STATE
OF PERSONALITY IN DISCOURSE OF GENERATIONS165

Romaniukha M.V.

TRANSLATION ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION170

Rubtsova V.V., Salionovych L.M.

SPECIFIC ASPECTS OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN THE
SCIENTIFIC ENVIRONMENT.....174

Stavenko O.V.

THE STUDY OF PLOT AND COMPOSITION OF A FAIRYTALE IN THE
PERSPECTIVE OF MODERN SCIENTIFIC PARADIGM OF LINGUISTICS.....178

Khorovets V.Ye.

ON THE QUESTION OF DEFINING CRITERIA OF THE PREPOSITIONAL
EQUIVALENT SYNTACTIC SEPARATNESS (BASED ON CAUSAL
PREPOSITIONAL EQUIVALENTS IN ENGLISH AND MODERN GREEK).....183

Cherniavska A.V.

SEMANTICS OF THE FLORONYM *FLOWER* IN THE UKRAINIAN
AND ENGLISH PHRASEOLOGY.....189

Shepitko S.V., Pylypshanova K.V.

CULTURAL AND LINGUISTIC ANALYSIS OF SYMBOLS
IN ANIMALISTIC PROVERBS IN UKRAINIAN AND ENGLISH196

SECTION 4 SLAVIC LANGUAGES

Golotsukova Yu.O.

THE ROLE OF LEXICAL ISORISM IN THE NOVEL
BY V. MALYK «THE SECRET AMBASSADOR».....201

Kardashova E.V., Filchuk T.F.

ACTUALIZATION OF GENDER STEREOTYPES
IN THE PUBLICISTIC DISCOURSE.....206

СЕКЦІЯ 1 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111:72

ЗАПОЗИЧЕННЯ ТЕРМІНІВ ПІДМОВИ АРХІТЕКТУРИ ТА ЇХ АСИМІЛЯЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Бондаренко О.М., доцент
кафедри теорії та практики перекладу
Запорізький національний технічний університет

Воленко К.В., студентка
Запорізький національний технічний університет

У статті аналізуються запозичення в підмові архітектури з латинської, французької та італійської мов. Автори наводять статистичний аналіз запозичень, простежують зміни, які відбуваються в ході асиміляції запозичень, пояснюють ступень асиміляції іншомовних запозичень в англійській мові з точки зору синхронії та діахронії.

Ключові слова: запозичення, асиміляція, термінологія архітектури, синхронія, діахронія, семантика, морфологія, фонологія.

В статье анализируются заимствования в терминологии архитектуры из латинского, французского, итальянского языков. Авторы делают статистический анализ заимствований, прослеживают изменения, которые происходят в ходе ассимиляции заимствований, объясняют степень ассимиляции заимствований из других языков в английском языке с точки зрения синхронии и диахронии.

Ключевые слова: заимствование, ассимиляция, терминология архитектуры, синхрония, диахрония, семантика, морфология, фонология.

Bondarenko O.M., Volenko K.V. BORROWINGS OF TERMS IN THE FIELD OF ARCHITECTURE AND THEIR ASSIMILATION IN ENGLISH

The paper analyzes borrowings from Latin, French and Italian in English terminology of architecture. The paper draws attention to statistical analysis of borrowings, changes in the process of assimilation. The degree of borrowings assimilation is explained by the authors from the point of synchrony and diachrony.

Key words: borrowing, assimilation, terminology of architecture, synchrony, diachrony, semantics, morphology, phonology.

Постановка проблеми. Запозичення – це органічна складова частина процесу еволюції мови, основне джерело лексичного збагачення. Завдяки запозиченням створюються нові корені, словотворчі елементи і точні терміни, вони також є наслідками змін, що відбуваються в житті людини.

Проведений аналіз у межах цієї теми показав, що в лінгвістиці існують різне ставлення до визначення явищ, що розуміються під терміном «запозичення». Традиційно воно характеризується як перехід, перенесення, переміщення різних елементів однієї мови в іншу мову. За визначенням Реформатського О.О. [5, с. 476], цей термін є не тільки міжмовним процесом (переміщення різних елементів з однієї мови в іншу), але і внутрішньомовним (запозичення всередині однієї мови, наприклад діалектів, професійної

мови, жаргонів у літературну мову і навпаки). Діахронічне вивчення запозичень передбачає встановлення часу появи чужомовного слова в мові-реципієнті, поширення, активізацію його в наступні періоди, дає змогу простежити зв'язок назви з предметом, поняттям і зміни цього зв'язку протягом певного історичного періоду. До діахронії належать також і процеси фонетичної, граматичної і семантичної адаптації. Водночас окремі аспекти вимагають застосування синхронічного методу під час розгляду запозичень: виділення тематичних груп лексики, характеристики семантичного обсягу слів і семантичних відношень всередині цих груп. Д. Будняк поєднує аспекти діахронії та синхронії і визначає лексичне запозичення як тривалий процес, у результаті якого слова та їх структурні елементи однієї мови постійно засвоюються системою іншої

мови на основі мовних, економічних і культурних відносин різних народів [4, с. 12].

Актуальність вивчення запозичень у підмові архітектури пояснюється зростаючою тенденцією проникнення іншомовної лексики у всі шари словникового складу сучасної англійської мови, зокрема підмови архітектури, а також бурхливими суперечками лінгвістів про наслідки цього процесу для самобутності англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Великий внесок у дослідження теоретичних аспектів лексичних запозичень зробили вчені Л. Блумфілд, Л.П. Крисін, Д.С. Лотте, В.П. Секирін, О.В. Суперанська, М.М. Шанський та інші. Завдяки роботам Хмельовського О.М. та Антоновича Є.А. з'явилися словники з дизайну та архітектури, Корнієнко О.П. аналізує іншомовні запозичення в німецькій мові, роботи Дулі О.В. присвячені французьким запозиченням. Але, на нашу думку, дослідження запозичень англійської мови в галузі архітектури не було здійснено в достатньому обсязі.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є вивчення особливостей асиміляції французьких, латинських та італійських запозичень в англійській термінології архітектури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того щоб стати запозиченням, слово, що прийшло з іншої мови, має закріпитися в новій для себе мові, щільно ввійти в його словниковий склад. У випадку запозичення відбувається адаптація слова до фонологічної і морфологічної системи мови, що запозичує [3, с. 24]. Закріплення запозичених слів у мові залежить від різних причин, найбільш важливою з яких є здатність нового слова адекватно виражати нове поняття або відтінок вже відомого поняття.

Вивчення явища запозичення в аспекті синхронії та діахронії показало, що синхронія займається виділенням тематичних груп лексики, характеристикою семантичного обсягу слів та семантичних відносин всередині цих груп, а діахронія передбачає встановлення часу появи чужомовного слова в приймаючій мові, активізацію його вживання в наступні періоди, дає змогу простежити зв'язок назви з предметом, поняттям і зміни цього зв'язку протягом певного історичного періоду, а також дає змогу вивчення процесів фонетичної, граматичної і семантичної адаптації.

Таким чином, процес асиміляції запозичених лексичних одиниць є результатом взаємодії фонетичних, морфологічних і семан-

тичних систем мови-донора і мови-приймача. Ці явища не збігаються в різних мовних системах, тому під час переходу в приймаючу мову іншомовні слова обробляються згідно з її нормами і законами.

За визначенням Ахманової О.С. [2, с. 48], під асиміляцією слід розуміти пристосування одних звуків до інших, що полягає в пристосуванні рекурсії (відступу) попереднього звуку до екскурсії (вступу, початку) подальшого звуку. Процес асиміляції може бути настільки глибоким, що іншомовне походження таких слів не відчувається носіями англійської мови та виявляється лише за допомогою етимологічного аналізу, а ступінь асиміляції залежить від того, наскільки давно відбулося запозичення, чи відбулося воно усним шляхом або письмовим, наскільки вживаним є слово тощо.

Розрізняють три групи запозичень [1, с. 215]: повністю асимільовані, частково асимільовані і варваризми. Зазвичай повністю асимільовані слова цілком відповідають англійській граматичній, фонетичній і орфографічній системам за формоутворенням, вимовою і написанням, є нейтральними стилістично і можуть утворювати похідні або складні слова, тобто бути базою для словотвору [3, с. 21]. Вони сприймаються як суто англійські, а не іноземні слова.

Частково асимільовані слова залишилися іноземними за вимовою, написанням або граматичними формами. Вони поділяються на такі підгрупи [3, с. 27]:

1) слова, які не асимільовані семантично, – позначають побутові, географічні та інші реалії іншого народу;

2) слова, які не асимільовані морфологічно, – зберегли граматичні форми, що не властиві мові, яка запозичує;

3) слова, які не асимільовані фонетично, – не зазнали фонетичних змін відповідно до звукової бази запозичень.

Варваризми, у свою чергу, – це іншомовні слова або вислови, які не стали загальноживаними та повністю не засвоїлися приймаючою мовою. Варваризми не перекладаються, іноді зберігають на письмі графічну передачу вихідної мови [3, с. 30].

У ході цього дослідження було проаналізовано 300 термінів підмови архітектури з класичних мов (грецької та латини), французької та італійської, оскільки їхня частка та вплив на словниковий склад цієї сфери є найбільшими. Під час дослідження виявилися особливості процесу адаптації іншомовних слів до англійської мови. Деяка частина запозичених

слів (24%) змінюється, підкорюючись фонетичним та граматичним правилам англійської мови, для того, щоб полегшити сприйняття мовцями складних за написанням та вимовою іншомовних слів. Інша, більш чисельна група слів (76%), залишає свою зовнішню форму і в такому вигляді входить до складу англійської мови. Чіткої системи, за якою слово адаптується повністю або лише частково, не існує, проте можна спостерігати деякі тенденції щодо пристосування запозичень до норм англійської мови.

Слова французької мови в підмові архітектури в більшості випадків залишають свою зовнішню форму, але є декілька прикладів, де пристосування все ж таки здійснюється:

1) заміна словотворчої морфемі *-ee* на англійську *-y*: *trophee* → *trophy* - трофей, орнамент у вигляді броні, *alle'e* → *ally* - алея;

2) вилучення з подвоєнь однієї букви: *balconnet* → *balconet* - огорожа; фальшивий балкон у вікна; *dentille* → *dentil* - зубчатий орнамент; *palissade* → *paliade* - налісад, огорожа, паркан; *feuillage ornaments* → *foliage ornaments* - орнамент у вигляді листя;

3) заміна буквосполучення *-eu* на *-o*: *interieur* → *interior* - інтер'єр, *exterieur* → *exterior* - екстер'єр; *feuillage ornaments* → *foliage ornaments* - орнамент у вигляді листя;

4) наявність французької словотворчої морфемі *-ery*, яка сприймається носіями англійської як одвічна у словах, що позначають монастирі: *puppery* - жіночий монастир; *lamasery* - ламаїстський монастир; *monastery* - монастир, лавра.

Також можна відзначити функціонування двокомпонентних термінологічних сполучень, в яких запозичене з французької мови слово поєднується з одвічним англійським словом. Такі поєднання вказують на асиміляцію запозичень за нормами приймаючої мови [6, с. 37]. Наприклад, *mansard (fr. mansarde) roof (eng.)* - мансардний дах; *flying (eng.) buttress (O.Fr. botrez)* - аркбутан, апрочний контрфорс; *embrasure (fr.) door (eng.)* - віконниця (ставні) амбразури; *lattice (O.Fr. latiz) window* - вікно з ромбовидними склом. У ході наших досліджень виявлені не тільки двохкомпонентні сполучення, а й трьох- та чотирьохкомпонентні: *straight (eng.) - barrel (fr. baril) vault* - циліндричний звід; *leaf (eng.) and foliage (fr. feuillage) scroll work* - листяний орнамент.

Проаналізувавши запозичення з повним ступенем асиміляції, ми можемо говорити про те, що словотвірні морфемі набувають

функцію суфіксу. Слова, які походять з різних мов, утворюють дво- або багатоконпонентні словосполучення, вступають у семантичні і морфологічні відносини. Саме це свідчить про асиміляцію запозиченого слова.

Проте існують слова французького походження, що не змінили свою форму і становлять більш численну групу в підмові архітектури.

Деякі слова мають нехарактерні для англійської мови буквосполучення *eau*: *Beaux Arts* - Боз-арт (неокласична архітектура); *Art Nouveau* - Ар Нуво (архітектура модерна); *trumeau* - трюмо, простінок. Асиміляція слів не відбулась, оскільки саме в такому вигляді закріпилось їхнє значення та вірно сприйняття. Заміна іншомовної морфемі на відповідну англійську може сприяти підміні понять та викривленню термінології.

Велика група слів має закінчення *-que* у термінах: *arabesque* - арабеска (орнамент); *Baroque* - бароко; *grotesque* - гротеск; *Plateresque* - платереско (іспанський стиль); *Romanesque* - романський стиль; *antique flat tile* - антична плоска черепиця.

Така морфема має значення «виконаний у стилі, схожому на той, що позначено кореневою морфемою» і зберігається незмінною у всіх мовах. У цьому випадку асиміляція не відбувається, тому що підмова архітектури використовується вузьким колом людей і немає потреби пристосовувати до широкого загалу морфему, що позначає приналежність до певного архітектурного стилю.

Наявність словотворчої морфемі *-ette* пояснюється тим, що в англійській мові не існує відповідної словотворчої морфемі, яка позначає зменшення розміру без зміни частини мови, семантичних зв'язків всередині слів або додавання допоміжного слова. Саме тому такі запозичення зберегли свою іншомовну форму: *baguette* - багет, астрагал; *colonnette* - маленький стовп; *lunette* - кругле вікно в даху, тимпан; *touchette* - мушет (орнамент); *palmette* - пальмета (орнамент у вигляді пальмового листя); *rosette* - орнамент з трояндою.

Підмова архітектури насичена термінами з латини, які характеризуються наявністю типових суфіксів:

1) *-us*: *colossus* - велика статуя; *oculus* - кругле вікно; *porticus* - портик; *abacus* - абака, рахівниця; *circus* - кругла площа;

2) *-um*: *museum* - музей; *atrium* - переднє подвір'я; *mausoleum* - мавзолей; *podium* - подіум; *sacellum* - святилище; *ciborium* - циборіум, кивот;

3) *-ism*: *brutalism* – бруталізм; *constructivism* – конструктивізм; *formalism* – формалізм; *futurism* – футуризм; *modernism* – модернізм.

Можна також виокремити найбільш вживані префікси:

1) *di-* : *distyle* – портик з двома колонами; *diglyph* – диглиф;

2) *in-* : *invert* – зворотна арка, *intaglio* – поглиблений орнамент; *intarsia* – вставка у дерев'яний виріб;

3) *pro-* : *propylon* – монументальна арка; *pronaos* – пронаос (відкрита або закрита прибудова перед входом в храм);

4) *semi-* : *semi-dome* – напів-зведення; *semi-column* – напівколона.

Проаналізувавши ці групи морфем, можна стверджувати, що деякі суфікси і префікси мають єдине значення в латинській та англійській мовах, наприклад суфікс *-ism* (у підмові архітектури позначає приналежність до якоїсь течії), префікси *di-* (два), *pro-* (рух вперед) та *semi-* (половина чогось) повністю адаптувались в англійській мові і зберегли латинські значення. Тому ці одиниці, які перейшли з латинської, мають прозору семантику та сприяють точності їх розуміння, не призводячи до спотворення терміну. Інші ж, як *-um* (позначає однину) та *in-* (рух всередину) набули англійською мовою додаткових значень.

Говорячи про запозичення з італійської мови, треба зазначити, що вони, так само як і французькі, переважно залишають свою зовнішню форму в підмові архітектури. Проте є декілька випадків, коли слова пристосовуються до англійської, змінюючи свою форму до більш прийняттого звучання:

1) вилучення з подвоєнь однієї букви: *citadella* → *citadel* – цитадель, фортеця; *capella* → *Capella* – капелла; *accollata* → *accolata* – церемонія прийняття у рицарі; *parapetto* → *parapet* – парапет, перила;

2) вилучення голосної в закінченні: *soffita* → *soffit* – софіт, стеля; *arsenale* → *arsenal* – склад зі зброєю; *archivolt* → *archivolt* – архівольт (обрамлення аркового пропізу); *baldachino* → *baldachin* – балдахін; *mannerismo* → *mannerism* – маньєризм (раннє бароко); *pilastro* → *pilaster* – піластр (від колони, що зливається зі стіною); *citadella* → *citadel* – цитадель, фортеця.

Також можна відзначити функціонування двокомпонентних термінологічних сполучень, при яких запозичене з італійської мови слово поєднується з одвічним словом. Такі поєднання вказують на асиміляцію запози-

чень за нормами приймаючої мови: *string cornice* – поясок (архітектурна деталь або елемент кладки); *raking cornice* – фронтонний карниз; *stucco work* – ліпна робота, ліпнина; *stucco wall* – оштукатурена стіна; *blind arcade* – сліпа аркада; *grotto work* – рокайль (орнамент у вигляді раковини); *biforate window* – вікно, розділене центральною колоною на дві рівні арокні частини. Оскільки мова має системний характер, лексичні одиниці підпорядковуються законам мови-реципієнта.

Інша частина слів зберігає свою форму, яку можна ідентифікувати типовими для цієї мови словотворчими морфемами із закінченням на голосну, непритаманними англійській мові, наприклад *-co*, *-to*, *-zo*, *-la*, *-ia*, *-de*: *fresco* – фреска; *portico* – кружганок, портик; *stucco* – штукатурка; *grotto* – грот, печера, декорована раковинами або каменем; *terrazzo* – терацо (венеціанська мозаїка); *cupola* – купол; *pergola* – пергола (навіс з рослин, що в'ються); *loggia* – лоджія; *arcade* – аркада; *balustrade* – балюстрада, парапет; *facade* – фасад; *torsade* – кручений візерунок або орнамент.

Під фонетичною асиміляцією лексичних запозичень розуміється адаптація звуків мови-донора або зміна наголосу, нехарактерних для фонетичної системи приймаючої мови. Найбільшої фонетичної асиміляції в підмові архітектури зазнають запозичення з французької мови за допомогою таких процесів: 1) переміщення наголосу з останнього складу на перший у таких словах: *colour* – колір; *passage* – пасаж (крита галерея з рядом крамниць); *cottage* – котедж; 2) заміна французького звуку *ж* на англійський *дж*: *cottage* – котедж; *hermitage* – хатина монаха-відлюдника; *passage* – пасаж (крита галерея з рядом крамниць).

Фонетично не асимілюється французьке буквосполучення *ch*, яке читається як *ш*, замість англійської *ч*: *cartouche* – орнамент у вигляді згортку; *chevron molding* – ліпнина зигзагоподібного малюнка; *mouchette* – мушет (орнамент); *chateau* – шато (замок); *cartouche* – картуш (мотив у вигляді напів розгорнутого сувою, згортку).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений статистичний аналіз лексичних запозичень обсягом 300 лексичних одиниць виявив, що найбільша кількість запозичень відбувається з французької мови (47%) та латинської мови (39%), а найменша – з італійської (14%). Переважання

французьких слів зумовлено тим, що французька є мовою мистецтва і впливає на розвиток інших країн у цих сферах, у той час як латинська – мова науки і літератури – багато віків залишалась панівною та єдиною сприятливою для написання наукових праць, створення нових термінів тощо. Незначна кількість італійських слів пояснюється відносно недавнім для англійської мови початком активного запозичення, лише з епохи Відродження. Більшість іншомовних лексичних одиниць повинні підпорядковуватися граматичним та фонетичним законам та нормам мови-реципієнта. Більший ступінь змін свідчить про більш ґрунтову асиміляцію іншомовного слова в приймаючій мові за умови, якщо подібні зміни не приводять до небажаних наслідків, таких як омонімія термінів або викривлення семантичних зв'язків. Асиміляція запозичень може бути повною, коли фонетична і граматична форми слів повністю відповідають правилам мови, що запозичує та частковою, де зовнішня форма або вимова

мови-донору залишаються. Асиміляція слів як французького, так і італійського походження є складнішою, ніж латинського, адже з моменту запозичення останніх пройшло достатньо часу, тому для носіїв мови іншомовне походження цих слів стало непомітним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. М.: Литература на иностранных языках. 1959. 351 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Ком. Книга, 2007. 576 с.
3. Багинская И.Н. К проблеме ассимиляции заимствований. М.: Наука, 2005. 214 с.
4. Будняк Д.В. Полонизмы в современном украинском литературном языке : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.02. Київ, 1991. 56 с.
5. Реформатский А.А. Введения в языковедение: учебник для студ. филол. спец. ВПУЗ. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, Аспект Пресс, 2004. 518 с.
6. Сарангаева Ж.Н. Роль заимствований в английском языке. Вестник Калмыцкого университета, 2015. № 3(27). С. 22–26.

УДК 811.112.2:165.194]:398.21

КОНЦЕПТОПОЛЕ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ БУВАЛЬЩИНИ

Бучіна К.В., аспірант,
старший викладач кафедри німецької філології та перекладу
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто текстові концепти німецькомовної фольклорної бувальщини (первинно – усне оповідання про зустріч людини з надприродним та правила поведінки в такому випадку, зафіксоване у формі письмового тексту), наводяться релевантні визначення низки дослідників, описуються типи текстових концептів. В якості узагальнення наводяться складові норми поведінки, тобто риси характеру, що допомагають виживати під час зустрічі з незвичним: підкорення, сумління, обережність, скромність.

Ключові слова: бувальщина, надприродне, норма поведінки, текстовий концепт.

В статье рассматриваются текстовые концепты немецкоязычной фольклорной бувальщины (изначально – устный рассказ о встрече человека со сверхъестественным и правила поведения в данном случае, зафиксированные в форме письменного текста), приводятся релевантные определения ряда исследователей, описываются типы текстовых концептов. В качестве обобщения приводятся составляющие нормы поведения, т.е. черты характера, помогающие выживать во время встречи со сверхъестественным: подчинение, совесть, осторожность, скромность.

Ключевые слова: быличка, норма поведения, сверхъестественное, текстовый концепт.

Buchina K.V. FIELD OF CONCEPTS IN GERMAN FOLK TALES

The article deals with the main text concepts of German folk tales (which primarily are oral tales recorded as a written texts about people meeting a supernatural force and conventions for such cases), relevant definitions by a number of prominent researchers are given, text concept types are described. As a conclusion, the author names the behavioral norms which help to survive in contact with the supernatural: obedience, conscience, cautiousness, modesty.

Key words: behavioral norm, folk tale, supernatural, text concept.

Постановка проблеми. У сучасній парадигмі лінгвістики постійно зростає інтерес до когнітивних аспектів дискурсу, через це все більшої актуальності набуває аналіз фольклорних текстів як елементів відображення світосприйняття та світобачення людей певної етнокультурної спільноти. Це зумовлює вибір німецькомовної бувальщини як одного з жанрів фольклору в якості об'єкта розгляду цієї статті. Предметом аналізу слугують текстові концепти, що активуються на ґрунті текстів бувальщини. Метою статті є аналітичний огляд історії підходів та аспектів дослідження фольклорних бувальщин.

Вивчаючи німецькомовну фольклорну бувальщину (далі – НФБ), яка є жанром неказкового прозаїчного фольклору, що передбачає історію про зустріч людини з нечистою силою, невидимим світом (духами, привидами, відьмами, чортами, підземними чоловічками тощо), в лінгвокогнітивному аспекті необхідно розглянути картину світу, що утворювалась у результаті семантичного перекодування міфологічного та етнографічного нефольклорного матеріалу через систему фольклорних кодів узагальнення, типізації та перекладу культурних смислів на мову по-

тичної символіки [5, с. 122]. Для дослідження структури знань та інформації, яка міститься в текстах НФБ, доцільно серед іншого вивчити активовані на його ґрунті концепти. Метою нашого дослідження є текстові концепти, які утворюють невід'ємну складову фольклорної картини світу, представлену в НФБ, завдяки їх тісному взаємозв'язку з текстом конкретної бувальщини, продуктом якого вони є.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього часу дослідження текстових концептів проводили такі вчені, як В.І. Карасик, Г.Г. Слишкін, О.М. Кагановська [4; 11; 3], причому їх цікавила проблема формування художніх образів. Текстові концепти досліджував також М.М. Бахтін в іншій, семіотичній парадигмі [2, с. 84].

За О.М. Кагановською, текстовий концепт «являє собою мисленнево-мовленнєве утворення змістового плану, яке характеризується багатосмисловою напруженістю та надкатегоріальністю та на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів <...> твору з метою подальшої експлікації метаобразів» [3, с. 24].

У роботі В.В. Рожкова проводиться дослідження текстових концептів на матеріалі

романів братів Стругацьких. Методом концептуального аналізу тексту виявляються та описуються текстові концепти як ментальні сутності, втілені авторами в тексті. Релеванність проведення такого аналізу вбачається в тому, що когнітивні структури вербалізуються у мові і тексті за допомогою мовних засобів, у тому числі лексичних [10, с. 33]. У цьому дослідженні текстовий концепт визначається як «фрагмент картини світу, що репрезентований у межах певного тексту як замкнутої системи», концептосфера НФБ в такому разі постає в якості «сукупності усіх концептів, репрезентованих у тексті» [10, с. 38]. Основним репрезентантом концепту в тексті вважається слово, що наділяється статусом ключового, інакше кажучи, статусом слова-теми [13, с. 12].

У своїй монографії, присвяченій когнітивно-дискурсивним аспектам англійської прозової байки, Л.С. Піхтовнікова і О.М. Гончарук експлікують сутність текстового концепту таким чином: «Текстовий концепт є специфічним для певного тексту концептом, який припускає параметризацію (розкладання на атрибути) і для своєї актуалізації апелює до текстових фонових знань адресата. Текстова реалізація концепту має комунікативну мету презентувати об'єкт, який позначається» [8, с. 24].

Виклад основного матеріалу. Виокремлення базових текстових концептів НФБ відбувається на ґрунті визначення фольклорної бувальщини. Згідно з інформацією в лексиконі загального та порівняльного мовознавства бувальщина є усним оповіданням, «що правдоподібно пояснює реальні факти минулого, назви окремої місцевості, побутові події. Обов'язковою диференційною ознакою бувальщини є зверненість у минуле, що поєднує її з легендою, надто це стосується історичної та топографічної бувальщини. На відміну від архаїзованої легенди, бувальщина сприймається як правдива розповідь» [6]. Специфікою саме німецькомовних фольклорних бувальщин слід вважати той факт, що в них приділяється багато уваги надприродним феноменам та фантастичним істотам, які зустрічаються в реальному локалізованому світі або втрачаються в нього.

У зв'язку із цим основним текстовим концептом, або ж мегаконцептом концептосфери НФБ, що об'єктивується в її текстах, слід вважати концепт ÜBERNATÜRLICHES (надприродне). Мегаконцептами, за визначенням А.М. Приходька, вважаються базові концепти, «які

репрезентують загальнолюдські поняття» [9, с. 219]. Концептами нижчого рівня, тобто макроконцептами, можна вважати фізичний прояв надприродного і психічний прояв надприродного. О.М. Приходько зауважує, що макроконцепти, як і мегаконцепти, позбавлені національного колориту та не завжди мають спеціальне ім'я в наївній картині світу, яку в нашому випадку репрезентує НФБ.

У системі ієрархічної організації концептополя за шкалою убування рівнем нижче виокремлюються гіперконцепти, які внаслідок більш низького рівня абстракції мають певну етнокультурну специфіку. Це ментальні одиниці обсягу, менше від загальнокультурного, але більшого, ніж власне концепти. Гіперконцептами, які ми можемо виділити в межах макроконцепту фізичний прояв надприродного, будуть концепти НАДПРИРОДНА ІСТОТА / ÜBERNATÜRLICHES WESEN та незвичний фізичний об'єкт / UNGEWÖHNLICHES PHYSISCHES OBJEKT. Макроконцепт психічний прояв надприродного вбачаємо за доцільне розбити на концепти нижчого порядку GEISTERHAFTES WESEN та UNGEWÖHNLICHES PHÄNOMEN.

До життєвого світу, в якому знаходиться людина, ще ближче стоять видові конструкції гіперконцептів – мезоконцепти. Концептами цього рівня вважаємо АНТРОПОМОРФНА ІСТОТА / ANTROPOMORPHES WESEN, людина / MENSCH, природний об'єкт / NATÜRLICHES OBJEKT, об'єкт, зтворений людиною / VON MENSCHENHAND GEMACHTES OBJEKT, земна істота / IRDISCHES WESEN, небесна істота / HIMMLISCHES WESEN, природний незвичний феномен / NATÜRLICHES UNGEWÖHNLICHES PHÄNOMEN, надприродний незвичний феномен / ÜBERNATÜRLICHES UNGEWÖHNLICHES PHÄNOMEN.

Поділяючи концептосферу на ще дрібніші частки, дослідники, зокрема О.М. Приходько, виокремлюють катаконцепти, тобто власне концепти. Серед текстових концептів, які позначають надприродних істот, можемо виділити такі катаконцепти, як SPUK / ПРИВІД, GEIST / ДУХ, HEXE / ВІДЬМА, TEUFEL / ЧОРТ, JUNGFRAU / ДІВА, HEILIGER / СВЯТИЙ, ERDMANN / ERDWEIB / ПІДЗЕМНИЙ ЧОЛОВІЧОК, MEERWEIB / РУСАЛКА, ENGEL / ЯНГОЛ, DUREN / POPPEL) та фізичні об'єкти з надприродними якостями (SCHATZ / СКАРП, TINKTUR / ТРУНОК, RITZ / ЩИЛИНА, BILD / КАРТИНА, HEILIGENBILD / ІКОНА, STEIN / КАМІНЬ).

До текстових концептів НФБ на позначення (над)природних феноменів відносимо LICHT (LEUCHTEN) / СВІТЛО, BLITZ / БЛИСКАВКА. Отже, досліджуване концептополе можна представити у вигляді таблиці (див. табл. 1).

Найвні текстові концепти НФБ демонструють, що фольклорна картина світу нерозривно пов'язана з тим фактом, що первинні інстинкти людини формують її ставлення до навколишнього середовища, як зауважує у своєму дослідженні надприродного Г.Ф. Лавкрафт [6]. Явища, яких людина не розуміє, а в давнину та навіть у той час, коли записувались тексти бувальщин, всесвіт наївної людини був сповнений містичних уособлень, фантастичних тлумачень та благоговійними почуттями, і невідоме у свідомості тогочасної людини було джерелом всього того, звідки беруться добро та лихо, що валиться на людину з незрозумілих для неї причин. Ми бачимо, що фольклорна картина світу, втілена в текстах НФБ, насичена надприродними істотами та різноманітними побутовими та природними предметами / об'єктами, з якими в людини складаються відповідні відносини, залежно від поведінки останньої. Автори бувальщини вважали за необхідне підготувати інших до зустрічі із невідомим і в такий спосіб робили його менш лячним, адже, знаючи правила існування у світі, насиченому незрозумілим, адресати матимуть кращі перспективи виживання.

У текстах НФБ знаходимо чимало таких правил, виражених експліцитно або імпліцитно: ... *aber als er ihn aufheben wollte, erhielt er von Poppele, der plötzlich dastand, eine tüchtige Ohrfeige, wobei derselbe sprach: „Den Kegel lässest Du liegen; Du hast ihn gehabt, warum hast Du ihn nicht behalten!“* (Poppele beschenkt Arme).

Уважаємо, що одним із провідних текстових концептів, який вербалізується в текстах НФБ, мегаконцептів за О.М. При-

ходьком [9], є норма поведінки під час зустрічі з надприродним. Він відповідає сукупності норм, яких необхідно дотримуватись у взаємовідносинах із надприродними істотами та підпорядковані йому мікроконцепти: підкорення (*Von dieser nahm der Pater, auf Geheiß seiner Führer, die Hostie in die Kapsel, worauf der Todte mit verzerrtem Gesicht in den Sarg zurücksank. (Hostie vor Entheiligung bewahrt)* [14], сумління (*Sie fanden ihn mit gebrochenem Genick. Das war das Werk des Teufels, weil Pumphut sein Wort gebrochen habe*) [15, S. 147], обережність (*Nun wußte ich, wer am Stege so oft mich gefoppt, und hütete mich fortan, nach der Abendglocke diesen Weg zu machen (Spukgeist bei Ruchenschwand)* [14], скромність (*Sogleich trat er ein, schloß die Lade auf und fand den vollen Krug. Gierig trank er ihn leer. ... Der war zunächst maßlos enttäuscht, als er den Krug leer fand und dieser sich von Stund an nicht mehr füllte (Strafe für Feldaufseher)* [15, S. 57].

Використовуючи аналіз словникових дефініцій і компонентний аналіз, ми виокремили семи / ознаки, що вербалізують текстовий концепт норма поведінки в текстах НФБ.

Для текстового концепту підкорення такими семами / ознаками є <покора>, <діяти за чийось наказом>, <вплив>, <враження>, <захоплення>.

Концепт сумління містить такі семи як <моральна відповідальність>, <моральні принципи>, <совість>.

Номінація обережність зафіксовано у НФБ такими семами / ознаками як <стриманість>, <обдумування>, <передбачливість>, <обачність>, <дбайливість>, <тактовність>, <делікатність>, <неквапливість>.

Таблиця 1

Концептополе ÜBERNATÜRLICHES (НАДПРИРОДНЕ) німецькомовної фольклорної бувальщини

		Концепти		
мега-	макро-	гіпер-	мезо-	ката-
ÜBERNATÜRLICHES	фізичний ПРОЯВ	ÜBERNATÜRLICHES WESEN	ANTROPOMORPHES WESEN	TEUFEL, JUNGFRAU, HEILIGER, ERDMANN / ERDWEIB, MEERWEIB,
			MENSCH	HEXE, POPPEL
		UNGEWÖHNLICHES PHYSISCHES OBJEKT	NATÜRLICHES OBJEKT	RITZ, STEIN
			VON MENSCHENHAND GEMACHTES OBJEKT	TINKTUR, SCHATZ, BILD, HEILIGENBILD
	психічний ПРОЯВ	GEISTERHAFTES WESEN	IRDISCHES WESEN	SPUK, GEIST
			HIMMLISCHES WESEN	ENGEL
UNGEWÖHNLICHES PHÄNOMEN		NATÜRLICHES UNGEWÖHNLICHES PHÄNOMEN	BLITZ	
		ÜBERNATÜRLICHES UNGEWÖHNLICHES PHÄNOMEN	LICHT (LEUCHTEN)	

Для текстового концепту скромність релевантними є такі семи / ознаки: <моральна стійкість>, <вихованість>, <непоказність>, <невибагливість>, <стриманість>, <обмеженість>.

Дотримуючись концепції А.М. Приходька, ми можемо віднести мегаконцепт норма поведінки до концептів морального порядку, регулятивів. Деякі дослідники, серед яких можна назвати О.П. Бабушкіна [1, с. 67] і В.І. Карасика [5], називають їх також калейдоскопічними, адже в них від самого початку закладена ідея прескрипції, тобто орієнтуру на певну норму, шаблон або конвенцію, яка визначає фреймові сценарії та культурні доміанти поведінки людини в соціумі [5, с. 75]. Прескриптивні імпульси визначають лінію поведінки особи в певній етнокультурній спільноті та орієнтують її на необхідність підкорюватися відповідним правилам або встановленій в межах цієї спільноти системі взаємовідносин.

Релевантним для дослідження є також поняття поведінкового концепту, яке пропонує І.І. Чесноков [12], за яким поведінковим концептом є ментальне уявлення про відповідну подію/дію. Когнітивні ознаки такого концепту зумовлюються загальними характеристиками комунікативної поведінки, яка може відповідати або не відповідати нормам поведінки себе з надприродним світом. Поведінкові концепти відповідають ментальній пропозиційній моделі *ДЕХТО РОБИТЬ ДЕЩО, у випадку НФБ – АДРЕСАТ РОБИТЬ ДЕЩО: *Als er anfing, den Feldberg zu besteigen, rief hinter ihm eine Stimme: „He, ihr geht ja fehl, wenn ihr auf den Feldberg wollt, so müßt ihr den andern Weg einschlagen!“ (Geist gebannt)** [14].

Висновки. Підсумовуючи вищезгадане, можемо стверджувати, що текстові концепти надприродне та норма поведінки становлять основні складові частини та проекції фольклорної картини світу в німецькомовній фольклорній бувальщині, завдяки яким ці тексти набувають самотніх рис, що відрізняють їх від інших фольклорних текстів. Надприродними феноменами та істотами просякнута вся наївна картина світу, і саме тому тексти НФБ виховують в німецькомовної спільноти риси, що допомагають виживати під час зустрічі із незвичним: підкорення, сумління, обережність, скромність.

Перспективним вважаємо встановлення ролі текстових концептів німецькомовної фольклорної бувальщини у відображенні світосприйняття та світобачення представників німецькомовної етнокультурної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. 104 с.
2. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. М.: Советский писатель, 1979. 100 с.
3. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: [монографія]. К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. 292 с.
4. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. Волгоград – Астрахань: Волгогр. ГУ, 1996. С. 3–16.
5. Карасик В.И. Этноспецифические доминанты в языке. Введение в когнитивную лингвистику. Кемерово: Кузбассвуиздат, 2005. С. 61–105.
6. Лавкрафт Г.Ф. Сверхъестественный ужас в литературе. URL: <http://literature.gothic.ru/hpl/hpl-esse.htm>.
7. Лексикон загального та порівняльного мовознавства. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=16371>.
8. Піхтовникова Л.С. Англomовна прозова байка: прагматичний і лінгвокогнітивний аспекти: монографія. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. 176 с.
9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
10. Рожков В.В. Метафорическая художественная картина мира А. и Б. Стругацких: на материалах романа «Трудно быть богом»: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2007. 228 с.
11. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные компоненты прецедентных символов в сознании и дискурсе. М.: Academia, 2000. 128 с.
12. Чесноков И.И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры): автореф. дис. на соиск. уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2009. 44 с.
13. Чурилина Л.Н. Антропоцентризм художественного текста как принцип организации его лексической структуры: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Спб., 2003. 22 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Neugesammelte Volkssagen aus dem Lande Baden und den angrenzenden Gegenden / Hrsg. v. Bernhard Baader. Karlsruhe: A. Geßner'sche Buchhandlung, 1859. 114 S. URL: <http://www.gutenberg.org/ebooks/27206>.
2. Der listige Schmied und andere Volkssagen um Stände und Berufe aus dem Brandenburgischen / Hrsg. v. Walter Nchtigall; Dietmar Werner. Berlin: Verlag Die Wirtschaft, 1989. 352 S.

УДК 811.111'42

ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕЙКСИС»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СПЕЦИФІКА

**Ващинська Я.Б., викладач кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»**

У статті розглядаються різні визначення поняття «дейксис», проаналізовано особливості та специфіку поняття, його сутність, структура, характеристика. З'ясовано основи та розкрито зміст типології дейксису в сучасній когнітивно-прагматичній парадигмі. Окреслено принципи узагальнення концепції дейксису. Викладено історичний огляд розвитку поняття та висвітлено основні аспекти та специфіку вивчення на сучасному етапі розвитку лінгвістики.

Ключові слова: дейксис, прагматика, когнітивна лінгвістика, типологія дейксису, лінгвістика тексту, теорія комунікації.

В статье рассматриваются различные определения понятия «дейксис», проанализированы особенности и специфика понятия, его сущность, структура, характеристика. Выяснена основа и раскрыто содержание типологии дейксиса в современной когнитивно-прагматической парадигме. Определены принципы обобщения концепции дейксиса. Изложен исторический обзор развития понятия, освещены основные аспекты и специфика изучения на современном этапе развития лингвистики.

Ключевые слова: дейксис, прагматика, когнитивная лингвистика, типология дейксиса, лингвистика текста, теория коммуникации.

Vashchynska Ya.B. APPROACHES TO INTERPRETING CONCEPT «DEIXIS»: GENERAL CHARACTERISTICS AND SPECIFICS

Different definitions of «deixis» are considered in the article, the peculiarities and specifics of the concept, its essence, structure, and characteristics are analysed. The foundations and the contents of the typology of deixis in the modern cognitive-pragmatic paradigm are revealed. The principles of generalization of the concept of deixis are outlined. A historical overview of the development of the notion is presented and the main aspects and specifics of study at the present stage of the development of linguistics are highlighted.

Key words: deixis, pragmatics, cognitive linguistics, typology of deixis, text linguistics, communication theory.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується підвищенням інтересу науковців до проблем мовної комунікації, та, зокрема, дейксису, що вказує на основні компоненти мовленнєвої ситуації, які є необхідними для здійснення комунікації. До мовних елементів, семантика яких пов'язана з комунікацією, насамперед відносять дейктичні елементи і засоби суб'єктивної модальності – егоцентричні елементи. Зазвичай під егоцентричними елементами розуміються слова і вирази, які орієнтовані на «я» мовця в момент мовлення. Дейксис – це категорія, без якої неможлива комунікація в будь-якій мові, в цьому плані його можна визнати мовною універсалією.

Дейксис відображає здатність мови встановлювати відносини учасників комунікації між собою, локалізувати акт мовлення в просторі і часі щодо «я» мовця. Проблему вивчення дейксису відносять до такої актуальної галузі дослідження сучасної лінгвістики, як вивчення суб'єктивності в мові. В основі ж концепту «дейксис» лежить зв'язок, що існує між актом комунікації та висловлюванням як його результатом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальні аспекти ключових моментів вивчення дейксису викладені в роботах багатьох видатних лінгвістів кінця XIX – середини XX (К. Бругман, Ч. Пірс, А. Норен, О. Єсперсен, К. Бюлер, О.М. Пешковський, Б. Рассел, Г. Рейхенбах, Е. Бенвеніст, У. Вайнрайх, П.О. Флоренський, М.М. Бахтін, Л.В. Щерба, Р. Якобсон та ін.), проте вони не виходило за межі граматики. Серед сучасних дослідників дейксису слід назвати У. Чейфа, Дж. Лайонза, С. Левінсона, У. Віземанна, Р. Перкінса, Х. Дісселя, Н.Д. Арутюнову, Ю.Д. Апресяна, Т.В. Булігіну, В.З. Дем'янова, О.В. Падучеву, О.М. Вольф, І.А. Стерніна, О.Є. Кібрика та багато інших, які досліджують питання вираження категорій просторового, темпорального або персонального дейксису. Дослідженню ступеня дейктичності деяких частин мови присвячені роботи М.Б. Бергельсон, А.Є. Кібрика, Й.А. Стерніна, О.В. Падучевої, Є.Л. Єрзинкян. Розробкою поля дейктичності займається Н.А. Сребрянська

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що якщо раніше вивчення дейксису не вихо-

дило за межі граматики, то сьогодні дейксис є проблемою багатьох напрямків лінгвістики, зокрема теорії мовних актів, теорії референції, лінгвістики тексту, теорії комунікації, прагматики, семіотики, семантики, комп'ютерної лінгвістики тощо. Як зазначає К.Ю. Щербаков, «дейксис як універсальне мовне явище розглядався в лінгвістиці у зв'язку із загальними питаннями теорії вказування і дейктичної референції; вивчався з позицій того, хто говорить і спостерігача; розглядався в рамках функціонального підходу; термінах психолінгвістики; досліджувалися функціональні аспекти дейксису в наративі; створювалися моделі, що розширюють традиційну сферу вживання дейктичних засобів мови» [10, с. 24]. Однак до теперішнього часу коло проблем, пов'язаних з аналізом функціонування дейктичних координат, не знайшло однозначного вирішення, що пов'язано з унікальною мовною природою дейксису як лінгвістичного механізму.

Мета. Таким чином, метою даної розвідки є проаналізувати особливості трактування поняття «дейксис», узагальнити типологію дейксису в англійській мові, виокремити специфіку та проблеми вивчення дейксису на сучасному етапі розвитку лінгвістики.

Виклад основного матеріалу досліджень. Загальновідомо, що будь-яке висловлювання не може бути виконано без вказівки часу і простору. Сприйняття часу і орієнтація в просторі є визначальними факторами людського спілкування і ширше – життєдіяльності. Тому функції дейктичних одиниць, обсяг їх значення є особливо важливими в процесі мовної комунікації. «Людині дейксис потрібен для орієнтації в мові, тому що мова, позбавлена дейктичних коштів, може бути абсолютно незрозумілою для співрозмовника» [10, с. 18]. Розглядаючи мову, в першу чергу, як засіб спілкування та передачі інформації, необхідно відзначити, що саме дейксис є ключовою властивістю цієї функції мови.

Поняття дейксису існує ще з античних часів (граматики стоїків, Діонісія Фракійського, Аполлонія Дискола). Термін був запозичений із формальної логіки і в перекладі з грецької (*deiktikos*) означає «вказування», що й відображає основну функцію дейксису. Поняття і термін «дейксис» використовуються в мовознавстві для характеристики вказівки як значення або функції мовної одиниці, що виражається лексичними та граматичними засобами. Загальноприйнятим є трактування дейксису як одного із способів референції,

при якому певні мовні елементи – дейктики – відсилають до позамовних об'єктів і ситуацій, інтервалів часу і ділянок простору, вказуючи на відношення зазначеного до мовного акту, тобто його учасників, часу і місця промови [5, с. 34].

У лінгвістичній літературі відображені різноманітні погляди на природу такого фундаментального універсального механізму мови, як дейксис. По-перше, назва самої вказівної одиниці фіксується по-різному (Б. Рассел, 1940 р. – егоцентрик (*egocentric particular*), О. Єсперсен, 1923 р. – шифтер (*shifter*), Ч. Пірс, 1940 р. – індексальний знак (*index*), Г. Рейхенбах, 1947 р. – рефлексивний символ (*token reflexive word*), Дж. Бар-Хілел, 1954 р. – індексикал (*indexical expression*), Е. Бенвеніст, 1974 – автореферентні слова, К. Бюлер, 1982 – дейктичні слова. По-друге, не визначений лінгвістичний статус дейктичних елементів, до яких традиційно зараховували лише вказівні та особові займенники і деякі займенникові прислівники місця і часу. Тривалий час вважалося, що прерогатива передачі дейктичного значення залишається за займенниками. При цьому лінгвісти виходили з того, що займенники не мають свого власного значення, тому що вони тільки виконують вказівку на певний предмет.

Надалі з розвитком теорії дейксису головний акцент перемістився з тих елементів, які виконують функцію вказівки, на те, на що ці елементи безпосередньо вказують. Відповідно до такого підходу визначення дейксису приймає такий вигляд: «Дейксис являє собою локацію або ідентифікацію осіб, предметів, подій, процесів і дій, про які говорять або до яких відсилають, відносно просторово-часового контексту, що створюється і підтримується актом висловлювання і участю в ньому партнерів мовлення [13, с. 347].

До подібного тлумачення близький і підхід Ч. Філлмора: він вважає дейктичними одиницями мови такі лексичні та граматичні одиниці, які допомагають побачити крізь певний соціальний контекст, ідентифікувати в ньому учасників акту спілкування, їх розташування в просторі, час здійснення цього акту спілкування. Принципово важливим є те, що, на думку цього лінгвіста, дейксис відображає таку категорію, як «позиція, точка зору спостерігача» [12, с. 43]. Універсальність категорії дейксису підкріплена низкою факторів. По-перше, універсальними є поняття, на яких базується дейксис (простір і час як загальні форми існування матерії). По-друге,

вказівна функція дейксису властива будь-якій мовній системі. По-третє, універсальним є фактор спостерігача, який утворює когнітивну основу багатьох мовних понять.

Середрізних трактувань дейксису базисною виступає семіотична концепція структури дейксису, започаткована К. Бюлером. Вона спирається на класичну дейктичну тріаду – «Я – ТУТ – ЗАРАЗ» (Hier – Jetzt – Ich – Origo) [4, с. 37]. Вихідним елементом системи дейктичних координат є «Origo» (центр) вказівного поля, який виступає в якості точки відліку під час орієнтації людини в часі та просторі. Дейктична лексика егоцентрична, її семантичним базисом є поняття «Я», «EGO», «ТОЙ, ХТО ГОВОРИТЬ». Фігура мовця організує семантичний простір висловлювання; вона є тим орієнтиром, щодо якого в акті комунікації ведеться відлік часу та простору, а крім того, посилення на фігуру мовця утворює ядро тлумачення двох основних просторових та часових дейктичних слів природної мови: «ТУТ» і «ЗАРАЗ». «Я» – це завжди мовець, «ТУТ» – це місцезнаходження мовця в момент комунікації і «ЗАРАЗ» – це момент комунікації. Звідси й підґрунтя для визнання більшістю лінгвістів трьох основних типів дейксису: персонального (особового), просторового (локального) і часового (темпорального).

В історії розвитку лінгвістичної думки є чимало типологій класифікації дейксису. Зокрема, К. Бюлер у своїй праці «Теорія мови» пропонує типологію дейксису, яка ґрунтується не на особово-просторових критеріях, а на ступеневі участі уяви в ідентифікації об'єкта, на який вказує дейктичний елемент. К. Бюлер розрізняє три типи дейксису [4, с. 52]: дейкис видимий (*demonstratio ad oculos*) – зазначення того, що знаходиться в полі зору мовця; дейкис контекстуальний, або анафоричний, який вказує на раніше вжите слово; дейкис уяви або мисленнєвий дейкис (*Deixis am Phantasma*), який вказує на те, що відсутнє в полі зору мовця і не згадувалося в контексті, але відоме співрозмовникам на основі їх знань про даний предмет, причому ці знання здобуті до заданої ситуації.

Німецький вчений К. Бругман створив свою типологію дейксису ще в 1904 році. Він виділяє: нейтральний дейкис (*Der – Deixis*), наприклад, слова «ось», «це»; дейкис із зазначенням сфери мовця (*Ich – Deixis*), наприклад, слова «я», «мій», «тут, біля мене»; дейкис із зазначенням сфери співрозмовника (*Du – Deixis*), наприклад, слова «ти», «твій»,

«тут, біля тебе»; дейкис із зазначенням віддаленості об'єкта від мовця (*Jener – Deixis*), наприклад, слова «той», «там».

Р. Лаков пропонує поділяти дейкис на темпорально-локальний, дискурсивний та емоційний [12, с. 349]. Ч. Філмор розрізняє особовий, просторовий, часовий, соціальний та дискурсивний дейкис [12, с. 34]. Г. Рау виокремлює такі види дейксису: екстралінгвістичний дейкис, дейкис ставлення до вигадки, дейкис конструктивних фантазій, текстовий дейкис, аналогічний дейкис, неогоцентричний дейкис, анафоричний дейкис [14, с. 26]. Р. Брехт виділяє ендофоричний та екзофоричний типи дейксису в залежності від того, де знаходиться центр орієнтації – всередині висловлювання чи поза ним [11, с. 495].

До мовних елементів, семантика яких пов'язана з комунікацією, насамперед відносять дейктичні елементи і засоби суб'єктивної модальності, поєднуючи їх терміном егоцентричних [6, с. 44]. Зазвичай під егоцентричними розуміються слова і вирази, які орієнтовані на «Я» мовця в момент мовлення. Тобто дейкис відображує здатність мови встановлювати відносини учасників комунікації одне з одним, локалізувати акт мовлення в просторі і часі щодо «Я» мовця. Оскільки дейктична лексика егоцентрична, то ключове місце в її інтерпретації займає постать суб'єкта, що говорить, який, як відомо, є центральною категорією прагматики [10, с. 48]. Отже, прагматичний аспект включений у значення будь-якої дейктичної одиниці, а ідентифікація референта є неможливою без знання точки відліку, тобто позиції адресата чи адресанта. У даному ракурсі фактично досліджуються не власне дейктичні одиниці, а мовленнєва поведінка людей у певних ситуаціях.

Засоби дейксису служать для актуалізації компонентів ситуації мовлення і компонентів денотативного змісту висловлювання (мовленнєвого акту). Дейктичні засоби мовного коду не мають чіткого закріпленого за ними змісту: його щораз визначають конкретні обставини комунікативного акту [2, с. 272]. Це перш за все, займенники (*I, we, you, this, that, someone* та ін.), прислівники різного походження (*here, there, then, now, today, tomorrow, yesterday, higher, lower* ін.), прономіналізовані слова, насамперед прикметники (*present, past, future, next, last* та ін.), числівники, деякі частки; дейктичний елемент також може входити в лексичне та граматичне значення слів, словоформ. Слід також зазначити, що дейктичний компонент явно або приховано може

бути присутнім у лексичних значеннях багатьох слів. Наприклад, дієслово *come* вказує на рух, скерований до спостерігача, дієслово *go* – від спостерігача.

Визнання мовця в якості основної категорії послужило поштовхом для більш широкої інтерпретації дейксису. Вказівне значення, пов'язане з етимологією дейксису, поступово редукується, а на перший план виступають орієнтованість на того, хто говорить, і шифтерність переданого значення [3, с. 80]. Таким чином, усі ті випадки, коли мовець щось співвідносить зі своїм *ego*, можуть бути визнані дейксисом.

Із розвитком когнітивного підходу до вивчення мови, який завойовував все більше і більше прихильників, під час вивчення дейксису виникла потреба враховувати не тільки власне лінгвістичні чинники, а й брати до уваги когнітивну діяльність або чуттєве сприйняття суб'єкта під час використання ним дейктичних одиниць. «У системі мови, в її граматичному ладі і лексиконі відображається те, як людина бачить навколишній реальний світ і своє місце в ньому, при цьому умови природнього місця існування окремої мовної общини відіграють першорядну роль у формуванні концептуальної системи тієї чи іншої мови» [8, с. 25]. Когнітивна діяльність людини знаходить своє особливе відображення в мові і в тому числі у сфері дії дейксису.

Загалом, як зазначає М.Ю. Рябова, в сучасній лінгвістиці існують кілька підходів до інтерпретації поняття «дейксис», які при спільності в розумінні дейксису як вказівки на *ego* мовця розрізняються своїми акцентами [9, с. 43]:

1) релятивний підхід, що визначає дейксис як локалізацію та ідентифікацію об'єктів і ситуацій, про які йдеться у висловлюванні, відносно просторово-часового контексту, який задається актом висловлювання або участю в ньому адресата та адресанта;

2) процедурний підхід, при якому під дейксисом розуміється процедура ідентифікуючої референції, тобто лінгвістичний інструмент, що дозволяє сфокусувати увагу на певній конкретній одиниці, яка є частиною дейктичного простору. Тим самим мовець звертає увагу інших учасників комунікації на елементи мовного спілкування, які на його думку є важливими;

3) функціонально-семантичний підхід, згідно з яким дейксис інтерпретується за характером функцій і семантики системних дейктичних засобів і умов структурної орга-

нізації мовних актів, у плані актуалізації, «переводу» системи мови в мовлення;

4) прагматичний підхід, що представляє дейктичні засоби як свого роду «прагматичні змінні» апарату локації, що складається з різноманітних знаків-індексів, значення і функції яких можуть бути визначені тільки в безпосередньому співставленні з актом мовлення в момент його протікання.

Природньо, що дейктичне значення передається не саме по собі, а за допомогою певних елементів, які здійснюють передачу цього самого значення. Специфіка будь-якого дейктичного слова обумовлюється його особливою природою. Тому основними властивостями дейктичних слів, на думку С.Д. Кацнельсона, є ситуативність, егоцентризм, суб'єктивність, миттєвість актуального значення [7, с. 78]. Під ситуативністю розуміється певна залежність від контексту повідомлення, егоцентризм має на увазі орієнтацію на мовця, суб'єктивність характеризується абсолютним співвіднесенням дейктичних слів з ознаками суб'єкта мовлення і, нарешті, неодмінна зміна значення дейктичних слів під час зміни контексту обумовлює миттєвість їх актуального значення. Характеристика рис дейктичних слів та виразів, яку подає Ю.Д. Апресян, доповнює загальну картину [1, с. 26]:

1) егоцентризм;

2) протиставлення «Я – не Я» як основа головної опозиції, що організує дейктичні засоби мови, – опозиція ближчого (проксимального) і віддаленого (екстремального) дейксису;

3) наявність первинного та вторинного дейксису. Первинний дейксис – це дейксис діалогу, ситуації живого спілкування, коли адресат і адресант перебувають в одній і тій самій ситуації мовлення. Вторинний дейксис не пов'язаний безпосередньо з конкретною мовленнєвою ситуацією; це дейксис переповідання, нарації. Його особливість – незбіг місця мовця з просторовою точною відліку;

4) власне дейктична функція мовних елементів може ускладнюватись низкою семантико-прагматичних комунікативних смислів. Найзагальнішим типом останніх є членування дейктичних слів та виразів на визначені (я, ти, тут, тепер та ін.) і невизначені (хтось, десь, колись, якимось та ін.).

Дейктичні одиниці можуть вживатися для вираження трьох базових функцій: жестової, символічної і анафоричної [4, с. 67]. Такий розподіл ґрунтується на функціональному критерії класифікації. Жестове використання

дейктичних одиниць здійснює супровід мовної вказівної дії будь-яким фізичним жестом, що характерно для реальної комунікації. Символічне вживання передбачає знання певних аспектів комунікативної ситуації і пов'язано з прагматичним значенням висловлювання. Анафоричне вживання дейктичних одиниць спирається на принцип кореферентності дейктичних одиниць із певними елементами в попередньому уривку дискурсу. Таке зустрічається, як правило, в письмових текстах, хоча і в усній мові мовець часто використовує дейктичні елементи анафорично. Крім того, «дейксис служить для формування зв'язності й цілісності дискурсів (текстів), внесення мовцем різноманітних семантико-прагматичних нюансів смислу, – тобто вияв прагматичної компетенції» [2, с. 274].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, різноманіття підходів до вивчення дейксису дозволяє досліджувати даний лінгвістичний механізм з усіх боків і в усіх його можливих проявах. Крім того, вивчення дейксису в сучасній лінгвістиці пояснюється ще й тим, що діапазон його вживання вельми широкий, тому що будь-яке висловлювання характеризується прив'язаністю до простору і часу. Різні підходи до вивчення дейксису не суперечать, а, швидше, доповнюють одне одного, що дозволяє отримати цілісний лінгвістичний опис дейксису. Той факт, що на сьогодні теорія дейксису не володіє уніфікованим термінологічним апаратом, не звужує, а розширює її дослідні горизонти. Зіткнення протилежних точок зору дозволяє звернути увагу на ті питання, які залишилися б поза уваги дослідників випадку принципової одноманітності теоретичних викладок, що відкриває горизонт для подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. Семиотика и информатика. Сборник научных статей. 1986. Вып. 28. С. 5–33.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
3. Бурлакова В.В. Дейксис. Спорные вопросы английской грамматики. Л.: Изд-во Ленингр. унта, 1988. С. 74–88.
4. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. М.: «Прогресс», 2000. 528 с.
5. Веселкова О.Н. Темпоральная организация немецкого нарратива (Дейктическая трактовка претерита): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Архангельск, 2004. 258 с.
6. Виолина М.И. Временной дейксис в повествовательном тексте. На материале французского языка: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки». Москва, 2002. 176 с.
7. Кацнельсон С.Д. Язык и мышление: Из научного наследия. М.: Языки славянской культуры, 2001. 267 с.
8. Кравченко А.В. Принципы теории указательности: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.019 «Теория языка». М., 1995. 54 с.
9. Рябова М. Ю. Временная референция в английском языке: дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Санкт-Петербург, 1995. 459 с.
10. Щербиков К.Ю. Прагматика дейктических полей с разноплановой структурой. На материале английского языка: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Кемерово, 2005. 167 с.
11. Breht R.D. Deixis in embedded structures. Foundations of Language. International Journal of Language and Philosophy. Dordrecht-Holland: D. Reitel Publishing Company, 1974. Vol. 11, № 4. P. 489–518.
12. Fillmore Ch. J. Towards a descriptive framework for spatial deixis // Speech, Space and Action: Studies in Deixis and Related topics, R. Jarvella, W. Klein (eds.). New-York: John Wiley & Sons, 1982. P. 31–59.
13. Lakoff R. Remarks on this and that. Berkeley Studies in Syntax and Semantics. L.: The MIT Press, 1974. P. 345–356.
14. Rauh G. Aspects of Deixis. Essays on Deixis; ed. G. Rauh. Tübingen: Narr, 1983. P. 9–60.

УДК 811.11:81'42:159.964.21

ТАКТИКА ВИПРАВДАННЯ ЯК КООПЕРАТИВНА ТАКТИКА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ ЗВИНУВАЧЕННЯ/ВИПРАВДАННЯ

Герасимів Л.Я., аспірант кафедри англійської філології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Гошилик В.Б., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена дослідженню кооперативного потенціалу тактики виправдання в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання як особливому типі конфліктної взаємодії. Запропоновано спробу диференціювати тактику виправдання в системі суміжних за ілокутивною складовою тактик, виділених на основі спільного інтенційного змісту – покращення емоційного стану співрозмовника та переведення розмови в русло кооперації.

Ключові слова: комунікативна ситуація звинувачення/виправдання, конфліктна взаємодія, інтерактивність, інтенційність, тактика виправдання.

Статья посвящена исследованию кооперативного потенциала тактики оправдания в коммуникативной ситуации обвинения/оправдания как особом типе конфликтного взаимодействия. Предложена попытка дифференцировать тактику оправдания в системе смежных за иллокутивной составляющей тактик, выделенных на основе общего интенционального содержания – улучшения эмоционального состояния собеседника и перевода разговора в русло кооперации.

Ключевые слова: коммуникативная ситуации обвинения/оправдания, конфликтное взаимодействие, интерактивность, интенциональность, тактика оправдания.

Gerasymiv L.Ya., Goshiylyk V.B. THE EXCUSE TACTICS AS A COOPERATIVE TACTICS IN THE COMMUNICATIVE SITUATION OF ACCUSATION/EXCUSE

The article deals with the analysis of the cooperative potential of the excuse tactics in the communicative situation of accusation/excuse as a special type of conflict interaction. An attempt is made to differentiate the tactics of excuse in the system of the illocutionary adjacent tactics, allocated on the basis of the common intent content – the improvement of the interlocutor's emotional state and making the conversation cooperative.

Key words: communicative situation of accusation/excuse, conflict interaction, interactivity, intentionality, excuse tactics.

Постановка проблеми. Як відомо, конфлікт є зіткненням протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок та поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії [1], тобто конфліктна комунікація має місце тоді, коли обидва учасники взаємодії мають різні цілі, і кожен зацікавлений у досягненні власної мети. За умови, коли ініціатор конфлікту розпочинає взаємодію, а інший учасник бере в ній участь та відстоює протилежну точку зору, до уваги не беруться принципи та постулати кооперативної поведінки, а учасники не дбають про те, щоб зберегти «лице» один одного. Іншими словами, в конфліктній взаємодії комунікативні інтереси учасників взаємодії знаходяться в протиріччі, комунікативні цілі мають різну спрямованість, комунікативні дії одного учасника взаємодії спрямовані на нанесення шкоди іншому учаснику взаємодії та передбачають зміну його емоційного стану та поведінки.

Комунікативну ситуацію звинувачення/виправдання не можна назвати типовою ситуацією конфліктної (некооперативної) взаємодії. Оскільки учасник реалізує тактику виправдання (у відповідь на звинувачення), що відноситься до тактик стратегії кооперації, а це дає підстави вважати ситуацію звинувачення/виправдання гармонізуючим типом конфлікту.

У комунікативній ситуації звинувачення/виправдання можна говорити лише про стадію зародження конфлікту, коли ініціатор взаємодії незадоволений станом речей і має емоційний дискомфорт. Для того, щоб зменшити міру цього дискомфорту, він реалізує звинувачення як спосіб демонстрації свого негативного відношення до ситуації. У відповідь, замість того, щоб взяти участь у конфліктній взаємодії, адресат намагається її уникнути і спрямувати взаємодію в бік кооперації. Через втілення виправдання кому-

нікант визнає свою вину чи перекладає її на когось іншого, намагаючись зменшити міру емоційного дискомфорту ініціатора взаємодії. У цьому випадку він розцінює виправдання як можливість переконати співрозмовника покращити думку про нього, в результаті чого покращиться і його емоційний стан.

Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання детермінує особливий тип конфліктної взаємодії, який не набув достатнього висвітлення в сучасних наукових розвідках. Переважне звернення лінгвістів до комунікативних дій звинувачення та виправдання відокремлено (А.Л. Погребиська [7], І.Р. Корольов [4], А.А. Король [3], Т.А. Мирончук [6], Т.В. Дубровська [2]) та спорадичне дослідження окремих аспектів звинувачення та виправдання в їх діалогічній єдності (Є.В. Лаврентьєва [5], О.П. Снежик [9]) вмотивовує **актуальність** розгляду ситуації звинувачення/виправдання як гармонізуючого типу конфліктної взаємодії, оскільки, попри яскраво виражені риси зародження конфліктної інтеракції, учасники взаємодії намагаються гармонізувати спілкування та перейти в площину кооперативної взаємодії.

Метою статті є аналіз кооперативного потенціалу тактики виправдання в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання як конфліктній інтеракції.

Виклад основного матеріалу. За допомогою виправдань мовець спростовує свою відповідальність за певні вчинки чи дії, що призвели (могли призвести) до негативних наслідків, або доводить позитивну оцінку індивідуально значущих ситуацій, своїх вчинків та поведінки, засуджуваних співрозмовником, тим самим позитивно оцінюючи свою особистість [9, с. 106]. Виправдання пояснює вчинки мовця і є спробою запевнити когось в їх правильності [6].

З-поміж виправдань можна вирізнити виправдання-згоду та виправдання-незгоду. Виправдання-згода передбачає обов'язкове визнання своєї провини та наведення логічних, на думку обвинуваченого, пояснень, що вказують на причини його вчинку:

“But really” (she was now adding three fried eggs to his plate), “flying an illegal car halfway across the country – anyone could have seen you –” She flicked her wand casually at the dishes in the sink, which began to clean themselves, clinking gently in the background. “It was cloudy, Mum!” said Fred. “You keep your mouth closed while you’re eating!” Mrs. Weasley snapped. “They were starving him, Mum!” said George [16, с. 34].

Обвинувачуваний визнає свою вину і намагається виправдатись різними способами: спочатку вказуючи на безпечність їхньої подорожі, а потім на причини, що змусили їх відправитись в дорогу.

Виправдання-незгода обумовлене невизнанням вини за вчинення певної дії і передбачає наведення пояснень, обґрунтувань своєї невинності:

“You don’t care about Roger – “Lyra, we all care about Roger –” You don’t, else you’d all stop work and go and look for him right now! I hate you!” “There could be a dozen reasons why Roger en’t turned up. Listen to sense. We got dinner to prepare and serve in less than an hour; the Master’s got guests in the lodging, and he’ll be eating over there, and that means Chef’ll have to attend to getting the food there quick so it don’t go cold; and what with onething and another, Lyra, life’s got to go on. I’m sure Roger’ll turn up...” [15, с. 39].

Адресант реалізує тактику виправдання-незгоди. У тезисній частині він не погоджується із твердженням (*Lyra, we all care about Roger*), а в аргументативній частині намагається пояснити ситуацію і ствердити свою невинність.

У будь-якому випадку, обвинувачуваний не може обмежитись визнанням чи невизнанням своєї провини, а повинен додатково її спростувати або пояснити причини своїх дій. При цьому вони повинні узгоджуватись із системою цінностей та норм автора звинувачення, оскільки від цього залежить, чи прийме він виправдання, і відповідно, чи досягне обвинувачуваний перлокутивного ефекту.

Отже, виправдання складається із двох частин: визнання/невизнання своєї провини (тезисна частина) та спростування/пояснення своїх дій (аргументативна частина).

У тезисній частині комунікативна тактика виправдання-незгоди буде суміжною із тактиками незгоди, заперечення тощо. А комунікативна тактика виправдання-згоди буде синонімічною тактикам вибачення, зізнання та згоди.

Вважаємо, що друга частина – спростування/пояснення своїх дій – є основним елементом виправдання, без якого неможлива реалізація досліджуваної тактики. Адже у випадку відсутності аргументативної частини виправдання перетворюється на висловлення згоди або незгоди із твердженням. А оскільки виправдання полягає власне в поясненні своїх дій і зміні емоційного стану адресанта через регулювання адресантно-адресатних відносин, то до виправдань відносимо вислов-

лення, в яких присутні або дві частини, або тільки аргументативний компонент.

Матеріал дослідження дає підстави вирізнити тактику виправдання з-поміж суміжних тактик за такими параметрами:

1. Специфіка інтенції. Як і звинувачення, виправдання є поліінтенційною тактикою, тобто інтенція виправдання полягає не лише безпосередньо в поясненні причин свого вчинку, а й також у знятті із себе відповідальності за скоєне, покращенні емоційного стану співрозмовника та переведенні розмови в русло кооперації. На основі цього і можна диференціювати виправдання від тактик згоди/незгоди та заперечення/ствердження, інтенція яких полягає в інформуванні співрозмовника про хибність чи істинність його слів (заперечення/ствердження) або схвалення/несхвалення його пропозицій, прохань, наказів (згода/незгода):

'Nancy,' – Miss Polly's voice was very stern now – 'when I'm talking to you, I wish you to stop your work and listen to what I have to say.' Nancy flushed miserably. [...] 'I was only keepin' on with my work 'cause you specially told me this mornin' ter hurry with my dishes, ye know' [14, с. 174].

Звинувачуваний визнає свій поганий вчинок, проте дає пояснення, чому він так вчинив, намагаючись зняти із себе відповідальність за скоєне (*you specially told me*).

Зізнання передбачає відверте висловлювання про свій стан, вчинки тощо, тобто подання публічно того, що до цього було прихованим, невідомим. Інтенцією зізнання є ствердити факт вчинення певної негативної дії, на відміну від вибачення, серед основних інтенцій якого є покращення емоційного стану комунікантів і сприяння кооперативності розмови [11; 12; 13].

З іншого боку, вибачення передбачає вияв усвідомлення своєї провини, тобто повне її визнання. Відмінність інтенції виправдання полягає в частковому визнанні своєї провини і перекладанні іншої частини провини на інших людей, обставини, ситуацію. А.М. Приходько вказує, що коли мовець відчуває малоефективність своєї виправдовувальної інтенції, він може звернутись до більш дієвих засобів «згладжування» вини, йдеться про вибачення чи каяття [8, с. 114].

2. Ступінь визнання провини. Виправдання передбачає невизнання провини повністю (виправдання-незгода) або визнання провини частково (виправдання-згода). Стосовно інших тактик, варто зазначити,

що вони передбачають або повне визнання провини (згода, вибачення, зізнання) або повне невизнання (незгода, заперечення). Наприклад:

"Oh, yes," said John Faa, "all your doings, they all get back to Farder Coram here." Lyra couldn't hold it in. "We didn't damage it! Honest! It was only a bit of mud! And we never got very far –" [15, с. 76].

Адресант повністю не визнає провини і не приймає звинувачення, логічно обґрунтовуючи свою позицію та спростовуючи звинувачення.

3. Засоби вираження інтенції. Оскільки виправдання містить аргументативну частину, в якій мовець пояснює причини свого вчинку, то виправдовувальна інтенція має завжди вербальне вираження, на відміну від тактик згоди, незгоди, заперечення, інтенція яких може виражатись і невербально, для прикладу, за допомогою екстралінгвістичних чи кінестетичних засобів:

"I am delighted that Gryffindor won the match, but this is getting ridiculous! Percy, I expected better of you!" "I certainly didn't authorize this, Professor!" said Percy, puffing himself up indignantly. "I was just telling them all to get back to bed! My brother Ron here had a nightmare –" [18, с. 267].

Виправдання містить незгоду зі звинуваченням і аргументативну частину, в якій адресант пояснює свою непричетність до небажаного вчинку. Він вживає лексему *certainly* у тезисній частині для того, щоб збільшити міру переконливості свого виправдання.

Що стосується зізнання та вибачення, інтенції цих тактик також матимуть вербальне вираження, оскільки для їх реалізації необхідно застосувати власне мовні засоби. Для прикладу, для того, щоб зробити певну інформацію публічною, її необхідно озвучити, а суттю вибачення є «словесна спокута вини, проступку» [10, с. 125].

Тактики вибачення, згоди, незгоди, заперечення реалізуються за допомогою конвенційних засобів. Виправдання не має конвенційних засобів вираження інтенції.

4. Специфіка аксіологічної складової. Виправдовувальна інтенція передбачає намагання обвинувачуваного «підлаштувати» свій негативний вчинок до системи моральних цінностей співрозмовника, применшивши його значущість. Отже, бачення своєї провини звинувачуваним під час реалізації виправдання-згоди буде більш суб'єктивним, і міра її не буде такою значною:

"I noticed, in my search of the park, that considerable damage seems to have been done to a very valuable Whomping Willow," Snape went on. "That tree did more damage to us than we –" Ron blurted out [16, с. 34].

Звинувачувані намагаються применшити міру вчиненого, вказавши на себе як на постраждалих у даному випадку (*That tree did more damage to us than we*).

Коли звинувачуваний не бере на себе провини під час виправдання-незгоди, а вказує на іншу особу, то він не зацікавлений у применшенні міри цієї провини.

Якщо ж звинувачуваний не трактує свій вчинок як негативний, то реалізує не тактику виправдання, а тактику незгоди чи заперечення.

Реалізація тактики вибачення-згоди передбачає прийняття та визнання системи морально-етичних цінностей та норм автора звинувачення.

5. Адресантно-адресатне відношення. Адресант, який продукує виправдовувальне висловлювання, вчинив небажану для адресата дію, відповідно, повинен мінімізувати завдану шкоду, переконливо обґрунтувавши свою позицію і мотиви своїх вчинків, адже від цього залежатиме результат розмови. Крім цього, адресант є комунікантом, який намагається вести кооперативну комунікацію і поважає систему морально-етичних цінностей свого співрозмовника.

Автор звинувачення – це особа, налаштована на конфлікт. Вона здійснюватиме оцінку виправдання і вирішуватиме майбутній результат комунікації:

'Pollyanna, what does this mean?' cried Aunt Polly then. Pollyanna blinked sleepy eyes and sat up. 'Why, Mr. Tom – Aunt Polly!' she stammered. 'Don't look so scared! It isn't that I've got the consumption, you know, like Joel Hartley. It's only that I was so hot – in there. But I shut the window, Aunt Polly, so the flies couldn't carry those germ-things in' [14, с. 56].

Приклад засвідчує, що звинувачуваний намагається пояснити причини свого вчинку, втілюючи тактику виправдання-згоди. Це означає, що він не лише поважає систему цінностей автора звинувачення, а й вважає його поміркованим та достойним співрозмовником, який може зрозуміти всі докази та обґрунтування.

6. Часовий фактор. Фактор минулого у виправданні відомий обом учасникам комунікації, оскільки комунікативна тактика виправдання є респонсивною, яка реалізу-

ється у відповідь на звинувачення, а фактор майбутнього полягає в досягненні перлокутивного ефекту – покращенні емоційного стану адресата і загального тону комунікації, а також підвищенні комунікативного статусу адресанта.

На відміну від виправдання, в якому фактор минулого відомий обом, проте відношення до нього відрізняється в адресанта і адресата, зізнання та вибачення передбачають однакове негативне відношення адресанта і адресата до вчиненої дії. Фактор майбутнього такий самий, як і під час вибачення, – зміна поведінки адресата в бажаний для адресанта бік.

7. Тип дистанції. Тактику виправдання реалізує той комунікант, який не володіє комунікативною ініціативою:

"Meaning that Dumbledore's very interested to know who's got it in for that boy!" said Moody, limping nearer still to the foot of the stairs. "And so am I, Snape ... very interested." [...] For a moment, nobody moved. "I merely thought," said Snape, in a voice of forced calm, "that if Potter was wandering around after hours again ... it's an unfortunate habit of his ... he should be stopped. For – for his own safety" [17, с. 545].

Автор звинувачення не лише використовує в розмові свій авторитет, а й посилається на більш авторитетне джерело (директора школи), що призводить до того, що звинувачуваний починає виправдовувати свій вчинок, обґрунтовуючи його не справжніми причинами, а тими, які були вигідні в даному випадку.

Вимушеність реакції адресанта стосується вибачення та зізнання, які є респонсивними тактиками, що реалізуються переважно в ситуаціях, коли співрозмовник вказує на небажану дію, вчинену партнером із комунікації, і вимагає від нього вчинення дій, що призведуть до покращення його емоційного стану. У тактиках згоди та незгоди тип дистанції між партнерами залежатиме від їх соціальних статусів та інших комунікативних параметрів розмови.

8. Перформативне вживання метапредикатив. Виправдовування не має перформативного параметра використання, на відміну від згоди/незгоди, заперечення, зізнання та вибачення.

Висновки. Отже, виправдання складається з двох частин: визнання/невизнання своєї провини та спростування/пояснення своїх дій. Аргументативна частина – спростування/пояснення своїх дій – є основним елементом виправдання, без якого неможлива його ре-

лізація. Виправдання передбачає невизнання провини повністю (виправдання-незгода) або визнання провини частково (виправдання-згода). Комунікативна тактика виправдання-незгоди суміжна з тактиками незгоди, заперечення, а комунікативна тактика виправдання-згоди синонімічна тактикам вибачення, зізнання та згоди.

Виправдання є поліінтенційною тактикою, тобто інтенція виправдання полягає не лише безпосередньо в поясненні причин свого вчинку, а й також у знятті із себе відповідальності за вчинене, покращенні емоційного стану співрозмовника та переведенні розмови в русло кооперації. Виправдовувальна інтенція має завжди вербальне вираження.

Перспективним, на нашу думку, видається подальше вивчення специфіки кореляції тактик та способів їх втілення в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання в англомовній дитячій літературі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анцупов А.Я. Конфликтология. М.: УНИТИ-ДАНА. 2002. 591 с.
2. Дубровская Т.В. Речевые жанры "осуждение" и "обвинение" в русском и английском речевом общении: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Саратов, 2003. 233 с.
3. Король А.А. Висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2007. 237 с.
4. Корольов І.Р. Комунікативна ситуація "виправдання" : функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози XIX ст.): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.15. К., 2008. 238 с.
5. Лаврентьева Е.В. Речевые жанры обвинения и оправдания в диалогическом единстве: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2006. 261 с.
6. Мирончук Т.А. Семантичні та прагматичні особливості висловлювань виправдання в сучасній англійській мові: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Київ: Київський держ. лінгв. ун-т, 1998. 194 с.
7. Погребисская А.Л. Коммуникативно-содержательная характеристика диалогических реплик обвинения в британской языковой культуре: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Тверь, 2007. 156 с.
8. Приходько А.М. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология. Когниция, коммуникация, дискурс. 2010. Вып. 1. С. 101–122.
9. Снежик О.П. Висловлення звинувачення та виправдання у вербальних інтеракціях (на матеріалі сучасної французької мови): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Запоріжжя, 2007. 308 с.
10. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. М.: Русский язык, 2002. 216 с.
11. Fraser B. On Apologizing. *Conversational Routine*. 1981. P. 259–271.
12. Kampf Z. Public (Non-)Apologies: The Discourse of Minimizing Responsibility. *Journal of Pragmatics*. 2009. Vol. 41, Issue 11. P. 2257-2270.
13. Kimoga J. Remorseless Apology: Analysing a Political Letter. *Journal of Pragmatics*. 2012. Vol. 42, Issue 8. P. 2181-2188.
14. Porter E.H. Pollyanna. New York: Aladdin Classics, 2002. 287 p.
15. Pullman Ph. The Golden Compass. New York: Random House, 1996. 399 p.
16. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. Scholastic Press, 1999. 341 p.
17. Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of Fire. Scholastic Press, 2000. 734 p.
18. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. Scholastic Press, 1999. 435 p.

УДК 81'42:811.11

ГРАФОСЕМІОТИЧНЕ КОДУВАННЯ В РОМАНАХ АЛІ СМІТ

Глушченко Г.Б., старший викладач
кафедри теорії та практики перекладу
Класичний приватний університет

У статті проаналізовано роль графічних засобів у створенні невербального змісту в романах представниці британського постмодернізму Алі Сміт. Визначено найпоширеніші графеміки та проаналізовано ефект, який досягається їх використанням у тексті.

Ключові слова: графосеміотичне кодування, графічні засоби, невербальні знаки, графеміки, постмодерністський текст.

В статье проанализирована роль графических средств в создании невербального содержания в романах представительницы британского постмодернизма Али Смит. Определены наиболее частотные графеміки, и проанализирован эффект, достигающийся их применением в тексте.

Ключевые слова: графосеміотическое кодирование, графические средства, невербальные знаки, графеміки, постмодерністский текст.

Glushchenko G.B. GRAPHO-SEMIOTIC CODE IN ALI SMITH'S NOVELS

The article focuses on the analysis of non-verbal signs and their role in the postmodern text. Based on the novels of the contemporary Scottish author Ali Smith, it identifies the most frequent graphemes and analyzes the effect achieved by their use. The article shows that in postmodern fiction non-verbal signs are not exclusively secondary, complementing the verbal ones, but they also render information, defining the form and content of the text.

Key words: grapho-semiotic code, graphic means, non-verbal signs, graphemes, postmodern text.

Постановка проблеми. Згідно із засадами постмодерністської лінгвопоетики постмодерністський художній текст становить «єдину конкретну даність, яка базується на різноманітних культурних ремінісценціях» [2; 5], існує незалежно від автора і постулює нескінчену гру знаків [1; 2; 3]. Глобальна комп'ютеризація усіх аспектів життя, зокрема друку та поліграфії, швидкий розвиток друкарського програмного забезпечення та поліграфічних пристроїв сприяють відтворенню в тексті «постмодерністської візуальної чуттєвості» (Р. Уільямс), що знаходить свій вияв не лише в плюралістичності змісту, а й у його особливому графічному оформленні. Нова графічна форма постмодерністського тексту вирізняється не тільки великою кількістю різнопланових графічних знаків (як-от шрифти, кольори, малюнки, засоби сегментації, інтонаційно-пунктуаційні моделі, засоби зорової виразності друкованого тексту і т. ін.), а й незвичними засобами їх поєднання. У результаті текст візуалізується: він кодується не лише вербально, невербальні знаки набувають додаткового значення, і текст перетворюється на макрознак, що об'єднує двопланові знаки різних рівнів у просторове графічне рішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження цих явищ призвело до появи нового напрямку мовознавства – гра-

фічної лінгвістики. Особливої актуальності набувають дослідження графічних особливостей постмодерністських художніх текстів різних жанрів, представлені роботами О. Бабелюк [3], Н. Большакової [5], І. Вашуніної [6], А. Сизенко [10], Д. Суховой [11], Р.Б. Каллахана [12], Д. Лоу [13], С. Маклауд [14], Р. Уоллера [15] та ін. Ці дослідники погоджуються, що на відміну від класичного, в постмодерністському художньому тексті невербальні знаки мають не лише вторинну функцію, доповнюючи вербальні, а й виступають самостійними носіями інформації, визначаючи форму та зміст тексту. Невербальні знаки характеризуються як такі, що мають різну форму завдяки «різноаспектним графічним і візуальним деталям і передають інколи ледь вловиме, проте таке важливе конотативне значення» [16]. Взагалі, у постмодернізмі єдність форми та змісту отримує нове прочитання. Сучасне текстотворення відкидає традиційну модель художнього тексту «стабільна форма – однозначний зміст», і скоріше (відповідно до теорії асиметричного дуалізму мовного знака, викладеної С. Карцевським [7]) відображає модель «варіативність форми – множинність змісту». За цією теорією план форми та план змісту є водночас парними й асиметричними величинами в стані нестійкої рівноваги. Таким

чином, однією з домінант художнього тексту сучасної доби стає його візуалізація.

Серед принципів візуалізації називають уседозволеність, розкутість [9], демократизацію мовної норми через деконструктивну гру з формою, яка стає «неієрархічною та аструктурною» [8, с. 38], використання графічних знаків, запозичених із різних семиотичних систем [3]. Такий художній текст порівнюють із мереживом чи павутинням, зосереджуючи увагу на багатовимірності його знаків [4, с. 135].

Постановка завдання. Проте графічна лінгвістика, як і суміжні з нею напрямки, поки що перебуває на шляху становлення, а значить – виникає потреба подальших детальних лінгвістичних розвідок у цій сфері, що зумовлює актуальність цього дослідження. Мета нашої розвідки полягає у визначенні й аналізі графічних способів графосеміотичного кодування в текстах представниці британського постмодернізму Алі Сміт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо особливості відтворення змісту через використання нової графічної форми у творах сучасної шотландської письменниці Алі Сміт. Аналіз графічної форми тексту передбачає врахування таких складових частин, як композиція (розташування та організація знаків у тексті), перспектива (розташування знаків на передньому чи задньому плані стосовно читача) і власне графічні знаки. До останніх належать:

- синграфеміки – знаки пунктуації або правопис, що навмисне порушують норму;
- супраграфеміки – різноманітні шрифтові варіації (гарнітури, кеглю, нахилу, ілюмінювки тощо), які мають власний план форми та змісту;
- топографеміки – надмірні втягування або інтервалізація, нерівномірний поділ на абзаци;
- гіпографеміки – зображення (пиктограми, малюнки, фото), які підсилюють, доповнюють зміст вербальних знаків або суперечать йому;
- субграфеміки – числа, графіки, таблиці тощо, які репрезентують ідею та підсилюють, доповнюють зміст вербальних знаків або суперечать йому;
- колорграфеміки – відтінки та кольори різної насиченості та яскравості, які підсилюють, доповнюють чи пояснюють зміст вербальних знаків.

Серед особливостей композиції текстів Алі Сміт можна відзначити фігурне розташування

тексту, оказіональний поділ на абзаци, відділення глав, широкий вибір синграфеміків, топографеміків тощо.

Так, у кількох романах шотландської авторки спостерігаються різні за обсягом (від кількох рядків у романі *Hotel World* до понад двох сторінок у романі *How to be both*) зигзагоподібні моделі розташування тексту, які привертають увагу читача й унаочнюють фізичний і емоційний рух персонажів. Зокрема, в романі *How to be both* такі уривки позначають початок і кінець частини, що розповідає про художника доби Відродження, який несподівано усвідомлює себе висмикнутим із небуття в сучасний світ. Великий зигзагоподібний уривок на початку відтворює його тернисте повернення, як-от у наведеному нижче фрагменті (3,10), а схожий фігурний уривок наприкінці роману передає, як згасає свідомість митця.

just caught my (what)
on a (ouch)
dodged a (whew) (biff)
(bash) (ow)
(mercy)
wait though
look is that
sun
blue sky the white drift
the blue through it
rising to darker blue
start with green-blue underpaint
add indigo under lazzurrite mix in
lead white or ashes glaze with lapis
same old sky? earth? again?
home again home again

У романі *Hotel World* ламані лінії тексту відтворюють смертельне падіння дівчини у вузькій шахті кухонного ліфту, а потім – стрімкі рухи привида, яким вона стала після смерті. У поєднанні з вигуком Wooooo-hoooo, який щоразу містить різну кількість символів залежно від емоційного стану героїні або довжини спуску/падіння, це створює враження стрімкого та хаотичного польоту. До того ж, вигук Woo-hoo завжди рознесено на два окремі рядки, незалежно від того, наскільки коротким це робить перший рядок або від того, як вигук обіграється в словах, наприклад:

*Knock knock. Wooo-
hoooo's here? Me. You wooo-
hoooo? You-hoo yourself*

Останній такий вигук (яким завершується книга) – це єдине, що ми бачимо посеред чистої сторінки. Його надруковано сходишками таким чином, щоб передати враження затихання, коли привід назавжди залишає цей світ, розчиняючись у світлі (2, 135):

```

WOOooo-
  hooooooo
    oo
      o
  
```

У цьому ж таки романі зустрічаємо й вертикальне розташування тексту. Тут композиційний засіб поєднується із супраграфеміком, зокрема використанням кеглю, розмір якого поступово зменшується, що передає затування (2, 133):

```

remember
  you
  must
  live

remember
  you
  most
  love

remainder
  you
  mist
  leaf
  
```

Останній приклад особливо наочно демонструє характерне для цієї авторки поєднання кількох графічних та стилістичних засобів для підсилення впливу на читача. Так, ці рядки обіграють відомий вислів Memento mori (у перекладі письменниці Мюріел Спарк – Remember you must die), змінюючи полярність концепції плінності життя та туги за втраченими моментами. Спотворення слів у свідомості, що згасає, накладається на зменшення розміру кегля, а вертикальне розташування перетворюють фразу на незавершений знак оклику. Таким чином, різнопланові засоби підсилюють один одного, створюючи синергетичний ефект.

Іншою характерною рисою текстотворення Алі Сміт є використання найрізноманітніших синграфеміків. Найчастіше вони використовуються, щоб передати внутрішню мову персонажів. Справа в тому, що авторка зовсім не описує стан чи відчуття героїв. У її романах не зустрінеш фраз на кшталт «нерішуче поди-

вився», «здивовано спитав» чи «пробелькотів» – усе це передається графічними засобами, здебільшого синграфеміками. На жаль, обсяг статті не дає змоги навести приклади усіх таких засобів, тому окреслимо найвагоміші з них. Так, роздуми безпритульної жінки, що годинами жebraє на сходах готелю, час від часу в несподіваних місцях (певно ж, коли повз неї проходять люди) перериваються проханнями, винесеним в дужках окремими рядками (2):

(Spr sm chn?)

або

(Cn y spr sm chn? Think y)

Це створює комбіноване враження автоматизму, незначущості й нерозбірливості її бурмотіння.

Уже згаданий вище привід загиблої дівчини намагається відтворити в пам'яті деталі загибелі та стрибає в ліфтову шахту, рахуючи секунди: *one elephant two eleph-ahh*) – і вигук, і дужка-смайлик кажуть про її захват більше, ніж будь-які пояснення автора (2, 10).

Наступний супраграфемік демонструє, що зайвими були б і коментарі щодо гучності, коли вельможний замовник цідить пояснення для найманих виконавців – художників, а хлопчик-слуга вигукує їх, щоб усі почули (3, 293):

The walls will be THE WALLS WILL BE. Divided from left to right DIVIDED FROM LEFT TO RIGHT...

Графічній композиції творів Алі Сміт також властиве просторове відділення окремих змістових складових тексту, зокрема розділів, підрозділів тощо. Вона ніби дає час відсторонитися від однієї частини, одного ракурсу чи ідеї, перш ніж перейти до інших, і залишає між частинами твору чисту сторінку або принаймні починає нову думку із середини наступної сторінки, лишаючи решту вільною.

Це не єдиний приклад топографеміки в романах Сміт. Вона часто використовує додаткові інтервали або інші види розбивки, підкреслюючи емоційну чи фізичну напругу. Так, наступна фраза передає моральний спротив підлітка, небажання розмовляти з матір'ю на запропоновану тему (3, 8):

I. Can't. Answer. Your. Moral. Question. Unless. I. Know. More. Details, George says...

А ця фраза відтворює радше фізичні зусилля, коли дівчина намагається відкрити занадто тугий шуруп подручними засобами, як-от ножицями чи чайною ложкою, але шуруп не піддається. Напруга й задих дівчини, кожне її зусилля підкреслено розбиттям на окремі рухи за допомогою знаків тире:

But – this bit – won't – let it go – far enough – to get a hold on it, no. No.

В іншому випадку набридливі плітки зливаються в нерозбірливо стиснуте та майже позбавлене пробілів *Wilby'ssister didherselfin Clare Wilby'ssisterdidherselfin* (2, 107).

Дуже цікавим є використання двокрапки в романі *How to be both*. Вона використовується як розділовий знак, що у внутрішній мові персонажа позначає паузи, які він робить, аби набрати повітря. Таким чином, цей знак не лише персоналізує мову персонажа, а й задає її темп і ритм, допомагаючи відчутти стан героя.

Як уже згадувалося вище, найсильніший ефект досягається поєднанням кількох традиційних стилістичних та графічних засобів, як у наступному уривку (2, 6):

*Wooooooooo-
hooooooooo what a fall what a soar what a plummet what a dash into dark into light what a plunge what a glide thud crash what a drop what a rush what a swoop what a fright what a mad hushed skirl what a smash mush mash-up broke and gashed what a heart in my mouth what an end.
What a life.
What a time.
What I felt. Then. Gone.*

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, твори Алі Сміт втілюють свободу використання та проектують провідну роль графічних засобів у створенні невербального змісту. Нова графічна форма художнього тексту відзначається фігурною композицією, багатоплановістю та майстерним поєднанням вербальних та невербальних знаків, яке веде до свідомого порушення традиційних норм, породжуючи гібридний тип тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабелюк О.А. Поетика спонтанності постмодерністського нарративу. Записки з романо-германської філології. 2015. Вип. 1 (34). С. 15–24.
2. Бабелюк О.А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми: монографія. Дрогобич, 2009. 296 с.
3. Бабелюк О.А. Стилістичні засоби і прийоми кризь призми лінгвосинергетики. Вісник Київського національного університету. Серія «Філологія». 2011. Т. 14. № 1. С. 7–17.

4. Барт Р. S/Z [пер. с фр.] / под ред. Г.К. Косикова. М.: Эдиториал УРСП, 2001. 232 с.
5. Большакова Н.Н. Игровая поэтика в литературных сказках Михаэля Энде: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Смоленск, 2007. 222 с.
6. Вашунина И.В. Коммуникативно-функциональные особенности некодифицированных графических средств (на материале немецкого языка): дис. ...канд. филол. наук: 10.02.14 Москва, 1995. 173 с.
7. Карцевский С.О. Об ассиметричном дуализме лингвистического знака. Введение в языковедение: хрестоматия: учеб. пособ. / А.В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат, Г.И. Рапова. Москва, 2001. С. 76–81.
8. Крючкова Я.Р. До питання про форму і її співвідношення зі змістом у сучасній літературі. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Кієво-Могилянська академія]. Серія «Філологія. Літературознавство». 2011. Т. 170. Вип. 158. С. 37–41.
9. Радзиевская Т.В. Фактор графики в современном масс-медийном дискурсе. URL: <https://www.rastko.rs/filologija/stil/2006/12Radzievska.pdf> (дата звернення: 11.02.2018).
10. Сизенко А.С. Функціональні характеристики некодифікованих графічних утворень у сучасному французькому письмі: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.05. Київ, 2008. 20 с.
11. Суховой Д.А. Графика современной русской поэзии: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Санкт-Петербург, 2008. 271 с.
12. Callahan R. B. Perceptions and Use of Graphic Novels in the Classroom. A Master's Research Project. URL: <http://www.cehs.ohio.edu/resources/documents/callahan.pdf> (дата звернення 8.11.2017).
13. Law D. "Writing Graphic Novels and Other Forms of Sequential Art". The Complete Guide to Writing Science Fiction / Dave A. Law, Darin Park. Calgary: Dragon Moon Press, 2007. P. 208–216.
14. McCloud S. Understanding Comics: The Invisible Art. Northampton, 1993. 215 p.
15. Stöckl H. Typography: body and dress of a text – a signing mode between language and image. URL: http://stoekl.sbg.ac.at/Stoekl/Publikationen_2_files/Stoekl_Typography_2005.pdf (дата звернення: 15.03.2018).
16. Waller R. The Typographic Contribution to Language: Towards a Model of Typographic Genres and Their Underlying Structures: thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. URL: <http://www.fb10.unibremen.de/anglistik/langpro/projects/gem/robwaller.html> (дата звернення: 19.12.2017).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Smith A. Autumn. London: Penguin Books, 2016. 170 p. (ebook).
2. Smith A. Hotel World. London: Penguin Books, 2001. 137 p. (ebook).
3. Smith A. How to be both. London: Penguin Books, 2015. 448 p. (ebook).

УДК 811.111'(26+42)

МЕТАКОМУНІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕМАНІПУЛЯЦІЇ

Гнезділова Я.В., к. філол. н., доцент,
докторант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет

У статті описано мовленнєву поведінку маніпулятора та відображено традиційне реагування й поведінку жертви за умов успішної маніпуляції; розглянуто види маніпулювання. Зосереджено особливу увагу на аналізі деманіпулятивних контрзаходів; виявлено особливості деманіпулятивного впливу на маніпулятора через метакомунікацію.

Ключові слова: маніпуляція, види маніпулювання, деманіпуляція, види деманіпуляційних контрзаходів, метакомунікація.

В статье очерчено речевое поведение манипулятора и отобразено традиционное реагирование и поведение жертвы в условиях успешной манипуляции; раскрыты виды манипулирования. Особое внимание сосредоточено на анализе деманипулятивных контрдействий; выявлены особенности деманипулятивного влияния на манипулятора через метакоммуникацию.

Ключевые слова: манипуляция, виды манипулирования, деманипуляция, виды деманипулятивных контрдействий, метакоммуникация.

Gnezdilova Ya.V. METACOMMUNICATION AS AN INSTRUMENT OF DEMANIPULATION

The article deals with the speech behaviour of a manipulator and reflects traditional reactions and behaviour of a victim against the background of successful manipulation; studies the types of manipulation. Special attention is paid at analyzing demanipulative counteractions; specifics of demanipulative influence on the manipulator via metacommunication is revealed.

Key words: manipulation, types of manipulation, demanipulation, types of demanipulative counteractions, metacommunication.

Постановка проблеми. Маніпулювання як невід’ємна частина всіх сфер спілкування сьогодення є предметом вивчення в психології, психолінгвістиці, нейрофізіології, психіатрії, політології, соціології й лінгвістиці, оскільки в його основі лежать психологічні й соціальні механізми впливу на свідомість співрозмовника через ретельно підібрані слова і вислови з використанням продуманих мовленнєвих стратегій і тактик під час оформлення відповідного дискурсу. Маніпуляцією в мовленнєвій комунікації вважається ненавмисно чи умисно прихований непрямий психо-комунікативний вплив на реципієнта, групу осіб чи масу людей, що забезпечує зміну взаємопов’язаних алгоритмів і режимів функціонування їх свідомості, підсвідомого і несвідомого [5, с. 14]. Під час мовленнєвих маніпуляцій зовнішній смисл слів, звернення чи дії у відношенні до іншої людини не збігаються з внутрішнім смислом. Зовнішній смисл, як правило, не утискає потреб іншої людини, проте внутрішній смисл несе зміст, який підводить співрозмовника до того, що хоче маніпулятор [7]. Двосторонність процесу, який характеризує маніпулятивну комунікацію, полягає в комбінуванні примусу, що обмежує вибір контексту, із цільовим висловленням для того, щоб змусити інтерпретувати

останнє в заданих рамках контекстуальних припущень і щоб не допустити інтерпретацію через доступні відомі альтернативні (суперечливі) припущення [11, с. 194].

Жертви маніпуляції далеко не завжди усвідомлюють, що діють згідно із цілями іншої людини. У випадку вдалого збігу обставин, маніпулятор, приховуючи свої істинні наміри за допомогою відволікаючих маневрів і витончених прийомів, добивається того, щоб його партнер, сам того не помічаючи, змінив свої первинні наміри й прийняв чужі цілі як свої. У процесі маніпуляції в жертви виникає оманливе почуття взаєморозуміння з маніпулятором, який ховається за маскою як дружби й розуміння, так, інколи, й агресії чи безпорадності [6]. Однак якщо партнер по комунікації зумів розшифрувати маніпулятивні наміри співрозмовника, очевидним стає його бажання протидіяти маніпулятору. Тому популярними є дослідження механізмів деманіпуляції [8] чи розробка практичних методичних вказівок щодо захисту від маніпулятивного впливу [1; 4; 7; 9; 10]. Проте відкритим і донині залишається питання функціонування метакомунікації в просторі маніпуляції взагалі та використання метакомунікації як інструменту деманіпуляції зокрема, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є виявлення ролі, яку відіграє метакомунікація в умовах деманіпуляції. Мета роботи передбачає розв'язання таких конкретних завдань: науково підтвердити гіпотезу про можливість використання метакомунікації як інструменту деманіпуляції; визначити основні види мовленнєвого реагування у відповідь на спробу здійснення маніпулятивного впливу; виявити особливості деманіпулятивного впливу на маніпулятора через метакомунікацію.

Виклад основного матеріалу. Потужність і ефективність маніпулятивного впливу залежить від наявності в маніпулятора, услід за Є.Л. Доценко [4, с. 137–138], певних переваг над адресатом: а) маніпулятору притаманний власний набір статусних (рольова позиція, посада, вік) або ділових (кваліфікація, аргументи, здібності, знання) переваг; б) маніпулятор може використати силу третіх осіб, аргумент апеляції до авторитету: залучення представницької підтримки або конвенціональних переваг (традиції, мораль тощо); в) маніпулятор може скористатися перевагами власне процесу взаємодії з партнером, до яких належать динамічні сили (темп, паузи, ініціатива), позиційні переваги (експлуатація емоційного тону колишніх чи актуальних відносин), договір як результат спільних угод; г) маніпулятор отримує переваги в спілкуванні, виходячи зі слабостей партнера або його психічних особливостей: чутливість до похвали, любов до дітей, запальність, мовчазність тощо.

У залежності від цілей маніпулятора і його можливостей, виходячи з переваг, описаних вище, розрізняють кілька видів маніпулятивного впливу, а саме:

- безкомпромісне маніпулювання, що пригнічує співрозмовника;
- м'яке маніпулювання, яке викликає прихильність співрозмовника і його довіру;
- комбіноване маніпулювання, коли йдеться не про однократні разові маніпулятивні дії, а тривалі маніпулятивні ігри [3].

Деманіпуляція включає в себе два етапи: виявлення маніпуляції та прийняття контрзаходів, як-от [8, с. 14–16, 24, 31]:

- симетрична відповідь, коли відповіді дають по суті, у рамках заданого маніпулятором інформаційного поля;
- асиметрична відповідь, коли здійснюється маніпуляція у відповідь, «нав'язується своя гра» типу підігрування;
- ухиляння, направлене на виграш часу, необхідного для обдумування, збору додаткової інформації;

- глухий захист, коли просто вказують на маніпуляцію;
- ігнорування.

Загалом, деманіпуляція теж є маніпуляцією, навіть не дивлячись на те, це зустрічні чи захисні дії у відповідь, оскільки вибір контрзаходів може вплинути на майбутні взаємовідносини маніпулятора і деманіпулятора (жертви, що розгадала наміри маніпулятора); їх можна дещо погіршити, а можна й повністю перервати, особливо у випадку приниження маніпулятора перед присутніми. У цьому разі високою є вірогідність помсти від маніпулятора у майбутньому [8, с. 197–199], тому перевага надається «м'яким» контрзаходам, орієнтованим на підтримання контакту, скажімо, відмова через похвалу, лестощі, компліменти, що знижує ймовірність помсти. Указані контрзаходи відносяться до сфери метакомунікації.

Відмінною рисою метакомунікації сьогодні, на нашу думку, є її використання як засобу впливу, оскільки метакомунікація наразі вийшла за рамки простого відображення основних етапів комунікативного акту та не обмежується лише встановленням, підтриманням та розмиканням мовленнєвого контакту. Вона досить активно використовується в маніпулятивних контекстах [2], тому логічно припустити, що метакомунікація слугує й засобом деманіпуляції. Проаналізуємо сказане на конкретних прикладах.

(1) *Viktor finishes sorting. Finding no trash can to deposit the rejected cherry candy, he scoops them into his pocket. A young headset-clad P.A. hurriedly approaches. He looks ill.*

P.A.: Mr. Taransky –

Viktor reads the young P.A.'s panicked expression.

VIKTOR: She's walking?... Don't tell me she's walking. (blood slowly draining from his face) She is not walking... She can't walk.

[...] VIKTOR desperately follows after Nicola.

VIKTOR (beautiful face scowling): Nicola! How was your massage?

NICOLA: You're in breach.

VIKTOR: Is this about the new pages? I made the changes you wanted, you're in virtually every scene –

NICOLA (wheeling on him): It's not the size of the role, Viktor. (suddenly very cool) Am I or am I not contractually entitled to the biggest trailer on the set?

VIKTOR (regarding the enormous silver fish behind them, confused): It's the biggest on earth! I swear! It's a 50-foot Airstream – they don't make them any longer than that.

NICOLA: Taller, Viktor.

VIKTOR: Taller? What?

Viktor looks up in horror. The trailer next to Nicola's does indeed appear to be fractionally taller.

NICOLA (walking away): You've insulted me for the last time.

Viktor looks to the tires. His face suddenly brightens.

VIKTOR: Nicola, it's just the tires – they're over-inflated! I can fix it!

Viktor grasps the air nozzle on a tire and begins desperately stabbing at it with a ballpoint pen. Air hisses out.

VIKTOR: See, it's lower already. (SimOne)

Нікола, зірка фільму режисера Віктора Таранськи, відкрито ним маніпулює, власне, на межі шантажу. Задовольняються всі її забаганки, аби лише вона продовжувала зніматися. Страх Віктора негодити метакомунікативно проявляється через риторичне питання (*She's walking?...*), відповідь-невіру у формі імперативу (*Don't tell me she's walking*) й вислови, що показують його небажання прийняти очевидне (*She is not walking... She can't walk*). Усе ж він намагається встановити контакт, навіть бачачи незадоволення акторки, через Nicola! *How was your massage?*, що є спробою вплинути на її настрої. Він продовжує, висловлюючи припущення (метакомунікативне питання *Is this about the new pages?*) та запевнюючи, що всі побажання Ніколи враховані. Така поведінка є прикладом ухиляння, оскільки Віктору бракує інформації. З одного боку, Віктор хоче вивести Ніколу зі свого стратегічного «маніпулятивного мовчання», з іншого – він ще надіється відволікти її. Свою претензію Нікола оформлює через ввідне метакомунікативне висловлення *Am I or am I not contractually entitled to*, на що йдуть виправдання Віктора, на межі з рекламою, (*It's the biggest on earth! I swear! It's a 50-foot Airstream*), демонструючи симетричну відповідь на маніпуляцію. Нікола не зацікавлена у владнанні конфлікту, як це видно в наступному прикладі.

(2) Nicola ignores Viktor, marching towards her limo with her publicist. Abandoning the trailer, Viktor hurries after her.

VIKTOR: I beg you. You can't do this to me.

NICOLA (looking back): I had three other offers. I only signed on to this picture out of ... loyalty.

VIKTOR: Then show some. They'll shut me down!

NICOLA (opening the car door): It wasn't working anyhow. The scene with the thousand

geese – I don't understand this film. I don't think anyone will understand it. I already put out a press release – citing "creative differences".

Viktor stops, nods resignedly – suddenly very calm.

VIKTOR: You know what, Nicola, you're right. (picking up her last piece of luggage) Here, let me help you with that. (holding the door for her) You ought to go. The truth is I don't deserve you. This film doesn't deserve you. Frankly, it deserves much, much better. The reason it's not working is because you're not about the work.

Nicola is stunned.

VIKTOR (to the limo driver): To Hell, please. (SimOne)

У відповідь на ігнорування Ніколи Віктор вдається до прохання (*I beg you*), що підкріплюється психологічним маніпулятивним прийомом у формі метакомунікативного *You can't do this to me* та комунікативних актів (*Then show some. They'll shut me down!*). Маніпулятивна спроба Віктора є невдалою, на яку йде симетрична (неметакомунікативна у даному випадку) відповідь Ніколи, яка, усе ж, підсилюється метакомунікативами *I don't understand this film. I don't think anyone will understand it*. Як наслідок, Віктор дає асиметричну, неочікувану для Ніколи, відповідь, якою він ставить крапку у будь-яких відносинах з нею, принижуючи її перед усіма співробітниками. Асиметричність проявляється в метакомунікативних саркастичних ствердженнях, що виражають оманливу згоду з опонентом (*You know what, Nicola, you're right. You ought to go. The truth is I don't deserve you. This film doesn't deserve you*), які підводять до знецінювального підсумкового мета-вислову *Frankly, it deserves much, much better*. Експресивність останнього вислову полягає не лише в контрасті з попередніми висловленнями, а й у комбінуванні метакомунікативу *Frankly*, що підкреслює відвертість і щирість та анти-комплімент стосовно її роботи. Окремо варто зауважити вживання вислова-розсіювача уваги (*Here, let me help you with that*). Воно з «двійним дном»: на перший погляд, передає благородний порив допомоги, з іншого боку, акцентує, що Ніколу випроводжують, що додатково підкреслюється завершальним метакомунікативом-побажанням *To Hell, please*.

(3) NICKY: Can I walk you somewhere?

JESS: Actually, I'm staying here. Upstairs.

NICKY: Oh, really.

JESS: Oh, my God. It's my husband.

JARED: Shut the fuck up.

JESS: Jared, wait.

NICKY: Whoa, whoa! Whoa!

JARED: I'll fucking kill you.

JESS: Just let him go.

JARED: No fucking way. He's fucking dead. Give me one fucking reason why I shouldn't do it. (Focus)

У цьому прикладі проілюстровано стереотипну метакомунікативну сцену «ревнивого чоловіка». Точніше, як її використали аферисти Джес і Джаред, щоб розкрутити Ніка на гроші. Вони удаються до комбінованої маніпуляції, де Джес грає «доброго поліцейського», а Джаред – «злого». Забігаючи вперед, відзначимо, що Нікі на маніпуляцію не просто не повівся, а й розвінчав шахраїв, як це видно нижче.

(4) NICKY: I'm drawing a blank.

JARED: What?

NICKY: I think you should shoot me. Let's be honest, you've been aggrieved.

JESS: Don't mess with him, Nicky, he's done hard time.

JARED: I've done fucking hard time.

NICKY: If you had any idea what I was about to do to her...

JARED: Shut up, man.

NICKY: She was gonna be no good to you after that. So you should really shoot me.

JARED: What the fuck?

JESS: What kind of stuff are we talking about?

NICKY: Saudi bachelor party shit.

JARED: Saudi bachelor party?

NICKY: R. Kelly drop-cloth shit. Please, come on, shoot me.

JARED: Stop fucking around. I'm gonna fucking kill you.

NICKY: You'd really be doing me a favor. Cancer. Tumor the size of a peach. Pull the trigger, you'll see.

JARED: You...? You got cancer?

JESS: He's onto us.

JARED: Shit! I knew this wasn't gonna fucking work!

NICKY: You guys suck.

JESS: Just give us the money.

NICKY: Or?

JESS: He'll shoot you in the neck.

JARED: I don't wanna shoot a guy with cancer. Grandma Mukulski had cancer.

JESS: He doesn't have cancer, you idiot!

NICKY: You guys really boned this thing. (Focus)

Нікі, як професійний аферист, легко уникає маніпуляції за рахунок неочікуваних асиметричних відповідей: а) метакомунікати-

вів-стверджень у значенні «поняття не маю» (*I'm drawing a blank*), «погане пропрацювання сценарію» (*Saudi bachelor party shit*) чи стереотипного вислову для тих, хто хоче показати, що їм немає що втрачати (*Cancer. Tumor the size of a peach*); та б) провокуючих висловів (*I think you should shoot me. Let's be honest, you've been aggrieved. If you had any idea what I was about to do to her... Please, come on, shoot me. You'd really be doing me a favor. Pull the trigger, you'll see.*), які вводяться ініціальними метакомунікативами (див. підкреслення) і вживаються для посилення психологічного впливу на співрозмовників. Це виводить шахраїв за межі їхнього сценарію, збиваючи Джес й Джерада з пантелику; їхня збентеженість яскраво виражається різноманітними метакомунікативами (питаннями перепитами: *What? What the fuck? What kind of stuff are we talking about? Saudi bachelor party? You...? You got cancer?*; коментарями: *I'm gonna fucking kill you. Shit! I knew this wasn't gonna fucking work!*). Коли стало зрозуміло, що їх «розкусили», Джес й Джерада перейшли до прямої маніпуляції (до речі, теж невдалої), просто вимагаючи грошей.

(5) JESS: Nicky, if we just ran. If we just... You know, if I could slip away or if we could...

NICKY: Yes.

JESS: Can we just...?

NICKY: Whatever. Yes.

JESS: I can't. I can't, I'm sorry.

NICKY: Wait, wait, wait. Wait, Jess. Whatever you want. I can keep you safe.

JESS: Nicky.

NICKY: Come on, Jess.

JESS: Nicky, you taught me so much. But I've learned a lot since then. And I'd really...like to show you all the things I've learned. Like how I learned how to play men. Like I just played you. How's it feel?

NICKY: Wow.

JESS: Yeah. Wow.

NICKY: Ah.

JESS: I think you're losing it. That was pathetic. "I'll keep you safe"? What was that? Does that work? Does that get you laid?

NICKY: Hey, that was not a line.

JESS: I'm not falling for your shit again.

NICKY: Don't...Ah

JESS: Okay? And I'm very happy. So stay away from me. (Focus)

Приклад (5) ілюструє помсту майстру маніпуляції Ніку за те, як він використав Джес три роки тому. Джес тонко розіграла Ніка, об'єднавши такі стереотипні метакому-

нікативні ситуації, як флірт, зізнання у своїх почуттях та втечу (побудована на інстинктах чоловіка врятувати кохану жінку). Завершила Джесс свою помсту приниженням Ніка внаслідок розвінчання самого факту маніпуляції.

Висновки. Таким чином, деманіпуляція розглядається як зворотна чи захисна маніпуляція і охоплює такі різновиди реагування: симетрична відповідь, асиметрична відповідь, ухиляння, глухий захист, ігнорування. Метакомунікація може виступати ефективним інструментом захисту перспективних жертв маніпуляції від впливу маніпулятора, що проявляється або через використання метакомунікативів для розсіювання уваги маніпулятора в різноманітних мовленнєвих ситуаціях, або через використання самих метакомунікативних ситуацій, вірніше, їхніх стереотипних сценаріїв для максимально швидкого ефекту на маніпулятора.

Перспективи дослідження зумовлені тим, що воно є внеском у вирішення проблем теорії мовленнєвої комунікації, пов'язаних із дослідженням мовленнєвої поведінки комунікантів та мовного впливу на співрозмовника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамчик В. 200 способів успішного маніпулювання человеком. Минск: Харвест, 2010. 320 с.

2. Гнезділова Я.В. Метакомунікація в контексті маніпуляції: передумови. *Science and Education a New Dimension. Philology.* Budapest, 2016. Issue 105. No IV(25). P. 24–27.
3. Гнезділова Я.В. Смыслоутворювальні елементи поняття маніпуляції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мови.* 2016. Вип. 14. С. 25–33.
4. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. 344 с.
5. Калита А.А., Тараненко Л.И. Речевая манипуляция: определение, функции, механизм реализации. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* № 1022. 2012. С. 10–19.
6. Ковпак Д., Каменюкин А. Безопасное общение. Как стать неуязвимым. М: Питер, 2011. 192 с.
7. Скаженик Е.Н. Практикум по деловому общению. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2005. 126 с.
8. Субботенко Р.В. Деманипулятор. Минск: Харвест, 2012, 2014. 586 с.
9. Шейнов В. Манипулирование и защита от манипуляций. URL: http://bookap.info/book/sheynov_manipulirovanie_i_zashchita_ot_manipulyatsiy/bypage/32.
10. Levine R. The power of persuasion. How we're bought and sold. Hoboken, New Jersey : WILEY, 2003. 278 p.
11. Maillat D. Constraining context selection: On the pragmatic inevitability of manipulation. *Journal of Pragmatics.* 2013. Vol. 59. P. B. P. 190–199.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Focus (2015). URL: https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=focus-2015.
2. S1mOne (2002). URL: <https://sfy.ru/?script=s1m0ne>.

УДК 378.147

ДОСВІД РОЗВИТКУ НАВИЧОК РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКОМ У КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ IELTS

Гончаров Г.В., к. і. н.,
доцент кафедри іноземних мов
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті розглядається проблема викладання методики навчання курсантів немовних спеціальностей прийомів та форм ефективної роботи з різними типами лінгвістичних словників у контексті підготовки до складання іспиту IELTS. Визначено основні принципи формування й інтеграції методики словникової роботи в процес навчання іноземної мови. Запропоновано низку практичних шляхів і вправ, спрямованих на розвиток навичок комплексної роботи з основними видами словників.

Ключові слова: словникові навички, методи словникової роботи, робота з двомовним словником, використання одномовного словника, немовний ВНЗ, IELTS.

В статье рассматривается проблема преподавания методики, нацеленной на обучение курсантов неязыковых специальностей приемам и формам эффективной работы с различными типами лингвистических словарей в контексте подготовки к сдаче экзамена IELTS. Определены основные принципы формирования и интеграции методики словарной работы в процесс обучения иностранному языку. Предложен ряд практических способов и упражнений, направленных на развитие навыков комплексной работы с основными видами словарей.

Ключевые слова: словарные навыки, методы словарной работы, работа с двуязычным словарем, использование одноязычного словаря, неязыковой вуз, IELTS.

Goncharov G.V. EXPERIENCE OF TEACHING DICTIONARY SKILLS TO NON-LANGUAGE CADETS IN PREPARATION FOR IELTS

This article addresses the issue of teaching methods and skills aimed at enabling non-language cadets to effectively use various types of linguistic dictionaries as part of IELTS preparation classes. The author describes major principles of creating and integrating dictionary-use strategies into foreign language teaching. The reader is offered a number of practical solutions and exercises designed to develop efficient skills in using the main types of linguistic dictionaries.

Key words: dictionary skills, dictionary-use strategies, use of bilingual dictionaries, use of monolingual dictionaries, non-linguistic institutions of higher learning, IELTS.

Постановка проблеми. Роль словника у вивченні іноземної мови важко переоцінити. Жоден серйозний дослідник не ставить під сумнів важливість словника як засобу навчання мови і джерела поповнення лексичного запасу. Водночас, як це не дивно, на тлі величезної кількості вітчизняних і закордонних публікацій, присвячених лексикографії, типології і класифікації словників, змісту і принципам укладання електронних словників, практично не існує ґрунтовних методичних досліджень про навчання школярів і особливо студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей методам ефективної роботи зі словником для всебічного опанування іноземної мови. І це попри майже одноставне визнання вченими того факту, що у переважній більшості сучасних студентів ВНЗ відсутні скільки-небудь ефективні навички самостійної словникової роботи [1, с. 161; 2, с. 339; 3, с. 61; 9, с. 188].

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення основних принципів та підходів до формування методики навчання студентів/курсантів немовних спеціальностей прийомів та форм ефективної роботи з різними типами словників з метою оволодіння ними усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності. Ми спробуємо розглянути цю проблему в контексті спеціального курсу підготовки курсантів Харківського національного університету Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба (ХНУПС) до екзамену IELTS. Такий курс викладається в цьому ВНЗ з 2017 року для забезпечення стажування майбутніх офіцерів у військових ВНЗ Великої Британії. IELTS як міжнародна система тестування англійської мови передбачає всебічну мовну підготовку за такими чотирма аспектами, як читання, аудіювання, говоріння і письмо. Із цієї причини курс підготовки курсантів ХНУПС до складання іспиту IELTS, з нашого погляду,

висуває особливо високі вимоги до навичок комплексної словникової роботи з боку слухачів, що цілком відповідає поставленій нами меті. Окрім того, в межах цього дослідження буде запропоновано низку практичних шляхів і вправ, спрямованих на розвиток навичок комплексної роботи з основними видами словників з урахуванням відповідних видів мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед небагатьох робіт, присвячених методиці навчання словникової роботи, переважна більшість досліджень присвячена лише окремим аспектам цієї проблеми. Зокрема, С.В. Левонісова у своїй дисертації розробила принципи створення навчального мультимедійного англо-російського/російсько-англійського словника для студентів немовних спеціальностей і запропонувала методику та комплекс вправ, що дозволяють враховувати основні етапи формування лексичних і перекладацьких навичок у вивченні іноземної мови за допомогою такого словника [5]. Поряд із цим створення такого словника є досить складною і трудомісткою справою, а враховуючи величезну кількість вже існуючих словників, серед яких є багато дуже непоганих за змістом (у тому числі й електронних словників), на перший план, з нашого погляду, виступає потреба в ефективній методиці їхнього використання для різноманітних аспектів опанування іноземної мови.

У дисертаційному дослідженні С.В. Кривець певну увагу приділено процесу формування в учнів загальноосвітніх шкіл навичок користування словником. Автор слушно зазначає, що цей процес має розпочатися якомога швидше і до випуску зі школи повинен пройти чотири етапи: ознайомлювальний (уміння вільно орієнтуватися в алфавітному розташуванні літер); підготовчий (уміння під керівництвом учителя користуватися словником, що міститься в підручнику); основний (уміння користуватися загальним словником); результативний (уміння швидко знаходити необхідну інформацію при вирішенні конкретного педагогічного завдання) [4, с. 68–69].

Особливостям формування навичок роботи зі словником під час навчання професійно орієнтованого читання англійською мовою в технічному ВНЗ присвячена стаття Г.В. Барбанової. Авторка запропонувала комплекс вправ, спрямованих, передусім, на формування базових умінь орієнтування й пошуку слів у лінгвістичному словнику [1].

Серед публікацій дослідників далекого зарубіжжя варто відмітити роботу Генрі Беджойнта, який аргументовано показав, що найбільш ефективним засобом навчання студентів методики використання словників є органічна інтеграція словникової роботи в існуючі курси і програми викладання іноземних мов з метою створення умов для активного і контрольованого застосування словників як на аудиторних заняттях, так і в позааудиторний час [6].

На особливу увагу заслуговує емпіричне дослідження Ліу Лін. Проаналізувавши досвід упровадження комплексної методики навчання словникової роботи в початковий курс англійської мови для 80 китайських студентів, авторка дійшла висновку про довготривалий позитивний вплив такого підходу на подальше оволодіння студентами основними видами мовленнєвої діяльності [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до висновку Генрі Беджойнта основоположним принципом організації занять із навчання словникової роботи в ХНУПС стала їх органічна інтеграція в розроблений для курсантів курс передекзаменаційної підготовки до IELTS у версії General Training. Цей курс загальним обсягом 240 годин аудиторної роботи було створено у лютому 2017 р. з метою комплексної мовної підготовки курсантів до складання тесту IELTS за чотирма видами мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, говоріння та письмо). Саме тому було вирішено застосувати комплексний підхід до викладання основ роботи зі словником з урахуванням формату IELTS, вимог до виконання конкретних екзаменаційних завдань та загальних потреб мовної підготовки, щоб навчити курсантів відповідних прийомів використання словників для розвитку конкретних навичок читання, аудіювання, говоріння та письма. Про це докладно йтиметься далі, а зараз варто сказати декілька слів про слухачів зазначеного курсу, які взяли участь у нашому дослідженні.

З моменту впровадження вказаного курсу ним було охоплено дві групи слухачів другого року навчання: 5 курсантів у 2017 р. (надалі – «група 1») і 11 курсантів у 2018 р. (надалі – «група 2»). Слухачів обох груп відбирали за рівнем володіння англійською мовою не нижче 4.5–5.0 згідно з дев'ятибальною шкалою оцінювання IELTS, тобто із середнім (intermediate) рівнем. Головним завданням слухачів після завершення курсу IELTS було отримання мінімально необхід-

ного балу 5.5 за всіма видами мовленнєвої діяльності, тобто на всіх чотирьох модулях іспиту IELTS (з читання (Reading), аудіювання (Listening), говоріння (Speaking) та письма (Writing)). Це було основною вимогою подальшого навчання курсантів у Коледжі Королівських військово-повітряних сил у Кранвеллі, Велика Британія.

Таким чином, усі чотири вищезгадані компоненти мовної підготовки (читання, аудіювання, говоріння та письмо) було враховано під час розробки занять і конкретних вправ із розвитку навичок словникової роботи курсантів, тим більше, що основний для них підручник із навчання лексики – Vocabulary for IELTS [7] – побудований саме за цим чотирьохскладовим принципом. На жаль, через обмаль часу на викладання методики роботи зі словниками було виділено лише перші чотири заняття курсу, але навіть цього виявилось немало для досягнення низки позитивних результатів, оскільки ті чи інші аспекти словникової роботи передбачалися протягом усього курсу.

Вступне анкетування слухачів груп 1 і 2 перед початком курсу виявило такі проблеми з навичками словникової роботи курсантів:

1) курсанти покладалися переважно на невеликі кишенькові версії двомовних електронних словників для мобільних телефонів. Двоє з опитаних у групі 1 і п'ятеро з групи 2 взагалі користувалися майже виключно сервісом Google Translate, оскільки, на їхню думку, він значно швидше і тому зручніше дозволяє дізнатися значення невідомих слів;

2) курсанти не мали жодної уяви про те, якими характеристиками відрізняється насправді якісний двомовний навчальний словник, не кажучи вже про одномовні навчальні словники англійської мови;

3) під час пошуку слова в словнику курсанти часто-густо читали лише перші два-три значення в словниковій статті, не звертаючи уваги на інші значення слова, тим більше на приклади його вживання в реченнях, стали вирази, фразеологізми тощо;

4) починаючи користуватися тим чи іншим словником, курсанти фактично ніколи не знайомилися з його передмовою та вказівками з використання, що нерідко негативно позначається на якості словникової роботи.

Як наслідок, працюючи над розвитком навичок читання, говоріння і письма, курсанти зазвичай не мали чіткої уяви, де, коли і яким саме словником потрібно користуватися для вирішення конкретних мовленнєвих

завдань. Усі ці проблеми було враховано під час розробки представлених нижче занять з удосконалення навичок словникової роботи курсантів.

Заняття № 1 було присвячене питанням оптимального вибору словника і прийомам використання словників для вирішення основних мовних завдань у межах курсу IELTS. Зокрема, слухачі ознайомилися з призначенням, характеристиками та можливостям перекладних двомовних словників (переважно для швидкого розуміння змісту ключових незрозумілих слів під час читання), тезаурусів (для підбору синонімів під час виконання письмових завдань IELTS і під час підготовки усних відповідей, де важливі обсяг і тематична різноманітність словникового запасу), а також одномовних тлумачних словників (для розвитку навичок перефразування і розкриття змісту слів і понять, а також для загального поглиблення знань слів). На цьому етапі розглядалися переваги і недоліки паперових і електронних версій найбільш доступних словників англійської мови, головні критерії, яким має відповідати якісний навчальний словник, а також основні правила вибору словника для власних потреб. На конкретних прикладах курсанти вчилися правильно обирати і використовувати відповідні словники для розв'язання різних мовленнєвих завдань. Серед практичних вправ заняття № 1 найбільш актуальними, за оцінкою слухачів, виявилися такі: 1) багатоваріантний вибір слів для заповнення пропусків у реченнях (переважно перекладні двомовні словники); 2) підбір відповідних заголовків до параграфів із тестів із читання IELTS (двомовні словники); 3) підбір відповідних тверджень до текстових параграфів із тестів із читання IELTS (двомовні словники); 4) добір максимально можливої кількості синонімів до виділених у тексті слів (тезауруси); 5) добір слів, що сполучаються з конкретними іменниками, дієсловами і прикметниками (collocations), для заповнення пропусків у реченнях (одномовні навчальні тлумачні словники).

Заняття № 2 – використання одномовного навчального словника для підготовки до IELTS. В якості основного одномовного тлумачного словника було обрано електронний варіант Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE) і його портативну версію для смартфонів – LDOCE-6. Такий вибір пояснюється низкою безперечних переваг цього англійського словника для навчальних потреб іншомовних студентів у порівнянні з

іншими тлумачними словниками англійської мови. Зокрема, LDOCE містить максимально повну граматичну інформацію про слово; всі визначення і пояснення, надані в ньому, з використанням лише 2000 найбільш частотних слів англійської мови; кожне значення слова ілюструється чисельними прикладами у вигляді речень, які в портативній версії ще й повністю озвучені як у британському, так і в американському варіанті вимови; надається інформація про стилістичне забарвлення слів, їх частотне вживання, ідіоми, сталі вирази; окреслено типові лексичні помилки під час вживання тих чи інших слів тощо. Усе це робить LDOCE фактично невичерпним джерелом лексичних знань і надійним інструментом подолання мовної інтерференції, яким курсанти вчилися правильно й ефективно користуватися за допомогою розроблених для них вправ. Зокрема, слухачам пропонувалося виконати такі завдання: 1) які з наданих дієслів є перехідними/неперехідними і які можуть бути як перехідними, так і неперехідними в певних значеннях; 2) які з наданих дієслів можуть поєднуватися тільки з інфінітивом або герундієм, а які можуть вживатися з обома формами; 3) які з наданих іменників є обчислювальними/необчислювальними, а які можуть бути як обчислювальними, так і необчислювальними в певних значеннях; 4) які з наданих прикметників не можна вживати без іменника, який до нього відноситься, а які ніколи не вживаються перед іменниками; 5) визначити стилістичне забарвлення підкреслених у реченні слів (наприклад, діловий/неділовий стиль, розмовний вислів, табу йована/образлива лексика, архаїзми тощо); 6) відпрацювання правильності і швидкості вимови, а також інтонації і мелодики мовлення за методикою «шедоунг» (shadowing), відповідно до якої курсанти слухають озвучені в словнику LDOCE-6 приклади речень з активною лексикою, намагаючись водночас проговорювати їх з тією ж швидкістю, вимовою та інтонацією, що й носій мови (при цьому на першому етапі прослуховування і повторення можна користуватися друкованим текстом речень, а на останньому – відтворювати почуте без зорової опори).

Заняття № 3 було присвячено закріпленню і вдосконаленню навичок словникової роботи, набутих на двох попередніх заняттях. Окрім вже згаданих вправ, слухачі вчилися вибірково й ефективно користуватися двомовними словниками для розуміння найскладніших ключових моментів окремих завдань тесту з

читання IELTS, а також вчилися правильно користуватися одномовним тлумачним словником LDOCE для коректного вживання низки наданих їм нових слів у власних письмових роботах і підготовленому усному мовленні відповідно до формату IELTS.

Заняття № 4 знайомило слухачів з особливостями й основними перевагами так званих білінгвалізованих словників (bilingualised dictionaries), або, інакше кажучи, частково-двомовних словників, які поєднують у собі переваги як двомовних, так і одномовних навчальних словників. Укладання таких словників є порівняно новим явищем у лексикографії, проте вони вже встигли найкращим чином зарекомендувати себе в навчальному процесі. Зокрема, Лауфер і Хадар у своєму відомому порівняльному дослідженні ефективності різних типів словників переконливо довели, що найбільш вагомими позитивними результатами в навчанні студентів середнього й просунутого рівня володіння англійською мовою були пов'язані саме з використанням білінгвалізованих словників [8, с. 195]. На жаль, у парах «англійська-українська» й «англійська-російська» мови таких словників ще не створено. Незважаючи на це, було вирішено ознайомити курсантів з основними характеристиками і перевагами цих словників, щоб на їхньому прикладі навчити слухачів найбільш оптимальним прийомам ведення власного словника слів, що вивчаються. На четвертому занятті курсанти вчилися комбіновано використовувати двомовні словники і LDOCE, щоб поряд із перекладом стисло записувати тлумачення слів, які не мають прямих еквівалентів в українській/російській мовах, поєднувати вдалі варіанти перекладу окремих значень слів із двомовних словників із важливою граматичною інформацією про ці слова, включаючи особливості їхнього вжитку, сталі вирази, ідіоми, найпоширеніші синоніми, приклади їх вживання тощо. Для прискорення цієї роботи слухачам була представлена низка найпоширеніших словникових скорочень, для ведення стислих записів. Зрозуміло, що на одному занятті неможливо охопити численні нюанси такої словникової роботи, проте на подальших заняттях курсу IELTS курсанти під керівництвом викладача неодноразово поверталися до цієї роботи в процесі оволодіння новою лексикою.

Через три тижні після завершення чотирьох занять у розвитку словникової роботи курсанти пройшли повторне опитування. Вони відповіли на запитання стосовно вибору і

використання ними словників для конкретних навчальних потреб, пояснили причини застосування певних прийомів роботи зі словниками, а також описали основні принципи ведення власного словника англійських слів. Результати опитування свідчать про те, що заняття з методики роботи зі словником мали помітний вплив на загальний підхід слухачів до вивчення англійської мови. Жоден із них більше не звертався до сервісу Google Translate для пошуку значення слів, а їхній підхід до обрання словників у процесі навчання став набагато раціональнішим. Головним досягненням цих занять, з нашої точки зору, є те, що вони надали слухачам комплексне уявлення про слово і шляхи опанування лексичним багатством іноземної мови.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує важливу роль ґрунтового викладання методики словникової роботи. Якщо студенти не володіють нею, навіть найкращі словники просто не виконують функцій, закладених у них лексикографами. У своїй педагогічній практиці викладачі немовних ВНЗ повинні брати до уваги той факт, що сучасні студенти у своїй переважній більшості не володіють системними знаннями, навичками і прийомами використання словників у процесі вивчення іноземної мови. Цю важливу обставину необхідно обов'язково враховувати у викладацькій роботі.

Розробка комплексу практичних занять із навчання прийомів і методів роботи з основними видами словників і його органічна інтеграція в існуючі учбові програми здатні не лише справити позитивний вплив на навички пошуку лексичної інформації, а й у цілому суттєво покращити якість та ефективність оволодіння студентами іноземної мови. Питання про те, наскільки глибоким і тривалим є такий вплив на якість вивчення мови, може бути предметом подальших емпіричних досліджень протягом більш тривалого періоду часу із залученням контрольних груп і більшої кількості студентів.

Спираючись на отримані нами дані, можна стверджувати, що основні принципи розробки й інтеграції практичного курсу з методів словникової роботи в навчальний процес полягають у тісному зв'язку між завданнями такого курсу і кінцевими цілями конкретної учбової програми, а також в урахуванні нагальних потреб студентів, реального рівня їхньої мовної підготовки, а також основних труднощів, з якими вони можуть зіткнутися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барабанова Г.В. Формування навичок роботи зі словником студентів немовного ВНЗ під час навчання професійно-орієнтованого читання. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 161–164.
2. Йонгджу Д. Лінгвістична аргументація щодо критеріїв лексикографічної компетенції користувача словника // *Studia Linguistica*: Зб. наук. пр. К.: Київський університет, 2010. Вип. 4. С. 339–344.
3. Кирикилиця В.В. Експериментальне дослідження активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 59–64.
4. Кривець С.В. Формування пошуково-інформаційної компетентності майбутніх вчителів у процесі роботи зі словниково-довідниковою літературою: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ніжин, 2009. 235 с.
5. Левонисова С.В. Компьютерный словарь как средство изучения английского языка студентами неязыковых специальностей вузов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08, 13.00.02. Ярославль, 2004. 21 с.
6. Béjoint H. *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 292 pp.
7. Cullen P. *Vocabulary for IELTS*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 174 pp.
8. Hadar L., Laufer B. Assessing the Effectiveness of Monolingual, Bilingual, and "Bilingualised" Dictionaries in the Comprehension and Production of New Words // *The Modern Language Journal*. 1997. No. 81(2). P. 189–196.
9. Lin L. A survey of English majors' dictionary use // *Reference to Culture and Education*. 2013. No. 15. P. 188–189.
10. Lin L. The Integration of Dictionary Use Strategy Training into Basic English Class // *Theory and Practice in Language Studies*. 2014. Vol. 4, No. 10. P. 2138–2143. DOI: 10.4304/tpls.4.10.2138-2143.

УДК 811.111

БАГАТОЛИКИЙ «ДЖЕНТЛЬМЕН»: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ

Михайліченко Ю.В., к. пед. н., старший викладач
кафедри журналістики і міжнародних відносин
Київський університет культури

У статті здійснений стислий діахронічний аналіз понятійної реалізації лінгвокультурного концепту «джентльмен» у Великобританії. Розгляд лексикографічних першоджерел, нормативно-правових актів Великобританії різних періодів історії країни дозволив простежити етимологію й еволюцію змісту концепту, виділити основні тенденції в динаміці значення й семантики лексеми «джентльмен» від часів виникнення до наших днів. Підкреслено, що в Україні, як і у Великобританії, цей концепт у якості запозиченого з часом також зазнав значних трансформацій змісту й сфери вживання, тому відсутність чіткого й однозначного його трактування зумовлює неоднозначні підходи до прагматичності використання з погляду фразеології.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, джентльмен, лексема, етимологія, Великобританія, семантика.

В статье дается краткий диахронический анализ понятийной реализации лингвокультурного концепта «джентльмен» в Великобритании. Рассмотрение лексикографических первоисточников, нормативно-правовых актов Великобритании разных периодов развития страны позволило проследить этимологию, динамику эволюции и содержания концепта, выделить основные тенденции в динамике семантики лексемы «джентльмен» со времен возникновения до наших дней. Подчеркнуто, что в Украине, как и в Великобритании, этот концепт в качестве заимствованного со временем также претерпел значительные трансформации в содержании и сфере применения, поэтому отсутствие его четкой, общепризнанной, однозначной трактовки обуславливает весьма неоднозначные подходы к прагматичности использования с точки зрения фразеологии.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, джентльмен, лексема, этимология, Великобритания, семантика.

Mykhailichenko Yu.V. MANY FACES "GENTLEMEN": LINGVOCULTURAL CONCEPT BETWEEN THE PAST AND FUTURE

The article gives a brief diachronic analysis of the conceptual realization of the lingvocultural concept "gentleman" in Great Britain. Consideration of lexicographical primary sources, normative legal acts of the Great Britain of different periods of the country's development allowed to trace the etymology and evolution of the content of the concept, to highlight the main trends in the dynamics of the semantics of the "gentleman" lexeme from the time of origin to the present day. It is emphasized that in Ukraine, as in the UK, this concept as borrowed, over time also underwent significant transformations in content and scope, that the lack of a clear and unambiguous interpretation of it causes very ambiguous approaches to pragmatic use in terms of phraseology.

Key words: linguocultural concept, gentleman, lexeme, etymology, Great Britain, semantics.

Постановка проблеми. У плані заходів, спрямованих на активізацію вивчення громадянами України англійської мови на період до 2020 року, затвердженому розпорядженням Кабінету міністрів України від 10.03.2016 р. за № 199-р, перед відповідними інституціями поставлене завдання забезпечити проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо важливості вивчення англійської мови й ознайомлення з можливостями її використання [8]. Ураховуючи те, що процеси глобальної інтеграції, яка відбувається в сучасному світі, викликають зростаючий інтерес до етнокультурного характеру й ментальності носіїв мов, які вивчаються, певної уваги в такому контексті заслуговує англійський концепт «джентльмен», який на сучасному етапі набув статусу інтернаціонального.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні підходи до трактування

концепту «джентльмен» у різних аспектах лінгвістики розглянуті в наукових працях дослідників цієї теми: Г. Абилової, Н. Аристової, Г. Безкоровайної, О. Білецької, Дж. Брауера, Н. Демурова, Е. Кейді, С. Кончакової, М. Оссовської, Л. Фадєєвої, низки інших українських і зарубіжних науковців. Однак деякі аспекти цієї багатогранної теми ще вимагають, як визнають вищезазнані автори, більш розгорнутого та поглибленого розгляду й вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд етимології й еволюційної трансформації змісту концепту «джентльмен» в англійській і українській мовах, сфер їх активного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Британське слово «джентльмен» уже давно широко вживається в українській і російській мовах у якості запозиченого з анг-

лійської лексики. Особливе поширення воно отримало після виходу в світ у 1828 р. перших примірників роману англійського письменника сера Едварда Бульвер-Літтона «Пелем, або Пригоди джентльмена» (Pelham, or Adventures of a Gentleman). Роман, зауважимо, був із захватом прочитаний О. Пушкіним, а десь у 1834–1835 рр. він навіть зробив нариси плану свого «Пелема», свого «континентального джентльмена», стійко ввівши це слово в тогочасну літературну мову [7, с. 24].

Але відсутність у соціологічних та інших глосаріях відповідної дефініції й нині робить поняття «джентльмен» для переважної більшості українськомовних і російськомовних людей вельми широким, нечітким, розмитим. Одне з найбільш поширених сучасних понять асоціює це слово виключно з титулованою людиною, представником відомого й давнього роду, своєрідним британським аналогом стовбового дворянина. Друге – з висококультурною, вихованою й заможною людиною, зразком для наслідування, рафінованим комільфо будь-якого походження. Але оскільки зразки для наслідування в різних соціальних стратифікаціях часто дуже відмінні, як, до речі, і самі уявлення про культуру й вихованість, то нерідко їх представники підспудно мають на увазі інваріантні й варіантні характеристики джентльмена, зумовлені контекстом суто суб'єктивного сприйняття навколишнього середовища, специфікою соціального мікросередовища кожного індивіда й соціального континууму.

Відіграє значну роль відсутність чіткого і єдиного визначення цього слова в англійських словниках, українськомовних і російськомовних словниках іншомовних слів і тлумачних словниках. Це підтверджує й міні-екскурс найбільш відомими з них, починаючи з другої половини ХІХ ст.

Так, «Словник іншомовних слів, які увійшли в російську мову», виданий ще в 1859 р., роз'яснює: «Джентльмен у прямому сенсі означає дворянин; у застосуванні – людина з благородними манерами й аристократичними звичками...» [4, с. 211].

У 1865 р. аналогічний словник «Пояснення 25 000 іноземних слів, що увійшли в російську мову» дає дещо відмінне тлумачення слова: «Джентльмен – загальна назва в Англії порядної людини, вихованої, ввічливої, сповненої честі й шляхетності» [5, с. 38].

Через п'ятдесят років «Повний словник іншомовних слів» пояснює слово так: «Джентльмен – вихований благородний світ-

ський англієць і взагалі людина, щодо якої хочуть особливо підкреслити її моральну порядність і гарне виховання; в Англії – ввічливе звернення до будь-якого чоловіка...» [6, с. 96].

У 1971 р. у другому томі авторитетного одинадцятитомного тлумачного «Словника української мови» було надане таке визначення слову «джентльмен»: «1. Людина, що додержується прийнятих у буржуазно-аристократичному суспільстві правил поведінки...; 2. Про людину, яка відзначається вишуканістю одягу й манер...» [9, с. 194].

Сучасний електронний словник іншомовних слів, який містить науково-популярне пояснення слів чужомовного походження з наведенням їх українського відповідника й синонімічного ряду, щодо слова «джентльмен» дає таку трактовку: «англ., букв. – благородна людина. 1. Дворянин, особа аристократичного походження. 2. Шанобливе звертання до чоловіка. 3. перен. Благородний чоловік, коректна вихована людина...» [11].

У наступні роки, аж до появи новітніх словників, їх укладачі продовжували дещо по-різному пояснювати й трактувати зміст цього слова [3]. Такі нечіткості у формулюванні та деталізації змісту слова, а також породжені цим дискусії на тему, кого можна називати джентльменом, а кого – ні, властиві не тільки українськомовному середовищу [11, с. 92]. Їх корені – на батьківщині цього нині інтернаціонального слова, у Великобританії, де століття спроб внести ясність, чіткість, єдині правила й порядок вживання терміна «джентльмен» так і не привели прихильників різних поглядів ані до консенсусу, ані до компромісу.

Уперше слово «джентльмен» (gentleman) було введене в обіг в англійській мові десь у ХІІІ столітті для ідентифікації людей, що мали знатне походження, але з різних причин не мали офіційно присвоєного їм відповідного титулу. Деякі дослідники пов'язують появу цього терміна зі специфічними британськими правилами спадкування й насамперед зі становленням і утвердженням інституту майорату, або так званого права первородства (primogeniture). Відповідно до Першого, Другого й Третього Вестмінстерських статутів (Statute of Westminster) титул і все нерухоме майно за законом нероздільно успадковував одноосібно виключно старший син. Молодші сини перів, герцогів, баронів і лордів, обділені спадковим титулом і матеріально, за таких умов прагнули якось виділити свій неофіційний соціальний статус серед менш знатних

або взагалі не знатних за походженням членів соціуму [12, с. 52]. Є думка, що саме завдяки їхньому лобюванню в обіг і було введене слово «джентльмен», але документального підтвердження такої теорії ніхто з дослідників не наводить [2, с. 39].

Етимологія слова «джентльмен» показує його походження від латинського *gentilis* (належить до роду, родовитий) і англійського *man* (чоловік). Слово «джентльмен» спочатку означало людину шляхетного походження із заможної, знатної, титулованої династії, блискучо виховану й освічену, справжнього британця. Приблизно в той же час в англійській мові з'явилися близькі за змістом слова «есквайр» (*esquire*) – для найменування заможних чоловіків, які займали високі державні посади, але не мали жодного титулу, і «сквайр» (*squire*). Сквайрами називали великих землевласників, по суті, вони були неформальними політичними й господарськими лідерами в тому чи іншому приході, графстві чи області Великобританії.

У 1577 р. в трактаті «Опис Англії» (“*Description of England*”) історик Вільям Гаррісон (*William Harrison, 1534–1593 pp.*) соціальну структуру сучасного йому суспільства класифікував таким чином. «Ми <...> групуємо людей за чотирма категоріями. Перша – джентльмени: титулована знать, лицарі, есквайри й ті, кого називають просто джентльменами. Друга – бюргери: члени міських корпорацій, власники великої нерухомості, платники податків. Третя – заможна верхівка селянства, а також забезпечені орендарі. Четверта – поденники, залежні селяни, ремісники...» [11, с. 22].

У 1563 р. дипломат і юрист Томас Сміт (*Thomas Smith, 1513–1577 pp.*) у роботі «Про англійську державу» (“*De Republica Anglorum*”) констатував: «У нас прийнято ділити людей на чотири групи: джентльменів, городян, йоменів, ремісників або працівників. Той, хто ім'ям королеви вершить правосуддя, навчається в університеті, вивчає мистецтва й може жити, не працюючи, хто приймає на себе обов'язки джентльмена, відрізняючись при цьому джентльменською поведінкою й манерами, той повинен бути названий джентльменом...» [12, с. 44].

Письменник Генрі Пічем-молодший (*Henry Peacham, 1546–1634 pp.*) у 1622 р. у книзі «Досконалий джентльмен» (“*The Compleat Gentleman*”) докладно розглядає різні професії та спеціальності на предмет того, наскільки вони відповідають критеріям гід-

ності справжнього джентльмена. Так, правознавців і лікарів він відносив до джентльменів. Правда, не всіх, а за винятком хірургів і акушерів, оскільки вони працювали руками, тобто займалися фізичною працею. У ті роки представників цих професій, як і стоматологів, не визнавали джентльменами. Усім, хто заробляв на життя фізичною працею, а також тим, «хто працює руками» (письменникам, скульпторам, скрипалям), відмовляли в праві називатися справжнім джентльменом.

Клайв Стейплз Льюїс (*Clive Staples Lewis, 1898–1963 pp.*) у книзі «Просто християнство» (“*Mere Christianity*”) відзначав, що в ХІХ ст. джентльменами іменували людей, що жили на спадщину чи доходи з капіталу й мали можливість не працювати за наймом і не служити за контрактом у колоніях, в армії або на Королівському військово-морському флоті.

Вищевикладене показує, що в суперечках і дискусіях щодо того, кого можна назвати джентльменом, у Великобританії з вікторіанських часів домінували два протилежні погляди, зумовлені природним суперництвом між дворянством, яке втрачало колишні привілеї, і молодією буржуазією, яка стрімко набирала сил. Прихильники першого підходу єдиним і ключовим критерієм джентльменства вважали знатність, благородство походження, потужне генеалогічне коріння й родовий фамільний герб. Прихильники другого підходу брали до уваги особистий рівень матеріального забезпечення, рівень освіченості, соціальної активності, культури й вихованості людини, вважаючи соціальне походження абсолютно незначним фактором, який узагалі не варто брати до уваги.

Динаміку поглядів соціуму на феномен джентльменства і його еволюційну трансформацію показують і різні видання найавторитетнішої в метрополії Британської енциклопедії (“*Encyclopaedia Britannica*”). Так, у п'ятому виданні Британської енциклопедії 1815 р. підкреслено, що джентльмен – це той, хто, не будучи титулованою особою, має власний герб, або чий предки були вільними людьми. У сьомому виданні 1845 р. трактування вже дещо інше: до джентльменів у ньому відносять тих, чий соціальний статус вищий за вільного дрібного землевласника чи селянина – фрігольдера. У восьмому виданні Британської енциклопедії 1856 р. констатується: «Із поваги джентльменом називають усякого, хто піднявся над нижчим класом, за умови, що ця людина досягла певного рівня освіти й вихованості...».

Відомий англійський письменник і видатний громадський діяч Чарльз Діккенс не відрізнявся знатним походженням, його батько був дрібним торговцем, який завершив життєвий шлях у борговій в'язниці, але на піку своєї популярності Чарльз Діккенс прагнув бути визнаним громадськістю і як справжній джентльмен. Ця його заповітна мрія чітко проглядається на сторінках одного з основних його творів – роману з автобіографічними рисами «Великі надії» (“Great Expectations”). Сучасник Чарльза Діккенса, не менш відомий британський письменник Вільям Теккерей, автор «Ярмарку марнославства» (“Vanity Fair”), син високопоставленого колоніального чиновника, навпаки, у той самий час наполягав, що навіть найвеличніший і найгеніальніший письменник не може вважатися справжнім джентльменом, якщо він не народився в аристократичній родині. Теккерей намагався довести це не тільки особисто своєму опоненту Чарльзу Діккенсу, а й усім читачам своїх романів і нарисів.

Дебати з приводу того, хто такий справжній джентльмен, були типові для того часу, але ніде вони не кипіли так пристрасно й люто, як у тривалій закамуюльованій полеміці двох найбільш іменитих і авторитетних письменників Великобританії. Переможця в цій полеміці не було, питання, як кажуть, залишилося відкритим і дотепер.

Але до початку XIX ст. на практиці у Великобританії джентльменами частіше називали людей, що живуть на дохід від ренти чи роялті, тобто відсотків із капіталу у вигляді депозитних вкладів, цінних паперів, дохідної нерухомості, а тому не мають потреби в зароблянні коштів на життя роботою за наймом або контрактом. Із плином часу використання терміна «джентльмен» істотно розширилося, вимоги до нього знизилися, а саме поняття трансформувалося в універсальне шанобливе звертання до солідного, авторитетного чоловіка, ставши загальноприйнятим, інтернаціональним.

У минулому сторіччі у Великобританії слово «джентльмен» остаточно втратило первісне суто станове значення, ставши просто прийнятою формою шанобливого звертання до заможних, освічених і культурних людей, які мають певне суспільне становище.

Висновки з проведеного дослідження. Вищевикладене дає можливість зробити

висновок, що лінгвокультурний концепт «джентльмен» має вкрай складну багаторуну структуру, яка поєднує як об'єктивні, так і суто суб'єктивні складники, зокрема й ментальні. Саме цим пояснюється стійка відсутність єдиного чіткого, однозначного, загальновизнаного науковим співтовариством визначення цього слова в англійській і українській мовах, що є для двох мов класичним концептом – поняттям у широкому розумінні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абилова Г. Образ «джентльмен» как лингвокультурный феномен: когнитивный и коммуникативно-прагматический аспекты: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.19. Ставрополь, 2014. 208 с.
2. Аристова Н. К этимологии лингвокультурного понятия «джентльмен». «Филология и культура. Philology and Culture». Казань, 2010, № 22. С. 154–158.
3. Безкоровая Г. Понятие «джентльмен» в английской и французской лингвокультурах: сопоставительный анализ. Вестник Череповецкого государственного университета. 2004. № 3 (56). С. 61–65.
4. Объяснение 1000 иностранных слов, употребляющихся в русском языке. М., типография Л. Степановой, 1859. 122 с.
5. Объяснение 25 000 иностранных слов, вошедших в употребление в русский язык, с означением их корней / авт.-сост. М. Михельсон. М.: Изд. А. Манухина, 1865. 195 с.
6. Полный словарь иностранных слов, вошедших в употребление в русском языке / авт.-сост. М. Попов. М., Типография Товарищества И. Сытина. 1911. 466 с.
7. Пушкин. А. Собрание сочинений в 10 томах. М.: ГИХЛ, 1959–1962. Том 5. Романы, повести.
8. Про затвердження плану заходів, спрямованих на активізацію вивчення громадянами англійської мови, на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету міністрів України. Урядовий кур'єр, офіційне видання від 29.04.2016 р. № 82.
9. Словник української мови: в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Том 2. 1971. С. 262.
10. Тлумачний словник іншомовних слів: містить науково-популярне пояснення слів чужомовного походження з наведенням їх українського відповідника і синонімічного ряду. URL: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=5999&action=show> (дата звернення 28.04.2018).
11. Beard Geoffrey W. The Complete Gentleman: five centuries of aristocratic life. New York, Rizzoli (November 15, 1992). P. 244.
12. Brauer G. The Education of a Gentleman: theories of gentlemanly education in England, 1660–1675. N. Y., 1959. P. 211.

УДК 811.111'42

СПЕЦИФІКА ТЕМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

**Пікалова А.О., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземної філології**

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

У статті розкривається тематична організація англomовного дитячого поетичного дискурсу. На основі аналізу ілюстративного матеріалу виявлено мовленнєві засоби репрезентації базового концепту дитячого поетичного дискурсу. У роботі виокремлено основні текстові лексико-тематичні групи та наведено їх кількісні підрахунки щодо класифікації дитячих поетичних текстів відповідно до вікових категорій. Проведена розвідка надала можливості виокремити такі домінуючі теми англomовного дитячого поетичного дискурсу: діти та світ, що їх оточує, тваринний світ, світ природи та деякі інші.

Ключові слова: тема, дитина, дитячий поетичний дискурс, текстова лексико-тематична група, домінуюча тематична група.

В статье отображается тематическая организация англоязычного детского поэтического дискурса. На основе анализа иллюстративного материала были обнаружены речевые средства репрезентации базового концепта детского поэтического дискурса. В работе были выделены основные текстовые лексико-тематические группы, осуществлены их количественные подсчеты по принципу диверсификации детских поэтических текстов в соответствии с возрастными категориями. Проведенное исследование позволило выделить доминирующие темы англоязычного детского поэтического дискурса: дети и мир, который их окружает, животный мир, природа и некоторые другие.

Ключевые слова: тема, ребенок, детский поэтический дискурс, текстовая лексико-тематическая группа, доминирующая тематическая группа.

Pikalova A.O. SPECIFICITY OF THE THEMATIC ORGANIZATION OF THE ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POETIC DISCOURSE

The article reveals the thematic organization of English-language children's poetic discourse. Based on the analysis of illustrative material, linguistic means of the basic concept's representation of children's poetic discourse have been discovered. In the paper the main textual lexical and thematic groups have been distinguished; their quantitative calculations have been carried out according to the principle of diversification of children's poetic texts in accordance with age categories. This research allows to distinguish the following dominant themes of the English-language children's poetic discourse: children and their environment, animals, nature, and some others.

Key words: theme, child, children poetic discourse, textual lexical and thematic group, dominant thematic group.

Постановка проблеми. У річищі сучасної лінгвістики актуальним виявляється дослідження лінгвістичної адекватності когнітивної побудови художнього тексту у взаємодії мови і культури, мови і художнього мислення. За мовою визнається статус культурного коду нації. Процес світопізнання, світосприйняття і світовідтворення кожної нації охоплює систему предметних значень, соціальних стереотипів, моральних цінностей, когнітивних структур. Одним із важливих засобів світопізнання являється художня література, у сфері якої особливого статусу отримує дитяча література. Як у культурі кожної країни дитяча література має свою історію і специфіку, так і дитяча література різних країн має загальні риси [1, с. 5]. Це твердження засвідчує той факт, що дитяча поезія різних країн підпадає під ці ознаки як один із жанрів дитячої літератури (має історію становлення, систему класифікації, специфічні і загальні риси як виду мистецтва).

Дитяча поезія є джерелом духовного збагачення особистості дитини, базою для засвоєння традицій і культури свого народу. Дитяча поезія репрезентує мовну картину світу, формує національно-культурну специфіку мислення. Дослідження дитячої поезії в аспекті взаємозв'язку мови і мислення обумовлює **актуальність** нашого дослідження. Зокрема, увагу привертає тематичне наповнення текстового простору англomовного дитячого поетичного дискурсу (АДПД).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поезія уходить до життя дитини в усній формі. Як і в інших культурах, дитяча англomовна поезія історично сягає традицій усної народної творчості. До одних з основних ознак дитячого поетичного дискурсу (ДПД) відносять: типовий досвід дитинства, що написаний із точки зору дитини (пам'ять

дитинства); персонажі – діти; прості сюжети, що фокусуються на предметах і діях; почуття оптимізму; тенденція до поєднання реального з фантазійним [11, с. 189]. Іншими словами ДПД притаманні дохідливість, динамізм, сюжетність, цікавість, імпліцитна повчальність. ДПД може зреалізовуватись як єдність, що утворена переплетенням реальності і вигадки, повсякденного і незвичайного [3, с. 4].

Наукові інтереси, що звернені до вивчення дитячої поезії, випрацьовуються в таких аспектах: літературознавчий характер (Арзамасцева І.М., Ніколаєва С.А. 2000; Жибуль Віра 2004; Огар Е.І. 2002; Е.О. Путилова 2010; Graves D. 1992; Shavit Z. 1986); лінгводидактичний (Manning M. 2004; Morrow L.M. 2001; Parr M., & Campbell T. 2006; Pudewa Andrew 2005; Rasinski Timothy V., Padak Nancy 2004; Stange Terrence V., Wyant Susan L. 1999, 2008); лінгвістичний (Кузьменко А.О. 2014; Павлова Т.О. 2011; Пікалова А.А. 2014; Сиротенко В.П. 2013); та деякі інші аспекти (Атрошенко Г.І. 2005; Белоглазова О.В. 2001; Єгорова А.О. 2008; Лойтер С.М. 2002; Наконечна Ю.С. 2012) тощо.

За допомогою мовних одиниць у текстовому просторі дискурсу вербалізуються базові ментальні структури. Мовленнєві засоби вербалізації базових концептів виявляються релевантними по відношенню до тематичного наповнення дискурсу [2]. Тому вивчення тематичної організації простору АДПД актуалізує необхідність уточнення і систематизації домінантних текстових топіків на основі релевантних мовленнєвих засобів.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету нашого дослідження, що полягає у виявленні системи тематичної організації англomовного дитячого поетичного дискурсу. Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких завдань: проаналізувати мовленнєві засоби вербалізації базового концепту англomовного дитячого поетичного дискурсу, виокремити тематично релевантні мовні одиниці, що репрезентують домінантні теми текстового простору англomовного дитячого поетичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У центрі текстового простору АДПД завжди знаходиться дитина, що засвідчує антропоцентричність світу дитячого твору.

Дитячі поетичні тексти актуалізують дитячу тематику, дитячу аудиторію, мовленнєву особистість автора, який володіє

пам'яттю дитинства, і який виявляється лінгвокреативною особистістю.

Оскільки поезії звернені і написані для дітей; головний персонаж – дитина; адресат – дитина, зрозуміло, що базовим концептом дитячої поезії є ДИТИНА.

Концепт ДИТИНА вербалізується за допомогою 1) лексем із прямою номінацією – номінативами на позначення дітей (*girl, boy, child, children, kids*); 2) власними назвами – іменами дітей (*Kate, Jane, Fred, Mary ma in.*); 3) особовими і присвійними займенниками (*I, me, my, we, our, you, your*) тощо. Наприклад:

1) «*Our darling children? Please explain!*» (Road Dalh «Mike Teavee...») [7];

2) «*As soon as Fred gets out of bed, / His underwear goes on his head*» (Jack Prelutsky «As soon as Fred gets out of bed») [12];

3) «*I'm made of stars, / I come from space, / I'm a member / Of the human race!*» (Richard McWilliam «Human») [9].

Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчує, що більш уживаними виявляються займенники. Ця ознака обумовлена наявністю прийому персоніфікації в дитячих поезіях, що дозволяє моделювати реальність у проекції на фонові знання дитини про оточуючий світ.

Типовими для репрезентації концепту ДИТИНА в дитячій поезії виступають назви предметів навколишнього світу, що дозволяють дитині пізнавати себе і світ, а також слова на позначення дієвої активності малят: сміх, танці, спів, різні рухи тощо. Предметний світ вербалізується прямою номінацією і завжди вказується на конкретний предмет (назви предметів, назви природних і погодних явищ, пори року, зооніми, фітоніми, кольороніми, числівники тощо). Опис фізичних проявів здійснюється також прямою вказівкою на дію. Широко використовують лексичні одиниці, які описують частини тіла дитини, жести та міміку героїв. Образ дитина в поетичних текстах реалізується опосередковано через найближче оточення – лексичні одиниці на позначення батьків, членів родини, вчителів, друзів, домашніх улюбленців.

Конкретність і предметність, як основні характеристики ДПД, зумовлюють використання номінативних одиниць на позначення предметів, дій і явищ навколишнього світу.

У наведених нижче прикладах репрезентована інформація про життєдіяльність дитини (маркерами виступають дієслова на позначення різних видів діяльності *work, play, brush teeth, blow nose, clean shoes, change clothes*), про світ, в якому вона перебуває (*the*

world is so full of a number of things), надаючи при цьому деякі пояснення (*that is the way, Mum's instructions*). Пропоновані дії вербалізуються за допомогою наказового способу, зумовлюючи стимул до їх виконання. Емотивність підсилюється не лише загальною піднесеною інтонацією, а й лексикою (*happy, gay, as happy as kings*), що являється вербалізацією позитивних емоцій у відповідності до аксіологічних ознак, наприклад:

«*Work while you work, / Play while you play. / That is the way / To be happy and gay*» (Edith Segal «One thing at time») [13];

«*The world is so full of a number of things, / I'm sure we should be as happy as kings*» (Robert Louis Stevenson «Happy Thought») [14];

«*Brush your teeth, dear, / Blow your nose, / Clean your shoes / And change your clothes!*» (Richard McWilliam «Mum's instructions») [9].

Концепт ДИТИНА актуалізується за допомогою дій, що є типовими для дитини. Так, автори іноді присвячують цілі вірші, що репрезентують рухову діяльність дитини, наприклад, вірш Джулії Дональдсон «Handy Work» [8, с. 26–27] або вірш Кенна Несбітта «I don't know what to do today» [10, с. 46].

Доцільно виокремити текстові лексико-тематичні групи (ТЛТГ) [4; 5; 6] в текстовому просторі АДПД. У контексті нашої роботи домінантою текстової лексичної теми в просторі дитячої поезії виявляється дитина. У дослідженні АДПД виокремлюємо такі ТЛТГ: дитина, зовнішність, частини тіла, родина, їжа, іграшки, одяг, книги, дії, домашні улюбленці, тварини, природа, кольори, цифри, літери алфавіту, професії, транспорт та деякі інші.

Однією з вагомих особливостей поетичних текстів є римування, оскільки саме рими та ритм підкріплюють фонетичну обізнаність, слугують базою для полегшення роботи з оволодіння правописом і вимовою. Перші вірші, які малеча чує, досить часто заучує напам'ять (зазвичай вони невеликі за розміром), формуючи перші уявлення про оточуючий світ, про прості речі і явища: про іграшки, про пори року, про домашніх улюбленців, про тварин, про кольори, про відношення батьків і дітей тощо.

Послугуючись методом суцільної вибірки, було проведено аналіз тематичного наповнення віршів для дітей різних вікових категорій: для самих маленьких (Toddlers), для дітей дошкільного (Preschool Children) і молодшого шкільного віку (Young School-Age Children / Beginner Readers) загальною кількістю 253 вірша. Матеріалом дослідження слугували:

– поетичні тексти Річарда МакВільяма (Richard McWilliam), призначені для самих маленьких дітей, загальною кількістю 78 віршів;

– вірші для дітей дошкільного віку 37 віршів Джулії Дональдсон (Julia Donaldson), 33 вірші Грейс Андреаккі (Grace Andreacchi), 7 віршів Філіпа Дея Істмена (Philip Dey Eastman), загальною кількістю 77 поетичних текстів;

– поетичні тексти, що призначені для дітей молодшого шкільного віку, таких авторів, як Джулія Дональдсон (Julia Donaldson) – 12 віршів, Едіт Сігал (Edith Segal) – 30 віршів, Христина Джорджина Россетті (Christina Georgina Rossetti) – 31 вірш, Доктор Сьюз (Dr. Seuss) – 14 віршів, Шел Сілверстін (Shel Silverstein) – 11 віршів, загальною кількістю 98 поетичних творів.

Проведена розвідка дала змогу виокремити такі домінантні теми (топіки) АДПД (табл. 1):

- Children and their Environment,
- Animals,
- Nature,
- the Others.

Зазначені групи тем поділяються на підгрупи (ТЛТГ), що відображено в таблицях з кількісними підрахунками. Тематичні групи віршів для самих маленьких, для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку відповідно до таблиці 1.2, 1.3, 1.4.

З даних, наведених у таблицях, чітко простежуються не лише основна тематика дитячих поезій (дитина, тварини, природа та деякі інші), а також ідентичність тематичних підгруп для вікових категорій дітей. Так, дитина розглядається в безпосередніх ситуаціях, оточенні, стосунках і відношеннях, в яких перебуває дитина (дії, родина, частини тіла, домівка, іграшки, одяг, їжа, книжки); тваринний світ зображений різними видами тварин (свійські, дикі, домашні улюбленці); природа охоплює погодні явища, пори року, рослинний світ і явища природи; також виокремлюємо й деякі інші теми дитячих поезій (свята, загадки, транспорт, люди, звернення до духовного світу (бог, Біблія, святі, ангели), герої казок, мультфільмів тощо). Цікавим виявляється той факт, що однакові теми зреалізуються в тематичних групах віршів, призначених для дітей різних вікових категорій. У всіх трьох групах репрезентовані кольори. У групах віршів для самих маленьких і для дітей дошкільного віку – цифри. У віршах для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку спільними виявляються такі теми: літери алфавіту і професії.

Таблица 1.1

Кількісні показники домінантних тем

Вірші для дітей				
Загальна кількість	253			
Тема	Child	Animals	Nature	The Others
кількість	114	57	53	29

Таблица 1.2

Кількісні показники тематичних груп віршів для наймолодших

Вірші для самих маленьких (Toddlers)				
Загальна кількість	78			
Тема	Children and their Environment	Animals	Nature	The Others
кількість	35	23	13	7
З них:	Child 16	Animals 15	Natural Phenomenon 9	Dragon 1
	Actions 6	Domestic animals 6	Weather 2	Bubble 1
	Parts of body 2	Pets 2	Plants 1	Monster 1
	Members of family 3		Seasons 1	Cyborg 1
	Food 5			Ghost 1
	Toys 3			Numbers 1
				Colours 1

Таблица 1.3

Кількісні показники тематичних груп віршів для дітей дошкільного віку

Вірші для дітей дошкільного віку (Preschool Children)				
Загальна кількість	77			
Тема	Children and their Environment	Animals	Nature	The Others
кількість	36	18	9	14
З них:	Child 10	Animals 6	Natural Phenomenon 2	God 3
	Actions 10	Domestic animals 9	Weather 2	Professions 2
	Parts of body 2	Pets 3	Plants 4	Santa Claws 1
	Members of family 5		Seasons 1	Riddles 2
	Food 2			Alphabet 1
	Toys 2			Numbers 1
	Clothes 4			Colours 1
	Books 1			Disease 1
				Saint Michael 1
				Halloween 1

Таблица 1.4

Кількісні показники тематичних груп віршів для дітей молодшого шкільного віку

Вірші для дітей молодшого шкільного віку (Young School-Age Children/ Beginner Readers)				
Загальна кількість	98			
Тема	Children and their Environment	Animals	Nature	The Others
кількість	43	16	31	8
З них:	Child 16	Animals 14	Natural Phenomenon 4	Colours 2
	Actions 20	Domestic animals 1	Weather 7	Alphabet 2
	Parts of body 2	Pets 1	Plants 11	Professions 2
	Friendship 2		Seasons 9	Transport 1
	Food 1			People 1
	Clothes 1			
	Home 1			

У процентному співвідношенні домінантні тематичні групи в проаналізованому ілюстративному матеріалі (загальною кількістю 253 вірши) відображені в діаграмі (Рис. 1).

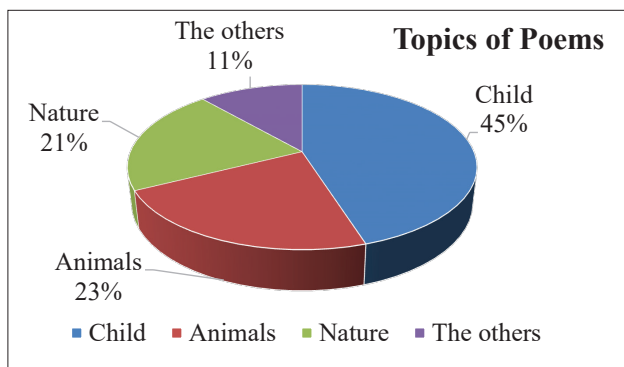

Рис. 1. Домінантні теми дитячих віршів

Таким чином, тематична організація текстового простору АДПД охоплює такі домінантні топіки: children and their environment, animals, nature, the others.

Висновки з проведеного дослідження. Типовий досвід дитинства (пам'ять дитинства), головні герої – діти, предметність, конкретність і дієвість, динамізм і оптимізм, певна дидактичність – виявляються тими особливостями англомовного дитячого поетичного дискурсу, що зумовлюють тематичне наповнення текстового простору досліджуваного дискурсу.

На основі аналізу ілюстративного матеріалу були виявлені мовленнєві засоби вербалізації базового концепту англомовного дитячого поетичного дискурсу. Це дозволило виокремити тематично релевантні лексичні одиниці, що були класифіковані в текстові лексико-тематичні групи (дитина, зовнішність, частини тіла, родина, їжа, іграшки, одяг, книги, дії, домашні улюбленці, тварини, природа, кольори, цифри, літери, професії, транспорт та деякі інші). Кількісні підрахунки тематичних груп на підставі типологізації відповідно до вікових категорій (для самих маленьких (Toddlers) для дітей дошкільного (Preschool Children) і молодшого шкільного віку (Young School-Age Children / Beginner Readers)) надали можливості для з'ясування домінантних тем у текстовому просторі англомовного дитячого поетичного дискурсу: діти та світ, що їх оточує, в якому вони зростають, розвиваються і виховуються (children and their environment), тваринний світ (animals), світ природи (nature) та деякі інші (the others).

Подальшою перспективою дослідження вважаємо ґрунтовне дослідження текстового простору дитячої поезії в лінгвокогнітивному аспекті, аналіз засобів репрезентації базових концептів, визначення їх будови і сутнісних характеристик в англомовному дитячому поетичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Детская литература: учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений / Е.О. Путилова, А.В. Денисова, И.Л. Днепрова и др.; под ред. Е.О. Путиловой. Москва : Издательский центр «Академия», 2010. 384 с.
2. Кудоярова О.В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англомовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; ХНУ імені В.Н. Каразіна. Харків, 2007. 33 с.
3. Павлова Т.А. Лингвокультурологические характеристики коммуникативного пространства в детской поэзии (на материале английских и русских стихов для детей): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19 / Балтийский федеральный университет имени Иммануила Канта. Калининград, 2011. 25 с.
4. Степанова В.В. Субъектная организация художественного текста и анализ его лексической структуры. Русистика : лингвистические парадигмы конца XX века: материалы науч. конф., посвящ. 80-летию филол. фак. РГПУ им. Герцена и 75-летию профессора С.Г. Ильенко; отв. ред. В.Д. Черняк. Санкт-Петербург, 1998. С. 328–333.
5. Хачмафова З.Р. Женская языковая личность в художественном тексте : когнитивно-функциональный и лингвокультурологический аспекты (на материале русского и немецкого языков): монография / АГУ. Майкоп: АГУ, 2010. 282 с.
6. Чурилина Л.Н. Лексическая структура художественного текста: принципы антропоцентрического исследования. Санкт-Петербург, 2002. 283 с.
7. Dalh Road Poems: Classic Poetry Series. URL: <http://www.poemhunter.com> (дата звернення : 16.12.2017).
8. Donaldson Julia Wriggle and Roar. Rhymes to Join in with / Julia Donaldson. London : MacMillan Children's Book, 2015. 32 p.
9. McWilliam Richard The Little Book Of Very Short Poems For Children. URL: <http://www.richardmacwilliam.com/short-childrens-poems/> (дата звернення : 21.10.2017).
10. Nesbitt Kenn My Hippo Has the Hiccups : And Other Poems I Totally Made Up (A Poetry Speaks Experience). Naperville, Illinois : Sourcebooks Jabberwocky, 2009. 176 p.
11. Nodelman P. The Hidden Adult. Defining Children's Literature. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2008. 408 p.
12. Prelutsky Jack Dog Days : Rhymes Around the Year Library Binding. New York : Knopf Books for Young Readers, 1999. 32 p.
13. Segal Edith Be My Friend and Other Poems for Young People. London: Sylvan Press, 1982. 46 p.
14. Stevenson R.L. A Child's Garden of Verses. London: Puffin Books, 2008. 128 p.

УДК 81-112

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ И СВОЙСТВА АНГЛОЯЗЫЧНОГО ГОТИЧЕСКОГО РОМАНА В ДИАХРОНИИ

Пожарицкая Е.А., к. филол. н., доцент
кафедры грамматики английского языка

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Ежкова А.Г., студентка IV курса

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Цель работы – исследование специфических черт английского готического романа, а именно истории и эволюционных изменений в авторском повествовании этого жанра с момента его зарождения (XVIII в.) до наших дней. В результате исследования были установлены и описаны различия в морфологической и синтаксической структуре английского готического романа в плане диахронии.

Ключевые слова: английский готический роман, готика, синтаксическая структура, морфологическая организация, выбор лексики.

Мета роботи – дослідження специфічних рис англійського готичного роману, а саме його історії й еволюційних змін в авторському наративі в романах цього жанру з моменту його зародження (XVIII ст.) і до наших днів. У результаті дослідження було встановлено й описано відмінності морфологічної та синтаксичної структури англійського готичного роману в плані діахронії.

Ключові слова: англійський готичний роман, готика, синтаксична структура, морфологічна організація, вибір лексики.

Pozharitskaya E.A., Yezhkova A.G. LEXICO-SYNTACTIC PROPERTIES AND CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH GOTHIC NOVEL IN DIACHRONY

The objective of the research is the investigation of the peculiarities of the English gothic novel, including an outlook on its history, and the evolutionary changes in the author's narrative through XVIII – XXI centuries. The findings of the research consist in establishing the differences in the morphological and syntactic structure of the English gothic novel in diachrony.

Key words: English gothic novel, Gothicism, syntactic structure, morphological organization, vocabulary.

Постановка проблемы. Термин «готика» с литературной точки зрения предполагает отдалённость во времени, развернутые описания внешнего и внутреннего пространства, особый образ жизни персонажей, фантастические события, которые стимулируют воображение читателя и тем или иным образом влияют на его эмоции. Своим появлением этот жанр обязан сознательным писателям с активной гражданской позицией, стремящимся объединить англичан, шотландцев и ирландцев в эпоху научно-технической революции [3, с. 25]. Надежда найти гармонию в мире, где общественное сознание перестраивается, а базовые категории интеллекта и причинности эпохи Просвещения теряют актуальность, привела к распространению этого жанра. Сегодня готические романы по-прежнему пользуются большой популярностью, их читатели принадлежат к разным возрастным группам и социальным слоям, а сам жанр, хотя и далеко не новый, отнюдь не приходит в упадок, что в целом обуславливает

актуальность проблемы, проанализированной в этой статье.

Постановка задания. Целью исследования является анализ особенностей английского готического романа, в том числе его истории, а также эволюционных изменений в авторском нарративе на протяжении XVIII – XXI вв. **Объект** исследования – авторский монолог сквозь вехи развития, начиная со второй половины XVIII в. и до наших дней, предметом являются эволюционные изменения в морфологической и синтаксической организации авторского монолога в английской готике на примере романов Х. Уолпола «The Castle of Otranto» и Д. Коутс «The Haunting of Gillespie House». В качестве материала исследования эти романы были выбраны из-за относительно близких сюжетных линий и авторской идеи, примеры были отобраны для анализа из каждого романа методом сплошного отбора (всего 200 образцов авторского нарратива).

Изложение основного материала исследования. Готический роман возник как

реакция на рационализм второй половины XVIII в. Литературную основу явления составляет кладбищенская поэзия сентиментализма начала XVIII в. [4, с. 681]. Первым настоящим образцом готического романа считается «The Castle of Otranto» Х. Уолпола, детально проанализированный в данной статье. В ранних готических романах присутствовали некоторые черты сентиментализма, благодаря которым готика получила особенную изощренность и чувствительность [2, с. 55–56]. В начале XIX в. наблюдается движение готики в сторону массовой литературы. В XIX в. появилась форма «готической повести». На рубеже XX в. популярность короткой готической повести заметно возросла, и жанр перешёл в ранг «бульварного чтения». Это связано с появлением новых форм искусства, например, кинематографа. Классические образы готического романа – призрак, монах, вампир, монстр или злодей, немощная жертва, покорная женщина и суеверные слуги. Сегодня готический роман не существует в чистом виде как жанр: он в основном сочетается с детективным, любовным романом, научной фантастикой, жанром хоррора, приключенческим романом. В нашей статье роман «The Haunting of Gillespie House» Д. Коутс мы анализируем в качестве образца современного готического романа в связи с наибольшей сюжетной близостью к классическим образцам XVIII – XIX вв. Исследуя авторский монолог, мы видим, что в случае с готическим романом, вопреки распространённому мнению, эпоха написания произведения не влияет на структуру текста в целом. Несмотря на литературную традицию, доминирующую в XVIII в., когда на персонажах автор акцентировал меньше внимания, чем на окружающем мире, результаты нашего анализа говорят о том, что в романе XVIII в. Х. Уолпола большая доля текста приходится на художественный диалог. В современном готическом романе прослеживается тенденция к подражанию литературной традиции XIX в. В отличие от «The Castle of Otranto» Х. Уолпола, «The Haunting of Gillespie House» содержит больше собственно авторского нарратива; мы связываем это с особенностями сюжета и меньшим количеством главных персонажей. Таким образом, в романе XXI в. гораздо больше текстового пространства занимает авторский монолог. Это позволяет сделать вывод, что основная причина структурных изменений в тексте готического романа – авторский замысел.

Говоря о лексической нагрузке готического романа, следует упомянуть, что в романе XVIII в. Х. Уолпол использует большое количество высокой лексики, в отличие от Д. Коутс в XXI в. В «The Castle of Otranto» мы видим архаизмы и слова романского происхождения, использующиеся гораздо чаще, чем их германские синонимы, такие, как “to contract a marriage”, “apprehend the severity of the Prince’s disposition”, “utter their surmises on this precipitation”, “a casque shaded with a proportionable quantity of sable plumes”, “endeavouring to partake and lessen the weight of sorrow” и т. д. [6, с. 3–18]. «The Haunting of Gillespie House» содержит в основном книжную лексику, относящуюся к современной эпохе, например: “weird smells and obnoxious neighbours”, “elaborate ironwork swirls”, “skin prickled with unease”, “wrought-iron constraints”, “take a hesitant step into the room”, “savour the possibilities” и т. д. [5, с. 4–10]. В этом случае характерно, что художественный эффект в основном достигается с помощью метафор. Между тем прямая речь персонажей в «The Castle of Otranto» архаична как с лексической, так и с грамматической точки зрения (“Villain! What sayest thou? How darest thou utter such treason? Thy life shall pay for it»), «I adjure thee by the souls of my ancestors, what was it thou sawest?”), в то время как авторский монолог содержит меньше архаизмов [6, с. 26–27]. Художественный диалог «The Haunting of Gillespie House» относится, согласно сюжету, и к прошлым временам, и к современной эпохе, но автор не перегружает диалоги чрезмерно архаичной лексикой, что является преимуществом этого романа для современных читателей (“We were begat of darkness, and to darkness we must return”) [5, с. 47]. Таким образом, хотя современные авторы могут подражать стилю древности, используя архаизмы и историзмы в своих произведениях, зачастую такой приём несёт исключительно декоративную функцию.

Следует отметить, что в наше время чувства персонажей, внешнее и внутреннее пространство зачастую изображаются с помощью таких словосочетаний, как “a chill ran down my spine”, “gasped in amazement”, “a boiling anger”, “my heart thundered”, “black windows watching over the driveway”, “the house whiling away its years in hibernation”, “an aura of neglect”, “a mess of shadow that could hide innumerable monsters” и т. д. [5, с. 34–39]. В XVIII в. широко распространены такие

слова, как “virtuous”, “impious”, “afflicted”, “wretched”, “calamitous” [6, с. 28–35]. Поскольку автор «The Castle of Otranto» фокусирует внимание на внутреннем состоянии персонажей больше, чем на описании интерьеров, то больше лексем связаны с описанием чувств. Стоит отметить и то, что в современном романе книжная высокая лексика используется для обозначения свойств внешнего и внутреннего пространства, в то время как в романе XVIII в. подобная лексика используется для описания чувств и действий героев. Кроме того, использование архаизмов чаще всего наблюдается в повествовании автора, чем в художественном диалоге, что характерно для обоих романов.

Результаты синтаксического анализа готических романов доказывают, что синтаксические структуры постепенно упрощаются с течением времени. Однако если мы сравним их со средним современным английским романом, мы можем заметить, что готическая традиция по-прежнему сохраняет сложную структуру с точки зрения грамматики. Результаты сравнительного анализа структурных и синтаксических аспектов авторского повествования в романах Х. Уолпола «The Castle of Otranto» и Д. Коутс «The Haunting of Gillespie House» представлены в таблице ниже (см. таблицу 1).

1.1. “The night was cold and still” [5, с. 1]. – Простое предложение с двумя однородными предикативами.

1.2. “The girl slid her feet off the bed, shivering in the cold air but too entranced to search for her dressing gown” [5, с. 1]. – Простое предложение, осложнённое герундиальной конструкцией.

2.1. “The voices were slowly merging, their echoes and mutters colliding into a single voice” [5, с. 1]. – Сложносочинённое предложение с двумя клаузами и двумя однородными подлежащими во второй клаузе.

Рассмотрим следующие примеры из романа «The Castle of Otranto»:

2.1. “Manfred, Prince of Otranto, had one son and one daughter: the latter, a most beautiful virgin, aged eighteen, was called Matilda” [6, с. 13]. – Сложносочинённое предложение с двумя клаузами и вводными словами во второй клаузе.

3.1, 3.3. “²(Should she, ³(as her heart prompted her), go and prepare Hippolita for the cruel destiny ⁴(that awaited her)), ¹she did not doubt but ⁵(Manfred would seek her there), since ⁶(his violence would incite [him to double] the injury ⁷(he mediated), without leaving room [for them to avoid] the impetuosity of his passions)” [6, с. 35]. – Сложноподчинённое предложение с семью клаузами, шесть из

Таблица 1

**Структурно-синтаксическая организация авторского повествования
в романах Х. Уолпола «The Castle of Otranto» (1)
и Д. Коутс «The Haunting of Gillespie House» (2): компаративный анализ**

№	Типы предложений	Частота, % (1)	Частота, % (2)
1	Простые	28	34
1.	Осложнённые однородными членами	13 (max 2)	23 (max 2)
2.	Осложнённые инфинитивной/герундиальной/причастной конструкцией	3	7
3.	Осложнённые грамматическим комплексом	0	1 (max 1)
2	Сложносочинённые	4	19
1.	С однородными членами	3 (max 1)	11 (max 3)
3	Сложноподчинённые	46	34
1.	С однородными членами	34 (max 4)	19 (max 2)
2.	С инфинитивной/герундиальной/причастной конструкцией	4	6
3.	С грамматическим комплексом	3 (max 2)	0
4.	Мах. придаточных	6	3
4	Смешанные конструкции	22	13
1.	С однородными членами	12 (max 5)	8 (max 4)
2.	С инфинитивной/герундиальной/причастной конструкцией	2	1
3.	С грамматическим комплексом	3 (max 3)	2 (max 2)
4.	Мах. придаточных	7	2
	Итого	100	100

которых – придаточные, с двумя грамматическими комплексами.

В целом можно сделать вывод, что в предложении присутствуют в среднем не более семи придаточных частей, в основном – одно или два придаточных. Примеры сложноподчинённых предложений можно сравнить с предложениями, взятыми из романа XXI в.:

3. *“¹The final room was clearly the master bedroom, probably ²(where the Gillespies slept)”* [5, с. 3]. – Сложноподчинённое предложение с двумя клаузами, одна из которых – придаточная часть.

Примечательно, что в романе XXI в. количество подчиненных частей уменьшилось. В то же время главные клаузы стали массивнее. В целом в романе «The Haunting of Gillespie House» видим не более трех придаточных, в основном – одна придаточная клауза.

4.1, 4.3. *“¹The folly of these ejaculations brought Manfred to himself: ¹⁽²⁾yet whether provoked at the peasant having observed the resemblance between the two helmets, and thereby led to the farther discovery of the absence of that in the church), or wishing to bury any such rumour under so impertinent a supposition, he gravely pronounced that ²(the young man was certainly a necromancer), and that ³(till the church could take cognisance of the affair, ⁴(he would have [the Magician], whom ⁵(they had thus detected), [kept prisoner] under the helmet itself, which ⁶(he ordered [his attendants to raise, and place the young man under it])); declaring ⁷(he should be kept there without food, with which ⁸(his own infernal art might furnish him))”* [6, с. 22–23]. – Предложение смешанного типа. Присутствуют две главные клаузы и семь придаточных (всего девять клауз). Вторая клауза содержит однородные определения и довольно специфическую конструкцию. Вместо использования атрибутивной клаузы для описания крестьянина автор использует причастную конструкцию с двумя однородными компонентами – “having observed” и “led”, еще более усложняя структуру. В современном английском языке атрибутивные структуры с причастием и использованием Present Perfect, описывающие предшествующие действия, считаются грамматически неверными и требуют коррекции. Четвертое предложение усложняется комплексом с использованием причастия, а шестая клауза содержит инфинитивную конструкцию.

4. *“¹The lower part of the castle was hollowed into several intricate cloisters; ¹⁽²⁾and it*

was not easy [for one under so much anxiety to find the door] ²(that opened into the cavern)” [6, с. 36]. – Предложение смешанного типа: с двумя сочинёнными и одной подчинённой клаузой (итого три клаузы), с употреблением грамматического комплекса.

Как видно из таблицы 1, результаты исследования показали, что количество простых предложений возросло с 28% до 34%, и сложносочинённые предложения стали встречаться гораздо чаще: их количество увеличилось с 4% до 19%. Мы объясняем рост их частоты тем, что с точки зрения читателя они воспринимаются сравнительно легче, чем сложноподчинённые. Готический роман XVIII в. содержит множество сложноподчинённых предложений с многочисленными подчиненными клаузами, а сложносочинённые и осложнённые предложения более характерны для романа XXI в. Если в романе XVIII в. содержится 46% сложноподчинённых предложений, то в настоящее время их частота снизилась до 34%. Смешанные конструкции составляют 22% всех видов предложений в авторском нарративе романа XVIII в., тогда как в современном готическом романе их всего 13%. Сравнительно медленный процесс упрощения синтаксических структур объясняется жанровыми особенностями и авторским замыслом: готические романы должны отвечать высоким эстетическим критериям, что приводит к сложности формы.

В таблице 2, составленной на основании результатов исследований И.Б. Морозовой [1, с. 81], указано удельное количество различных типов предложений в авторском монологе современных романов разных жанров и готических романов XVII и XXI вв. (см. таблицу 2).

Как следует из таблицы 2, простые предложения более популярны в других жанрах, чем в готическом романе, составляя 22,2% в первом случае и от 10% до 12% – в последнем. Сложноподчинённые предложения нередко встречаются в готических романах: их доля составляет 16% в «The Castle of Otranto», 24% – в «The Haunting of Gillespie House» и только 13,2% – в романах других жанров. Что касается осложнений в простых предложениях, то, в отличие от английских современных романов разных жанров, однородные члены чаще встречаются в готических романах (13% в «The Castle of Otranto» и 23% в «The Haunting of Gillespie House»), чем грамматические комплексы, которые, наоборот, больше свойственны неготическим жанрам.

Таблица 2

Удельное количество различных типов предложений в авторском нарративе в романе 1980–2000 гг. (1), готических романах «The Castle of Otranto» (2) и «The Haunting of Gillespie House» (3)

№	Типы предложений	Частота, % (1)	Частота, % (2)	Частота, % (3)
1	Простые	22.2	12	10
2	Сложносочинённые	5	4	19
3	Сложноподчинённые	17.3	46	34
4	Смешанные конструкции	42.3	22	13
5	Осложнённые (простые)	13.2	16	24
5.1	С однородными членами	1.3	13	23
5.2	С грамматическим комплексом	4.7	0	1
	Итого	100	100	100

На сложносочинённые предложения приходится 4% и 19% объёма всех предложений в готических романах «The Castle of Otranto» и «The Haunting of Gillespie House» соответственно, и только 5% – в романах других жанров. На сложноподчинённые предложения приходится 46% объёма текста в романе «The Castle of Otranto» и 34% – в «The Haunting of Gillespie House» и только 17,3% в среднем – в других романах. Следовательно, эти два типа предложений также гораздо чаще встречаются в готических романах. Что касается предложений смешанного типа, то они более характерны для других жанров, насчитывая 42,3% всех случаев употребления, но в исследуемых готических романах «The Castle of Otranto» и «The Haunting of Gillespie House» встречаются только 22% и 13%, соответственно.

Выводы из проведенного исследования. Подводя итоги, мы объясняем тенденцию сравнительно медленного процесса упрощения синтаксических конструкций в романах исследуемого жанра по сравнению со средним современным английским

романом намерением авторов вызвать ассоциацию с далёким прошлым, что помогает автору создать атмосферу тайны и романтики. Таким образом, можно сделать вывод о том, что современные авторы романтизируют свои работы уже на синтаксическом уровне текста.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові: монографія. Одеса: Друкарський дім, 2009. 384 с.
2. Bredvold Louis I. The Literature of the Restoration and the Eighteenth Century 1660–1798. Oxford University Press, 1950. 192 p.
3. Summers M. The Gothic Quest – A History of the Gothic Novel. Fortune Press, 1938. 433 p.
4. The Oxford Companion to English Literature: Revised (Oxford Companions) / ed. by M. Drabble. OUP Oxford; 6th edition, 2006. 1172 p.
5. Coates D. The Haunting of Gillespie House. E.: Revaluation Books, 2015. 60 p.
6. Walpole H. The Castle of Otranto. L.: Tho. Lownds in Fleet-Street, 1765. 239 p.

УДК 811.111'42:2

РЕЛІГІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Федишин М.І., аспірант кафедри англійської філології
Ужгородський національний університет**

Низка дослідників лінгвістичної науки все більше цікавиться питаннями різноманітних релігійних аспектів, за допомогою яких формуються основи релігійного дискурсу. У статті визначається місце релігійного дискурсу в царині сучасного мовознавства. Розглядається взаємозв'язок слова як духовної та лінгвістичної одиниць. Релігійний дискурс є складним багатовимірним аспектом, котрий знайшов свою нішу на теренах лінгвістики й слугує релігійною формою лінгвістичної поведінки.

Ключові слова: релігія, слово, дискурс, мова, комунікація.

Исследователи лингвистической науки все больше интересуются вопросами различных религиозных аспектов, с помощью которых формируются основы религиозного дискурса. В статье определяется место религиозного дискурса в области современного языкознания. Рассматривается взаимосвязь слова как духовной и лингвистической единиц. Религиозный дискурс является сложным многомерным аспектом, который нашел свою нишу на территории лингвистики и служит религиозной формой лингвистического поведения.

Ключевые слова: религия, слово, дискурс, язык, коммуникация.

Fedyshyn M.I. RELIGIOUS DISCOURSE AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

A number of linguists are getting more and more interested in various religious aspects which form the basics of religious discourse. The place of religious discourse in the field of modern linguistics has been defined. The relationship of the word as a spiritual and linguistic unit is considered. Religious discourse is a complex multidimensional aspect that found its niche within the field of linguistics and serves as a religious form of linguistic behavior.

Key words: religion, word, discourse, language, communication.

Постановка проблеми. На теренах мовознавства релігійний дискурс постає складним і багатовимірним соціокомунікативним явищем. У рамках філософії релігійний дискурс постає у світлі релігійного досвіду, котрий є «важливою формою осмислення людиною своїх життєвих проблем», проте він не просто має формальний характер, але й полягає у «відновленні людиною божественного образу своєї особистості» [8, с. 12]. Людина досліджує божественне та роздумує над ним, у результаті чого в неї з'являється певне відчуття чогось неземного або ж надприродного. Цікавим є такий факт: які ж слова потрібно підібрати, щоб надати дескрипцію, і якою мовою послугуватися, щоб пояснити духовні положення? Релігія й теологія займаються дослідженням цієї проблеми. Крім того, на обрії з'являється ще одна наука, котра цікавиться лінгвальною частиною цього питання. Це мовознавство. Таким чином, впливає взаємозв'язок релігії та мови, котрі взаємодіють між собою. У той час як мова описує особливості релігійного досвіду, його світогляду, релігія, релігійні догмати виступають мовознавчим підґрунтям і полем для наукового дослідження. Саме вивчення релігії лінгвістикою й зумовило актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, окреслена темою статті, цікавить багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Предметом наукових мовознавчо-релігійних розвідок стає лінгвокультурологія (Ю. Сабадаш, Є. Михайлова, П. Мацьків), прагмалінгвістика (Ю. Романченко, М. Ділай), фонетика (Т. Скрипняк, О. Кримська), лексикологія та стилістика (М. Вереш, Л. Закреницька, Н. Добжанська, Є. Жерновой, Н. Черкас), жанристика (О. Черхава, В. Яригіна, А. Салахова, О. Малікова) разом із теорією комунікації (І. Рудік, Р. Ваврінчик). Ці лінгвістичні дослідження відкривають двері до розгляду та вивчення релігійних текстів через мову.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей релігійного дискурсу. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- розглянути комунікативну природу дискурсу загалом і релігійного дискурсу зокрема;
- висвітлити специфіку участі релігії в рамках мовознавства;
- торкнутися питання різновидів релігійного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискурс є безперервним зв'язком із реальною дійсністю. Серед дискурсознавців

є безліч тлумачень поняття «дискурс». Протягом останніх десятиліть відбувається культивация та збагачення широкого спектра значень дискурсу. Його сутність окреслюється його комунікативно зумовленим і практичним характером (прийнято до уваги дефініції дискурсу З. Харісона, Е. Бенвеніста, Г. Кука, Т. ван Дейка, М. Фуко, Л. Гренобл, С. Стемброука, Б. Деллінжера, Н. Ферклага, Я. Івфурсена, Т. Хуккіна, П. Верса, У. Мейнхофа, Д. Нунана, Б. Фрасера, Д. Крістела, Є. Ле, А. Греймаса, Ж. Курте, Н. Арутюнової, Є. Кірова, Ю. Степанова, В. Звєгінцевої, Л. Чернейка, Б. Фацевича, І. Бехти, К. Серажим, Т. Маслової, Г. Почепцова, О. Кубрякової й ін.). Усі вищезгадані дослідники дискурсу трактують поняття дискурсу як комунікативного феномена. Українська дослідниця К. Серажим кваліфікує дискурс як складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища [19]. Парадигма дискурсу розглядається дослідницею як сукупність пізнавальних принципів і прийомів відображення суспільної реальності, що визначають логіку організації знань і моделі теоретичного витлумачення мовленнєво-мисленнєвих явищ. Вона ідентифікує комунікативно зумовлені види дискурсу, адже, на її думку, розмаїття комунікативних ситуацій, в яких відбувається дискурсивна діяльність, породжує видове розмаїття дискурсів [19, с. 33]. К. Серажим зазначає, що комунікативний дискурс є найважливішим механізмом становлення індивіда як суспільної особистості, провідником настанов соціуму, котрі регулюють дії учасників дискурсивного діалогу [19, с. 27]. Дискурс є також багатовимірним явищем мовленнєвої комунікації. І. Корольов зазначає, що «прагмалінгвістичний розгляд структури дискурсу дозволяє виокремити в ньому арену взаємодії учасників комунікативного акту: мовця (адресанта), слухача (адресата) і тієї реальності, що відбувається в тексті» [13, с. 293].

Є декілька підходів до класифікації дискурсу. К. Серажим ґрунтовно опрацювала та збрала науковий матеріал щодо дискурсивної стратифікації, здійснила розподіл на прагматичні дискурси, практичні дискурси, спеціальні дискурси, дискурси відповідно до методу та змісту різних дисциплін, дискурси за тематичною спрямованістю та дискурси за комунікативною метою [19, с. 34–35]. В. Карасик класифікує два типи дискурсу: персональний, орієнтований на міжособистісне спілкування, та інституційний, статусно-орієнтований. Професор Г. Почепцов у науковій

праці «Теорія комунікації» виокремлює низку комунікативних дискурсів: теле- і радіодискурс, газетний дискурс, театральний дискурс, кінодискурс, літературний дискурс, рекламний дискурс, політичний дискурс, дискурс у сфері публік рілейшнз, тоталітарний, неофіційний, релігійний, неправдивий, ритуальний, лайливий, етикетний, фольклорний і міфологічний дискурси [19, с. 34]. Такі погляди на класифікацію різних типів дискурсу дають підстави говорити про наявність учасника певного соціального простору та належно зумовленої ситуації, в основі якої лежить комунікативний акт як умова забезпечення продуктивного результату.

Одним із визначних інституційних видів дискурсу є його релігійний різновид. Релігійна комунікація все більше й більше розширює кордони власних досліджень. Вона починає дедалі впевненіше підійматися на лінгвістичну платформу, позаяк формуються теоретичні засади її фундаментальних положень, функціонування й особливого впливу. Релігійна мова та її функціонування в різних сферах релігійного та світського життя є спільним об'єктом дослідження філологів і релігієзнавців [21, с. 121–122].

Релігійне слово є центральною одиницею вираження релігійного контакту. Воно являє собою двобічний мовний знак, який передбачає наявність матеріального (формального) та ідеального (змістовного) аспектів [15, с. 25]. Релігійна мова є особливою кодовою системою засобів передавання духовних значень, у той час як релігія є важливою духовною сферою в житті людини. Текст є матеріальним складником мови, а релігія є практичною духовною сферою її використання. Ці два поняття є актами комунікації. Як зазначає П. Шародо (і ми із цим погоджуємося), дискурс є сумою «вислову та комунікативної ситуації» [22, с. 3]. Щодо нашої комунікативної ситуації, то вона стосується релігійної сфери людського спілкування.

Українська дослідниця Р. Ваврінчик відрізняє релігійну мову від світської за допомогою таких ознак: сфери вживання, наявних засобів вираження ідей і наявності низки екстралінгвальних чинників [6, с. 17]. Релігійний дискурс відображає релігійну картину світу, котра є частиною загальної картини світу, матеріальною формою якої є мова [9, с. 198]. Із погляду семіотики релігія, як і мова, є своєрідною знаковою системою, що має свій зміст і володіє способом його передачі. Білоруський лінгвіст Н. Мечковська справедливо зауважує,

що релігійне контактування є особливою культурною формою духовного спілкування людей, і тому релігія як спосіб таких стосунків є оригінальною комунікативною системою. План сутності мови й план сутності релігії є двома різними образами світу (дві картини, дві моделі світу). [17, с. 2–3]. Вартим особливої уваги є також її висловлення, що релігія – це зона підвищеної уваги до слова [17, с. 4]. Ми усвідомлюємо, що слово бере участь у безперервному зв'язному системному процесі між мовою та релігією. На думку дослідниці, особливість цієї системи полягає в її двох основних напрямках комунікації: від Бога через пророка (учителя, священика) – до людей; від людей через пророка (учителя, священика) – до Бога [17, с. 224]. Отже, ці два напрями можуть бути комунікативно активними й комунікативно пасивними актами релігійного контакту. Прагнення Бога до спілкування з людьми є очевидним на сторінках Біблії, і воно завжди є активним. Проте чи завжди людина щиро жадає мати особисті відносини з Богом, її Творцем? Чи прагне вона бути активним комунікантом і пізнавати Його через Святе Письмо та життєві ситуації? Питання таких стосунків має особистісний характер. Бог не бажає Букви виконання закону, не бажає релігійних культів, що є тільки зовнішніми проявами, а не зміною внутрішнього ества людини. Він бажає щирого служіння серця людини, котре готове приймати Його Слово, працювати над собою та змінювати свій характер. Служіння та пізнання Бога містить не тільки форму, але й те, що є набагато важливішим: її зміст, сутність, розуміння. Тому саме це прагнення людей пізнавати релігійну мову й стало спонукою до різновекторних розвідок у сфері релігії. Беручи до уваги те, що людина є творцем слова, ми підкреслюємо, що дослідження релігійного вживання мови ставить за мету розвідку й опис лінгвістичних засобів і факторів релігійної комунікації, в основі якої, звичайно ж, лежить слово. За допомогою слова була створена земля й усе, що на ній (Книга Буття, Ст. 3.) [3, с. 9–10], за допомогою слова були прописані різноманітні релігійні догми, доктрини, канони, закони, заповіді, правила, молитви, пісні й ін., що й спричинило появу релігійних мовознавчих розвідок щодо опису цих церковно-богословських явищ. Перед нами постає запитання: що ж таке релігія й у чому полягає її сутність? Давайте коротко його розглянемо.

Релігія є системою вірувань у Бога й відповідних тлумачень, яка охоплює святі книги,

культові обряди й етичне життя її сповідників [20, с. 244]. Р. Ваврінчик зазначає, що згідно з одним із тлумачень лексеми «релігія» (від латин. religio – «прив'язую міцно, відновлюю зв'язок») призначення релігії полягає у відновленні духовного зв'язку людини з її творцем (також religio – «повага до святості»; telegere – «повторно проходити», «перечитувати») [6, с. 20]. Релігія є особливою системою комунікації, символічною моделлю, котра формує людський досвід (як пізнавальний, так і емоційний) для вирішення найважливіших проблем буття [2, с. 267]. Мова релігійних доктрин, істин, положень, молитов, проповідей, пісень розуміється під релігійною мовою, котра слугує «umbrella term» і позначається як релігійний дискурс, релігійний стиль, релігійно-проповідницький стиль, релігійна комунікація, конфесійний стиль [14, с. 9].

Т. Шиляєва визначає, що релігійний дискурс можна охарактеризувати як статусно-рольову комунікацію, мета якої – залучати людей до віри, залучати до покаяння, стверджувати у вірі та добротності, проводити богослужіння, давати пояснення релігійним і конфесійним догмам. Це поєднання мови, культури й ідеології [10, с. 469]. В. Карасик стверджує, що унікальністю релігійного дискурсу є те, що до його учасників належить Бог, до якого звернені всі молитви, псалми та сповіді, і Він виступає суперагентом релігійного дискурсу [12, с. 7]. За словами Ж.-П. ван Ноппена, «було б перебільшенням сказати, що розмова є єдиною складовою частиною релігії; релігія є лінгвістичною справою, і саме мова є основним інструментом для розуміння релігії: головні постулати християнської системи вірування записані в каноні Письма, і тому читання, цитування, вивчення та надання коментарів щодо цих текстів є частиною та сферою лінгвістичної поведінки. Інші ж види діяльності християнського життя й поклоніння, такі, як молитва, гімни, роздуми, проповідь, хвала, благословення, прощення, відлучення від церкви, сповідання своєї віри, теологія й інші релігійні практики є насамперед формами лінгвістичної поведінки» [24, с. 1].

У межах релігійного дискурсу окреслюють й інші його підвиди: християнський (у його межах також відбувається розподіл на дискурси відповідних конфесій і деномінацій), теологічний, або ж богословський, біблійний (старозавітний і новозавітний), проповідницький, або епістолярний, молитовний. Російська

дослідниця О. Казніна окреслює такі християнські дискурси: старозавітний, новозавітний, дискурс Отців Церкви, дискурс народної релігії, дискурс особистості та дискурс Бога [10, с. 469]. Відповідно до розподілу дискурсу російським лінгвістом І. Карасиком на персональний (індивідуально орієнтований) та інституційний (статусно орієнтований) [12, с. 14] І. Богачевська розділяє релігійний дискурс на особистісно та статусно орієнтований дискурс. Дослідниця зазначає, що «у першому випадку учасники спілкування прагнуть розкрити свій внутрішній світ адресату й зрозуміти адресата як релігійну особистість в усьому різноманітті особистісних характеристик її віри, у другому – вони виступають як представники тієї чи іншої релігійної групи, виконують роль, що задається комунікативною ситуацією. Особистісно орієнтований дискурс виявляється у двох сферах спілкування – побутовій і буттєвій, при цьому побутове (повсякденне) спілкування являє собою генетичний вихідний тип дискурсу, а буттєве – теологічний діалог. Статусно орієнтований релігійний дискурс може мати інституційний і неінституційний характер залежно від того, які релігійні інститути функціонують у конкретний історичний проміжок часу» [5, с. 1]. Як бачимо, немає чіткої однаковості щодо розподілу релігійного дискурсу за відповідними критеріями, що й стає одним із подальших завдань дослідження.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, розглянувши підходи щодо тлумачення комунікативної сутності дискурсу загалом і релігійного дискурсу зокрема, ми дійшли висновку про те, що сучасний релігійний вид інституційного типу дискурсу є складним багатовимірним явищем, релігійнолінгвістичні основи якого формуються та затверджуються дотепер. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні типології релігійного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Белла Р. Социология религии. Американская социология: Перспективы: проблемы: методы. М.: Прогрес, 1972. С. 265–287.
3. Огієнко І. Біблія, або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. К.: Українське Біблійне Товариство, 2013. 1152 с.
4. Бобырева Е. Религиозный дискурс: ценности и жанры. Знание. Понимание. Умение. № 1. 2008. С. 162–167.
5. Богачевська І. Релігійний дискурс і релігійний ритуал. Мультиверсум. Філософський альманах. К.: Центр духовної культури, 2006. № 54. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Bohachevska.htm.
6. Ваврінчик Р. Перформативність мовленнєвих актів у англomовному теологічному дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2016. 247 с.
7. Вереш М. Лексико-семантичні та лінгвопрагматичні особливості німецької християнсько-богословської терміносистеми: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 215 с.
8. Гоцалюк А. Релігійний дискурс традиційного світогляду в контексті соціально-філософських рефлексій. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. № 2. 2015. С. 12–15.
9. Жулинская А. Жанровое пространство религиозных текстов. Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». Том 19. Вип. 58. №2. 2006. С. 198–203.
10. Івасишина Т. Релігійний та біблійний дискурси: проблеми розмежування. *Studia Linguistica*. № 5. 2011. С. 468–471.
11. Казніна Е. Концепт вера в диалогическом христианском дискурсе: дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Москва, 2004. 249 с.
12. Карасик В. Религиозный дискурс. Сб. науч. тр. Волгоград, 1999. С. 5–19.
13. Корольов І. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia linguistica*. Вип. 6. № 2. 2012. С. 285–305.
14. Кравченко Н. Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід): монографія. Одеса: КП ОМД, 2017. 412 с.
15. Левицький В. Лексикологія німецької мови: посібник. Вінниця, 2014. 392 с.
16. Малий теологічний словник. Івано-Франківськ, 1997. 447 с.
17. Мечковская Н. Язык и религия: пособие для студентов гуманитар. вузов. Москва, 1998. 352 с.
18. Почепцов Г. Теорія комунікації: посібник. К.: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
19. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08. Київ, 2003. 211 с.
20. Серажим К. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці. Вісник Харківського національного університету. Вип. 33. 2001. С. 7–12.
21. Спасенко П. Релігійна лінгвістика в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Studia Linguistica*. № 7. 2013. С. 121–128.
22. Шелкова К. До питання про феномен дискурсу як об'єкта лінгвістичних досліджень. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». Том 1. 2013. URL: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2013_1/48.pdf.
23. Crystal D. The problem of language variety: an example from religious language. *Communication and understanding*. Hassocks: Harvester Press, 1978. P. 195–207.
24. Noppen J.-P. van. *Theolinguistics. The English of Religion: At the Edges of Language*. Brussel, 1995. 16 p. URL: <http://homepages.ulb.ac.be/~jpvannop/Theolinguistics.pdf>.

УДК 811.111(075)

АМЕРИКАНСЬКИЙ ВАРІАНТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ІСТОРИЧНИЙ І СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ АРХАЇЗМІВ)

**Федорчук М.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської філології**

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто історичні та соціолінгвістичні передумови розвитку американського варіанта англійської мови на етапі його формування. Проілюстровано та проаналізовано лінгвальні й екстралінгвальні фактори, які мали суттєвий вплив на становлення американського варіанта англійської мови. Архаїзми середньоанглійського періоду розвитку мови досліджено та систематизовано з позицій порівняльного та контрастивного підходів.

Ключові слова: американський варіант англійської мови, архаїзми, середньоанглійська мова, лексичний рівень, діакронія.

В статье рассмотрены исторические и социолингвистические предпосылки развития американского варианта английского языка на этапе его формирования. Проиллюстрированы и проанализированы лингвистические и экстралингвистические факторы, которые имели существенное влияние на становление американского варианта английского языка. Архаизмы среднеанглийского периода развития языка исследованы и систематизированы с позиций сравнительного и контрастивного подходов.

Ключевые слова: американский вариант английского языка, архаизмы, среднеанглийский язык, лексический уровень, диахрония.

Fedorchuk M.M. AMERICAN VARIETY OF THE ENGLISH LANGUAGE: HISTORICAL AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF SURVIVALS)

The article deals with historical and sociolinguistic prerequisites of the development of American variety of the English language. Linguistic and extralinguistic factors which influenced essentially the American variety of the English language are analysed and illustrated. Survivals of the Middle English period have been studied and systematized from the viewpoint of comparative and contrastive approaches.

Key words: American variety of the English language, survivals, Middle English, lexical level, diachrony.

Постановка проблеми. Англійська мова як поліваріантна демонструє специфіку в всіх своїх лінгвальних проявах. Американський варіант англійської мови (далі – АВАМ) є яскравим прикладом регіональної варіативності англійської мови й тісно вплітається в соціолінгвістичну парадигму англійської мови. Розвиток англійської мови в діакронії зумовлений різними екстралінгвістичними факторами, такими, як історичні, внутрішньополітичні, зовнішньоекономічні, інтелектуальні й низка інших, які суттєво вплинули та впливають на напрями й темпи розвитку мови [9; 3, с. 17–19]. Лексико-семантична система сучасної англійської мови значною мірою визначається чинниками, пов'язаними з її поліваріантністю. Є більше 10 загально-визнаних національних варіантів англійської мови [7, с. 111, 338–363].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвальним аспектам АВАМ приділялася увага як в англословній (головним чином, американській), так і у вітчизняній варіантології. Серед учених відзначимо дослідження

Б. Брайсона, Дж. Діларда, Б. Качру, Р. Ледерера, А. Маркварда, Г. Менкена, А. Швейцера й ін., проте історичні та соціолінгвістичні чинники залишалися поза увагою вчених, що й зумовило необхідність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розглянути та розкрити механізми взаємозв'язку та взаємовпливу лінгвальних і екстралінгвальних чинників (історичних подій, соціальних факторів), які прослідковуються в різних варіантах мов. Для досягнення мети необхідно вирішити низку завдань: у діакронному розрізі проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між історичними та соціальними факторами і їхнім віддзеркаленням у мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовами зміни статусу англійської мови й появи значної кількості її варіантів слугували насамперед історичні та соціально-економічні чинники. АВАМ, за твердженнями багатьох лінгвістів, вийшов зараз на провідні позиції за впливовістю та масовістю використання не лише в англослов-

ному світі [1; 4; 13]. Розгляд питання в діахронії уможливить глибше розуміння сучасних процесів в АВАМ, а також в інших регіональних варіантах англійської мови.

Перший важливий крок у зміні статусу англійської мови був зроблений наприкінці XVI сторіччя, коли перші англомовні поселенці з'явилися на американському континенті. До початку великомасштабної британської переселенської колонізації Північної Америки тут проживала значна кількість індіанських народів – носіїв величезної кількості автохтонних мов і культур. За даними Бюро у справах індіанців при уряді США, на території країни є понад 500 племен корінного населення, мови яких, за деякими класифікаціями, поділяються на 10 великих груп, які й собі підрозділяються на менші підгрупи [18, с. 130–163].

Перші успішні експедиції англомовних поселенців зафіксовані в 1607 р., тоді ж з'явилося перше поселення Jamestown (на честь короля James I), а територія була названа Virginia (на честь королеви Virgin Queen Elizabeth I). Упродовж XVII сторіччя міграційні потоки англомовних груп переважали, хоча слід зауважити, що на Північноамериканському континенті вже із XVI сторіччя були романомовні поселення, іспанські колонії на півдні континенту та французькі – на півночі. Імігранти з різних частин Великобританії, з різними діалектами та говірками, селилися, як правило, компактно, наприклад, Пенсильванія заселялася вихідцями із центральної та північної частин Британських островів. Поселенці, які розмовляли дуже різними діалектами та говірками британського варіанта англійської мови, змушені були контактувати, тому вже на ранньому етапі формування АВАМ почали зникати фонетичні та фонологічні відмінності, а різні акценти британської англійської мови нівелювалися. Поняття «плавильного казана» (*melting pot*) може бути застосоване до АВАМ вже з ранніх стадій його становлення. У XVIII сторіччі спостерігалася потужна імміграційна хвиля з Ірландії та Шотландії. Вважається, що до часу проголошення незалежності США в 1776 р. кожен сьомий житель країни був ірландцем чи шотландцем.

Історичний період розвитку англійської мови часів перших колоністів, що заселяли Північну Америку, належить до кінця середньоанглійської мови (*Middle English*) і початку новоанглійської (*New English*). Тому АВАМ спочатку базувався на середньоанглій-

ському британському варіанті. Цей період був багатим на лінгвістичні інновації та характеризувався швидким розвитком мови [2; 8]. Це період життя та творчості В. Шекспіра, відомого не лише літературною діяльністю, але й не менш активною словотворчістю. З-під пера відомого драматурга й поета вийшло близько 2000 лексичних новотворів, серед яких – *gloomy, barefaced, dwindle, countless, summit* і багато інших.

Період ранніх англійських колоністів ознаменувався першими лінгвістичними експериментами. Поселенці були серед перших, хто почав використовувати *goodbye* як скорочення *God be with you*, звичної прощальної фрази середньоанглійського періоду розвитку мови. Тоді доволі часто використовувалася проміжна форма – *Godbwye*. Англомовні поселенці були серед перших, хто почав користуватися більш демократичною формою особового займенника другої особи *you* замість середньоанглійських форм *thee, thy, thou* [6, с. 17–18]. Ці лексико-граматичні інновації мали соціально-історичні передумови, оскільки в тодішньому американському суспільстві панували ідеї рівності та демократії.

Незважаючи на відносну лінгвістичну однорідність, АВАМ від самого початку характеризувався розмаїттям мовних впливів [11]. Іспанські колоністи заселяли південні та південно-західні території, французи були присутні на північному сході, голландці селилися біля сучасного Нью-Йорка (спочатку – *New Amsterdam*), німецькі поселенці займали території сучасної Пенсильванії. Окрім того, унаслідок рабовласницької торгівлі значна кількість рабів з Африки проживала на півдні США. Отже, космополітична природа американського способу життя, безумовно, мала безпосередній вплив на становлення та розвиток АВАМ. Це можна прослідкувати на прикладі власних імен, оскільки будь-який американський словник власних імен включає *Eisenhower, Rockefeller, Chrysler* (німецькі за походженням); *Capone, Sinatra* (італійські за походженням). Підтверджує цю тезу етимологія американських топонімів, наприклад *Bronx* і *Harlem* (із голландської); *Maine, Detroit* і *Louisville* (із французької); *San Francisco, Toledo* (з іспанської) [17].

Розглядаючи АВАМ у соціолінгвістичному контексті та контексті глобального поширення англійської мови, доречно згадати теорію американського лінгвіста Б. Качру про дві хвилі діаспори англійської мови. За твердженням ученого, у першій хвилі

було два етапи: 1) колоніальна експансія в межах Британських островів та Ірландії в XVI – XVIII сторіччях, що відбувалася на тлі однотипного соціокультурного та лінгвістичного контекстів; 2) експансія в Північну Америку, Австралію, Канаду, Нову Зеландію в XVII – XVIII сторіччях; цей етап був результатом переселення англомовних іммігрантів. Друга хвиля діаспори проходила в три етапи: 1) експансія в Азію, Африку, Південну Америку, на Філіппіни у XVIII – XIX сторіччях (уперше під час поширення англійської мови були створені нові соціокультурні та лінгвістичні контексти); 2) експансія в Африку, Південно-Східну та Південно-Західну Азію, Океанію, Карибський регіон в XIX – XX сторіччях, поширення мови відбувалося на тлі колонізації чи за вибором; 3) новітня експансія в Китай, країни Східної Європи й т. д. у XX – XXI сторіччях; поширення мови відбувається за вибором і є результатом її статусу глобальної мови [9]. Після Другої світової війни центр англомовного світу перемістився в США, і символічно це прозвучало в промові У. Черчіля 8 травня 1945 р. після оголошення про капітуляцію Німеччини. Значення АВМ після цієї події, звісно, зросло.

Історія розвитку АВМ значною мірою віддзеркалюється в розвитку його лексики. На початковій стадії АВМ – середньоанглійська мова на всіх лінгвістичних рівнях. Очевидним був той факт, що відмінності між британським і американським варіантами – це лише питання часу. Ранні американізми – це велика група середньоанглійських і давньоанглійських лексичних одиниць. Термін «американізм» був уведений Дж. Візерспуном в есе про англійську мову в США в 1781 р. і визначався як «використання англійської мови в США, відмінне від аналогічного використання у Великобританії» [16, с. 5]. Дефініція не бездоганна, оскільки не враховує великої кількості лексичних одиниць, які започатковані в АВМ, але згодом поширилися на британський варіант. Архаїзми, чи застарілі форми (*survivals*), головню на лексичному та фонетичному рівнях, становлять доволі значну групу американізмів.

Лексичні архаїзми поділяються на два великі класи, перший з яких – це середньоанглійські діалектизми, не зафіксовані в словниках літературної англійської мови доби Середньовіччя. Деякі з таких лексичних одиниць перетнули Атлантику, використовувалися в АВМ і були зафіксовані в американських словниках. Згодом деякі

з них повернулися повноправними лексичними одиницями в британський варіант і були зафіксовані в британських словниках. Яскравим прикладом є слово *wilt*, яке в діалекті середньоанглійської доби мало значення *lose energy, vigour (about plants)*. В АВМ слово набуло додаткового переносного значення стосовно не лише рослин, а й людей. Із такою розширеною семантичною структурою воно повернулось у британський варіант.

Другий клас архаїзмів становлять лексичні одиниці, які були частиною середньоанглійського стандарту й були зафіксовані в словниках того періоду. Цей клас лексики є доволі великим і може бути класифікований за лексико-семантичними процесами, що відбувались у британському варіанті, оскільки АВМ зберіг їхню лексико-семантичну парадигму незмінною, на рівні середньоанглійської доби. Більшість із цих лексичних одиниць знайомі британцям, але використовуються вкрай рідко.

Перша група – це архаїзми, що були витіснені запозиченнями з інших мов, наприклад, *autumn*, запозичення з французької, яке витіснило середньоанглійське *fall*. Хоча *fall* зрозуміле британцям, перевага надається *autumn*, і навпаки, в АВМ перевага надається *fall*. Наступна група доволі значна й складається з лексичних одиниць, які в британському варіанті пройшли через семантичний процес звуження, спеціалізації значення, тоді як в АВМ вони зберегли широку семантичну структуру. Наприклад, *sick* у середньоанглійській було синонімом до *ill*, але в новоанглійському британському варіанті воно отримало звужену, спеціалізовану семантику (*sick at the stomach, nauseated*). До цієї ж групи належить слово *guess*, яке в британському варіанті має звужену семантику *to form a judgement or risk giving an opinion without knowing all the facts*. У цій групі є ще такі лексичні одиниці, як *apartment, bug* і багато інших. Особливе місце в цій групі займає слово *bug*, оскільки в АВМ воно має надзвичайно широку семантичну структуру, включно з переносними значеннями, що стосуються комп'ютерних технологій.

Третя група складається з лексичних одиниць, які в британському варіанті пройшли через семантичний процес розширення, узагальнення значення, тоді як в АВМ вони зберегли вузьку семантичну структуру. За напрямком дії це є процесом, протилежним до попереднього. Наприклад, *chemist* розширило свою семантичну структуру в британ-

ському варіанті й включає людей, що виробляють і продають фармацевтичні вироби й медикаменти, натомість в АВАМ воно зберегло первинне вузьке значення (*people dealing with chemistry*). У широкому значенні американським синонімом до цієї лексичної одиниці є *drug, drugs* і його похідні: *druggist, drugstore*. Ще одним прикладом може слугувати слово *tariff*, арабське за етимологією, запозичене через італійську мову. У британському варіанті воно включає навіть *the list of charges at a hotel or restaurant*, натомість в АВАМ значення спеціалізоване (*an arithmetic table or statement*).

Наступна група – це лексичні одиниці, які в британському варіанті розвивались у напрямку пейорації. У низці випадків в АВАМ слова є відносно нейтральними, наприклад, *bloody*, і житель США не може збагнути всієї люти та гніву, що вкладаються в це слово британцями. Розвиток слова в діяchronії Oxford English Dictionary подає так: “*in general use from Restoration to 1750. Now constantly in the mouths of the lowest classes, but by respectable people considered a horrid word*”. Протилежний напрямок семантичних змін – меліорація – може бути проілюстрований такими лексичними одиницями, як *nasty* та *lobbyist*. Фраза *nasty weather* буде мати різне значення в США та Британії, а слово *lobbyist* у британському варіанті настільки позитивно забарвлене, що його можна побачити на меморіальних таблицях: “*Lobbyist in the Palace of Westminster and London*”.

Деякі лексичні одиниці мають різний статус у британському варіанті й в АВАМ, наприклад, *baggage*, що має статус спеціального військового терміна в Британії (“*the portable equipment of the army*”), тоді як у США слово має широке значення і є синонімом до *luggage* в британському варіанті. В АВАМ *baggage* вживається в понад 25 словосполученнях у загальному значенні (*baggage claim, baggage handler, bag and baggage* і т. д.) [16; 12; 13].

Архаїзми на фонетичному рівні яскраво проявляються в різній вимові голосної [a] в закритому складі в результаті розвитку в британському варіанті англійської мови в середині XIX сторіччя так званого *Received Pronunciation*. Тому слова *answer, ask, dance, can't* і подібні вимовляються в АВАМ широким переднім звуком [æ], тоді як у британському варіанті це звук [a:]. Вимова в АВАМ значно ближча, як стверджують лінгвісти, до звучання англійської мови в часи

Шекспіра, ніж сучасний британський варіант зі значним впливом *Received Pronunciation* у багатьох його проявах [16; 13].

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження можемо констатувати, що архаїзми в АВАМ становлять значний кластер загальноновживаної лексики, наявні вони й на фонетичному рівні. Цей пласт віддзеркалює історичну та соціокультурну специфіку країни і є варіативним маркером. У загальному контексті англійської мови архаїзми АВАМ слугують додатковим джерелом збагачення мови. Перспективним у цій галузі видається дослідження в такому аспекті інших варіантів англійської мови, а також соціолінгвістичний підхід до різних варіантів англійської мови в синхронії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зацний Ю. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС, 2007. 227 с.
2. Ильиш Б. История английского языка. Л.: Просвещение, 1972. 351 с.
3. Федорчук М. Американський варіант англійської мови: історія та сьогодення. Львів: ПАІС, 2015. 173 с.
4. Швейцер А. Очерк современного английского языка в США. М.: Высшая школа, 2001. 215 с.
5. The American Heritage Dictionary of the English Language. Third edition. Boston, N-Y. Houghton Mifflin Co., 1992. 2140 p.
6. Bryson B. Made in America. An Informal History of the English Language in the US. NY, William Morrow and Company, 1994. 378 p.
7. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. NY: Cambridge University Press, 2004. 489 p.
8. Dillard J. A History of American English. Harlow; Longman, 1992. 257 p.
9. Kachru B. Standards, codification and sociolinguistic realism: the English Language in the outer circle. English in the World, ed. by R. Quirk & H. Widdowson. Cambridge: Cambridge University Press. 1985, P. 11–30.
10. Lederer R. Dictionary of Americanisms. Hoboken, New-Jersey: Wiley and Sons, 2003. 412 p.
11. De Lillo D. Cosmopolis. NY, London: Scribner, 2003. 209 p.
12. Marckwardt A. American English. NY, Oxford: Oxford University Press, 1980. 204 p.
13. Mencken H. The American Language. NY: Cosimo, 2009. 512 p.
14. The New Oxford Thesaurus of English. Oxford: Oxford University Press, 2000. 1087 p.
15. The New Oxford American Dictionary, ed. by E. Jewel, F. Abate. New-York, Oxford: Oxford University Press, 2001. 2023 p.
16. Pyles T. Words and Ways in American English. NY: Random House, 1952. 310 p.
17. Smith Elson C. American Surnames. Baltimore; Genealogical Publishing Co. Inc., 2003. 345 p.
18. The World Book Encyclopedia. London: A Scott Fetzer Company, 1994, vol. 10. 478 p.

УДК 811.111:070

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФЕРЕНЦІЙНИХ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ У МЕДІАДИСКУРСІ

Шугаєв А.В., викладач

кафедри англійської філології та перекладу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню поняття «інференція». Особливу увагу приділено особливостям функціонування інференційних дискурсивних маркерів у медіадискурсі. У статті зазначається, що інференційні дискурсивні маркери *so, consequently, thus, accordingly* реалізують дискурсивні функції у медіадискурсі, слугуючи показниками інференції в іміджевому дискурсі міжнародної організації ООН.

Ключові слова: інференція, дискурсивний маркер, імідж, медіадискурс.

Статья посвящена исследованию понятия «инференция». Особенное внимание посвящено функционированию инференционных дискурсивных маркеров в медиадискурсе. В статье отмечается, что инференционные дискурсивные маркеры *so, consequently, thus, accordingly* реализовывают дискурсивные функции в медиадискурсе, будучи показателями инференции в имиджевом дискурсе международной организации ООН.

Ключевые слова: инференция, дискурсивный маркер, имидж, медиадискурс.

Shuhaiev A.V. THE FUNCTIONING OF INFERENTIAL DISCOURSE MARKERS IN MEDIA-DISCOURSE

The article deals with the research of “inference”. Special attention is paid to functioning of inferential discourse markers in media discourse. It points out that inferential discourse markers *so, consequently, thus, accordingly* carry out discourse functions in media discourse, being indicators of inference in the UN image discourse

Key words: inference, discourse marker, image, media-discourse.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку мовознавства позначений утвердженням когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення мовних і мовленнєвих явищ. Цей підхід спирається на діяльнісний стиль мислення, який розставляє нові акценти у тлумаченні мови як активного середовища формування розумових об'єктів і засобу регуляції соціальної поведінки, що зумовлюється розумінням мовного знака як форми, яка наділяється семіотичною значущістю лише у процесі інтерсуб'єктної взаємодії [2; 3].

Когнітивно-дискурсивний підхід розширює методологічний і методичний потенціал когнітивної лінгвістики, відкриваючи дискурсивний та семіотичний ракурси дослідження вербалізованих когнітивних структур.

Тут особливо перспективним є вивчення когнітивно-дискурсивних основ формування іміджу ООН на матеріалі англомовного медіадискурсу, який експлікує низку тактик і стратегій. На виняткову увагу заслуговують дискурсивні маркери – вербальні елементи, які в межах дискурсу набувають процедурного/концептуального значення та регулюють дискурсивну поведінку комунікантів. Установлено, що вміння оперувати дискурсивними маркерами (далі – ДМ), які регулюють процес комунікації на когнітивному рівні під час дискурсивної взаємодії, маніфестує до мовлен-

нєвої компетенції учасників комунікації та є важливим аспектом її використання.

Відомо, що дискурсивні маркери – це одиниці, які вказують на міжособистісний аспект учасників інтеракції і сигналізують високий ступінь прагматичного контролю, маркуючи аспекти повідомлення, які хоче вербально виразити адресант. Дискурсивні маркери створюють логічні та прагматичні зв'язки між словами, частинами речення і власне реченнями. За лексичною приналежністю дискурсивні маркери, які функціонують у медіадискурсі, поділяють на повнозначні, неповнозначні та десемантизовані. До повнозначних належать лексеми, що не втрачають лексичного значення (як дискурсивні маркери). До неповнозначних мовних одиниць належать частки, сполучники, прийменники, вигуки. Десемантизовані дискурсивні маркери охоплюють групу слів, які втратили семантичну наповнюваність (*item, thing, stuff*). Функціональні критерії є визначальними у зарахуванні дискурсивних маркерів до певного класу слів. Це пояснюється розмитістю досліджуваного поняття і відсутністю уніфікованої класифікації дискурсивів. Дискурсивний підхід передбачає тісний взаємозв'язок дискурсу і маркерів, де маркери досліджують як дейктики. Особливу групу ДМ становлять інференційні дискурсивні маркери.

Питання інференції є постійно актуальним серед мовознавців. Перехід від порівняльного і структурного опису мови до сприйняття і побудови висловлювання дозволяє комплексно і системно дослідити поняття інференції у сучасній лінгвістичній науці. Процес сприйняття інформації почали описувати за допомогою концептуальних процесів, які передбачали залучення когнітивних, перцептивних та афективних переживань у заданому відрізьку сприйняття висловлювання, яке переноситься на ситуативний контекст [1].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає у виявленні функціональних особливостей інференційних дискурсивних маркерів у медіадискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід індивіда є результатом поєднання знань, структурованих у вигляді дискретних ситуацій. Це свідчить про те, що сегменти загальних знань індивіда актуалізуються у його свідомості за умови їх інкорпування у певну комунікативну ситуацію, яка настановує на конкретну модель поведінки. У зв'язку з цим дискурсивні маркери реалізують когнітивно навантажену дискурсивну функцію в іміджевому дискурсі ООН, спрямовану на активізацію окремих відрізків знань у свідомості адресата з метою викликання у нього зворотної реакції. Крім того, концепти, виокремлені у межах функціонування дискурсивних маркерів, дозволяють визначити діяльнісні мотиви та цілі ООН. Дискурсивні маркери мають функціональну, а не предметно-семантичну спрямованість в іміджевому дискурсі ООН, уможливаючи з'ясування характеристик концепту у визначеному відрізьку дискурсу. У дискурсивних маркерах відсутнє конкретне предметне значення, тому зазначені одиниці слід досліджувати у взаємозв'язку з їх дистрибутивним оточенням.

У нашому дослідженні вважаємо за доцільне використовувати термін «дискурсивний маркер». Це пояснюється тим, що зазначені функціональні одиниці мови маркують зміну ментального стану реципієнтів, а також їх реакцію щодо екстралінгвістичної ситуації.

Інференційні дискурсивні маркери здатні виконувати дискурсивну функцію та вносити когнітивне навантаження в іміджевий дискурс міжнародної організації ООН. Дискурсивна функція – функція дискурсивних маркерів як синтаксичних чи прагматичних елементів дискурсивної взаємодії, які керують розгор-

танням дискурсу. Вона представлена з позиції теорії дискурсу (підтримання структури, указування на наміри адресанта, підтримка сегментації тексту, сигнал про розуміння або нерозуміння). Когнітивне навантаження – концептуальна характеристика дискурсивного маркеру, яка відображає когнітивну інтерпретацію реципієнтом маркованої зовнішньої комунікативної інтенції автора повідомлення і виявляє здатність дискурсивного маркеру виступати специфічним регулятором інтерпретаційного вектора дискурсу.

Поняття інференції зародилося у логіці для номінації висновку. Згодом саме поняття зазнало певних трансформацій і почало трактуватися у лінгвістиці як семантичний висновок, який есплікується зі змісту тексту та його частин. Інференція – це мисленнева операція, за допомогою якої індивід виходить за межі конвенціонального значення мовних одиниць і розпізнає зміст повідомлення на основі повсякденного досвіду [2, с. 411].

Текст (як результат мовленнєво-мисленнєвої діяльності) орієнтований на адресата, який декодує його сенс шляхом інференції, урахувавши контекст і власні фонові знання. Когнітивний підхід дозволяє під час аналізу тексту спиратися не лише на його поверхневу структуру, але й виходити за межі з метою розуміння когнітивних процесів мови. Інформація, яка не репрезентована в тексті лінгвально, виводиться зі змісту тексту завдяки інференції. Тож, механізм інференції є складником розуміння тексту. Інференційні дискурсивні маркери є показниками здійсненої інференції адресантом на основі представленої інформації.

У медіадискурсі функціонують такі інференційні дискурсивні маркери: *so, consequently, thus, accordingly*. Розглянемо їх на окремих прикладах.

Маркер *so* є показником інференції та сприяє розкриттю попередньої інформації:

So, the 2030 Agenda, the Sustainable Development Goals, are the global programme accepted by all Member States to have a fair globalization [4].

У межах функціонування інференційного дискурсивного маркеру *so*, есплікується концепт РОЗВИТОК. Лексема *so* маркує формально-логічні відношення у заданому контексті в межах категоричного силіогізму.

За допомогою інференційних дискурсивних маркерів адресант виражає власну позицію на основі інференції, яка сприяє відображенню причинно-наслідкових і формаль-

но-логічних зв'язків у реченні. Використання згаданих маркерів у новинних статтях зумовлене структурою новин та інтенцій автора повідомлення. Локалізація інференційних маркерів не фіксована, однак найбільш поширеною є ініціальна позиція у реченні.

Давайте розглянемо наступний інференційний дискурсивний маркер *consequently*. Ця лексема пов'язує твердження з результатом або наслідком, який виведений на основі фактів за допомогою логічного умовиводу:

Consequently, an estimated 67 per cent of the returnees, or 405,420 individuals, returned to Aleppo Governorate with 27,620 returning to Idleb Governorate, and 75,209 to Hama Governorate, 45,300 to Ar-Raqqa Governorate, 21,346 to Rural Damascus and 27,861 to other governorates [4].

У вищенаведеному прикладі реалізується концепт МІГРАЦІЯ, що свідчить про моніторинг ООН міграційних процесів і небайдужість до проблем біженців Сирії. Формально-логічні відношення у реченні забезпечені маркером *consequently*, який є показником інференції. Кількісні числівники надають інформації більшої достовірності.

Після дискурсивного маркеру *thus* спостерігається результат певної дії або низки заходів:

Thus, the people in need in the most forgotten, underfunded emergencies, who have already been neglected, could be disproportionately affected by a funding gap, potentially leaving millions of people without life-saving assistance [4].

У вищенаведеному прикладі еспікується концепт ДОПОМОГА. Маркер *thus* є показником інференції, забезпечуючи причинно-наслідкові зв'язки у реченні. Інференція, виведена за допомогою *thus*, характеризується високою ймовірністю негативних наслідків для населення.

Маркер *accordingly* забезпечує формально-логічні зв'язки у реченні:

Accordingly, the UN will temporarily put on hold activities dedicated to the extension of State authority and focus on five main priorities, including the protection of civilians, the facilitation of humanitarian assistance, and human rights monitoring and reporting [4].

У зазначеному прикладі репрезентується концепт ДОПОМОГА, маркований інференційним дискурсивним маркером *accordingly*. Інференція акцентує увагу на активній ролі адресанта.

Інференція – це когнітивна операція адресата, за допомогою якої читач добудовує

логічні зв'язки або декодує іллокутивні наміри адресанта. Інференція дає можливість адресатові ефективно тлумачити слова адресанта та відтворювати когерентний зв'язок там, де існують розриви [3, с. 34]. Досвід та інтуїція автора новин є складовою частиною інференції.

Інференційні дискурсивні маркери *so, consequently, thus, accordingly* реалізують дискурсивні функції у медіадискурсі, слугуючи показниками інференції в іміджевому дискурсі міжнародної організації ООН. Когнітивне навантаження зазначених маркерів полягає у забезпеченні інтерпретації адресатом уведеної інформації як інференції, експлікованої з попереднього контексту. Інференційні дискурсивні маркери підтримують причинно-наслідкові та формально-логічні зв'язки у медіадискурсі, які залежать від екстралінгвістичного контексту. Інференція, виведена за допомогою *so*, характеризується як один із можливих, а не обов'язкових наслідків. Маркування інференції властиве для всіх вищезазначених інференційних дискурсивних маркерів.

Дискурсивні маркери *so, consequently, thus, accordingly* мають не референційне значення, а процедурне. Тобто дискурсивні маркери кодують повідомлення для того, щоб направити інтерпретацію тексту, в якому вони з'являються. Маркери вносять суб'єктивне значення у речення, яке відображає думки адресанта. ДМ не мають оціночного компонента, однак виступають показниками оцінки дійсності автором або групою авторів інформаційної статті. Їх функціонування і роль дозволяють сформувавши імідж міжнародної організації ООН у медіадискурсі. Аналіз інформаційних статей засвідчив, що дискурсивні маркери виконують іміджеформуючу функцію у медіатекстах.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, інференційні дискурсивні маркери – це одиниці, які вказують на міжособистісний аспект учасників інтеракції і сигналізують високий ступінь прагматичного контролю, маркуючи аспекти повідомлення, які хоче вербально виразити адресант. Дискурсивні маркери створюють логічні та прагматичні зв'язки між словами, частинами речення і власне реченнями. Логічний зв'язок керує раціональною побудовою дискурсу, а прагматичний зв'язок пов'язаний із розглядом і вивченням відношень суб'єктів, які сприймають і використовують певну знакову систему. Володіючи багатофункціональністю, інференційні

дискурсивні маркери виявляють схильність до співвіднесення не з мовною структурою, а з мовним використанням. Саме тому ці одиниці досліджують у певному контексті чи ситуації. Дискурсивні маркери зазначеного типу відображають інтенції адресанта і адресата, тлумачать дискурс із позицій мовця і слухача, надають можливість адресантові покращити модель висвітлення інформації в дискурсі.

Розглядаючи дискурсивні маркери як одиниці, які забезпечують зв'язність тексту і відображають процес взаємодії комунікантів, інтерпретацію адресантом фактологічної інформації, ДМ здатні впливати на створення іміджу міжнародних організацій у медіадискурсі, зокрема ООН, яка намагається сформулювати позитивний імідж задля досягнення своїх галузевих цілей. Створення іміджу є невід'ємною частиною існування будь-якої установи. Він надає можливість пояснити те, чим є організація і до чого прагне. Кожна інституція має імідж, який вона хоче передати громадськості. Він може містити ефектив-

ність, турботу, швидкість, роботу в національних масштабах чи будь-який інший аспект. Особистісний характер організації зумовлений позиціями, які вона займає, і тим, як ці позиції передаються загалом за допомогою мас-медіа. В англomовних інформаційних та інформаційно-аналітичних медіатекстах функціонує низка інференційних дискурсивних маркерів, які володіють певним маніпулятивним впливом і викликають необхідну реакцію з боку читача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Залевская А.А. Психолінгвістическое исследование. Слово. Текст: Избранные труды. Москва: Гнозис, 2005. 543 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
3. Кубрякова Е.С. Язык пространства и пространство языка. Т. 56. № 3. 1997. С. 34.
4. The United Nations. URL: <http://www.un.org/en/about-un/>.

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:355.343.18

ДОСВІД РОЗРОБЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Балабін В.В., к. філол. н., професор,
професор кафедри військового перекладу та спеціальної мовної підготовки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Автор досліджує коло питань, пов'язаних із створенням професійного стандарту військового перекладача, який є головним суб'єктом системи лінгвістичного забезпечення військ. Професійний стандарт конкретизує зміст службових функцій і завдань військового перекладача у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальній сферах збройних сил.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад, теорія військового перекладу, військовий перекладач, професійний стандарт.

Автор исследует круг вопросов, связанных с созданием профессионального стандарта военного переводчика, который является главным субъектом системы лингвистического обеспечения войск. Профессиональный стандарт конкретизирует содержание служебных функций и задач военного переводчика в военно-политической, военно-технической и военно-специальной сферах вооруженных сил.

Ключевые слова: переводоведение, военный перевод, теория военного перевода, военный переводчик, профессиональный стандарт.

Balabin V.V. DEVELOPING PROFESSIONAL STANDARDS FOR THE MILITARY INTERPRETER

The author reviews his experience in developing professional standards for the military interpreter, who is the main actor of the linguistic support for forces. The professional standard specifies the content of the military interpreter's service functions and tasks in the military-political, military-technical and military-special spheres of the armed forces.

Key words: translation studies, military translation, theory of military translation, military interpreter, professional standard.

Постановка проблеми. Теорія військового перекладу, яка є спеціальною теорією перекладознавства і представляє собою узагальнену, структуровану й упорядковану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, що розкривають завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача [1, с. 13], має за мету дослідження теоретичних основ формування професійної компетентності військового перекладача, визначення змісту й структури його службової діяльності [2, с. 107]. Це завдання набуває актуальності в умовах євроатлантичної інтеграції Збройних Сил України, що викликає необхідність вдосконалення професійних стандартів підготовки військових перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні методологічні підходи щодо розроблення та запровадження професійних стандартів представлені в науковій літературі досить широко [3–6]. Теоретико-мето-

дологічні аспекти створення професійних стандартів для перекладачів досліджували І.О. Сімкова [7–9], Г.Д. Малик [10], А.Л. Міщенко [11], Н. Левицька [12] та ін.

І.О. Сімкова також проаналізувала вимоги до підготовки майбутніх перекладачів через призму таких документів, як Стандарт Міжнародної асоціації усних перекладачів (АПС), Європейський кваліфікаційний стандарт EN-15038, Національний професійний стандарт усних перекладачів (Великобританія), Стандарт контролю якості послуг усного перекладу (США), Національний стандарт контролю якості усного перекладу у громадсько-політичній сфері, створений Професійною асоціацією мовознавців (АІЛІА) [7–8].

Проте теоретико-методологічні й практичні аспекти формування професійних стандартів для військових перекладачів залишаються практично не дослідженими, що викликає необхідність їх проаналізувати.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення вимог до професійного стандарту військового перекладача та запропонування термінологічної дефініції для цієї спеціальної одиниці поняттєво-категоріального апарату теорії військового перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовою основою для розроблення й застосування професійних стандартів слугують нормативно-правові акти національного та відомчого рівня. Зокрема, стаття 39 Закону України «Про освіту» встановлює, що *професійний стандарт* – це «затвержені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій. Професійні стандарти можуть розроблятися роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, органами державної влади, науковими установами, галузевими радами, громадськими об'єднаннями, іншими зацікавленими суб'єктами» [13].

Дещо інше визначення професійного стандарту наведено в статті 33-1 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»: «Професійний стандарт – затвержені в установленому порядку вимоги до кваліфікації працівників, їх компетентності, що визначаються роботодавцями і слугують основою для формування професійних кваліфікацій» [14].

Як бачимо, друге визначення поняття професійний стандарт чітко передбачає головну роль роботодавця у визначенні стандартів підготовки фахівців. До речі, в Збройних Силах України функції роботодавця виконує замовник – спеціально уповноважений структурний підрозділ Міністерства оборони України або Генерального штабу Збройних Сил України, який визначає план набору, затверджує вимоги щодо професійних компетенцій випускників, очолює та бере участь у роботі державної екзаменаційної комісії, надає перелік посад для подальшого призначення випускників тощо.

У ст. 96 Кодексу законів про працю України зазначено, що «вимоги до кваліфікаційних та спеціальних знань працівників, їх завдання, обов'язки та спеціалізація визначаються професійними стандартами або кваліфікаційними характеристиками професій працівників» [15].

Також на законодавчому рівні закріплено, що «професійні стандарти співвідносяться з рівнями національної і галузевих рамок кваліфікацій і групуються за галузевими озна-

ками» [14], «порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Національного агентства кваліфікацій» [13; 15].

На підставі вищенаведених правових норм Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 373 було прийнято «Порядок розроблення та затвердження професійних стандартів» [16], яким доручено Міністерству соціальної політики «до 1 липня 2017 року» розробити й затвердити Методику розроблення професійних стандартів, а також інформувати Міністерство освіти і науки про введення в дію професійних стандартів для розроблення освітніх стандартів на компетентнісній основі.

Оскільки «Методика розроблення професійних стандартів» була розроблена Міністерством соціальної політики лише в січні 2018 року (а набула чинності в лютому 2018 року) [17], на практиці виникла нагальна потреба в розробці професійного стандарту військового перекладача, що і було зроблено на підставі нормативно-правового документа відомчого рівня – Наказу Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216 «Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня» [18].

У травні 2016 року було створено робочу групу з розробки професійного стандарту військового перекладача, до якої увійшли представники Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ) та представники від державного замовника – Міністерства оборони України.

За відсутності на той час офіційних методичних рекомендацій розроблення проектів професійного стандарту військового перекладача проводилося на основі компетентнісного і модульного підходів, що представлений у працях [3–6].

В основу розроблення професійного стандарту військового перекладача було покладено метод аналізу функцій і типових завдань службової діяльності за алгоритмом, що складався з шести етапів [6, с. 264–266]: 1) визначення сфери службової діяльності; 2) визначення службових процесів; 3) визначення для кожного зі службових процесів необхідних знань та умінь; 4) визначення для службових процесів загальних і професійних компетентностей; 5) розподіл службових процесів за рівнями (ступенями) вищої освіти; 6) оформлення проекту професійного стандарту військового фахівця та його погодження.

На першому етапі розробки професійного стандарту військового перекладача було використано кодові позначення Національного класифікатора України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 [19], відповідно до якого професія перекладача належить до кваліфікаційного угруповання «професіонали», що «передбачає високий рівень знань у галузі гуманітарних наук», професійні завдання полягають «у збільшенні існуючого обсягу знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання проблем», а кваліфікація має бути підтверджена «дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста або магістра».

На другому етапі розробки професійного стандарту було проаналізовано властивості службових процесів військового перекладача [6, с. 264]:

1) загальну характеристику службового процесу;

2) розпорядок службового часу військового перекладача та розпорядок дня військової частини (проведено опис і аналіз основних задач і операцій, які має виконувати військовий перекладач);

3) особливості переробки інформації і прийняття рішень, ступінь їхньої складності та відповідальності;

4) особливості пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, уяви), вимоги до пам'яті та її видів (довгострокової, короткочасної, оперативної, логічної, зорової, слухової, рухової);

5) переважний тип мислення (наочно-діюче, наочно-образне, логічне) і його якості (швидкість, гнучкість, критичність тощо);

6) моторні властивості: вимоги до психомоторики – робоче положення та статичні і динамічні навантаження; робочі дії (гносичні, пристосувальні, виконавчі тощо); необхідність швидкості, координації і точності рухів, фізичної витривалості і сили; вимоги до витримування темпоритму, точності реагування тощо;

7) вимоги до мовної функції (лаконічності, чіткості, голосності) в професійній діяльності;

8) комунікабельні властивості;

9) загальні здібності та уміння;

На цьому етапі було враховано основну місію (призначення, покликання) *військового перекладача* – це офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний міжмовний і міжкультурний посередник, який є головним

суб'єктом лінгвістичного забезпечення військ і володіє сформованими на професійному рівні міжкультурними, білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими, комунікативними компетенціями для виконання функцій і завдань службової діяльності [1, с. 13].

На третьому та четвертому етапах розробки професійного стандарту було визначено специфіку основних службових процесів, загальних і спеціальних компетентностей, знань і умінь, необхідних для виконання функцій та типових завдань службової діяльності військового перекладача.

Під компетентністю *військового перекладача* було запропоновано розуміти атестовану на рівні повної вищої освіти динамічну комбінацію філологічних, мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції у звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Функції службової діяльності військового перекладача було визначено як узагальнені за професійними напрямками види типових військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача і включають міжкультурну (комунікативно-посередницьку), воєнно-країнознавчу (інформаційно-аналітичну), військово-термінологічну (нормативно-кодифікуючу), лінгво-педагогічну (дидактично-діагностичну), лінгво-дослідницьку (науково-пошукову), навчально-бойову та військово-адміністративну діяльність.

Слід зазначити, що перелік деяких функцій і завдань службової діяльності військового перекладача було вперше представлено в 2002 році в праці, яка підсумовувала десятирічний досвід ВІКНУ з підготовки військових перекладачів для збройних сил та інших силових відомств. Автор статті наголошував, що у зв'язку з тим, що в особі військового перекладача державний замовник традиційно хоче мати «фахівця, який був би філологом, перекладачем, офіцером, громадянином-патріотом» [20, с. 22], компетентності військового перекладача фактично представляють собою синтез компетентностей офіцера – професіонала військового управління тактичного рівня та компетентностей цивільного

перекладача – професіонала у сфері філології, лінгвістики і перекладу.

На *п'ятому етапі* розробки професійного стандарту було здійснено розподіл службових процесів за рівнями (ступенями) вищої освіти. На цьому етапі було визначено, що *професійна кваліфікація військового перекладача* – це визнана Міністерством оборони України та засвідчена дипломом про повну вищу освіту стандартизована сукупність здобутих компетентностей розв'язувати складні задачі й проблеми в галузі воєнних і гуманітарних наук із військового управління, лінгвістики й перекладу, яка містить інформацію про ступень вищої освіти, спеціальність, спеціалізацію, освітню програму та дозволяє виконувати обов'язки лінгвістичного забезпечення військ. *Повна професійна кваліфікація* військового перекладача має бути результатом успішно завершеного другого (магістерського) рівня вищої освіти, що відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій, а *часткова професійна кваліфікація* військового перекладача – результатом успішно завершеного першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій.

На *завершальному етапі* розроблення було завершено оформлення проекту професійного стандарту військового перекладача, проведено погодження у визначених структурних підрозділах Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, ураховано пропозиції й зауваження. Після цього професійні стандарти військового перекладача були затверджені державним замовником [21–22].

Оскільки термін-поняття «професійний стандарт військового перекладача» належить до вузькоспеціальних одиниць поняттєво-категоріального апарату теорії військового перекладу, запропонуємо термінологічне визначення:

«Професійний стандарт військового перекладача – державний нормативний документ, що розробляється на підставі аналізу посадових обов'язків та функцій службової діяльності, який узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає спеціалізацію, вимоги за кваліфікаційним рівнем та рівнем вищої освіти, перелік та ступінь сформованості компетенцій, вимоги до державної атестації, а також визначає місце військового перекладача в структурі збройних сил та інших формувань сфери національної безпеки і оборони України».

Висновки з проведеного дослідження. В умовах євроатлантичної інтеграції Збройних Сил України, з урахуванням нової Методики розроблення професійних стандартів [17], професійні стандарти підготовки військових перекладачів [21–22] потребують подальшого опрацювання. Насамперед, мають бути ураховані нові вимоги, зокрема загальні та спеціальні компетентності, що закріплені в представлених на сайті Міністерства освіти та науки проектах стандартів вищої освіти для офіцера тактичного рівня та цивільного викладача [23], потребують уточнення одиниці професійного стандарту – структурні елементи, що містять розгорнуту характеристику цілісних, завершених, відносно автономних та значущих для військового перекладача службових функцій, що становить перспективу подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. Філологічні трактати. Том 10. № 1, 2018. С. 7–18. DOI: 10.21272/Ftrk.2018.10(1)-01.
2. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23-24 березня 2018 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–107.
3. Лук'янова Л.Б. Методологічні аспекти розроблення стандартів, заснованих на компетенціях. Професійно-технічна освіта. 2010. Т. 1. №. 46. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8229>.
4. Професійні стандарти: теорія і практика розроблення: колективна монографія / Л.І. Короткова, Г.І. Лук'яненко, Л.Б. Лук'янова, С.В. Мельник, І.М. Савченко. К.: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. 310 с.
5. Мельник С.В., Матросов В.Д., Сташкін Т.О., Косухіна Т.В. Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів за компетентнісним підходом. Луганськ: ДУ НДІ соціально-трудова відносин, 2012. 55 с.
6. Черних Ю.О., Черних О.Б. Професійні стандарти військових фахівців: сутність, перспективи створення та використання. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. №. 49. С. 261–269.
7. Сімкова І.О. Сучасний стан навчання майбутніх бакалаврів-філологів усного двостороннього перекладу в науково-технічній сфері. Педагогіка вищої та середньої школи. 2014. №. 42. С. 67–71.
8. Сімкова І.О. Професійні стандарти у галузі перекладу і освітні вимоги до його навчання. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія. 2016. №. 8. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12358/16702>.
9. Сімкова І.О. Професійні стандарти у галузі перекладу й освітні вимоги до навчання майбутніх перекладачів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти

- на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. 2018. № 31. С. 75–84.
10. Малик Г.Д. Поняттєве тло реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього перекладача. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2014. № 75. С. 70–77.
 11. Міщенко А.Л. Перекладацька компетентність та освітній стандарт. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. № 153, 2017. С. 597–603.
 12. Левицька Н. Структура і зміст освітніх програм професійної підготовки перекладачів в університетах Німеччини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. № 29. С. 81–84.
 13. Закон України «Про освіту». Офіційний вісник України від 06.10.2017, 2017, № 78, стор. 7, стаття 2392, код акта 87438/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print1511442813317168>.
 14. Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 22, ст. 216. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5026-17/print1510661671965796>.
 15. Кодекс законів про працю України. Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971, 1971, додаток до №50, ст.375 (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print1517944619238556>.
 16. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 373 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів». Офіційний вісник України від 16.06.2017, 2017 р., № 47, стор. 42, стаття 1457, код акта 86202/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/-show/373-2017-%D0%BF/print1517944619238556>.
 17. Наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 74 «Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів» (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 лютого 2018 р. за № 165/31617). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18/print-1517944619238556>.
 18. Наказ Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216 «Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів». К., 2016. 27 с.
 19. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 липня 2010 року № 327. К.: Видавництво «Соціформ», 2010. (Із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 30 листопада 2017 року № 1744). URL: <https://hrliga.com/index.php?module=norm-base&op=view&id=433>.
 20. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача. Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. К., 2002. №7. С. 20–23.
 21. Балабін В.В., Кременецький Б.В., Левчик В.В., Лісовський В.М. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військового перекладу (ВОС 390400) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. К., 2016. 54 с.
 22. Балабін В.В., Кременецький Б.В., Левчик В.В., Лісовський В.М. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військового перекладу (ВОС 390400) другого (магістерського) рівня вищої освіти. К., 2016. 41 с.
 23. Проекти стандартів вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>.

УДК 821.133: 82

«ПАНІ БОВАРИ» – ЛІТЕРАТУРНИЙ ШЕДЕВР ЕПОХИ ФРАНЦУЗЬКОГО РЕАЛІЗМУ**Висоцька Р.Р., викладач кафедри іноземних мов***Національний університет «Львівська політехніка»*

У статті розглядається питання виникнення французького реалістичного роману. Проаналізовано поняття «боваризм», що вперше було представлено у творі. Приділено особливу увагу питанню зв'язку роману Флобера з іншими творами даної епохи. Питання конфлікту між мрією та реальністю має місце в поданій роботі.

Ключові слова: реалістичний аспект, роман, боваризм, опис, точність, любов, смертність, розповідь, контекст.

В статье рассматривается вопрос возникновения французского реалистического романа. Проанализировано понятие «боваризм», которое впервые было представлено в произведении. Уделено особое внимание вопросу связи романа Флобера с другими произведениями данной эпохи. Вопрос конфликта между мечтой и реальностью имеет место в данной работе.

Ключевые слова: реалистичный аспект, роман, боваризм, описание, точность, любовь, смертность, рассказ, контекст.

Vysotska R.R. «MADAME BOVARY» – AS THE MOST FAMOUS MASTERPIECE OF FRENCH REALISM

The article deals with the question of the emergence of a French realistic novel. The concept of «bovarysm» that was first presented in the work was deeply analyzed. Particular attention is paid to the relationship between the novel of Flaubert and other works of this period. The question of the conflict between dream and reality takes place in the submitted work.

Key words: realistic aspect, novel, bovarism, description, accuracy, love, mortality, story, context.

Визначення проблеми. «Пані Боварі» вважається шедевром французького реалістичного роману XIX століття. Історично склалося так, що від латинського роману до буржуазного роману класичної епохи, від роману 18-го століття і до епохи Бальзака, метою роману було максимально точно описати реалії свого часу. Якщо згадати лише про 19-те століття, такі твори, як «Батько Горіо», «Червоне та Чорне», «Милий друг», стали романами, які можна на правду назвати «реалістичними».

Наша дослідницька мета полягає в тому, щоб відрізнити реалістичну «мету», яка завжди існувала, від реалістичного «руху», який обмежений за часом (1850–1870 рр.) і має особливі характеристики. Як визначити реалізм в одному слові? Це літературна течія, яка представляє сучасну реальність з натяком на правду, іноді навіть у тривіальному контекстуальному значенні. Визначення насправді недостатнє, тому що, щоб зрозуміти реалізм, необхідно знати, що він створений цілком у відповідь на романтизм, що відображає актуальність твору.

Наукова зацікавленість. Інтелектуальний контекст 1850-х років, під час якого написана «Пані Боварі», сильно відрізняється від поняття романтизму в 1830-х роках. По-перше, тому що суспільство розвинулося. Створена у 18-му столітті, утверджена у своїх правах

після революції 1789 р, буржуазія починає відігравати, із середини століття, політичну, економічну і соціальну роль на передньому плані. Чи то промисловець, банкір або торговець, буржуазія для них є дійсно великим бенефіціаром промислової революції, яка почалася у Франції в 40-х роках минулого століття.

Виклад основного матеріалу. Зіткнувшись з аристократією, нездатною пристосуватися до сучасності, буржуазія блискуче підтверджує перемогу заслуги над народженням. Але якщо вона ставить на перший план промисловий капіталізм, це також нав'язує свою культуру і свою мораль. У динамічному та інноваційному початку ідеал буржуазного життя, зосереджений на роботі і індивідуальному успіху, поступово пов'язаний із культурним небажанням і відповідністю думки [1, с. 106]. Час, коли Флобер написав «Пані Боварі», в часи другої імперії (1852–1870), бачить кульмінацією цієї буржуазної моралі, характер Оме є ідеальним її представником. Термін «буржуа», який ще не має свого сучасного змісту, більш широко відноситься до людини століття, задоволеної і загальної. Буржуазний спосіб думки (який у той час називається духом «крамарем»), вузький і матеріалістичний, таким чином, пронизує свою епоху і становить могутній поштовх для художника.

Іншою характерною особливістю 1850-х років є те, що інтелігенція та художники відрізняються відносним відходом від політики. Революція 1848 року (одна з трьох революцій, що відбулася в столітті і яка після 1789 року поступово дозволила республіці оселитися в умах і демократії, щоб стати ефективною) тільки що відбулася. Спричинивши певний ентузіазм, історія розчаровує нас: Луї-Наполеон Бонапарт викликає переворот і намагається захопити владу під ім'ям Наполеона III, створює авторитарний режим. Сценарій 1830 року повторюється: замість того, щоб забезпечити соціальну справедливість, революція того часу підписала триумф економічного лібералізму, тобто грошей. Незважаючи на те, що він був більш пролетарським і перейнявся більш гострим повстанням, революція 1848 року не призвела до чогось нового [1, с. 156].

Термін «реалізм» спочатку використовується для живопису. Мальовничий критик відноситься до художників в 1850-х роках, порушуючи естетичні конвенції, зосередившись на живописі повсякденних предметів, щоб показати реальність «як вона є, без брехні і без орнаменту» [3, с. 468]. Дійсно, до середини століття академічний живопис – і навіть зухвалий романтичний живопис – давав можливість захоплюватися предметами, які називаються «благородними»: портрети, історичні сцени, стародавні і біблійні сюжети.

Реалізм Флобера. Реалістичний роман узгоджується з роботою Оноре де Бальзака (1799–1850). У повній мірі розкривається роман із його письмовою формою. Бальзак дійсно перший, хто бере участь у детальному описі реальності, щоб не залишити в романі поля фантастики, в якому він був укладений до сих пір, і перетворити його на інструмент для спостереження за реальністю. Заборгованість Флобера його старшому другу очевидна: підзаголовок нашого роману, «Музей провінції», нагадує «Сцени провінційного життя».

Яким же чином роман Флобера більш реалістичний, ніж бальзаківський роман? По-перше, його бажання повернути справжню історію. Таким чином, тема «Пані Боварі» надихається новинкою, яку прочитав романіст у пресі. У Ру, невеликому містечку поблизу Руана, Дельфіна Деламааре, дружина лікаря, нудьгує. Вона зраджує свого чоловіка, перш ніж вчинити самогубство, а чоловік її, повен смутку і жалю, робить те ж саме, залишаючи за собою маленьку дівчину. Незважаючи на

те, що сюжет романів Бальзака є правдоподібним, він не знаходить свого походження, як тут, насправді.

На момент публікації роману єдиний скандальний аспект «Пані Боварі» був збережений. Це мало порівняння стилістичної революції Флобера. Якщо він відновлює романтику жанру, це не тільки тому, що він описує реальні безкомпромісні події, а тому, що це дає нові естетичні амбіції. Дійсно, культ нейтральності та наукова модель, на яких ґрунтується реалістичний роман, не повинні змусити нас забувати, що Флобер є насамперед художником. У своєму романі було б раціонально побачити лише звіт, позбавлений будь-якого естетичного виміру. Пристрасть до форми і любов до стилю, що анімують романіста, – він наповнить ними свій роман, який до цього часу не був основною метою створення краси. Такою була своєрідна революція Флобера [10, с. 205]. У дев'ятнадцятому столітті, що супроводжується соціальними потрясіннями, роман зазнає безпрецедентного розвитку. Поруч із великими романістами поширюється натовп дрібних авторів. Пригодницькі романи, любовні романи, соціальні романи, історичні романи – цей жанр збагачується і займає все більше і більше місця в книжкових магазинах. Проте неприхильне ставлення до роману, погане ставлення до літератури із самого початку вважається аморальним і гідним особливого інтересу в класичний період. Роман «засвоює всі форми вираження, всі процеси працюють на його користь, навіть не потрібно обґрунтувати його використання» [10, с. 208]. Занепокоєний, він виділяється як основний жанр століття. Зanedбаний, він стає відомим. Існує дві причини для цього.

По-перше, існує той факт, що, на відміну від віршів та драматургії, роман ніколи не виконував жодних правил. Але згідно з новим соціальним порядком, який створює революція, складним, багаторазовим, роман постійно рухається, не можна ідентифікувати його за жанрами, кодифікованими як поезія та театр. Вільний, без прив'язків або законів композиції, таким чином, роман пропонується письменникам як жанр, найбільш здатний представляти сучасний світ [10, с. 208].

Інша причина, що пояснює торжество роману, – демократизація літературного факту. Новий правлячий клас, більш обдарований для конкретного світу, ніж для обговорення ідей, буржуазія, бажає нового рівня літератури. Далеко від класичної літератури, в

якій аристократичні питання виражали більш романтичну сміливість, буржуазія цінує жанр роману, який вважається доступним [8, с. 105]. Інакше кажучи, це торжество буржуа, яке підсилює роман. Чим більше століття бачить буржуазні цінності, тим більше розвивається жанр. Таким чином, роман супроводжується справжньою демократизацією літератури: це читають всі, це написано для всіх, від листів до молодої дівчини – до читання Емми в монастирі. Багато в чому торжество роману має розгортання, дуже подібне до того, як у кіно на початку наступного століття.

Коли Флобер писав «Пані Боварі», роман таким чином домінує над літературною сценою [9, с. 114]. Але популярний успіх роману іноді робить компроміс, на шкоду його якості, в комерційних стратегіях. 1850-і роки відзначають початок так званої «канцелярської» літератури (читання романів, які продаються виключно на залізничних вокзалах, залишаючись заповідними, щоб зайняти час подорожі). Інакше кажучи, вимагаючи або обдумуючи, інструмент для опису суспільства або простих засобів втечі, роман ще не спрямований на естетичну мету. Саме до цієї нової мети Флобер буде зосереджений. Це стане більш очевидним через десять років. Після романів Олександра Дюма «Пані Боварі» здається більш сучасними, адже мав на меті позбутися романтизму загалом [9, с. 116]. Із Флобером роман встановлений вперше як платформа для стилістичної роботи. Таким чином, новаторство Флобера, представлене в романі, дещо суперечить сучасній тенденції століття. «Пані Боварі» – це роман без предмета, відносно лаконічний, відмовляючий у тому, щоб заманити або налякати читача за низькою ціною.

На відміну від завершення мети, яка збороняє будь-який прояв оповідача, роман Флобера є, незважаючи ні на що, дуже ліричним [5, с. 62].

У своєму романтизмі Флобер зберіг чутливість, смак надмірності і кольору. Крім фактів пацієнта, номенклатурних жестів у повсякденному житті, в ньому є інша людина, «ліризм, великі польоти орлів, всі звуки і фрази на вершині ідеї» [6, с. 26].

Те, від чого Флобер відмовляється, – це не романтизм, але його об'єкти, це ослаблений, засліплений відчуттями романтизм, який має форму чуттєвої чутливості або смішного піднесення. Романтичний надлишок, як знак прагнення до нескінченності, з його боку, далекий від засудження. Таким чином,

подружні і соціальні розлади Емми, її піднесений темперамент, її спосіб повністю любити себе, навіть якщо вони викриваються романістом, відображають глибоке і щире незадоволення. Хоча це може бути засуджено, термін «боваризм» по-своєму є героїзмом [7, с. 145]. Так само багато сюжетів роману показують справжній романтичний смак: там, де героїня вранці, після прогулянки через луг, щоб побачити свого коханого, входить у кімнату до нього, «несучи на собі аромат свіжовижатого соку, зелені та свіжого повітря», не буде присутнім у романах Джордж Санд ...

Таким чином, роман Флобера цілком піддається цій напрузі, як неприйнятній, так і прийнятній, між рівнинністю суб'єкта та розкішністю мови, між посередністю реальності та пишністю слова. З Флобером роман стає твором мистецтва самостійного.

«Пані Боварі» – чудовий комічний роман? Заява не без підстави. Окрім роботи перерви в тому вигляді, який його характеризує, цікавість флоберівського роману лежить, у кінцевому підсумку, в постійній іронії, яка її встановлює. Валоризація ліризму йде рука об руку з критикою цінностей часу [10, с. 208].

Вступ до суб'єктивної точки зору і ефект стилю, про який вже зазначалося, – це знак прихильності романіста в його оповіданні, що ховається за маскою непроникності. Таким чином, флоберівський роман, на відміну від прийнятих ідей, є виключно особистим та суб'єктивним. У цьому контексті ми говоримо про відмову письменника від «реалістичного» етикету [3, с. 98].

Достойний учень свого вчителя, Мопассан пише, що «достатньо прочитати пані Боварі з розумом, щоб зрозуміти, що там немає нічого більше, ніж реалізм». Одним словом, цим романом Флобер утверджує себе як геній реалізму. Геніальна робота, в якій автор подає нову модель, деконструє і сублімує її.

Сира, жорстка і жорстока картина невдоволення жінок у творі пані Боварі, за її часом, вразила думку суспільства. Реалізм Флобера пішов занадто далеко. Ніколи раніше роман Бальзака або Стендаля так безпосередньо не представляв розчарування жінки та її відкриття насолоди.

На момент публікації роману романіст і його видавець вступають у «злочин обурення проти громадської та релігійної моралі і моральності» [8, с. 44]. Епізоди та речення вважаються морально образливими. Адвокат Флобера стверджує на користь моралі художника, ствержуючи, що твір, який містить

уривки, які можуть перешкоджати моралі, не є аморальним. Обвинуваченого виправдано, а роман, дозволений для публікації, присвячений Флоберу і його захиснику.

Переслідування пані Боварі в суді здається нам сьогодні з іншого століття, але безперечно, сексуальність – критики не помилялися! – відіграє провідну роль. Історія полягає в тому, що жінка поступово вторглась у сексуальність, через руйнівний ерос, про який вона і не підозрювала. І коли письменник розглядає зачарований погляд Чарльза або хижака Рудольфа, образ Емми далекий від романтичної ідеалізації [5, с. 200].

Висновки. Важливо зазначити, що насправді образ пані Боварі – це все тіло (а не просто сексуальність), що входить до літератури. Тіло описується в його природних функціях, як ніколи раніше [10, с. 198].

На завершення слід сказати, що в літературі класичного періоду образ жіночого тіла погано представлений. Жертва безпрецедентної моралі, яка несе правду, яка вважається вульгарною, дійсно заборонена цінностями. У наступному сторіччі образ жіночого тіла навряд чи з'явиться в романах Маріво, Пре-

воста і Руссо. Потрібно чекати на появу вільного роману в другій половині століття, щоб цей образ знову здобув свою популярність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Becker C., Cabanes J-L. Le roman au XIX siècle. L'explosion du genre / C. Becker, J-L. Cabanes. Bréal: «Amphi Lettres», 2001. 198 pp.
2. Butor M. Improvisations sur Flaubert. Pocket, «Agora», 1996. 159 pp.
3. Dufour P. Le réalisme. De Balzac à Proust. Presse universitaires de France, 1998. 588 pp.
4. Dufour P. Flaubert ou la Prose du silence. Nathan, 1997. 357 pp.
5. Gothot-Mersch C. La Genèse de Madame Bovary. Slatkine Reprints, 1980. 258 pp.
6. Neefs J. Madame Bovary de Flaubert. Hachette, «Poche critique», 1972. 145 pp.
7. Neefs J. Préface à Madame Bovary. Librairie Générale Française, «Le livre de poche classique», 1999. 369 pp.
8. Philippot D. Vérité des choses, mensonge de l'homme dans Madame Bovary de Gustave Flaubert. Champion, 1997. 458 pp.
9. Robert M. En haine du roman. Essai sur Flaubert. Balland, 1988. 279 pp.
10. Vaillant A., Bertrand J-P., Régnier P. Histoire de la littérature française du XIX siècle. Hachette, «Les Fondamentaux», 1995. 377 pp.

УДК 409.35

АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ У ТВОРАХ АГАТИ КРИСТІ ТА ЇХНІ ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Воробйова І.А., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Рівненський державний гуманітарний університет

Фрідріх А.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Рівненський державний гуманітарний університет

Стаття присвячена аналізу фразеологізмів із компонентом-зоонімом та їх інтерпретації в перекладах художніх творів. Також подається порівняльний аналіз англійських фразеологізмів із компонентом-зоонімом з їх еквівалентами в українській мові.

Ключові слова: фразеологізми, компонент, зооніми, культурно-символічного значення, оцінний компонент, конотативний статус.

Статья посвящена анализу фразеологизмов с компонентом-зоонимом и их интерпретации в переводах художественных произведений. Также дается сравнительный анализ английских фразеологизмов с компонентом-зоонимом с их эквивалентами в украинском языке.

Ключевые слова: фразеологизмы, компонент, зоонимы, культурно-символическое значение, оценочный компонент, коннотативный статус.

Vorobiova I.A., Fridrikh A.V. ENGLISH PHRASEOLOGISMS WITH ZOONYMS IN THE AGATHA CHRISTIE STORIES AND THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN

The article deals with the analysis of phraseological units with zoonym components and their interpretation in translations of works of literature. The comparative analysis of English phraseologisms with zoonyms with their equivalents in the Ukrainian language has been also defined.

Key words: phraseological units, component, zoonyms, cultural and symbolic significance, estimating component, connotation status.

Постановка проблеми. Фразеологічний фонд кожної мови містить цінну лінгвістичну та культурологічну спадщину. Зважаючи на те, що саме в ньому відбивається історичний світогляд народу, культура, звичаї, традиції, фразеологічні одиниці зберігають і відтворюють менталітет народу, його культуру від покоління до покоління. Для вивчення фразеологічного складу мови дуже важливо пізнати внутрішні закономірності розвитку фразеологічних одиниць.

У даному дослідженні розглядаються фразеологічні одиниці сучасної англійської мови, що мають у своїй структурі компонент, який генетично відноситься до лексем-зоонімів.

Виклад основного матеріалу. Як показує аналіз цієї підсистеми фразеологічного фонду, анімалістична фразеологія – це великий пласт англійської мови, через те, що дуже часто через порівняння з оточуючими її тваринами людина пізнавала дійсність і саму себе в цій дійсності. У мовознавстві зустрічаються синоніми до терміна фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом, а саме: зоонімічні

фразеологічні одиниці, зоосемічні фразеологізми, зоосемізми, зоофразеологізми, фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом, зооніми.

ФО з компонентом-зоонімом утворилися внаслідок тривалих спостережень людини за поведінкою та зовнішнім виглядом тварин. Однак узяті зі світу тварин образи відображають не лише окремі риси людського характеру (мужність – лев, хитрість – лисиця, боягузтво – заєць), а й побутові, соціальні, духовні зв'язки між носіями мови, національну специфіку народу, зокрема. Вони наділені виразною експресивною семантикою, тому в художній літературі назви тварин часто виступають в образно-символічній функції. Загалом фразеологічні одиниці завжди антропоцентричні, адже вони виникають не стільки для того, щоб змалювати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати й виражати до нього суб'єктивне ставлення [19, с. 4].

Фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом, як культурно-інформаційний фонд мови, є однією з найуживаніших і значущих

ланок у фразеосистемі. Це зумовлено приналежність назв тварин до найдавнішого шару лексики, що сприяє їх легкому переосмисленню [1, с. 20].

Порівняння людини з твариною в сучасних англійській та українських мовах ґрунтується як на об'єктивному досвіді спостереження і контактів з тваринами, так і на інтерпретованих культурою уявленнях, найдавніші з яких є відлунням тотемного вірування в перехід якостей тварини до людини внаслідок взаємодії. Низці тварин приписували надзвичайні властивості – надприродну силу, витривалість, мудрість – що були бажаними для людини. Для набуття цих якостей людина імітувала поведінку тварини, виконувала ритуальні дії, йменувалася на честь тварини. Сучасні англійські та українські зоосемізми, в яких людині приписуються зовнішня подібність, характер або поведінка тварини, вказують на особливості прадавнього міфічного мислення і тотемних уявлень.

Багатозначністю та фразеологічною активністю в обох мовах вирізняються назви тих тварин, з якими людина має найтісніші контакти, а саме: домашні улюбленці та свійські тварини, зокрема кінь. Відмінності в характері багатозначності й фразеологічної активності англійських і українських зоонімів пов'язані з традиційною віддаленістю або наближеністю тварин до носіїв мов в об'єктивній дійсності.

Проблема аналізу зоонімічної фразеології є доволі актуальною для лінгвокультурологічних досліджень останніх років. Результати наукових розвідок у цьому напрямку демонструють Л. Готовкіна, С. Калачник, Г. Кривенко, С. Олійник, М. Пасюрківська, О. Пінковська, А. Ришкова. Особливостям перекладу зоонімічних фразеологічних одиниць свої праці присвятили А. Гребенюк, Л. Дубко, О. Нагорна, Ю. Охріменко, С. Сотникова, Т. Жултухіна та інші мовознавці.

Попри те, що означену проблему можна віднести до категорії досить вивчених і різнобічно досліджених у науці, однак таких, що не лише не втрачають своєї значущості, привабливості, інтересу з боку науковців, а й розкривають нові обрії для майбутніх пошуків з огляду на свою багатовимірність та дотичність до інших наукових проблем.

Актуальність обраної теми зумовлена, по-перше, орієнтованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей мовної концептуалізації знань та уявлень людини про довкілля, по-друге, необхідністю виявлення національної специфіки та

міжмовних подібностей у семантиці фразеологічних одиниць англійської та української мов, по-третє, особливостями їх інтерпретації у неспоріднених мовах.

Зважаючи на актуальність окресленої проблеми, визначаємо мету даної статті: провести аналіз культурно-символічного значення англійських фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом «horse» та способів їхньої передачі у перекладному тексті на матеріалі окремих творів Агати Крісті. Мета роботи передбачає розв'язання завдань: 1) визначення корпусу ФО з компонентом-зоонімом у детективах Агати Крісті; 2) дослідження шляхів перекладу означених ФО.

Об'єкт дослідження: сучасні англійські фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом «horse» в їхній ідіоматичній функції як засіб інтерпретації культурно-символічних уявлень та менталітету англійського мовного соціуму та відтворення їх у перекладі.

Предмет дослідження: зіставлення семантико-когнітивних і функціонально-прагматичних особливостей фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом «horse» у перекладному тексті.

Спираючись на дослідження із цієї проблеми та узагальнюючи їх, надамо визначення поняттю «ФО з компонентом зоонімом». У нашому дослідженні фразеологічними одиницями із зоонімічним компонентом будемо вважати фразеологізми, які, ґрунтуючись на переосмисленому стійкому порівнянні та виконуючи функцію образної характеристики людини, містять у своїй структурі зооніми, що відображають суб'єктивне ставлення мовця до адресата висловлювання, водночас допомагаючи дослідникам сучасної англійської мови отримати інформацію про культурне та соціальне життя Англії.

Метафоричність ФО із зоонімами, притаманна їм суб'єктивно-оцінна конотація, специфіка їх семантики зумовлені їх референтною сферою, в основі якої лежить антропоцентризм як прояв фольклорної традиції привласнення тваринам певних рис людського характеру. В етнокulturі різних народів ФО з компонентом зоонімом – це, як правило, висловлювання про людину, її зовнішній вигляд, особливості характеру, звички, її духовні та соціальні риси.

Тварини є мірилом багатьох людських якостей, як фізичних, так і моральних. Впродовж віків люди спостерігали поведінку тварин, їхні особливості та переносили ці властивості на себе, порівнюючи поведінку

тварин із поведінкою людей. Зазначимо, що у використанні назв тварин у фразеології народ частіше був схильний відзначати негативні риси людини, ніж позитивні. Кінь відігравав значну роль у господарській діяльності давніх людей, символізував силу, міць і витривалість. Проте у фразеології англійської мови знайшло відображення негативного ставлення до образу коня. Варто згадати вислів *Eat like a horse – їсти багато і жадібно (характеристика поведінки людини, її манер)*; *be on (get on, mount, ride) one's (the) high horse – задаватися, задирати носа (риса характеру людини)*.

Розглянемо специфіку функціонування зооніму «кінь» в англійській мові на прикладах.

To flog a dead horse – робити щось безглузде, марно витрачати час. Український варіант – *носити воду решетом*.

Horse sense – почуття здорового глузду. В українській мові еквівалента не знайдено.

Hold your horses! – «не поспішайте!», «обережніші!», «спокійно!». Цей фразеологізм вживається у випадках, коли людина поспішає щось зробити, але поспіх може лише нашкодити справі. Тут прослідковуються лінгвокультурологічні риси британців – уникнення негативної частки «не». Натомість український варіант має у своєму складі цю частку.

Коли ми маємо на увазі, що ніяка сила не змусить нас щось зробити, ми так і кажемо, коли ж так вважає пересічний британець, він скаже: *even wild horses won't force me to do smth.* У цьому прикладі *дикі коні* є уособленням чогось сильного, нестримного, чому важко протистояти. У цьому ми вбачаємо первинне уявлення про коня як дику тварину, такого собі мустанга.

Horseback opinion – так британці називають необмірковану, поспіхом висловлену точку зору. У цьому прикладі чітко прослідковується негативне оцінне ставлення. Відповідника в українській мові не знайдено.

Horse laugh – голосний, грубий регіт. Виникнення цього виразу скоріше за все пов'язане із звуконаслідувальною традицією, адже іржання коня дійсно схоже на регіт.

Horse play – грубий жарт, фарс. Так само, як і *horse laugh*, походження цього фразеологізму пов'язане з певними особливостями цієї тварини.

To talk a horse's hind leg off, тобто *заговорити комусь зуби*. Дослівно цей вираз означає: *відбазікати коневі задню ногу*. З наведеного прикладу можна зробити висновок, що англійський варіант є більш експресивним,

адже *«відбазікати» коневі його довгі ноги важче, ніж «заговорити зуби»*.

To spurs a willing horse – «не підганяй охочого». В англійському варіанті ми знову бачимо відсутність негативної частки «не», яка є в українському.

Під час розгляду значення зооніму «кінь» у фразеологізмах української мови теж були визначені певні особливості. Проілюструємо на прикладах:

Коваль коня кує, а жаба й собі ногу дає – Every ass thinks himself worthy to stand with king's horses. Відповідники в порівнюваних мовах мають дещо різні відтінки значень і за рахунок зоонімів «осел» та «жаба».

Про двох різних людей, наприклад, українці кажуть схожий, як свиня на коня, а британці кажуть *as like as chalk and cheese*. У наведеному прикладі український варіант здається більш емоційно наповнений, адже крейда і сир можуть бути схожими за кольором.

Судженого і конем не об'їдеш має в англійській мові відповідник: Marriages are made in heaven. Англійський варіант відрізняється тим, що в ньому використана пасивна конструкція.

Коней на переправі не міняють. Цей зразок народної мудрості має відповідник в англійській мові, підсилений заперечним словом «never» – *Never swear horses while crossing the stream.*

Кінь на чотирьох ногах та й той спотикається. Тут кінь постає перед нами як сильна, витривала тварина (навмисно підкреслена кількість ніг) – *horse stumbles that has four legs.*

Зазначимо, що найбільших висот кожна мовна конструкція, в тому числі фразеологічна одиниця, сягає насамперед в художньому тексті. Саме в цьому функціональному стилі, порівняно з науковим, діловим, розмовним, публіцистичним, проявляються усі потенційні можливості фразеологізму, уся багатоманітність його значень, уся сума прагматичних ефектів. Художній стиль поєднує в собі риси усіх інших функціональних стилів: так, у прямій мові персонажу ми можемо зустріти розмовні вирази різних регістрів, в описовому контексті – канцеляризми або термінологію в залежності від описуваного середовища та ефекту, який автор хоче справити на читача; в коментарі автора – публіцистичні, дискусійні прийоми тощо. Усі перелічені вище риси інших функціональних стилів поєднані в художньому не механічно, а органічно й цілісно, відповідно до загальної

художньої ідеї твору та за задумом автора передати власне бачення та характеристики персонажам, подіям, явищам.

Проте частотність фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом, звісно, значно менша. Вона залежить від приналежності письменника до певного літературного напрямку, від епохи написання твору, але найбільше відповідає конкретній художній задачі тексту, і, зрештою, характеризує ідіостиль письменника.

Зробивши вибірку ФО з компонентом-зоонімом з окремих творів Агати Крісті, можемо зазначити, що фразеологічні одиниці вживаються в основному в діалогічному мовленні, в роздумах героїв, і, як правило, в напружені моменти сюжету. Це говорить про прагнення автора надати діалогам персонажів натуральності та емоційності, що є показником стилістичної забарвленості мови твору.

Для фразеологічних одиниць, семантично зорієнтованих на тварин, але метафорично асоційованих із людиною, особливого значення набуває конотативне значення, причому конотацію можна розглядати як додаткову інформацію стосовно сигніфікативно-денотативного значення, як сукупність семантичних нашарувань, що включають в себе оцінний, експресивний, емоційний і функціонально-стилістичний компонент» [20, с. 61–66]. Усі чотири компоненти конотації у фразеологічному значенні виступають, як правило, разом, але іноді можуть існувати і в різних комбінаціях.

Оцінний компонент, тобто схвальна або несхвальна оцінка, вкладена у значення фразеологізму, є основним в конотативному статусі ФО, завдячуючи його соціолінгвістичній природі. Це пов'язано з адекватною передачею не лише смислу, а й експресивно-стилістичного забарвлення фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом, що спонукає перекладачів до пошуків оптимальних рішень проблем.

Перекладачеві відводиться роль посередника міжкультурного спілкування, а сам переклад бачиться як найважливіша складова суспільної культури. Фразеологізм як носій національного забарвлення, стилістичних особливостей і яскравої виразності перекладається в сукупності з екстралінгвістичними факторами. Огляд особливостей, властивих різним фразеологічним одиницям, і аналіз застосовуваних до них способів перекладу переконує в тому, що величезному різноманіттю мовних засобів, що зустрічаються в різних джерелах, відповідає не менша різно-

манітність засобів, що послуговують їх адаптації іншою мовою.

Фразеологізм, як носій національної забарвленості, перекладається в сукупності з екстралінгвістичними факторами. Розглядаючи особливості, які мають фразеологічні одиниці, та їх переклади, можемо зробити висновок, що важко передати зміст фразеологізмів із компонентом-зоонімом за допомогою звичних принципів перекладу, це потребує глибокого розуміння самотності мови. Значення багатьох ФО з компонентом-зоонімом має свою специфіку, інколи тільки певні знання про менталітет народу зможуть допомогти перекласти ФО коректно.

Повний фразеологічний еквівалент. Таким способом передаються перш за все ФО інтернаціонального характеру, засновані на міфах, легендах, біблійних і літературних сюжетах, історичних фактах: *golden age* – золотий вік; *the Achilles heel* – ахіллова п'ята; *a Judas kiss* – поцілунок Іуди; *a Pyrrhic victory* – піррова перемога; *to rise like a phoenix from the ashes* – відродитися як фенікс з попелу; *a Trojan horse* – троянський кінь та ін.

Частковий фразеологічний еквівалент являє собою тип перекладацького відповідності, в якому значення фразеологізму мовою перекладу адекватно значенням фразеологізму мовою оригіналу, але за образом і метафоричністю відрізняється від нього: *to fight tooth and nail* – боротися до останньої краплі крові; *to take root* – пускати коріння; *the last straw* – остання крапля. Недоліком даного способу перекладу є те, що відмінності в компонентному складі еквівалентів цього типу можуть призводити до відмінностей емоційно-експресивної конотації.

Англійський фразеологізм може мати кілька еквівалентів у мові перекладу. За допомогою **вибіркових фразеологічних еквівалентів** перекладач має можливість вибрати оптимальний варіант і передати стилістичну різноплановість англійських ФО: *to fly a kite* – пускати пробну кулю, прощупувати ґрунт, закинути вудку; *to pull the wool over somebody's eyes* – замилувати очі, туману напускати; *a sitting duck* – легка здобич, зручна мішень.

Калькування дозволяє передати безеквівалентну фразеологію мовою перекладу максимально зберігши семантику мов. Сутність фразеологічного калькування полягає у створенні нової сполуки слів у мові перекладу, що є копією структури вихідної мовної одиниці:

to keep one's powder dry – тримати порох сухим; *shadow cabinet* – тіньовий кабінет; *to vote with one's feet* – проголосувати ногами. Цей перекладацький прийом може використовуватися в разі відсутності в оригінальній ФО еквівалента в мові перекладу, а також у разі неможливості застосування такого еквівалента в заданому контексті.

Дослівний переклад використовується для передачі образності й неповторного колориту національно-етнічної складової значення ФО. Для адекватного сприйняття і повноцінного розуміння оригінального образу в цьому випадку дослівний переклад доповнюється відповідними виносками і примітками: *the Old Lady of Threadneedle Street* – стара леді з Треднідл-стріт (Англійський банк); *the Big Apple* – Велике яблуко (місто Нью-Йорк); *Uncle Sam* – дядько Сем (федеральний уряд США, за жартовливою розшифровкою букв U.S.). Описовий переклад – «Англійський банк», «Нью-Йорк», «США» – не в змозі передати специфіки цих фразеологізмів.

Описовий переклад є способом передачі значення ФО за допомогою змінного словосполучення, яке експлікує значення цього фразеологізму. Зазвичай результатом застосування такого способу перекладу є втрата образності і виразності: *the dark ages* – середньовіччя; *for a song* – за безцінь, дуже дешево; *straw in the wind* – натяк, попередження. Іншим недоліком описового перекладу є його потенційна громіздкість: *somebody's opposite number* – особа, що займає таку ж посаду в іншій установі, державі; *to scrape home* – ледве, з великими труднощами домогтися свого.

Прийоми **транскрипції та транслітерації** застосовуються для передачі окремих фразеологізмів або їх компонентів. У сучасній перекладацькій практиці зазвичай використовують транскрипцію в поєднанні з елементами транслітерації: *Downing Street* – Даунінг-стріт, *Pandora's box* – ящик Пандори, *Punch and Judy* – Панч і Джуді. Недоліком цих прийомів є те, що вони можуть привести до появи в тексті перекладу незвичних і малозрозумілих слів [21; 13].

Серед решти зоонімів концепт «кінь» є принципово важливим для британської мовної картини світу. Лексема «horse» широко вживається в повсякденному мовленні в складі фразеологічних одиниць, які характеризуються достатньо різноманітними денотативними та конотативними значеннями. В англійській культурі кінь символізує знатність, красу, мудрість, життєву силу,

швидкість, витривалість, працелюбність, вік. Фразеологічні одиниці з компонентом «horse» зазвичай віддзеркалюють інтелектуальні здібності, фізичні якості, характер і зовнішність людини. Вони (за К. Івановою) демонструють лише негативні риси характеру людини, хоча образ коня в цілому в англійській мові є позитивним.

Творчість королеви детективу Агати Крісті не вельми багата на фразеологічні звороти, але й вона не оминула використання анімалістичних фразеологічних одиниць у своїх творах. Ми проаналізували сімнадцять творів письменниці на предмет наявності в текстах фразеологізмів із компонентом-зоонімом «horse» (*A Caribbean Mystery, A Murder Is Announced, After the Funeral, And Then There Were None, At Bertram's Hotel, The Mysterious Mr. Quin, Third Girl, Which of Them?, Death on the Nile, Dead Man's Folly, Probabilities, At Muswell Hill, Jane Takes a New Job, Murder on the Orient Express, Passenger to Frankfurt, The Love Detectives, The Dream, The Mysterious Affair at Styles*) [22] та їхні переклади (українською та російською мовами) щодо способу передачі виявлених фразеологічних одиниць мовою перекладу. Всього було виявлено 24 фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом «horse». Нижче наведемо деякі з перекладів вказаних одиниць. Окрім того, варто зазначити, що наш аналіз базувався на кількох перекладах вказаних вище творів (українською та російською мовами), а саме: переклади Т. Шишової та Н. Озернова (1), В. Шовкуна (2), В. Тирдатова (3), В. Хижняка і В. Хазіна (4), Є. Левченка (5), А. Ганька (6), А. Титова (7), О. Девеля (8), П. Рубцова (9), Е. Островського (10), В. Коткіна, Н. Куликової, В. Тирдатова, В. Тюхіна, А. Сергєєва, Г. Сахацького (11), А. Сметюха (12), Т. Чернишової, І. Борисова, С. Шпака (13), Н. Лукашова (14), О. Смолянського (15), О. Ващенко (16) [2–18]. Це було зроблено для більшої репрезентативності результатів нашого дослідження.

“Oh, that was my doing. I said to him, when he told me about the will: ‘And suppose Blackie dies before I do?’ He was quite surprised. I said, ‘Oh, I know Blackie is as strong as a horse and I’m a delicate creature – but there’s such a thing as accidents, you know, and there’s such a thing as creaking gates ...’ – О, это моих рук дело. Когда он рассказал мне о завещании, я возразила: “А представь, что Блеку умрет раньше меня”. Он очень удивился. Я сказала: “Я знаю, что у Блеку отменное здоровье, а я

создание хрупкое, но учти., скрипучее дерево, бывает, долго стоит”. (1) – О, то була моя ініціатива. Я сказала йому, коли ми розмовляли про заповіт: «А якщо Блекі помре раніше від мене?» Він дуже здивувався, а я сказала: «О, я знаю, що Блекі **дужа, як кінь**, а я делікатне створіння – але ж іноді відбуваються нещасливі випадки, а раптом на неї впадуть ворота?..» (2)

“*Played your cards rather well, haven't you, Phillipa? I see you're one of those quiet ones ... a dark horse.*” – Прекрасно сыграно, Філліпа. Тепер я вижу: ты из тех, о ком говорят: “В тихом омуте...” **Темная ты лошадка, темная...** (1) – Ти добре зіграла на свою карту, Філіпо. Тепер я бачу, яка ти сумирна й тиха... Недарма кажуть, що **в тихому болоті чорти водяться**. (2)

“*So you do know about old Mrs. Whatsitname dying up in Scotland? I wondered ... Phillipa, I'm beginning to believe you're a very dark horse indeed.*” – Ах, значить, ты знаешь об этой старой миссис..., как бишь ее..., которая отдаст концы в Шотландии? Любопытно... Да, Філліпа, я все больше убеждаюсь, что ты и впрямь **очень темная лошадка**. (1)

“*Well, it seemed likely. Edmund Swettenham is intellectual and writes books and doesn't care for horseplay, and old Colonel Easterbrook wouldn't think that sort of thing funny. But Patrick's a wild boy. However, I apologize to him for the idea.*” – А на кого еще? Едмунд Светтенхем у нас інтелектуал, он пишет книги и не развлекается **грубыми шутками**, старый полковник Истербрук таких вещей вообще не понимает. Ну, а Патрик – сорви-голова. Хотя сейчас мне неловко, что я на него грешила. (1) – Це здавалося вельми ймовірним. Едмунд Светенгем – хлопець розумний, він пише книжки, і йому нема коли вдаватися до таких **дурних витівок**, а старий полковник Істербрук не знайшов би в цьому нічого кумедного. Але Патрик – хлопець дикий. Проте я ладна попросити в нього вибачення за таке припущення. (2)

“*As for Rosamund, she is a lovely nitwit. I really cannot see her smashing Cora's head in with a hatchet! Her husband, Michael Shane, is something of a dark horse – he's a man with ambition and also a man of overweening vanity I should say. But really I know very little about him. I have no reason to suspect him of a brutal crime or of a carefully planned poisoning, but until I know that he really was doing what he says he was doing I cannot rule him out.*” – Что касается Розамунд, то это просто очаро-

вательная глупышка. Я никак не могу представить себе ее с топором в руках. Ее муж, Майкл Шейн, **темная лошадка**, он человек честлюбивый и, я бы сказал, крайне тщеславный. Правда, я знаю о нем очень мало. Нет никаких оснований подозревать его, но пока я не удостоверюсь, что он не лжет о своём времяпрепровождении в тот день, я не могу исключить его из списка подозреваемых. (3)

“*The weather is changing. The wind is quite strong and there are white horses on the sea.*» – Погода змінюється. Знявся сильний вітер, на морі **баранці**. (4)

“*Nothing like coming to the horse's mouth when you want information, is there?*» said Father genially. – Якщо хочеш здобути інформацію, вона **сама до рук не припливе**, правда ж? – добродушно мовив Батько. – мені хотілося з'ясувати тільки одне, та я не думаю, що ви мені скажете. (5)

“*Like a war horse, he sniffed the scent.*” – Он, как **боевой конь**, словно чуял, где назревает драма. (6)

“*I believe she did go into a nursing home. No reason she should. Strong as a horse, I'd say.*» – Да, вроде бы она побывала в клинике. Интересно, зачем. **Здорова как лошадь**. (7)

“*Couldn't quite do that, Mrs. Oliver. That is official, you see. I'm in charge. I've got to investigate all lines. Besides, it's all very well to say back your fancy. Two of us might want to back the same horse! Colonel Race hasn't said he suspects Major Despard. And M. Poirot mayn't be putting his money on Mrs. Lorrimer.*” – Ни в коем случае, миссис Оливер. Дело официальное, вы понимаете. Я за него отвечаю. Я обязан расследовать его во всех аспектах. Кроме того, хорошо вам говорить «каждому на свой вкус». А если двое захотят **поставить на одну лошадь**? Полковник Рейс не говорил, что он подозревает майора Деспарда. А мсье Пуаро, может быть, не захочет затрачивать усилия на миссис Лорример. (8)

“*I don't exactly dote on her as you do, though, Nunks. Oh, you do! Don't contradict. You think she's wonderful. So she is, in a way. But she's a dark horse. I never know what she's thinking. Still, she manages the old cat quite well.*» – Да, эта свое дело знает, – согласилась Памела. – И, хотя я от нее не в таком восторге, как ты... Не спорь, пожалуйста. Именно, в восторге. Она тебе кажется совершенством. В какой то мере так оно, может, и есть, но только она – **темная лошадка**. Никогда не знаешь, что у нее на уме. Хотя со старой перечницей управляется очень ловко. (9)

Not far from the boathouse steps was a small launch. In the launch were a man and girl in holiday kit. They were indulging in what seemed like some rather rough horseplay. The girl was screaming, the man was playfully pretending he was going to duck her overboard. – Неподалеку от лодочного домика инспектор увидел небольшой катер. Находившиеся в нем нарядно одетая девушка и ее кавалер затеяли возню, девушка громко завизжала, а мужчина сделал вид, будто собирается столкнуть ее за борт. (10)

'Poor Lady Horbury – you do make her a stalking horse!' – Бедная леди Хорбару! Или вам попросту нужен предлог, чтоб еще раз повидать ее? (11)

"You are in error. You are inclined to put the cart before the horse. Before I ask myself, 'Where did this man vanish to?' I ask myself, 'Did such a man really exist?' Because, you see, if the man were an invention – a fabrication – how much easier to make him disappear! So I try to establish first that there really is such a flesh and blood person." – Ви помиляєтеся. Ви схильні забігати наперед. Перед тим, як спитати себе: «Куди цей чоловік розчинився?» я запитав себе «А чи існував цей чоловік взагалі?». Тому що, якщо цей чоловік був вигадкою, містифікацією, питання його зникнення значно спрощується! Тому я спробував спершу в'яснити, чи є така людина-блискавка взагалі. (12)

«How would it be if I came along and saw you now? What's the address? Good Lord, where's that? Rather come off your high horse, haven't you?» – А что, если я сейчас к тебе заскочу? У тебя какой адрес? Господи! Это еще где? Я так понимаю, и в твою жизнь ворвалась грубая реальность? (13)

D'you know, old horse, up to the very last minute I thought you were leading up to some subtle theory of highfalutin' psychological 'suggested' murder? – Да знаете ли вы, старый плут, что я до самого последнего момента считал, будто вы собираетесь поразить нас какой-нибудь претенциозной «психологической» версией «подсказанного» убийства. (14)

Lawrence would say no more, so I decided that I would descend from my high horse, and once more seek out Poirot at Leastways Cottage. – Итак, я снова отправился в Листвэйз. На этот раз Пуаро был у себя. Он сидел в кресле, полностью погруженный в свои мысли. Лицо его было чрезвычайно бледным. (15) – Лоуренс ничего больше не объяснил, и я решил, что, пожалуй, сменю гнев на милость и снова пойду пощущу Пуаро в «Листуэй коттедж». (16)

Отже, як показав аналіз текстів оповідань та повістей Агати Крісті, письменниця не досить часто зверталась до фразеологічного складу англійської мови у написання своїх творів; нечасто вона також використовує вала ФО з компонентом-зоонімом. Це можна пояснити певними особливостями ідіостилю письменниці, якому властива простота, чіткість, лаконічність, відсутність надмірної вибагливості та тяжіння до прикрашання текстів. Письменниця орієнтувалась, у першу чергу, на зміст, на характеристику образів героїв, тлумачення їхніх вчинків та розкриття злочину (що і є метою її творів). Однак навіть лаконічна А. Крісті не оминула у своїх творах царину фразеології.

Перекладами творів майстрині детективного жанру займалися чисельні перекладачі. Вони використовували різні способи перекладу фразеологічних зворотів у текстах, що і засвідчив наш аналіз.

Найчастіше перекладачі застосовували описовий переклад для передачі ФО (16 випадків), надалі вони вдавались до пошуку повного фразеологічного еквіваленту (8 випадків), двічі використовували вибіркового фразеологічного еквіваленту і по одному випадку ми зафіксували застосування часткового фразеологічного еквіваленту та дослівного перекладу.

Описовий переклад: *«Extraordinary! If we hadn't got your word for it, Poirot, and if you hadn't had it straight from the horse's mouth -» he coughed in embarrassment. – Невероятно, – подтвердил Стиллингфлит, – просто невероятно. Если бы я не знал вас, Пуаро, и если бы вы своими ушами не слышали про этот сон от старого осла... Он смущенно закашлялся и поспешил загладить свою грубость. (13); «That you, Poirot, old horse? Stillingfleet here.» – Пуаро, это вы, старый плут? Стиллингфлит на проводе. (14); «You are in error. You are inclined to put the cart before the horse. Before I ask myself, 'Where did this man vanish to?' I ask myself, 'Did such a man really exist?' – Ви помиляєтеся. Ви схильні забігати наперед. Перед тим, як спитати себе: «Куди цей чоловік розчинився?» я запитав себе «А чи існував цей чоловік взагалі?». (12).*

Повний фразеологічний еквівалент: *You think she's wonderful. So she is, in a way. But she's a dark horse. I never know what she's thinking. – Она тебе кажется совершенством. В какой то мере так оно, может, и есть, но только она – темная лошадка. Никогда не знаешь, что у нее на уме. (9); «I believe she did go into*

a nursing home. No reason she should. Strong as a horse, I'd say.» – Да, вроді бы она побывала в клинике. Интересно, зачем. Здорова как лошадь. (7); Like a war horse, he sniffed the scent. – Он, как боевой конь, словно чуял, где назревает драма. (6).

Вибірковий фразеологічний еквівалент: *“Played your cards rather well, haven't you, Phillipa? I see you're one of those quiet ones ... a dark horse.” – Ти добре зіграла на свою карту, Філіпо. Тепер я бачу, яка ти сумирна й тиха... Недарма кажуть, що в тихому болоті чорти водяться. (2).*

Частковий фразеологічний еквівалент: *Oh, I know Blackie is as strong as a horse and I'm a delicate creature – but there's such a thing as accidents, you know, and there's such a thing as creaking gates ... – О, я знаю, що Блекі дужа, як кінь, а я делікатне створіння – але ж іноді відбуваються нещасливі випадки, а раптом на неї впадуть ворота?.. (2).*

Важливою спадщиною архаїчного зооморфізму є не стільки його семантика (вона в більшості випадків зруйнувалася), не міфічна традиція, а принцип єдності людей і тварин в ланцюзі живої природи в рамках конкретної етнокультури. Незважаючи на наявність схожих рис і структурно-семантичних паралелей, ФО з компонентом зоонімом мають яскраву національну специфіку, яка обумовлюється як інтралінгвістичними факторами, так і особливостями національно-культурного середовища, що спричиняє труднощі під час інтерпретації в текстах художніх творів.

Висновки. В аналізованих мовах у ФО з компонентом зоонімом прослідковується змішана оцінна конотація, що відображає амбівалентність сприйняття живої природи людиною. У міфологічній символіці тварин в українській та англійській мовах переважають негативні суб'єктивно-оцінні компоненти. Загальна семантична асиметрія фразеологічної системи (зрушення в бік негативних значень) може бути пояснена більш гострою емоційною і мовленнєвою реакцією людей саме на негативні явища.

Всебічне та глибоке вивчення національної специфіки англійських фразеологізмів має вестися в лінгвістичній парадигмі «діалогу культур» і сприяти підвищенню ефективності

міжкультурної комунікації, а також формуванню комунікативної компетенції мовної особистості в умовах штучного (аудиторного) білінгвізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кривенко Г.Л. Зоосеміми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2006. 20 с.
2. Кристи А. Загадочное происшествие в Стайлзе. М.: Эксмо, 2009. 288 с.
3. Кристи А. Карибська таємниця. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2011. URL: <https://www.bookclub.ua/ukr/catalog/e-books/e-books-detective/product.html?id=46730>.
4. Кристи А. Любовные перипетии. URL: <http://litread.online/pages/32000/29585-30587>.
5. Кристи А. Карты на столе М.: Эксмо, 2010. 288 с.
6. Кристи А. Конец человеческой глупости. М.: АСТ, 2002. 256 с.
7. Кристи А. Объявлено убийство. М.: Эксмо, 2009. 480 с.
8. Кристи А. Оголошено вбивство. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2010. 304 с.
9. Кристи А. Пассажир из Франкфурта. М.: Эксмо, 2009. 448 с.
10. Кристи А. После похорон. М.: Эксмо, 2008. 384 с.
11. Кристи А. Приключение рождественского пудинга. URL: <https://librapage.blogspot.com/2014/01/Priklyuchenie-rozhdestvenskogo-pudinga.html>.
12. Кристи А. Смерть в облаках. М.: Эксмо, 2008. 416 с.
13. Кристи А. Смерть на Ниле. М.: Эксмо, 2010. 352 с.
14. Кристи А. Таинственный мистер Кин. М.: Эксмо, 2009. 352 с.
15. Кристи А. Третья девушка. М.: Международный книжный дом, 1997. 416 с.
16. Кристи А. Вбивство у Східному Експресі. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kristi_Agata/Vbyvstvo_u_Skhidnomu_Ekspresi/.
17. Кристи А. Запізніла розплата. Таємниця Індіанського острова. К.: Дніпро, 1991. 304 с.
18. Кристи А. У готелі Бертрама. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3428>.
19. Маслова В.А. Лингвокультурология. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
20. Перельгут Н.М. К проблеме становления нормы английского языка. Иностранные языки в школе. М., 2002. № 3. С. 61.
21. Ухтомский А.В. Приемы и методы перевода фразеологизмов (на материале современной английской прессы): автореф. дис. ... канд. фил. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Москва, 2007. 13 с.
22. Christie A. URL: <http://www.agathachristie.com/stories>.
23. CITO – Cambridge International Dictionaries Online. Cambridge, 2000. URL: [/www.cup.org.-/esl/dictionary](http://www.cup.org.-/esl/dictionary).

УДК 81'25

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ СТРАХУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СТВЕНА КІНГА)

Головнюва-Коппа О.О., к. філол. н.,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Любчик А.С., студентка кафедри
теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті проаналізовано основні способи перекладу лексичних засобів створення страху на матеріалі творів Стівена Кінга таких, як роман «Воно» та оповідання збірки «Коли впаде темрява», а також виділено найбільш вдалі трансформації для перекладу лексики літератури жанру жахів.

Ключові слова: переклад, лексичні засоби, страх, перекладацькі трансформації, література жанру жахів.

В статье проанализированы основные способы перевода лексических средств создания страха на материале произведения Стivena Kinga таких, как роман «Оно» и рассказ сборника «Когда упадет темнота» а также выделены наиболее удачные трансформации для перевода лексики литературы жанра ужасов.

Ключевые слова: перевод, лексические средства, страх, переводческие трансформации, литература жанра ужасов.

Golovnova-Koppa O.O., Liubchik A.S. LEXICAL MEANS OF CREATING FEAR AND THEIR RENDERING IN THE TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF STEPHEN KING'S LITERARY WORKS)

This article contains research of main ways of translation of lexical means of creating fear on the material of works by Stephen King such as "It" and the story of collection "Just After Sunset" and are chosen the best transformations for translation of the genre of literature like horror.

Key words: translation, lexical means, fear (horror), translation transformations, literature of the horror genre.

Постановка проблеми. Література жанру жахів за останні кілька десятиліть перейшла з другорядних позицій у лідери завдяки все більшому зростанню інтересу публіки. У результаті ця сфера художнього письма зацікавила дослідників-літературознавців, перекладачів та лінгвістів спочатку за кордоном, де цей жанр розвивався найактивніше, а згодом і в Україні. «Королем» жахів серед сучасних письменників за правом вважають Стівена Кінга, книги якого змушують кров читачів холонуть, саме тому для дослідження ми обрали саме його твори.

Екранізації англомовних літературних творів зазначеного жанру призводять до більшої їхньої популяризації, інтерес публіки зростає, тому виникає потреба якісного перекладу, досягнення якого є неможливим без детального аналізу перекладів творів у цій сфері, що і визначає основне завдання нашого дослідження, метою якого є визначення найефективніших способів збереження прагматики тексту в процесі перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, пов'язаних із

літературою жахів, займалися такі зарубіжні дослідники, як Д. Д. Джонсон, С. Т. Джоши, М. Касл, М. Класен, Н. Керол, Г. Ф. Лавкрафт, Є. Петрова, Д. Стрінаті, Т. Тодоров Д. Цілманта ін., а також такі вітчизняні науковці, як О.Е. Артемьєва, Е.В. Жаринов, Т.М. Тимошенко та ін.

На думку Н. Керола, феномен літератури жаху пов'язаний із когнітивними процесами людської свідомості, оскільки між нашими емоціями та тим, у що ми віримо, існує зв'язок. Якщо автор здатен вибудувати досконалу історію, підібрати для її оформлення відповідну лексику, створити персонажів та ситуації, які призведуть до емоційної реакції читача, то це створить уявлення що все описане дійсно існує. Цей феномен він назвав «художнім жахом» (англ. art-horror) [16, с. 60].

За К. Ізардом, «страх» є базовою емоцією, тобто вродженим емоційним процесом із конкретним суб'єктивним переживанням. Таким чином, страх є емоційно забарвленим прагненням уникнути небезпеки [3, с. 84].

Виклад основного матеріалу. Лексика, що використовується в літературі жанру жахів,

є одним із основних елементів створення прагматики тексту та виникнення емоційної реакції читача. Прагматика художнього тексту визначає авторське світобачення, перенесене в текст; також прагматичний зміст твору підкреслюється підбором лексичних засобів, що створюють особливу атмосферу в ньому.

Лексика (сукупність слів) будь-якої мови з погляду стилістичної диференціації поділяється на дві великі групи. Стилійно нейтральна (міжстильова) лексика вживається в усіх стилях мови, стилійно забарвлені слова, що виступають як паралелі до нейтральних, не співвідносяться з усіма функціональними стилями [6, с. 315].

Серед лексичних засобів виділяють 2 основні групи: лексичні засоби стилістики та лексичні засоби виразності мовлення.

До основних лексичних засобів виразності мовлення належать тропи, такі як: епітет, метафора, метонімія, перифраза, евфемізм, порівняння, гіпербола, риторичні фігури, антитеза, паралелізм, оксиморон.

Троп – це мовний зворот, в якому слово або словосполучення вжиті в переносному значенні і служать засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури, в публіцистиці, в ораторському стилі тощо [4, с. 313].

Лексичні засоби виразності мовлення посилюють експресивність висловлювання. Експресивність – це властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності [10, с. 170].

За поданим визначенням до лексичних засобів створення страху відносяться тропи, лексичні засоби стилістики, та слова, що несуть у собі контекст емоції страху та використовуються в жанрі літератури жахів для створення ефекту сюжетного напруження та опису емоційного стану персонажів у цей момент, для деталізації в описі зовнішності персонажів та хронотопу подій.

За Є. Петровою, уся жанротвіривна лексика жанру літератури жахів об'єднується під асоціативно-семантичним полем «horror» на основі емоційно-сислової домінанти. До асоціативно-семантичного поля «horror» входять мікро поля: «fear» (страх); 2) «death» (смерть); 3) «supernatural phenomena» (надприродні явища); 4) «horrible animals» (жахливі тварини) [15].

Такі асоціативно-семантичні групи не обмежуються мовною приналежністю, тому реципієнт, що читає літературний твір мовою перекладу, за умови, що переклад виконано

на високому рівні, підсвідомо шукає у власному досвіді асоціації, які призводять до виникнення емоції страху.

Художній переклад є одним із найпоказовіших проявів міжлітературної, а також міжкультурної взаємодії [11, с. 197]. Він включає в себе відтворення змістових та смислових елементів оригінального літературного твору за допомоги лексичних, синтаксичних та стилістичних відповідностей. Важливим тут є і збереження прагматики, що досягається автором підбором відповідної лексики та манери письма, світовідчуттям, що стають основою твору.

У процесі перекладу еквівалент до одиниці мови оригіналу обирається на основі відповідності між лексичними та граматичними значеннями слів виходячи з контексту, ситуації та фонових знань. Якщо еквівалент відсутній, то використовуються різні прийоми міжмовних трансформацій. Їх прийнято поділяти на лексичні, граматичні та стилістичні. Трансформації можуть бути застосовані також в комплексі [1, с. 44].

За С.Л. Бархударовим, існує чотири основні види граматичних трансформацій 1) перестановки (зміна порядку елементів висловлювання в тексті перекладу); 2) заміни (заміна форми слова, частин мови, членів речення, синтаксичні заміни в реченнях); 3) додавання (введення до перекладу слів, що відсутні в оригіналі з метою внесення ясності або посилення прагматичного ефекту); 4) опущення (випущення деяких слів під час перекладу) [12, с. 42].

Лексичні трансформації представляють собою відхилення від прямих словникових відповідностей. Серед них: генералізація (слово або словосполучення з вузьким значенням замінюється словом, що має ширше значення), конкретизація (заміна слова або словосполучення ширшої семантики, словом або словосполученням з більш вузьким значенням [9, с. 377]), диференціація (перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова), смисловий розвиток (у перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається).

Перед застосуванням будь-яких перекладацьких трансформацій використовується прагматичний аналіз, що дозволяє визначити, яка інформація може бути вилучена або видозмінена при перекладі [5].

Для аналізу перекладу лексичних засобів створення страху було обрано роман Стівена Кінга «Воно» (1986 р.) та оповідання збірки «Коли впаде темрява» (2010 р.), серед яких: «Дівчинка-колобок», «Н», «Пекельний кіт».

Ми розглянули переклади роману у виконанні О. Карасюка, Сергія Крикуна та Анастасії Рогози українською мовою, та В. Вебера – російською, та переклади оповідань українською мовою О. Карасюком та російською – А. Ахмеровою, С. Лобановим та Т. Перцевою.

Було визначено, що для творів Стівена Кінга характерні такі прийоми створення відчуття страху: 1) використання оксюмору; 2) створення контрасту; 3) метафоризація; 4) деталізація зорових та слухових образів.

Розглянемо декілька прикладів.

Уривок з роману «Воно», в якому можна спостерігати лексичні засоби створення страху:

'They float', **the thing in the drain** crooned in a clotted, chuckling voice. It held George's arm in its **thick and wormy grip**, it pulled George toward **thatterrible darkness** where the water **rushed and roared and bellowed...** [18]

Переклад російською:

– Они летают, – проворковала **тварь в водостоке** сдавленным, посмеивающимся голосом. Она **крепкой, обжимающей хваткой** держала руку Джорджа и тащила его к **ужасной темноте**, куда с **шумом и ревом низвергалась вода...** [13]

Перекладач застосував конкретизацію (concretization) «тварь», що посилює в уяві читача образ, який навіював страх. Проте словосполучення «wormy grip – обжимающей хваткой» було перекладено не досить точно, оскільки слово wormy має значення «поточений хробаками, заражений, червивий», тобто це слово було вжито для посилення зорового образу і в перекладі втратило свою експресивність. Слухові образи були передані досить точно.

– Вони злипають, – замуликало **створіння** здушеним, глузливым голосом. Воно тримало руку Джорджа **тугою хваткою гнучкого, як черв, мацака**, воно затягувало Джорджа в **ту жахливу темряву**, де **нуртувала, і ревіла, і гарчала вода...** [7]

В українському перекладі можна виділити такі трансформації: опущення «thing in the drain – створіння», додавання «wormy grip – хваткою гнучкого, як черв, мацака» (завдяки такій трансформації образ було дійсно передано точніше, проте слово мацак – те ж

саме що й шупальце [2] – не є поширеним, та знайомим багатьом читачам) та конкретизацію «water rushed and roared and bellowed – нуртувала, і ревіла, і гарчала вода». Більшість лексичних засобів створення страху було передано таким чином, щоб посилити вплив на уяву читача.

Далі розглянемо оригінальний текст оповідання «The Gingerbread girl» (укр. «Дівчина-колобок» (перекл. О. Карасюк); рос. «Гретьель» (перекл. А. Ахмерова):

At first she had **bad dreams** – reliving the morning they had **found Amy dead** over and over again. In some of the dreams, her baby had **turned as black as a rotten strawberry**. In others-these were worse-she found Amy **struggling for breath...** [17]

В оригінальному уривку є лексичні одиниці, що відносяться до семантичного поля «смерті», «страху».

Спочатку **ее мучили кошмары**: снова и снова снилось утро, когда они с Генри обнаружили дочку **серой и холодной**. Порой она видела Эми **почерневшей, как гнилая ягода**, а пару раз **в кошмарах «покошмарнее»** **малышка отчаянно хрипела...** [14]

У перекладі ми спостерігаємо семантичне підсилення «she had bad dreams – ее мучили кошмары», перекладач надав більшої експресивності лексичним одиницям, що посилює ефект, вкладений автором у текст. Далі цікавим є те, як перекладач застосовує смисловий розвиток «found Amy dead – обнаружили дочку серой и холодной», така заміна наддала більшої візуалізації, з'явилися нові риси зорового образу. Далі «in others – these were worse – в кошмарах «покошмарнее» було застосовано додавання, що створило гру слів. Таким чином можна зробити висновок, що переклад є адекватним, він повністю передає прагматику тексту.

Український переклад:

Спершу **її мучили погані сни** – знов і знов той ранок, коли вони побачили, що Амі **мертва**. В деяких сновидіннях Амі з'являлася їй **чорною, мов зогнила полуниця**. В інших – то були найгірші – вона знаходила Амі **на межі втрати життя...** [8]

У цьому перекладі ми також можемо спостерігати семантичне підсилення «she had bad dreams– її мучили погані сни». Тут перекладач звертається до смислового розвитку «struggling for breath... – на межі втрати життя...», проте така трансформація не є виправданою, оскільки вона генералізує ідею, вкладену автором, отже експресивність зменшується.

Наступний уривок: **...his face contorted into a pale mask of fear and horror that rendered it inhuman...** [17]

Переклад російською мовою:

...его лицо превращается в бледную маску ужаса; нечеловеческое лицо нечеловека... [14]

Тут ми спостерігаємо використання диференціації «face contorted – лицо превращается», можливо більш доцільним тут було б використати еквівалентний переклад слова to contort – его лицо искривила бледная маска ужаса/его лицо искривилось в бледную маску ужаса. Далі перекладач вдався до опущення «fear and horror – ужаса», обравши більш сильне семантично поняття, таким чином трансформація не призвело до втрати експресивності. Остання частина наведеного уривку була повністю змінена перекладачем «rendered it inhuman – нечеловеческое лицо нечеловека», таку трансформацію можна вважати смисловим розвитком. Цікавим є те, що хоча конструкція *нечеловеческое лицо нечеловека* є тавтологією, вона посилює експресивність уривку, а не виступає недоліком перекладу.

Переклад українською мовою:

...з блідою маскою смертельного страху замість лица, що втратило всі людські ознаки... [8]

У цьому перекладі було використано заміщення «contorted into a pale mask – з блідою маскою», далі перекладач посилив експресивність висловлювання завдяки додаванню лексичної одиниці, що належить до «більш потужного» семантично поля «смерті» «mask of fear and horror – маскою смертельного страху». Наприкінці було використано смисловий розвиток «rendered it inhuman – втратило всі людські ознаки». Усі виконані трансформації дозволили адекватно перекласти оригінальний уривок.

Наступний приклад наведено з оповідання «N» (укр. «Н»(перекл. О. Карасюк); рос. «Н» (перекл. С. Лобанов):

The fucking thing grinned at me, and its teeth were heads. Living human heads [17].

Уривок є емоційно забарвленим, оскільки не просто описує страх від побаченого персонажем, а й відтворює його особисте ставлення до істоти з уривку.

Переклад російською:

Оно ухмыльнулось, и вместо зубов я увидел головы. Живые человеческие головы [14].

Ми одразу спостерігаємо опущення, що призводить до зменшення експресивності «the fucking thing – оно», «grinned at me – ухмыльнулось». Також було використано додавання «its teeth were heads – вместо зубов я увидел головы».

Переклад українською мовою:

Ця огидна істота шкірилась до мене, а зуби в неї були головами. Живими людськими головами [8].

Для того, щоб уникнути непристойної лексики перекладач вдався до диференціації аби зберегти експресивність «the fucking thing – ця огидна істота».

Далі уривок з оповідання «The Cat from Hell» (укр. «Пекельний кіт» (перекл. О. Карасюк); рос. «Коти з ада» (перекл. Т. Пенрцева):

The pain was gigantic, terrible [17].

Переклад російською:

Его закрутил смерч боли, огромной, ужасной [14].

Перекладач застосував додавання «the pain was – закрутил смерч боли» і, таким чином, надав більшій метафоричності, експресивності опису фізичних відчуттів персонажа.

У перекладі українською мовою:

Біль був колосальний, жахливий [8].

Тут перекладач максимально дотримувався тексту оригіналу, він застосував диференціацію «gigantic – колосальний» – відбулося семантичне посилення.

Висновки. Проаналізувавши оригінальні твори та їхні переклади, ми виділили уривки, в яких спостерігається активне використання лексичних засобів створення страху, та порівнявши отримані результати, дійшли до наступного висновку: найбільш вдалими трансформаціями та способами збереження лексичних засобів створення страху під час перекладу є: 1) додавання; 2) конкретизація; 3) семантичне посилення; 4) опущення (що застосовується для уникнення тавтології та коли з перекладу прибирається слово, що має меншу експресивність); 5) метафоризація; 6) диференціація. Надалі дослідження в цьому напрямку можна продовжити, охопивши більш широке коло творів Стівена Кінга, та відслідкувати як стиль окремих перекладачів відбивається на перекладах, наприклад, О. Карасюка та В. Вебера, які працювали над великою кількістю матеріалів автора, які були написані в різні періоди його творчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білозерська Л.П. Термінологія та переклад: [навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки]. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 232 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Стаття «Мацак». URL: https://ukrainian_explanatory.academic.ru/мацак.
3. Вовк О.В. Жах як основний жанротвірний елемент в американських романах літератури жахів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. № 24. С. 84.
4. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
5. Іванова О.О. Прагматичний потенціал перекладу. Філологічні науки. Актуальні проблеми перекладу. Київ: Вид-во Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Вип. 6. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Philologia/6_102149.doc.htm.
6. Капелюшний А.О. Стилїстика й редагування: Практичний словник журналіста. Львів: ПАІС, 2002. 576 с.
7. Кінг, Стівен. Воно: роман / Стівен Кінг; пер. з англ. О. Красюка, С. Крикуна, А. Рогози. Вид. 2-ге, випр. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 1344 с.
8. Кінг Стівен. Коли впаде темрява. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. 432 с.
9. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. К.: Нова Книга, 2000. 448 с.
10. Тараненко О.О. Українська мова: Енциклопедія. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
11. Чумак Г. Особливості відтворення американських реалій в українських перекладах Стівена Кінга // *Studia methodologica*. Тернопіль: ТНПУ, 2013. Вип. 35. С. 197.
12. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Международные отношения, 1975. 324 с.
13. Кінг Стівен. Оно: роман. М.: издательская группа «АСТ», 2011. 1138 с.
14. Кінг Стівен. После заката. URL: <http://knizhnik.org/stiven-king/posle-zakata/1>.
15. Петрова Е.В. Жанрообразующая лексика англоязычного черного романа: автореф. дисс. На соискание науч. степени канд. филол. наук: спец.10.02.04 «Германские языки». URL: <http://www.dissercat.com/content/zhanroobrazuyushchaya-leksika-angloyazychnogo-chernogo-romana>.
16. Carroll N. *The Philosophy of Horror*. N.Y.&L.: Routledge, 1990. 256 p.
17. King Stephen. *Just After Sunset*. Scribner, 2008. 367 p.
18. King, Stephen. *It*. Hodder&Stoughton, 2011. 1184 p.

УДК 81'25

ЛОНГРІД ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Єлісеєва С.В., старший викладач

кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Чорноморській національній університет імені Петра Могили

У статті розглядаються особливості перекладу лонгріда, який є способом надання інформації в Інтернеті. Основна увага зосереджена на висвітленні поняття «лонгрід» та його складових елементах. Надані основні характерні риси стилю, до якого належить лонгрід. У статті описані основні способи перекладу лонгріда та труднощі, з якими стикається перекладач під час його перекладу.

Ключові слова: лонгрід, інформація, стиль, характеристика, трудність, переклад, відеоролик, синхронізація.

В статье рассматриваются особенности перевода лонгрида, который является способом подачи информации в Интернете. Основное внимание сосредоточено на освещении понятия «лонгрід» и его составляющих. Указаны основные характерные черты стиля, к которому принадлежит лонгрід. В статье описаны основные способы перевода лонгрида и трудности, с которыми сталкивается переводчик во время его перевода.

Ключевые слова: лонгрід, информация, стиль, характеристика, трудность, перевод, видеоролик, синхронизация.

Yeliseyeva S.V. LONGREAD AS AN OBJECT OF THE CONTEMPORARY TRANSLATION

The article is devoted to the peculiarities of the translation of longread, which is a way of submitting information on the Internet. The main focus is the highlighting of the «longread» concept and its components. There are indicated the main characteristic features of the style to which the longread belongs in the article. The article describes the main ways of longread translation and the difficulties that the translator/interpreter encounters during its translation.

Key words: longread, information, style, characteristic, difficulty, translation, video, synchronization.

Постановка проблеми. Питання способу надання інформації, який би був оптимальним для сучасного читача і викликав у нього інтерес до читання, є завжди актуальним є будь-який час. Лонгрід є актуальним є століття швидкого контенту, тому що в аудиторії з'явився інтерес до довгих історій на тлі інформаційного перевантаження безглуздими короткими текстами.

Метою цієї статті є висвітлення поняття «лонгрід» та деяких питань, що стосуються перекладу даного виду надання інформації.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) надати визначення поняття «лонгрід»; 2) висвітлити основні характерні риси лонгріду з точки зору його побудови та з лінгвістичної точки зору; 3) визначити функціональний стиль, до якого належить лонгрід та надати його основні риси; 4) визначити способи перекладу лонгріду та описати основні труднощі, з якими стикається перекладач під час його перекладу.

Виклад основного матеріалу. Журналісти писали довгі матеріали ще задовго до того, як з'явився Інтернет. У перекладі з англійської мови «long read» означає «довге читання». Це новий, або добре забутий старий формат. У наш час це «цифровий будівеллінг», текстовий контент до 30 тис. символів, розбитий на частини різними вставками. У його комп-

лект входять відеоролики, інтерактивні зображення, різні презентації і т. д.

Головним у цьому виді джерела інформації вважається інтерактивне подання матеріалу – відео і звук, які супроводжують читання тексту досить великого розміру. Це мультимедійна історія, в якій обов'язковою вважається присутність окремої сторінки з паралаксом верстанням [1]. Паралаксне верстання є технікою в комп'ютерній графіці, яка дозволяє фоновому зображенню рухатися разом з основним зображенням, але з меншою швидкістю. Такий вид особливих ефектів створює ілюзію глибини сайту [2].

Формально будь-який об'ємний матеріал, який має добре верстання і наповнений різноманітним вмістом (текст, фото, інтерактивний контент), є лонгрідом. Інтернет з'явився порівняно давно, але технічних можливостей транслювати контент із великою кількістю слів не було.

У теперешній час люди звикли читати з екрану телефону, що пояснюється великою зайнятістю і відсутністю вільного часу. Час, проведений із телефоном в руках, – це або вільний час, або хвилини вимушеного очікування. Що стосується дочитування матеріалу до кінця, то це питання не розміру інформації, а змісту і форми. Добра структура тексту і якісне верстання збільшує відсоток дочитувань.

У загальній масі читачів можна розділити на декілька видів:

1) люди, які бачать заголовок, відкривають текст, читають перше слово, друге слово, третє слово. Якщо текст «затягує», вони дочитують його до кінця; 2) оцінювачі – це досвідчені читачі, які спочатку переглядають усі заголовки і підзаголовки, щоб визначити, яку новизну і цінність має матеріал, а вже потім приймають рішення, читати його або ні. Для таких читачів не представляють особливий важливості помітні заголовки; 3) кросс-рідери – це люди, які прокидають сторінку поглядом, вихоплюючи частини тексту, і читають тільки те, що їх зацікавило. На відміну від оцінювачів, які порівнюють матеріал зі всім, що вони читали раніше, кросс-рідери діють імпульсивно. У них маленьке вікно уваги, і якщо в нього не потрапило щось для них цікаве, вони підуть далі. Інтерактив і верстання створюються саме для останнього виду читачів. Якщо матеріал якісно проработаний на всіх трьох рівнях, то кожен може стати його читачем.

Лонгрід – це довге читання не внаслідок об'єму, а завдяки глибині освоєння теми.

В якості загальних характеристик лонгріда можна привести такі:

1) вживання малої кількості прикметників і/або взагалі відсутність прислівників; 2) відсутність атрибуції діалогу; 3) наявність найемоційніше забарвлених епітетів; 4) наявність кращих метафор; 5) відсутність абзаців, які нічого не вносять в сенс тексту.

Лонгрід може складатися з таких контентів:

1) текст: цитати експертів або опонентів, протилежні погляди на проблему, оповідання очевидців, історичні довідки, наукові дані; 2) відео, аудіо, фото та зображення; 3) чати і скріншоти обговорень; 4) інфографіка; 5) карти місцевості і так далі [3].

З точки зору перекладу лонгріда представляють особливий інтерес. Звичним є розгляд двох видів перекладу: усного і письмового. У даному випадку ми маємо справу одночасно з письмовим (текстовий контент) і усним (аудіовізуальний контент) перекладом. Відповідно, перекладач стикається з необхідністю передачі інформації у двох напрямках, враховуючи всі особливості цих видів перекладу.

Розглянемо текстову складову лонгріда з точки зору перекладу. Текст лонгріда є інформацією, поданою в мережі Інтернет ЗМІ або будь-якими іншими джерелами. Такий текст відноситься до публіцистичного функціонального стилю і має всі його харак-

терні особливості. Вивчення публіцистичного дискурсу представлено в роботах таких учених, як Н.Н. Белозеровой, М.Ю. Горохова, Т.В. Добросклонной, Л.Е. Кройчика, О.В. Хохловой, Е.С. Щелкуновой, В.И. Камеңевой, Н.И. Клушиной, И.А. Стернина та ін.

В якості прикладів характерних рис публіцистичних текстів можна назвати такі: 1) емоційність і образність мови, що сприяє створенню необхідної атмосфери; 2) оцінюваність і упевненість, що забезпечує зацікавленість; 3) логіка викладу з опорою на неспростовні факти – для надання мови достовірності й інформативності; 4) заклик читачів (слухачів) до дії і загальнодоступність; 5) легкий і виразний виклад.

З лінгвістичної точки зору публіцистичний текст має такі характеристики: 1) в лексиці – емоційно-експресивні і розмовні слова, фразеологізми і стійкі вирази, діалектні або жаргонні слова – залежно від специфіки аудиторії; 2) в морфології – велика кількість прикметників, займенників і прислівників, дієслова в теперішньому часі; 3) в синтаксисі – короткі і неповні речення чергуються з важкими складнопідрядними, побудова речення – розмовна, проста для сприйняття [4].

Що стосується мети публіцистичних текстів, можна сказати, що ними є в основному дві: 1) надання інформації і 2) вплив на читача. Проте не дивлячись на те, що в будь-якому публіцистичному матеріалі вказано авторство, авторська особа абсолютно не проявляється в тексті, який підпорядкований рамкам і законам публіцистики. Крім того, позиція автора може представляти позицію якогось об'єднання або політичної партії. Виключенням є досить популярні авторські колонки вільних журналістів. Крім того, публіцистичний стиль характеризується наявністю кліше, тобто поєднаннями, які мають стійку сполучуваність, але актуальну тільки в рамках публіцистичного стилю. Наприклад, «серйозні прогнози», «загальновідомо, що», «з достовірних джерел стало відомо» та інші.

Складність перекладу публіцистичних текстів полягає саме в їх клішированості. Ці вирази існують у рамках тексту і не є стійкими виразами. Кліше можна лише впізнати в тексті і шукати відповідний для них переклад в мові цільової аудиторії.

Наступна трудність, з якою стикаються перекладачі публіцистичних текстів, – це так звані «підводні камені», до яких можна віднести неповноту речення або незакінченість фрази. Наприклад, ідіома, прислів'я

або фразеологізм можуть обриватися на середині. У такому разі перекладачеві доводиться виконувати переклад також за принципом неповноти. Складність полягає в тому, що, по-перше, необхідно зрозуміти, яку саме ідіому або фразеологізм використав автор у початковому тексті, потім, використовуючи відповідний в цій конкретній ситуації спосіб перекладу, виконати коректний переклад.

Наступною трудностю перекладу публіцистичних текстів є контамінація, тобто переплетіння двох фразеологізмів. В якості прикладів контамінації можна привести такі: *приділити значення* (з *приділити увагу* і *надавати значення*), *ця справа гроша виїденого не коштує* (змішення фразеологізмів – *гроша ламаного не коштує* і *яйця виїденого не коштує*), *мова не обертається і рука не піднімається* (іменник використаний з першого фразеологізму, а дієслово з другого) [5] та інші подібні вирази. Перекладачеві необхідно підібрати еквіваленти в мові перекладу і з'єднати їх разом так, щоб це було зрозуміло цільовій аудиторії.

Також ще однією трудностю для перекладача є алюзивність публіцистичних текстів. Автори часто використовують у текстах вже відому читачеві інформацію, наприклад, фрагменти реклами, кінофільмів, відомих книг, фраз або нікнеймів. Ця інформація досить складна для перекладу і є предметом обговорення відносно доцільності її перекладу взагалі: чи варто перекладачеві передавати цю інформацію і коментувати її, якщо цільова аудиторія не володіє контекстом. Перекладач може використати прийом описового перекладу або пояснення, використати перекладацьку трансформацію додавання або пояснити значення у висновках.

Окрім кліше, фразеологізмів, прихованих цитат у публіцистичному тексті дуже важливі синтаксичні компоненти. Досить часто використовується інверсія або парцеляція (відділення частини речення).

Особливу роль у публіцистичних текстах грають так звані «модні слова», які часто мають іноземне походження. Під час перекладу таких слів для збереження смислового навантаження, в даному випадку «модності» слова, перекладачеві необхідно перенести її на іншу лексему, тобто відповідно до контексту зробити заміну на модні для мови перекладу слова.

На особливу увагу з боку перекладача заслуговує також прихований комізм, який досягається шляхом використання лексики високого стилю поряд із нейтральною лек-

сикою. У перекладі це може компенсуватися варіативними відповідностями [6].

Розглянемо іншу складову частину перекладу лонгвідів, а саме переклад аудіовізуального контенту. Аудіовізуальний матеріал є полісемантичним. Переклад аудіовізуального контенту вимагає знання різних стратегій семантичного аналізу і семантичного синтезу інформації, яка поступає по паралельних каналах сприйняття. Передача вербальної і невербальної інформації здійснюється в аудіовізуальному тексті одночасно по двох каналах – акустичному і візуальному, лінгвістичний код перестає грати визначальну роль.

Обов'язковою стадією процесу перекладу відеоролика є підготовка стенограми, тобто набір тексту з відеозапису, який надалі перекладається на мову цільової аудиторії. Перш ніж приступити до перекладу, перекладач повністю переглядає відеоролик, тому що для нього важливо зрозуміти сюжет, послідовність подій, емоційних станів, через які йому належить провести глядача. Йому доводиться заново створювати матеріал, тому спочатку він повинен сам його відчути. В іншому випадку він почне роботу, а в середині відеоролика може виявити, що робить щось не так, а це неприпустимо.

До найпоширеніших видів аудіовізуального перекладу відноситься субтитрування. Але в лонгідах, крім субтитрування для перекладу відеороликів, використовується також дублювання та закадровий переклад. Субтитр – це напис у нижній частині кадру відеоролика, що є коротким перекладом іншомовного тексту мовою, зрозумілою глядачам. Проблематику відтворення субтитрів у відеоматеріалах розглядали такі фахівці, як *Козуляев А.В., Маленова Е.Д., Яковлева Л.В., Ткачева И.А., Рукеглаз И., Janecová E., Bartoll E., Orero P, T.Tomaszkiewicz* та інші.

Загальною особливістю перекладу за допомогою субтитрів є необхідність ущільнення (компресії) оригінального звучного тексту для відображення його у вигляді субтитрів. Результатом цієї компресії є одна з перекладацьких трансформацій – опущення мовних елементів, що має на увазі відмову від передачі в тексті перекладу семантично надмірних мовних одиниць. Наприклад, такі мовні одиниці, як *well, you know, you see, atm, as I say*, можуть бути опущені без втрати смислового навантаження речення. Так само вирази *yes, sorry, thanks, no, ok* можуть бути опущені, оскільки у відеоконтенті з якісним звуком і вимовою їх можна чітко почути і зрозуміти. Але все залежить від комунікативної

ситуації і не завжди подібне опущення може бути доречним. Одним із прикладів може служити нечітка вимова або вимова в слэнговому варіанті: *okey-dokey, tha, yur, nup, etc.*

Якщо в тексті зустрічаються двоскладові прикметники і говір, в якого є односкладові еквіваленти в мові перекладу, то в субтитрах замість двоскладових використовуються їх односкладові еквіваленти. Під час зміни синтаксичних структур у субтитрах складніші синтаксичні конструкції замінюються простими, оскільки вони легше сприймаються. Але у випадку подібної зміни обов'язково повинен зберігатися баланс між семантичним аспектом (збереження смислового навантаження), прагматичним аспектом (збереження функції тексту-оригіналу) і стилістичним (збереження первинного стилю). Також в українському перекладі опущення може супроводжуватися об'єднанням декількох речень в одне.

Наступною особливістю та трудностю для перекладача є необхідність поміщати переклад в обмежену кількість рядків і знаків, що обумовлено міжнародними стандартами швидкості читання та відображення субтитрів на екрані. Стандартна кількість рядків на екрані – два. Більшу кількість рядків людина сприймати не спроможна в дуже обмежений період часу [7]. Відстань між репліками має бути мінімум 8 кадрів (приблизно третина секунди). Цей час «відпочинку ока», оскільки мигтіння фраз без проміжку утрудняє сприйняття. Колір субтитрів має бути білий або тьмяно-жовтий, з тонкою чорною окантовкою, оскільки по відношенню до кольорової картини білий колір сприймається краще всього. Шрифт має бути простим, не занадто жирним, букви не повинні зливатися. У субтитрах зазвичай використовується добре читаний шрифт Arial. Це основний шрифт у світовій практиці створення субтитрів. Також застосовують і інші шрифти, наприклад, Times new roman,Tahoma. Особливу трудноість представляє прив'язка зміни субтитрів до зміни планів в кадрі, що технологічно скорочує час і простір у перекладі.

Основним принципом субтитрування є ритм читання. Редукція об'єму субтитрів не носить механічний характер. Перекладач повинен задати для глядача ритм читання субтитрів, тобто поєднання об'єму текстової інформації, яка буде присутня на екрані впродовж усього часу показу відеоролика і швидкості.

Іншими варіантами перекладу відеоконтента є закадровий переклад і дубляж. Багато

хто плутає ці два поняття, які принципово різняться між собою. Закадровий переклад – це переклад відео- і аудіо роликів з мови оригіналу, під час якого поверх оригінальної звукової доріжки чути мова акторів озвучування в перекладі. Процес закадрового перекладу здійснюється голосом одного або двох акторів, перекладача або кореспондента, що добре володіє іноземною мовою. При дубляжі відбувається повна заміна оригінальної мови на мову країни, в якій робитиметься трансляція цього матеріалу. Професійне дублювання припускає роботу цілої команди фахівців. Найважливішим завданням закадрового озвучування є максимально точна і правильна адаптація матеріалу для майбутнього глядача [8].

Особливістю закадрового перекладу є те, що перекладач відеоролика сприймає текст у письмовій формі, користуючись монтажними листами, проте в процесі перекодування він вимушений прибгати до стратегій усного перекладу, оскільки результатом його роботи є текст, який звучить. При цьому візуальний компонент відеотексту накладає певні обмеження у виборі перекладацьких стратегій. Особлива проблема закадрового перекладу фільму полягає в необхідності синхронізації звучання перекладеного тексту з оригінальним звуком і відеорядом. Дослідники аудіовізуального перекладу виділяють чотири типи синхронізації:

1) кінетична синхронізація – написане повідомлення, прочитане голосом, який забезпечує переклад, повинне відповідати рухам тіла, які з'являються на екрані;

2) синхронізація дії – голос, який забезпечує переклад, повинен відповідати дії, що відбувається на екрані [9];

3) голосова ізохронність – голос, який забезпечує переклад, повинен відповідати певному періоду часу, впродовж якого переклад може бути прочитаний;

4) буквальна синхронізація – оригінальний текст чутий під переведеною версією, яка зазвичай (не завжди) починається після прослуховування декількох секунд оригінальної версії і закінчується за декілька секунд до її закінчення. Використання кальки або буквальних перекладів є загальноприйнятою практикою для досягнення певної міри вірності [10].

Якість перекладу текстів відеоролика безпосередньо залежить від тієї стратегії, до якої прибгає перекладач у процесі створення перекладу. Під час перекладу за допомогою дубляжу мінусом є те, що якістю перекладу в більшості випадків доводиться жертвувати, оскільки

будь-яка підібрана перекладацька трансформація тексту відеоролика абсолютно непридатна для дублювання, оскільки не відповідає руху губ акторів в кадрі. Буває і так, що коротке іноземне слово вимагає в перекладі цілої фрази, або навпаки. Переклад синхронізується з мімікою акторів і артикуляцією (липсинг) [11].

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок про те, що лонгрід є досить складним об'єктом перекладу, оскільки включає декілька видів перекладу і, відповідно, різну перекладацьку техніку. Над роботою з перекладу лонгріда повинна працювати група фахівців, не лише перекладачів, але і фахівців із звукорежисури, монтажних робіт і, в деяких випадках, акторів. Переклад лонгріда є складною кропіткою роботою, що вимагає немало зусиль, часу і професіоналізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Олег Сединкин. Можно ли лонгриды считать будущим копирайтинга? Лонгриды и копирайтинг. URL: <http://lpdrive.ru/mozhno-li-longridy-schitat-budushhim-kop/>.
2. Влияние параллакса на SEO. . URL: <https://e-planet.ru/company/blog/vlijanie-parallaksa-na-seo.html>.
3. Марина Войтович. Лонгрид о лонгридах. Длинная история, дочитанная до конца. URL: <https://texterra.ru/blog/longrid-o-longridakh.html>.
4. Публицистический стиль: черты и примеры. URL: <http://school-of-inspiration.ru/publicisticheskij-stil-cherty-i-primery>.
5. Контаминация различных фразеологизмов. URL: <http://www.textologia.ru/russkiy/stilistika/frazeologicheskaya/kontaminaciya-razlichnih-frazeologizmov/1007/?q=463&n=1007>.
6. Особенности перевода публицистических текстов. URL: <http://www.iterviam.ru/gum-nauk/translation/publicistika-perevod/>.
7. А. Козуляев. Аудиовизуальный полисемантический перевод как особая форма переводческой деятельности. Обучение данному виду перевода. /Национальная лига переводчиков. URL: <http://www.russian-translators.ru/about/editorial/audiovizualnyeperevod/>.
8. Чем отличается закадровый перевод и дубляж фильма в студии звукозаписи. URL: <http://www.hendrixstudio.ru/blog/chem-otlichaetsya-zakadrovyyj-perevod-i-dublyazh-filma-v-studii-zvukozapisi/>.
9. Synchrony Types which have an effect on the translation in Voice-Over Transfer Mode. URL: https://www.researchgate.net/publication/322901516_Synchrony_Types_which_have_an_effect_on_the_translation_in_Voice-Over_Transfer_Mode.
10. Franko, Eliana. Voice-over translation: an overview / Eliana Franko, Anna Matamala & Pilar Orero. Includes bibliographical references. ISBN 978-3-0343-0393-4.
11. Клейменов А. А., Цыбина Т. А. К вопросу у о дублированном переводе. URL: <https://www.scienceforum.ru/2015/1285/15423>.

УДК 811.11'37

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ЯК ПОЛІКОДОВИЙ ТЕКСТ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

Кожемяченко Н.В., старший викладач
кафедри перекладу

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

У статті досліджені особливості соціальної реклами в аспекті англо-українського перекладу, зважаючи на полікодовий характер текстової форми та її прагматичної настанови. Аналіз текстів соціальної реклами дозволив виокремити когерентну цілісність вербальних і невербальних смислових кодів. Було також виділено базові перекладацькі стратегії, які вбачаються продуктивними для текстів подібного типу.

Ключові слова: вербальний знак, мікротекст, невербальний знак, перекладацька стратегія, полікодовий текст, соціальна реклама.

В статье исследованы особенности социальной рекламы в аспекте англо-украинского перевода, принимая во внимание поликодовый характер данной текстовой формы и ее прагматическую составляющую. Анализ текстов социальной рекламы позволил установить когерентную целостность вербальных и невербальных смысловых кодов. Также были выделены базовые переводческие стратегии, продуктивные именно для подобных видов текстов.

Ключевые слова: вербальный знак, микротекст, невербальный знак, переводческая стратегия, поликодовый текст, социальная реклама.

Kozhemiachenko N.V. PUBLIC SERVICE ANNOUNCEMENT AS A POLYCODE TEXT: TRANSLATION CHALLENGES AND SOLUTIONS

The article deals with the study of peculiarities in translating the public service announcement from English into Ukrainian with considering the polycode character of such texts and their pragmatic aim. The analysis of public service announcements proves the coherent integrity of verbal and nonverbal semantic codes. Also, basic translation strategies were chosen as relevant for such kinds of texts.

Key words: microtext, non-verbal element, polycode text, public service announcement, translation strategy, verbal element.

Постановка проблеми. Формування новітніх підходів у перекладознавстві, які реалізують сучасні погляди на сутність процесу перекладу, поєднуючи комунікативно-дискурсивний і традиційні підходи, дає змогу висвітлити такі питання перекладознавства, які раніше залишалися поза увагою дослідників. Насамперед ґрунтовного вивчення й опису потребують особливості перекладу текстів, які функціонують у дискурсивному просторі та беруть участь у масовій комунікації, серед яких особлива роль належить дискурсу соціальної реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перекладу реклами загалом і соціальної реклами зокрема широко представлена в зарубіжних наукових доробках (Б. Едаб, Дж. Мандей, М. Салама-Кар, К. Сміт, М. Снел-Хорнбі, І. Торезі). В українських перекладознавчих студіях в останні десятиліття перекладацький аспект дослідження рекламних текстів також набуває актуальності, проте наразі переважають наукові розвідки компаративного характеру, де представлений порівняльний аналіз рекламних слоганів у різних

мовах. Варто насамперед звернути увагу на ґрунтовні дослідження У. Кирмач, А. Малишенко. Перекладознавчий аспект роботи зі слоганами представлений лише поодинокими науковими розвідками, здебільшого виконаними на матеріалі інших мов. Так, М. Апетян досліджує переклад англomовних слоганів російською мовою, загальнотеоретичні проблеми перекладу рекламних текстів слоганів висвітлені в наукових статтях У. Кирмач, М. Літвінової, А. Малишенко. Щодо проблем перекладу соціальної реклами, то їх поєднують із дослідженнями перекладу слоганів комерційної реклами, що доводить дисертаційне дослідження Д. Добровольської.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в необхідності виокремити та деталізувати особливості англо-українського перекладу соціальної реклами як полікодової форми тексту, в якій рекламний слоган являє собою особливий тип мікротексту. Переклад слогану як вербального центру полікодового рекламного дискурсу потребує комплексного вивчення прагматич-

ного потенціалу вербальних і невербальних компонентів, які створюють єдину смислову ідею соціальної реклами, забезпечують вплив на адресата та корегують соціальну поведінку. Вивчення перекладу рекламних слоганів набуває актуальності з розвитком сучасного інформаційного суспільства та поширенням процесів глобалізації у сфері рекламної комунікації. Матеріалом аналізу слугували зразки друкованої соціальної реклами в англо-українських паралелях, обрані методом суцільної вибірки з Інтернет-ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В епоху інформаційного суспільства значно збільшилася кількість чинників, які можуть впливати на формування ціннісних орієнтацій і спосіб життя суспільства. На відміну від комерційної реклами, спрямованої на окремі соціальні групи, соціальна реклама спрямована на кожну людину як громадянина й на суспільство в цілому. Нині в гуманітарних науках є велика кількість визначень самого поняття «соціальна реклама», хоча суть виражена в таких дефініціях.

1. Соціальну рекламу розглядають як вид громадської комунікації з використанням інструментів і методів реклами, які просувають у суспільстві такий «товар» масового попиту, як соціальна політика [2, с. 13].

2. Соціальна реклама вважається особливою формою інституційної комунікації, здійсненої представниками соціальних інститутів і громадськості, нормативно оформленої та спрямованої на викриття, профілактику та вирішення соціальних проблем [6, с. 16].

3. Соціальна реклама є складним комунікативним явищем, що здійснює вплив на ціннісні орієнтації, світогляд, поведінкові моделі цільової аудиторії [7, с. 46].

Соціальну рекламу будемо розглядати як особливий різновид рекламного дискурсу, який спрямований на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей; розповсюдження такої реклами має на меті не отримання прибутку, а лише корегує поведінку громадян і впливає на неї. Будь-яка соціальна реклама звертається до загальнолюдських мотивів, які Л. Федотова [4, с. 186] умовно поділяє на три групи:

1) емоційні мотиви, спрямовані на бажання аудиторії позбавитися негативних почуттів і відчутти позитивні емоції. До емоційних мотивів належать мотиви страху, значущості й самореалізації, свободи та патріотизму, любові, кохання й радощів: *“Old clothes still can warm many people. This winter, donate”*;

“Women shouldn’t stay constantly in the kitchen. EQUAL MEANS EQUAL”;

2) моральні мотиви апелюють до почуття справедливості й порядності. Досить часто у зверненнях соціальної реклами підкреслюється необхідність розв’язання гострих соціальних проблем: почуття справедливості, захист довкілля, мотиви порядності (*“Childhood ends when work begins”*; *“Scenic Sublime – Reduce Your Impact”*);

3) використання соціального мотиву пов’язане із загостренням напруженості в суспільстві, підвищенням рівня злочинності: *“Drugs doesn’t only hurt those who use them. Abuse, Violence, Traffic Accidents, Injury at work, Crimes”*; *“8/10 sexually abused children are betrayed by someone they trust”*.

Масовий характер «меседжу» соціальної реклами не виключає звернення до конкретної, цільової аудиторії, беручи до уваги її демографічні, соціокультурні й інші характеристики. Оскільки в соціальній рекламі представлені загальнолюдські «меседжі» чи ідеї, тематика англійської й української соціальної реклами більшою мірою ізоморфна. Варто зазначити, що в соціальній рекламі кожної країни превалює тематика захисту навколишнього світу та людського життя, хоча певні теми виникають лише періодично, зважаючи на реалії національного життя: проблема ожиріння та здорового харчування, проблема жертв стихійних лих (англійська реклама); проблема переселенців і підтримки української армії (українська соціальна реклама).

Сучасний світ, орієнтований на візуальний спосіб представлення інформації, вимагає нових підходів до аналізу тексту, тому виникає необхідність досліджувати текст як когерентну цілісність, яка складається з декількох семіотичних кодів, тобто аналізувати полікодовість тексту. Проблема текстової гетерогенності охоплює широкий спектр явищ і виходить за рамки власне лінгвістичних уявлень про текстуальність як сукупність текстових ознак, які дають можливість визначати текст як лінгвістичний феномен, бо у сферу інтересів лінгвістів потрапляють не лише особливості поєднання мовних знаків у тексті, а й текстовий дизайн, котрий створюється за допомогою графічного, шрифтового, візуального оформлення та впливає на функціонування текстових смислів. Таким чином, постає необхідність досліджувати текст як когерентну цілісність, яка складається з декількох семіотичних кодів, тобто аналізувати полікодовість тексту. Сприйняття й аналіз тексту як

полікодового феномена відображає полікодовий характер сучасної людської комунікації [5, с. 89].

Базовим для нашого дослідження буде розуміння полікодового тексту як цілісної у функціональному, структурному, комунікативному й смислово-семантичному плані багаторівневої знакової форми, яка побудована на поєднанні семіотично гетерогенних складових частин. З одного боку, термін «полікодовий» акцентує факт взаємодії різнорідних семіотично значущих кодів, тобто систему умовних символів, знаків і правил їх комбінування для оброблення та передачі, зберігання та запам'ятовування інформації. У мовознавстві таке розуміння коду застосовується до мовних знаків і правил їх поєднання. З іншого боку, до уваги береться текстуальний характер форми, її змістовно-сміслова цілісність.

Емотивність тексту реклами має категоріальний статус і реалізується на різних рівнях мовної системи, включаючи фонетичний, лексико-семантичний і синтаксичний, які комплексно реалізують прагматичний ефект дії на адресата та його поведінку. У сучасних наукових розвідках виділяють поняття стилістичних засобів у рекламних текстах, які в поєднанні з вербально представленою інформацією допомагають передати зміст рекламної ідеї. Так, О. Македонова стверджує, що «візуальні засоби впливу» іноді можуть бути практично самодостатніми для розкриття рекламного задуму, оскільки вони створюють цілісний образ товару чи послуги. Так звані «візуальні тропи», зокрема метафора й метонімія, використовуються через їхню «компактність», здатність легко інкорпоруватися в рекламне повідомлення й за допомогою лише візуальних образів ефективно передавати великий обсяг інформації без відповідних лінгвальних засобів [3, с. 9].

Для продуктивного лінгвістичного аналізу текстів соціальної реклами необхідно зважати на гетерогенну конвергенцію вербальних і візуальних прийомів, які створюють тотожні образи у свідомості адресата й активують асоціації, що співвідносяться з певними ситуаціями. Таким чином, можна виокремити такі смислотвірні здатності невербальних компонентів:

– підсилювати основну ідею вербального складника, сприяючи кращому розкриттю змісту;

– нести певне смислове навантаження тільки в межах тексту, підсилювати емотивно-експресивний компонент, таким чином

спонукаючи адресатів рекламного тексту до певної моделі поведінки;

– бути соціально чи культурно фіксованими, значеннєвими лише для певної соціальної чи культурної спільноти, яка має спільні фонові знання;

– бути полісемантичними, бо один і той самий знак може по-різному тлумачитись адресатами реклами з різних культурних соціумів;

– сприяти раціоналізації спілкування, виступаючи вторинними стосовно вербального тексту, але надавати змісту тексту додаткового конотативного забарвлення, допомагаючи краще розкрити авторські інтенції.

Соціальна реклама насамперед концентрується на соціальній проблемі, метафорично представляє джерела небезпеки, а висока емоційна напруженість створюється внаслідок гіперболізації чи натуралістичного представлення соціальних вад і наслідків негативних дій громадян. *“It’s called suicide because is your choice”*. Позначення смерті в цьому реченні відбувається за допомогою лексеми *suicide*. Проте що саме автор рекламного повідомлення називає самогубством (*It’s called suicide*), який вибір він має на увазі (*because is your choice*), неможливо зрозуміти з вербального компонента. Для декодування смислу необхідно проаналізувати невербальний складник реклами – малюнок, на якому зображено чоловіка, що висить під стелею та з рота якого ще йде дим від сигарет. Саме невербальний складник допомагає зрозуміти зміст вербальної частини рекламного повідомлення, в якому імпліцитно зазначено, що паління є не тільки вибором людини, але й добровільним самогубством. У рекламі *“Obesity kills you”* речення написане під фотографією дуже товстого чоловіка з червоним обличчям, який намагається нахилитися, але не може, оскільки заважає великій живіт. Натуралістичне унаочнення інформації, здійснене за допомогою фотографії соціальної реклами і її тексту, сприяє здійсненню впливу, викликаючи негативні почуття та страх.

Для продуктивного лінгвістичного та перекладацького аналізу текстів соціальної реклами потрібно досліджувати текст як когерентну цілісність, яка складається з декількох семіотичних кодів і реалізує свою комунікативно-прагматичну завершеність через поєднання смислів, закладених у вербальні та невербальні елементи. Слоган виступає структурно-композиційним і змістовим цен-

тром рекламного повідомлення, реалізується у формі невеликого за обсягом тексту, що характеризується змістовою та формальною цілісністю, зв'язністю, завершеністю, виражає прагматичну настанову та підпорядкований функції впливу [1, с. 21]. Двомовну комунікацію можна вважати успішною, якщо перекладений текст так само впливає на іноземного реципієнта, як і оригінал. Таким чином, переклад рекламних текстів ґрунтується на функціонально-прагматичній адекватності, яка вимагає насамперед не повного й точного відтворення змісту та стилістичних особливостей тексту-оригіналу, а передання основної комунікативної функції оригіналу.

Одним із головних параметрів слогану є концептуальність, основна ідея, яку хотів передати автор повідомлення і яка узгоджується із загальною комунікативною настановою автора. Повна відповідність на лексичному рівні фіксується лише тоді, коли англійські лексеми мають постійні відповідники в українській: *“The greatest tragedy is indifference”* – «Найбільша трагедія – це байдужість»; *“Every child has right to have a loving family”* – «Кожна дитина має право на люблячу родину».

Метафори, побудовані на лексемах *kill, hits, tears, beat, fight, combat*, як правило, також можна перекласти за допомогою постійних відповідників: *“Speed kills”* – «Швидкість убиває»; *“Combat cybercrime. It is the new face of terrorism”* – «Борись із кіберзлочинами. Це нове обличчя тероризму»; *“Racism tears Britain apart”* – «Расизм роздирає Британію».

Варіативний відповідник уживається в мові перекладу в разі наявності неповної відповідності лексичних одиниць оригіналу та перекладу, здебільшого вибір такого відповідника зумовлений посиланням на контекст, який знімає полісемію лексеми й зумовлює вибір адекватного відповідника: *“Help mother nature to fight back”* – «Допоможи маминці-природі відстояти себе»; *“Together we can fight climate change”* – «Разом ми здолаємо зміни клімату»; *“To beat the poverty we need something loud and strong”* – «Щоб знищити бідність, необхідно бути рішучими та сильними».

Але граматичні відмінності англійської й української мов змушують одночасно з підбором лексичних відповідників змінювати комбінаторику слів і їх граматичні форми, наприклад: *“Independence is a state of mind”* – «Незалежність – стан розуму». У перекладі обрано лексему *стан* для перекладу полісемічної англійської лексеми *state*. Можливий

також інший варіант: «Незалежність – стан душі». У цьому разі *state of mind* передано за допомогою фрази-кліше *стан душі*, яка легко зчитується й адекватно декодується носіями мови перекладу. Вибір варіанта перекладу залежить не лише від уподобань перекладача, але й оцінки замовником переваг кожного з варіантів.

Іноді необхідно підбирати відповідник із посиланням на невербальний компонент або на «невербальний» контекст: *“Looks like someone had too much holiday spirit”* – «Схоже, що від деяких занадто тхне святом» (на зображенні водій із рогами Різдяного оленя спілкується з поліцейським).

У процесі перекладу можливі комплексні лексико-граматичні заміни, які допоможуть виділити найбільш значущу семантичну одиницю. У перекладі рекламного слогана *“Sexual predators can hide in your child's smartphone”* словосполучення *sexual predators* можна відтворити лексемою з більш негативною семантикою *збоченці*, а синтаксичні перестановки будуть виправдані з огляду на норми української мови («У смартфоні вашої дитини можуть ховатися збоченці»).

Контекстуальне значення лексичної одиниці залежить не тільки від характеру контексту, сполучуваності з іншими елементами тексту, а й від обсягу семантичного поля лексичної одиниці, його структурно-семантичних характеристик. Це вимагає від перекладача враховувати насамперед лексико-семантичну структуру слова, його парадигматичні відношення в системі мови, тому оказіональне лексичне значення в перекладі не може бути випадковим, а має натомість відбивати парадигматичні та семантичні аспекти лексичної одиниці. Таким прикладом слугує слоган соціальної реклами безпечного руху: *“Clunk click every trip”*, що містить багатозначні лексеми *clunk* і *click*, які виступають текстотвірним чинником у тексті-оригіналі та мають майже тотожну семантику *натискати, тиснути, різко натиснути*; особливість цих лексем проявляється у їх фонетичній і ритмомелодійній співзвучності, відмінності – у стилістичній тональності: лексема *click* має закріплене значення як професійний жаргонізм комп'ютерників, *clunk* – емотивний загальноживаний колоквиалізм. У наведеному слогані йдеться про контекстуальне значення, оскільки *clunk click* ужитий як предикативний складник, що позначає використання пасків безпеки в автомобілі, тому можна запропонувати майже дослівний варіант перекладу: «Клікайте кожної поїздки!». Установлення конкретного значення лексеми мови пере-

кладу можливе з посиланням на невербальний складник реклами, тому що зображення пасків безпеки й автомобіля дає реципієнту необхідні фонові знання для розуміння змісту реклами. Але дієслово *клікати* в україномовному суспільстві асоціюється лише з комп'ютером, тому доцільніше замінити англійський слоган прагматично релевантним українським: «*Безпечно з ременем безпеки!*». Подібна заміна дозволить частково відтворити фонетичний повтор *clunk click – безпечно безпеки*. Вважаємо, що в таких випадках потрібно враховувати полікодовий характер рекламних повідомлень, що є синтезом різнотипних семіотичних систем.

Найскладніше відтворити в перекладі алітерацію й асонанс як форму фонетичного повтору, який побудований на повторі декількох лексем певної співзвучної форми (*drink – drive, drive – drunk*): “*Don't drink and drive*”; “*If you drive drunk, you will break into pieces*”; “*Stop the violence: don't drive drunk*”. Перекладачеві найчастіше доводиться жертвувати ритмомелодійною формою через відсутність подібних адекватних паралелей у мовах оригіналу та перекладу, замінюючи слоган-оригінал прагматично релевантними варіантами перекладу: «*Випив – за кермо не сідай*»; «*Випив – віддай ключі другу*»; «*Для п'яного за кермом дорога смертельна*»; «*Зупинимо насилля: ні п'яним водіям*».

Невербальні (а саме візуальні) засоби впливу іноді можуть бути практично самодостатніми для розкриття рекламного задуму, оскільки вони створюють цілісний образ рекламної ідеї, тому перекладач може залишити оригінальну вербальну версію слогана без перекладу або запозичити текст-оригінал, але додати під ним власну версію тексту-перекладу. Прикладом може слугувати реклама з візуальною метонімією – це пляшка, яка лежить замість жертви дорожньо-транспортної пригоди на дорозі, а вербальний компонент слогана містить назву відомої горілки *Absolute*: “*Absolute stupidity*” – «*Абсолютна бездумність*»; “*Absolute fatal*” – «*Абсолютно фатально*»; “*Absolute end*” – «*Абсолютний кінець*» або «*Абсолютний фініш*»; “*Absolute tragedy*” – «*Абсолютна трагедія*».

Візуальна метафора також широко представлена в різних тематичних соціальних рекламах: “*Don't throw yourself away*”. Розумінню змісту сприяє насамперед аналіз невербального складника соціальної реклами – малюнок, на якому зображений п'яний чоловік, що лежить на вулиці. Перекладач може застосувати різні стратегії в перекладі:

прямий переклад, використовуючи постійні лексичні відповідники та не змінюючи синтаксичну природу речення («*Не викидай себе*»); прагматичну адаптацію («*Не випадай із життя*»; «*Сміття нікого не цікавить*»); відмовитися від перекладу, бо візуальна метафора допомагає адекватно декодувати прагматичну настанову рекламного повідомлення.

Аналіз перекладацьких підходів дозволив виділити 4 базові перекладацькі стратегії: прямий переклад, запозичення, адаптацію та відсутність перекладу [8], які вбачаються продуктивними для текстів подібного типу:

1) стратегію прямого перекладу застосовують, коли необхідно передати певну інформацію про стан соціальної проблеми чи соціальну акцію;

2) під час застосування стратегії адаптації фотоматеріал зберігається, але текст адаптують відповідно до особливостей культури мови перекладу, зберігаючи при цьому прагматичну настанову оригінального повідомлення;

3) запозичення рекламного тексту використовуються, коли асоціації двох культурних соціумів майже ідентичні та легко декодуються з посиланням на невербальний компонент, тому слогани можна залишити без перекладу, але доповнити текстовою формою мови перекладу, тобто відбувається створення двомовного рекламного повідомлення;

4) відсутність перекладу: тексти залишаються без перекладу, тому що мета рекламного повідомлення досягається за рахунок невербальних компонентів.

Вибір стратегії залежить від текстових характеристик реклами та перекладацьких рішень, які допоможуть зберегти прагматичну настанову текстів соціальної реклами в перекладі. Оскільки рекламний слоган виступає знаковим маркером відповідної ідеї, то його варто перекладати як цілісний мікротекст, урахувавши семантичні та структурні особливості текстової форми, а також стилістично-смыслову значущість невербальних знаків.

Висновки з проведеного дослідження. Результати дослідження дають змогу дійти висновку, що тільки герменевтичний потенціал перекладача, а саме належний рівень перекладацької компетентності, допоможе здійснити акт міжмовної чи міжкультурної комунікації продуктивно та з найменшими втратами. Вибір стратегії перекладу повною мірою залежить від рівня мовної, фахової та комунікативної компетенції перекладача та його культурологічних фонових знань.

У подальших перекладацьких розвідках планується проаналізувати україномовні відеоролики соціальної реклами, виокремити їх лінгвопрагматичні особливості та визначити продуктивні перекладацькі підходи, які допоможуть адекватно відтворити оригінальний меседж і донести його до світової спільноти. На увагу будуть заслуговувати насамперед тематичні блоки, пов'язані з проблемами переселенців, постраждалих від війни людей і регіонів, а також дітей-сиріт.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добровольська Д. Мовні особливості англomовних рекламних слоганів та їх відтворення українською й російською мовами: дис. на здобуття наук. ступ. к. філол. н.: спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. Одеса, 2017. 226 с.
2. Доронина М. Социальная реклама как феномен культурной коммуникации: дис. к. социол. н.: специальность 22.00.06 – социология культуры, духовной жизни. М., 2012. 198 с.
3. Македонова О. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня к. філол. н.: спеціальність 10.02.04 – германські мови. Запоріжжя, 2017. 19 с.
4. Федотова Л. Рекламная коммуникация в социальном пространстве. Вестник МГУ. Серия 18: Социология и политология. М., 1999. № 3. С. 180–188.
5. Чернявская В. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие. М.: Книжный дом «Либроком», 2009. 248 с.
6. Lannon J. How Public Advertising Works. Washington: World Advertising Research Center, 2008. 526 p.
7. Schuman D. Social Advertising and the World Wide Web. N.Y.: Psychology Press, 2013. 328 p.
8. Snell-Hornby M. (Hrsg.) Handbuch Translation. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1998. S. 238–242.

УДК 81'25, 81'26

**ПОЧЕСНІ ПРОФЕСІЙНІ ЗВАННЯ В НІМЕЧЧИНІ.
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ І ВИХОВНИЙ АСПЕКТИ
(НА ПРИКЛАДІ ЗВАНЬ «MEISTER» ТА «OBERINGENIEUR»)**

**Павловська Л.І., старший викладач кафедри
теорії, практики та перекладу німецької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**

У статті розглядаються особливості почесних професійних звань. Слова, які позначають ці звання, можуть мати різне значення. В одних випадках це професійна посада, в інших – почесне звання за досягнення фахівців у професійній діяльності. Автор розглядає ці почесні звання як культурну й соціальну цінність у Німеччині.

Ключові слова: професійна діяльність, Німеччина, почесні звання, німецька мова, переклад.

В статье рассматриваются особенности почетных профессиональных званий. Слова, которые обозначают эти звания, могут иметь разное значение. В одних случаях это профессиональная должность, в других – почетное звание за достижения специалистов в профессиональной деятельности. Автор рассматривает эти почетные звания как культурную и социальную ценность в Германии.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, Германия, почетные звания, немецкий язык, перевод.

Pavlovsk L.I. HONORARY PROFESSIONAL TITLES IN GERMANY: LINGUISTIC AND EDUCATIONAL ASPECTS

The article deals with the problems of honorary professional title in Germany. In German language there are words "Meister" and "Oberingenieur". These words may have various meanings. In some cases they can mean also honorary professional titles to stimulate specialists for their achievements in professional activity. The author considers these titles as cultural and social values in Germany.

Key words: professional activity, Germany, honorary titles, German language, translation.

Постановка проблеми. Прагнення країн і народів світу до загального добробуту пов'язане як із досягненнями науки й техніки, створенням нових технологій, так і з появою й поширенням гуманістичних ідей. З'являються нові знання про здоров'я, зокрема про збереження здоров'я, про технології, які зберігають навколишній світ і здоров'я людей, а також знання про взаємовідносини людей, народів, які сприяють загальному миру та добробуту. Тому серед інших актуальних питань ще більшого значення набуває питання якості продукції, безпеки продукції, доступності продукції за її вартістю та кількістю, а також питання обслуговування (надання послуг), яке є сприятливим як для осіб, які надають послуги, так і для осіб, які ці послуги отримують. У зв'язку із цим в умовах розширення міжнародного співробітництва набуває значення вивчення досвіду різних країн у забезпеченні якості й безпеки продукції, зниженні її собівартості, оптимізації надання послуг, підготовки фахівців відповідних галузей діяльності. Однією з проблем, яка належить до вищезазначених галузей досліджень, є проблема морального та матеріального стимулювання праці в конкретних видах практичної діяльності. Заслуговує

уваги дослідження особливостей існування професійних звань (титулів) та інших засобів морального та матеріального заохочення працівників у зарубіжних країнах. Така наукова проблема є актуальною, оскільки в деяких випадках практика застосування професійних звань (титулів), відзнак, інших засобів морального та матеріального заохочення може мати свої національні особливості, індивідуальні унікальні риси, характерні тільки для конкретної країни чи групи країн. Деякі такі особливості можуть розглядатися вже тільки як історичне явище, пов'язане з розвитком науки й техніки в конкретній країні. Інші особливості є культурним надбанням країни, вони можуть не мати суттєвого економічного значення й зберігатись як елемент національної традиції. Але деякі засоби морального та матеріального заохочення працівників, хоча вони й мають багатолітню історію (іноді декілька століть і більше), мають значення й сьогодні, і в майбутньому для сфери виробництва та для сфери надання послуг конкретної країни. Такий позитивний досвід може поширюватися на інші країни, при цьому окремі особливості таких традиційних засобів морального та матеріального заохочення можуть зберігатися,

а деякі – набувати національного забарвлення. Дослідження назв таких засобів морального та матеріального заохочення в різних країнах, їх культурних особливостей та їх економічного значення є актуальним завданням у різних галузях науки, наприклад, у філології, перекладознавстві (тлумачення назв таких засобів, види їх перекладу іншими мовами), у психології (психологія праці), у юридичних науках (вивчення документів, які містять опис таких засобів заохочення за трудові досягнення, особливості їх присудження конкретним особам залежно від конкретних ситуацій), в економіці (вплив таких заохочень на продуктивність праці, на якість продукції та послуг, на авторитет працівників, на попит на продукцію та послуги, створення яких пов'язане з працею фахівців, удостоєних подібних заохочень тощо) і в інших галузях досліджень, зокрема в міждисциплінарних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження найменувань почесних професійних звань та інших форм заохочення за досягнення в професійній діяльності – це достатньо складна та різнобічна наукова проблема. Почесне професійне звання може мати інше значення, ніж найменування професій або посад працівників, для яких перелічуються права й обов'язки, знання, уміння та навички, функції, умови праці. Почесне професійне звання, з одного боку, пов'язане з попередніми досягненнями працівника, з іншого – із його наявними професійними якостями та можливостями. Сам термін «почесне професійне звання» може залежно від історичної ситуації, професійного контексту чи навіть від намірів конкретного дослідника мати синонімічні форми: титул, чин, почесне найменування, відзнака тощо. Можуть існувати також офіційні (закріплені в конкретних документах) і неофіційні (розмовні, жаргонні тощо) назви самого поняття «почесне професійне звання» і конкретних почесних професійних звань [1; 3; 4; 5]. Досліджуватися можуть також як форма, так і зміст цих явищ професійної діяльності. Можливим є й комплексне дослідження подібних явищ [3; 4; 5]. Почесні професійні звання Німеччини ще недостатньо досліджені. Існують відомості у формі енциклопедичних статей або статей у спеціальних довідниках, дослідження, які стосуються окремих особливостей цих професійних звань, або ж дослідження, де ці звання тільки наводяться без детальних пояснень. Проблемою дослідження почесних професійних звань може

бути також і те, що деякі звання з однаковим найменуванням в різні історичні періоди та на різних територіях можуть мати різні значення. Наприклад, найменування «кадет» може найчастіше означати вихованця середнього військового навчального закладу (часто йдеться про неповнолітніх), але в Австро-Угорщині це було звання, близьке до первинного офіцерського звання [6].

Постановка завдання. У роботі ми розглянемо деякі особливості таких почесних професійних звань у Німеччині, як «майстер» і «оберінженер», що найбільш пов'язані з промисловістю, із виробництвом товарів і наданням послуг, які є поширеними в Німеччині, мають свої особливості, відмінні від подібних найменувань в інших країнах, зокрема в Україні. Завданням роботи є розглянути деякі особливості цих професійних почесних звань із погляду перекладу, а також розглянути їх як явище культури, пов'язане з професійною діяльністю в Німеччині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з проблем, що виникають у процесі перекладу з німецької мови на українську, є передача назв посад, кваліфікацій і звань, традиційних для Німеччини. Такі посади та звання можуть мати свої специфічні особливості (на відміну від аналогічних назв в Україні). Тому в деяких випадках такі посади та звання можуть перекладатися майже аналогічними для української мови словами, але мати зовсім інше значення або значні відмінності порівняно з такими посадами та званнями українською чи російською мовами. Це може призводити до неправильного розуміння значення посад, кваліфікацій і звань у тексті перекладу, який передає реалії німецької дійсності, або ж у спеціальному тексті, в якому йдеться про подібні реалії. Хоча в деяких випадках значення слова під час перекладу все ж приблизно передається, але залежно від контексту можуть виникати суттєві неточності. Розглянемо, наприклад, такі поняття німецької професійної дійсності, як «Meister» та «Oberingenieur». «Meister» у німецькій мові – це не тільки посада керівника виробництва або звання спортсмена, який досягнув видатних результатів, але й професійне звання робітника, фахівця, який досягнув високих показників у своїй професії, склав чотири відповідних екзамени (практичний екзамен, теоретичний екзамен, екзамен з економіки й організації виробництва й екзамен із педагогіки та методики навчання, який дозволяє йому здійснювати навчання учнів за своєю професією).

Останнім часом у Німеччині спостерігається тенденція в деяких професіях не вимагати для здійснення виробничої, підприємницької діяльності та для навчання учнів диплом майстра (Meisterbrief). Вимога обов'язкової наявності диплома майстра зберігається тільки для професій, пов'язаних із суттєвою виробничою небезпекою або ж із можливою небезпекою для людей власне результатів праці за цією професією (наприклад, це сажотруси (коминярі), зварювальники, деякі будівельні професії, професії, пов'язані зі здоров'ям людини (лаборанти, зубні техніки тощо)). Це відображає тенденцію в наданні багатьом працюючим права вільно здійснювати свою діяльність, коли якість виробів і послуг визначається тільки совістю працівника та попитом на ринку за умов конкуренції. І тільки для професій, які пов'язані із суттєвою небезпекою для самих працюючих, для їх клієнтів і споживачів, для інших людей, зберігається обов'язкова вимога скласти спеціальні іспити й одержувати диплом майстра, що відображає турботу законодавців про збереження життя та здоров'я людей. Для інших професій диплом майстра залишається символом професійного визнання працівника, який може створювати високоякісну продукцію чи надавати високоякісні послуги, уміє організувати підприємницьку діяльність та якісно навчати учнів. Диплом та звання майстра для таких працівників – це додаткова гарантія їхньої якісної праці.

Безперечно, для деяких виробів є спеціальна сертифікація та стандартизація, але вони, як правило, визначають тільки граничні вимоги до продукції. Наприклад, у двох виробників однакові вироби можуть повністю відповідати офіційним вимогам, але в одного будуть більш привабливими для споживача. У наш час у Німеччині зберігається звання «Майстер», а також торгово-промислові та ремісничі палати, що можна розглядати як основні елементи єдиної системи підготовки та визнання фахівців, контролю якості продукції та надання послуг. Хоча в німецькому суспільстві є й критичні висловлювання (зокрема й авторитетних фахівців) на адресу системи «майстер – торгово-промислова палата», в яких це явище розглядається як певне обмеження свободи підприємництва та свободи професійної діяльності, а також обговорюються деякі негативні організаційні особливості (бюрократизація), ця система схвалю-

ється багатьма людьми як один з ефективних і випробуваних часом засобів забезпечення якості продукції, надання послуг, підготовки й атестації фахівців.

Проблемою для перекладача може бути також передання правильного значення поняття «Oberingenieur» у німецькій дійсності: це посада керівника виробництва, яка може передаватися залежно від посадових функцій як «старший інженер», «провідний інженер» або «головний інженер». Особи зі статусом «Oberingenieur» у Німеччині можуть належати також до однієї тарифної групи (Besoldungsgruppe) разом із «Hochschuldozent», «Oberassistent» і «Professor». «Oberingenieur» у системі вищої освіти Німеччини може означати заступника (Stellvertreter) керівника кафедри (Lehrstuhlleiter).

Найменування «Oberingenieur» у Німеччині може бути також і видом заохочення, почесною відзнакою, почесним званням для інженерів, які мають видатні заслуги за своїм фахом і загальне визнання. Наприклад, «Положення про почесні відзнаки Інженерної палати Федеральної землі Саксонія-Ангальт» станом на 24 квітня 2015 р. передбачає почесне звання (Titel) «Oberingenieur» у переліку інших почесних відзнак (Ehrungen) [7; 8]. Наводимо цей перелік, щоб уявити можливий контекст поняття «Oberingenieur»:

- Ernennung zum Ehrenpräsident;
- Ernennung zum Ehrenmitglied;
- Oberingenieur;
- Grosse Ehrennadel;
- Ehrennadel;
- Ehrenurkunde;
- Eintragung in das Ehrenbuch.

У такому разі найменування особи «Oberingenieur» близьке до почесних звань, традиційних для України, наприклад, заслужений артист України, заслужений будівельник України, почесний залізничник тощо. Тому в контексті, де поряд зі словом «Oberingenieur» знаходиться слово «Titel», у перекладі можна передавати слово «Oberingenieur» зі словом «почесне звання». Наприклад:

«Der Titel Oberingenieur wird an Ingenieur-Persönlichkeiten verliehen, deren fachliche Verdienste herausragend und allgemein anerkannt sind».

«Почесне звання «Оберінженер» присвоюється особам, які є інженерами та мають видатні заслуги за фахом і загальне визнання» [6; 7].

Почесне професійне звання «Oberingenieur» було також поширене в Німецькій Демократичній Республіці як почесна відзнака за професійні досягнення. Наприклад:

«Am 27 August 1974 vollendete Oberingenieur Ferdinand Riemer nach einem arbeits- und erfolgreichen Berufsleben in der Energiewirtschaft sein 65. Lebensjahr <...> Während seiner Tätigkeit in verschiedenen Leiterfunktionen wurde Ferdinand Riemer für seine besonderen Leistungen mit hohen staatlichen Auszeichnungen geehrt. 1966 wurde ihm der Ehrentitel eines Oberingenieurs zuerkannt» [Energietechnik – Leipzig, Dezember 1974, Heft 12. S. 572].

У цьому фрагменті ми бачимо «Ehrentitel eines Oberingenieurs» (почесне звання оберінженера поряд із зазначенням високих державних нагород (hohen staatlichen Auszeichnungen)).

Ознайомлення із системою почесних професійних відзнак у Німеччині може також належати до курсу країнознавства та мати виховне значення для студентів, оскільки така особливість системи моральних і матеріальних заохочень свідчить про повагу до праці в Німеччині та про визнання заслуг працівників.

Для створення більш наочного уявлення про почесні звання «Meister» і «Oberingenieur» у Німеччині було б доцільно також знайомити студентів із зображеннями дипломів та інших документів (копіями), які надаються на присвоєння цих звань. При цьому слід звернути увагу на їхнє художнє оформлення. Важливе виховне значення може мати також ознайомлення з окремими біографіями працівників, які мають ці почесні звання, особливо якщо ці тексти опубліковані в спеціалізованих виданнях.

Висновки з проведеного дослідження.

У Німеччині є поняття «Meister» та «Oberingenieur», які можуть мати різні значення. В одних випадках ці значення збігаються зі значеннями подібних понять «майстер» і «старший інженер» у реаліях України або ж є близькими за значенням до таких понять. В інших випадках поняття «Meister» та «Oberingenieur» близькі до почесних звань, своєрідних заохочень (відзнак) за

високу професійну кваліфікацію та за професійні досягнення. Такі поняття, якщо це можна визначити за допомогою контексту, можуть перекладатись українською мовою з додаванням пояснюючих слів («почесне звання майстер», «почесне звання оберінженер») або інших слів, наприклад, «професійне звання», «титул» тощо.

Такі почесні звання можуть бути предметом подальших міждисциплінарних досліджень у різних аспектах. У деяких випадках подібні професійні звання можуть бути впроваджені в професійну дійсність інших країн і стати вже реалією цих країн. Почесні професійні звання можуть присвоюватися державними органами чи авторитетними громадськими організаціями та мати різні особливості присвоєння їх особам, які відзначились у професійній діяльності. Можливі зміни в реаліях інших країн, якщо вони пов'язані з упровадженням подібних професійних почесних звань, можуть бути предметом досліджень, а також можуть внести зміни в уявлення про професійні почесні звання в Німеччині з погляду представників культури української та російської мов. Це може бути предметом подальших різнобічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Табачник Д.В., Безгін І.Д., Бузайло В.Й. та ін. Нагороди України: історія, факти, документи. У 3 т.; НАН України, Ін-т історії України та ін. К.: Українознавство, 1996. Т. 2. 344 с.
2. Павловська Л.І. Передача у перекладі значень традиційних професійних посад і звань Німеччини. *Literatura, sociologia i kulturoznawstwo. Zbiór artykułów naukowych* (30.11.2017). Warszawa: 2017. Т. 4. С. 104–106.
3. Смыслов О.С. История советских наград. М.: Вече, 2007. 400 с.
4. Шепелев Л.Е. Титулы, мундиры, ордена в Российской империи. Л.: Наука, ЛО, 1991. 224 с.
5. Шепелев Л.Е. Титулы, мундиры и ордена в Российской империи. М.: Центрополиграф, 2005. 421 с.
6. Das Handwerk. Tatsachen über Deutschland. Frankfurt am Main: Societäts-Verlag, 1993. S. 273–276.
7. Ehrungsordnung der Ingenieurkammer Sachsen-Anhalt. Ingenieurkammer Sachsen-Anhalt, Stand: 24.04.2015. 4 s.
8. Meisterbrief. Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Meisterbrief> (дата звернення 26.11.2017 р.).

УДК 81'25

РОСІЯНІЗМИ В КІНОПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ

Полякова О.В., к. філол. н.,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національний авіаційний університет

У статті проаналізовано доцільність використання росіянізмів у кіноперекладі англійськомовних анімаційних фільмів українською як лінгвального засобу відтворення мовного портрета анімаційного персонажу в перекладі.

Ключові слова: кінопереклад, росіянізм, мовний портрет, цільова аудиторія, лінгвальні/екстралінгвальні способи перекладу.

В статье проанализирована целесообразность использования россизмов в кинопереводе англоязычных анимационных фильмов на украинский язык как лингвального средства воспроизведения языкового портрета анимационного персонажа при переводе.

Ключевые слова: киноперевод, россизм, языковой портрет, целевая аудитория, лингвальные и экстралингвальные способы перевода.

Polyakova O.V. RUSSICISMS IN THE TRANSLATION OF ENGLISH ANIMATED FILMS INTO UKRAINIAN

The article sets out to provide the linguistic analysis of the feasibility of the usage of russicisms in the translation of animated films from English into Ukrainian as means of reproduction of the linguistic portrait of animated character in translation.

Key words: film translation, russicism, linguistic portrait, target audience, lingual/extralingual methods of translation.

Постановка проблеми. Анімаційний фільм є невід'ємним атрибутом дитинства більшості дітей у сучасному світі. Анімаційний фільм виконує низку важливих функцій для всебічного розвитку дитини, зокрема розважальну, виховну й освітню функції. Нині українська мультиіндустрія через низку причин значно поступається американській за кількістю створених анімаційних фільмів і за якістю анімації, що спричиняє велику популярність американських анімаційних фільмів в українському кінопрокаті, а це ставить перед українськими науковцями та перекладачами нагальну проблему адекватного кіноперекладу американських анімаційних фільмів українською.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кіноперекладу є надзвичайно актуальною в усьому світі. Варто відзначити наукові здобутки у сфері різних видів кіноперекладу Р. Агост, В. Горшкової, С. Козлофф, Дж-М. Луйкен, Т. Лук'янової, Р. Матасова, Т. Малковича, С. Назмутдінової, Р. Пекуїн, З. Петтіт, Ю. Плетенецької, М. Снеткової, Ф. Чаума. Серед українських учених, які займаються питанням кіноперекладу анімаційних фільмів, відзначаємо роботи А. Кулікової й А. Мельник. Проте специфіка кіноперекладу анімаційних фільмів потребує подальшого наукового опрацювання, зокрема, питання доцільності використання росія-

нізмів як лінгвального засобу відтворення мовного портрета анімаційного персонажа в англо-українському кіноперекладі є недослідженим в українському перекладознавстві.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі впливу використання росіянізмів на адекватність кіноперекладу американських анімаційних фільмів українською. Досягнення мети статті передбачає проведення зіставного перекладацького аналізу реплік трьох анімаційних фільмів: "Flushed Away", 2006 р. / «Змивайся» (перекладач О. Негребецький); "Madagascar 3: Europe's Most Wanted", 2012 р. / «Мадагаскар 3: Їх шукають по всій Європі» (перекладач О. Негребецький); "Rise of the Guardians", 2013 р. / «Вартові легенд» (перекладач Ф. Сидорук) у кіноперекладі студій LeDoyenStudio та Pteroduction.

Виклад основного матеріалу дослідження. А. Хусид зазначає, що анімаційні фільми характеризуються інтертекстуальністю, актуальністю та гумористичним ефектом, що, з одного боку, зумовлює тісний зв'язок змісту анімаційного фільму з контекстом американської культури, а з іншого – дає широке поле для можливих інтерпретацій представникам інших культур [6, с. 8].

Цільовою аудиторією анімаційного фільму як художнього типу тексту є дитяча аудиторія, тому адекватний переклад такого фільму має задовольняти насамперед прагматичне

завдання перекладу, тобто він має бути прагматично адаптованим для цільової аудиторії, оскільки настановлення на читача є одним із найважливіших загальнотекстових критеріїв, а створюючи будь-який текст, його автор свідомо чи підсвідомо орієнтується на конкретну групу читачів.

А. Кулікова й Т. Тичинська наголошують, що особливого значення набуває якісний професійний переклад анімаційного фільму, адже такий фільм має неабиякий вплив на психоемоційний стан маленьких глядачів, формує їхні особистісні якості й смаки, сприяє розвитку світогляду й культури [4, с. 50].

О. Крисало вважає, що переклад літератури для дітей має свою специфіку, зумовлену передусім специфікою власне дитячої літератури: вона має враховувати вікові особливості читача. Саме тому «перекладач літератури для дітей повинен не тільки досконало володіти мовою оригіналу та перекладу, але й бути здатним дивитися на текст очима дитини. Також він має бути гарним психологом і знавцем дитячої душі. Потрібно вміти знайти, а можливо, й вигадати засоби передачі ідей і образів» [3, с. 57]. Як бачимо, переклад дитячої літератури, а отже, і переклад анімаційного фільму є відповідальним завданням, оскільки анімаційний фільм, як і дитяча література, є освітнім, соціологічним та ідеологічним інструментом виховання дитини.

Проаналізувавши кінопереклад трьох американських анімаційних фільмів українською («Мадагаскар 3: Їх шукають по всій Європі», «Змивайся», «Вартові легенд»), ми дійшли висновку, що в українському кіноперекладі частотність використання росіянізмів із метою відтворення мовного портрета анімаційного персонажа є досить високою.

Нам імпонує думка О. Комовської, яка вважає, що «мовний портрет персонажа – це сукупність мовних засобів, які характеризують не лише мовлення (мовленнєву партію) окремого персонажа, але й представляють його оточення, «проявляють» його соціальний статус, відтворюють колорит епохи, до якої належить герой; це сукупність мовних форм і зворотів, стилістичних прийомів, образотворчо-виражальних засобів, які відбивають ідіолект самого письменника» [2, с. 58].

Мовний портрет персонажа анімаційного фільму в кіноперекладі може бути відтворений за допомогою лінгвальних та екстралінгвальних способів. До лінгвальних способів відтворення мовного портрета анімаційного персонажа відносимо росіянізми.

На нашу думку, використання росіянізмів у кіноперекладі анімаційних фільмів є спірним, адже, з одного боку, використання росіянізмів сприяє створенню гумористичного ефекту, що є важливим чинником для реалізації розважальної функції анімаційного фільму. Проте з іншого боку, ураховуючи прецедентність анімаційного фільму, росіянізми ставлять під сумнів освітню функцію анімаційного фільму. Щоб підтвердити чи спростувати це твердження, розглянемо англо-український ліпсінк-переклад реплік анімаційних фільмів із використанням росіянізмів.

До прикладів лінгвального способу відтворення мовного портрета анімаційного персонажа відносимо ліпсінк-переклад реплік головного вартового легенд з анімаційного фільму «Вартові легенд» [10; 11]. Головний вартовий легенд – це старий, кремезний чоловік, візуально схожий на діда Мороза, він мудрий, є еталоном для багатьох, до нього всі прислухаються, він приймає важливі рішення. В оригінальному відеоряді він розмовляє англійською з незначними говірковими особливостями, що характеризуються відсутністю аспірації. Така вимова певною мірою нагадує вимову українця, коли він розмовляє англійською, тобто є українським акцентом англійської мови.

Щоб відтворити в кіноперекладі мовний портрет головного вартового легенд, зокрема його діалект, перекладач використав прийом компенсації, широко вживаючи росіянізми, що, на нашу думку, є неприпустимим, адже росіянізми спотворили мовний портрет анімаційного персонажа, оскільки створили образ неосвіченості головного вартового, що не збігається з оригінальним відео- й аудіорядом.

Так, у репліці “*The children are in danger*” [10] / «*Детишки у небезпеці*» [11] вхідне слово *children* компенсоване за допомогою росіянізму *детишки*, що вважаємо неадекватним, адже є багато українських словникових відповідників, як загальноновживаних, наприклад, *дити*, так і стилістично забарвлених, наприклад, *дитвора*, *дитлашня*, *малеча*.

В іншій репліці “*Cive me a break*” [10] / «*Я тя умоляю*» [11] перекладач застосував прийом компенсації, використавши застарілу форму займенника *ти* в родовому відмінку (*тя*) і росіянізм *умолять* замість українського слова *благати* й українського відповідника без росіянізму (на кшталт *перестань*).

У ліпсінк-перекладі репліки “*Jack, look out*” [10] / «*Джек, акуратней*» [11] перекладач не виправдано використав прийом

компенсації, уживши в ліпсінк-перекладі росіянізм *акуратней*, що в українській мові звучить як *акуратніше*.

У репліці “*Very nice*” [10] / «*От маладец*» [11] в ліпсінк-перекладі також використано прийом компенсації, оскільки перекладач використав росіянізм *маладец* замість українського еквівалента *молодець*.

Наступна репліка “*He’s gone*” [10] / «*Он ушел*» [11], на нашу думку, також неадекватно перекладена за допомогою росіянізмів, оскільки використання росіянізмів не сприяло досягненню повного фонетичного синхронізму в кіноперекладі, а також порушило норми української мови. Можливими варіантами кіноперекладу англійської репліки є як дослівний переклад «*Він пішов*», так і стилістично забарвлені варіанти («*Він почухрав/почвалав*»).

Кінопереклад іншої репліки головного вартового легенд (“*Be careful, Jack*” [10] / «*Будь осторожен, Джек*» [11]) також є яскравим прикладом використання росіянізму *осторожен* замість українського відповідника *обережний*.

Таким чином, велика кількість росіянізмів у кіноперекладі реплік головного вартового легенд призвела до спотворення його мовного портрета, адже росіянізми створили образ його неосвіченості, у той час як насправді він є дуже мудрим. Також використання росіянізмів спричинило порушення освітньої функції анімаційного фільму в цілому, адже діти через вікові особливості сприймають усе буквально, і використання росіянізмів у кіноперекладі формує в дітей хибну думку про те, що в розмовному мовленні прийнято вживати росіянізми, що це є загальноживані слова української мови, які прийнято використовувати в повсякденному спілкуванні.

До прикладів лінгвального способу відтворення мовного портрета персонажа відносимо також ліпсінк-переклад реплік циркового тигра з «*Мадагаскару 3: Їх шукають по всій Європі*» [8; 9], оскільки тигр є іноземцем, а саме російським тигром, про що сам каже в репліці “*Look at me... Russian cat <...> diss a knife at anybody*” / «*Я масковський кот, я завжди злий*». Це підтверджується також його російським акцентом в оригінальному аудіоряді. Щоб відтворити мовний портрет циркового тигра в кіноперекладі, а саме його іншомовний акцент, перекладач використав трансформацію компенсації, широко застосовуючи росіянізми в кіноперекладі англійських реплік українською.

Наприклад, у репліці “*What is sharply dressed little birdy talking about?*” [8] / «*Що ця модно вдягнена птічка каже мені?*» [9] англійський іменник *birdy*, що має словниковий відповідник *пташка*, відтворено за допомогою росіянізму *птічка*, що вважаємо неадекватним, адже можна було підібрати українські стилістично забарвлені еквіваленти на кшталт *пташечка*, *пташина*.

В іншій репліці тигра “*Where are you coming from?*” [8] / «*Звідки це ви нарісавались?*» [9] дієслово *to come from*, яке має словникове значення *прибули*, *приїхали*, перекладене російським жаргонізмом *нарісавались*.

У наступній репліці тигра “*Bah, I do not trust this lion*” [8] / «*Я не доверяю цьому леву*» [9] використано росіянізм *доверяю* для перекладу англійського дієслова *trust*.

У ліпсінк-перекладі репліки “*Which one of you is leader?*” [8] / «*Хто із вас здесь лідер?*» [9] перекладач використав трансформацію додавання росіянізму *здесь*, щоб передати іншомовний акцент російського тигра, що вважаємо неприйнятним. Можливими варіантами кіноперекладу англійської репліки вважаємо «*Хто з вас керманіч / бос/ головний / ватажок?*».

Із наведених вище прикладів можна побачити, що в англійських репліках іншомовний акцент тигра відтворений не за допомогою вербальних засобів, наприклад, жаргонізмів, сленгізмів і т. п., а за допомогою невербальних засобів, тобто завдяки фонетичним особливостям вимови актора озвучування, що, на нашу думку, варто було зробити і в українському аудіоряді акторові дубляжу. Проте в українському кіноперекладі перекладач широко використав вербальні засоби для передачі іншомовного акценту анімаційного персонажа, а саме росіянізми, що ми вважаємо неадекватним у цілому, адже росіянізми сприяли створенню гумористичного ефекту, проте порушили освітню функцію анімаційного фільму й спотворили мовний портрет анімаційного персонажа.

Яскравим прикладом спотворення мовного портрета анімаційного персонажа за допомогою росіянізмів є миша з анімаційного фільму «*Змивайся*» в кіноперекладі О. Негребецького [12; 13].

О. Борисова зазначає: «Художній образ розкривається за умови його розгляду в єдності екстралінгвальної природи та власне лінгвального складника» [1, с. 6]. На екрані миша зображена в брудному, пом’ятому одязі, вона незачесана, із необрізаними нігтями.

Можливо, саме візуальний образ миші змусив перекладача вдатися до практично стовідсоткового використання прийому компенсації в доборі ліпсінк-відповідників миші задля створення певного гумористичного ефекту.

Так, у кіноперекладі репліки “*Heu*” [12] / «*Здрасте*» [13] використано росіянізм «Здрасте», що вважаємо неприйнятним, оскільки такий ліпсінк-переклад спотворює мовний портрет персонажа та є неприпустимим з огляду на цільову аудиторію. Адекватним кіноперекладом репліки вважаємо переклад за допомогою транскодування вхідної репліки, тобто необхідно було перекласти її українським просторіччям «*гей*».

В іншій репліці “*Have you got a TV?*” [12] / «*Телевізор є?*» [13] О. Негребецький не виправдано компенсував емоційно нейтральне слово *TV* росіянізмом *телевізор*.

Миша є другорядним персонажем анімаційного фільму, у неї небагато реплік, росіянізми в репліках миші сприяють створенню гумористичного ефекту, але використання росіянізмів у кіноперекладі реплік миші призводить не лише до певного спотворення мовного портрета анімаційного персонажа, але й до порушення освітньої та виховної функцій анімаційного фільму, адже діти, переглядаючи анімаційний фільм, запам'ятовують росіянізми і їм уживають їх у повсякденному спілкуванні, що, на нашу думку, неприпустимо.

Висновки з проведеного дослідження. Із наведеного вище можна зробити висновки, що використання росіянізмів як лінгвального засобу відтворення мовного портрета анімаційного персонажа в кіноперекладі англomовних анімаційних фільмів, на нашу думку, є неприйнятним, оскільки анімаційний фільм є освітнім, соціологічним та ідеологічним інструментом виховання дитини, у той час як використання росіянізмів призводить не лише до певного спотворення мовного портрета анімаційного персонажа, але й до порушення освітньої та виховної функцій анімаційного фільму. Оскільки діти внаслідок вікових особливостей усе сприймають буквально, то використання росіянізмів у кіноперекладі формує в дітей хибну думку про те, що росіянізми – це загальноживані слова української мови, які прийнято вживати

в повсякденному спілкуванні. Відтворення іншомовного акценту анімаційного персонажа в кіноперекладі вважаємо доцільним не за допомогою лінгвальних засобів, наприклад, росіянізмів, а за допомогою екстралінгвальних засобів, наприклад, специфічної вимови акторів дубляжу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисова Е. Художественный образ в английской литературе XX века: типология – лингвопозитика – перевод: автореф. дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.04, 10.02.20. Самара, 2010. 50 с.
2. Комовская Е. Речевой портрет как средство характеристики эпохи и как одна из составляющих идиостиля писателя (на примере повести «Очарованный странник» Н.С. Лескова). Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2008. № 2 (2). С. 58–60.
3. Крисало О. Лінгвокультурні особливості перекладу збірки англomовного дитячого фольклору «Nurseryrhymes» російською й українською мовами. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 2013. №14 (273). Ч. III. С. 57–63.
4. Кулікова А., Тичинська Т. Прийоми перекладу власних назв при дублюванні мультфільмів. Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. 2011. № 16 (227). Ч. I. С. 50–55.
5. Сітцева М. Психологічні особливості мультфільмів для дітей. Вісник Інституту розвитку дитини: зб. наук. праць. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2012. Вип. 23. С. 155–158.
6. Хусид А. Особенности декодирования разными социальными группами смыслов, транслируемых средствами массовой коммуникации (на материале мультсериалов): автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.05. М., 2011. 19 с.
7. Hassan A. Cartoon Network and its Impact on Behavior of School Going Children: A Case Study of Bahawalpur. International Journal of Management, Economics and Social Sciences. 2013. Vol. 2 (1). P. 6–11.
8. «Madagascar 3: Europe's Most Wanted». DreamWorks Animation, the USA, 2012.
9. «Мадагаскар 3: Їх шукають по всій Європі». Переклад професійний, дубльований студією LeDoyenStudio, версія у форматі DVD video, що є в торгівельному обігу.
10. «Rise of the Guardians». DreamWorks Animation, the USA, 2013.
11. «Вартові легенд». Переклад професійний, дубльований студією LeDoyenStudio, версія у форматі DVD video, що є в торгівельному обігу.
12. «Flushed Away». DreamWorks Animation, the USA, 2006.
13. «Змивайся». Переклад професійний, дубльований студією Pteroduction, версія у форматі DVD video, що є в торгівельному обігу.

УДК 81.25

РОЛЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

**Сереброва Л.М., старший викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**

Розглядається роль німецької мови в популяризації творчості Т.Г. Шевченка. Період дослідження – друга половина ХІХ століття – початок ХХ століття. Підкреслюється велике значення німецької мови для створення уявлення про Т.Г. Шевченка серед європейських народів. Аналізуються окремі дослідження, пов'язані з оцінкою творів поета, а також переклади цих творів німецькою мовою. Уже в зазначений період спостерігається значне проникнення творів Шевченка у формі перекладів в європейську культуру.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, література, німецька мова, переклад, Т.Г. Шевченко.

Рассматривается роль немецкого языка в популяризации творчества Т.Г. Шевченко. Период исследования – вторая половина ХІХ века – начало ХХ века. Подчеркивается большое значение немецкого языка для создания представления о Т.Г. Шевченко среди европейских народов. Анализируются отдельные исследования, связанные с оценкой произведений поэта, а также переводы этих произведений на немецкий язык. Уже в указанный период наблюдается значительное проникновение произведений Шевченко в форму переводов в европейскую культуру.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, литература, немецкий язык, перевод, Т.Г. Шевченко.

Serebrova L.M. THE ROLE OF GERMAN LANGUAGE FOR POPULARIZATION OF T.G. SHEVCHENKO'S WORKS (THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The role of German language for popularization of T.G. Shevchenko's works is considered. The period of investigation – the second half of the XIX – the beginning of the XX century. The great importance of German language for popularization in Europe is stressed. Some studies which are connected with evaluation of poet's works and of translation of his works are analyzed. The opinion of various researches is presented. The connection of the study with the modern life is shown. In the investigated period the considerable spreading of T.G. Shevchenko's works in Europe is observed. The prominent persons stressed the high value of poet's works. In conclusion the author stresses the role of translation for the development of intercultural communication. Attempts to create new forms of translation are observed during this period.

Key words: intercultural communication, literature, German language, translation, T.G. Shevchenko.

Постановка проблеми. Видатний український поет, прозаїк, художник, громадський діяч Тарас Григорович Шевченко як особистість викликає значний інтерес в Україні та за її межами. Усесвітня слава Т.Г. Шевченка пов'язана з тематикою його творчості, для якої є характерними різноманітні теми, близькі не тільки для представників народу України, але й для представників багатьох народів світу. Т.Г. Шевченко як особистість, його життя й творчість є видатним явищем для українського та російського народів, а також для інших народів світу [3; 6; 8]. Багато діячів української та російської культури – сучасників Т.Г. Шевченка – у своїх творах, у своїх спогадах так чи інакше згадували ім'я Великого Кобзаря, давали високу оцінку його творчості. Навіть спроби деяких сучасників Т.Г. Шевченка знайти в його житті та творчості дискусійні моменти не могли негативно вплинути на його ім'я, на його образ, на інтерес до його творчості. І сьогодні будь-які спроби «негативно», «об'єктивно» тощо показати суперечливі

сторінки життя та діяльності Т.Г. Шевченка [2; 4] не зменшують авторитет Великого Кобзаря, повагу до нього кожної освіченої, культурної, інтелігентної людини. Будь-які публікації про Т.Г. Шевченка, навіть створені у формі «пошуку сенсації», «негативу» або для досягнення певних політичних цілей, є для кожної порядної людини, яка знайшла час для ознайомлення із цими текстами, тільки імпульсом для більш глибокого розуміння Т.Г. Шевченка як людини та творця, як особистості, яка жила та працювала в суперечливий час, для пізнання особливостей епохи Шевченка. Безперечно, кожна людина має право обирати своїх улюблених діячів, критикувати чи ігнорувати інші історичні постаті, але повага до минулого, прагнення до об'єктивної оцінки особистостей та історичних явищ – це ознака сучасної культурної людини. Якщо відкинути спроби використання імені й образу Т.Г. Шевченка для досягнення політичних цілей і спроби використати його ім'я для створення «сенсації», яка може привернути увагу багатьох

людей і до автора текстів (про Т.Г. Шевченка), і до засобу масової інформації, який такі тексти публікує, то зниження поваги до Т.Г. Шевченка може бути пов'язане із занадто великим «обоженням» Великого Кобзаря, зі спробами зробити з нього чергового «ідола», нав'язливими методами популяризації його життя та творчості. Але це, безперечно, не вина Т.Г. Шевченка, а, можливо, несвідомість, невміння окремих людей популяризувати ім'я й ідеї видатного діяча, коли замість об'єктивного висвітлення фактів, розуміння всіх протиріч життя та творчості видатної людини намагаються або піднести її до небес, або ж, навпаки, скинути в прірву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення спадщини Т.Г. Шевченка – проблема невичерпна та багатобічна. І тому шевченкознавство як міждисциплінарна галузь наукового знання відзначається різними напрямками досліджень (біографічний, бібліографічний, літературознавчий, текстологічний, мовознавчий, лексикографічний, мистецтвознавчий, естетичний, психологічний, педагогічний, релігійно-етичний, філософський, суспільно-політичний тощо) [1, с. 3823–3826].

У сучасну інформаційну епоху, коли стає доступним великий обсяг інформації, нас іще очікують великі дослідження багатьох аспектів нашого минулого, де потрібними будуть об'єктивні обґрунтовані оцінки та повага до людей, які жили та діяли в складний, суперечливий час, мали свою систему поглядів на світ і на життєві цінності. І постать Т.Г. Шевченка як людини минулого, яка зі своїми творами належить до діячів, що викликають широкий інтерес у різні часи та в різних країнах, допомагає людям сьогодення й допоможе людям майбутнього зрозуміти призначення життя людини, зрозуміти людей різних культур і поглядів. Тому будь-який аспект шевченкознавства є актуальним для об'єктивних гуманістичних досліджень.

Постановка завдання. У статті ми розглянемо деякі аспекти творчості Т.Г. Шевченка, пов'язані з перекладами його творів німецькою мовою в другій половині XIX століття – на початку XX століття. Переклад творів будь-якого митця іноземною мовою є своєрідною міжнародною оцінкою його творчості. З одного боку, вибір перекладачем або замовником перекладу конкретного твору вже свідчить про підвищений інтерес до нього з боку представ-

ників інших мов і культур. З іншого боку, твір, який уже перекладений іншою мовою, зумовлює інтерес і оцінку широкого кола читачів – представників іншої мови, іншої країни. У періодиці, у наукових працях розглядається й оцінюється твір уже з погляду представників іншої мови та культури. Оцінюється також майстерність перекладача. Багато людей знайомиться з особистістю автора, його поглядами та творчими особливостями. Твори Т.Г. Шевченка широко відомі у світі. У багатьох країнах є авторитетна література, де високо оцінюються твори Великого Кобзаря [6; 8].

Сьогодні твори Т.Г. Шевченка перекладені більше ніж сотнею мов світу. Серед них англійська, німецька, італійська, іспанська, фінська, норвезька, турецька, вірменська, китайська, японська, російська, білоруська, казахська, киргизька, молдавська, шведська й інші мови.

«На шляху, який пройшла поезія Шевченка до багатьох європейських народів, велику роль відіграла німецька мова й передова німецька література. Жодною іншою іноземною мовою твори Шевченка не перекладалися стільки разів, як німецькою, у жодній літературі не з'явилося стільки статей і досліджень про поета, як у німецькій» [8, с. 10]. Іноземні дослідники та перекладачі творів Т.Г. Шевченка неодноразово підкреслювали, що «Шевченко привертав увагу передових кіл зарубіжної громадськості своєю поезією – наскрізь оригінальною, неповторною, глибоко народною, здатною збагатити будь-яку літературу» [8, с. 15–16].

На прикладі проникнення творчості Т.Г. Шевченка, знань про нього в німецькомовну культуру можна спостерігати проникнення явищ культури одного народу в культуру іншого народу. Це те, що сьогодні дуже поширене під назвою «міжкультурна комунікація». Сучасні засоби інформації надають ще більше можливостей для проникнення елементів однієї культури в іншу культуру. Усе це пов'язано із широким колом питань, як, яким шляхом проникають елементи однієї культури в іншу, які твори обирають для перекладу, як оцінюють перекладені твори за формою й змістом, яку оцінку одержують переклади творів із боку громадськості та з боку фахівців.

Розглядаючи роль німецької мови в популяризації творів серед європейських народів, слід урахувувати такі аспекти, які характеризують точку зору іншої культури щодо

творчості Т.Г. Шевченка. Це – місце української літератури того часу в європейській і світовій літературах, місце Т.Г. Шевченка в українській літературі того часу, місце Т.Г. Шевченка в європейській літературі та місце Т.Г. Шевченка у світовій літературі. Ці питання належать до широкого кола питань шевченкознавства, вони мають різні відповіді, опрацьовані з різних аспектів, мають різний обсяг досліджень. У цілому можна назвати багато досліджень і перекладів творів Шевченка. Це свідчить про значний інтерес до творчості Великого Кобзаря в багатьох країнах світу. У статті ми розглянемо тільки окремі аспекти проникнення творчості Т.Г. Шевченка в європейську культуру за допомогою німецької мови. При цьому ми спираємось на монографію Я. Погребенник «Шевченко німецькою мовою» [8] як на фундаментальний твір, де розглянуті різні етапи проникнення творів Шевченка в європейську культуру. Автор розглядає різноманітні аспекти засвоєння творів Шевченка в країнах із німецькою мовою. «Чим пояснити, що в Австрії та Німеччині досить рано зацікавилися творчістю Шевченка? Інтерес до Шевченка в цих країнах пояснюється насамперед тим, що творчість поета наскрізь народна, глибоко національна, пройнята волелюбними мотивами, палкою любов'ю до поневолених і пригноблених, високохудожня, здатна збагатити духовний світ, культурну скарбницю інших народів» [8, с. 10–11]. Зазначаються перші згадування про Т.Г. Шевченка в німецькомовній пресі та спроби перекладів окремих його творів, що мало місце ще в 40-х роках XIX століття. Але це проникнення ще фрагментарне, відомості про Т.Г. Шевченка часткові. Усе це з'являлося в окремих газетах і журналах того часу, які іноді маловідомі та малодоступні. Переклади окремих творів Шевченка в той час (приблизно 1840–1860 роки) ще мають тенденцію до дослівного перекладу, іноді це переказ. Ще не напрацьовані засоби для передачі стилістичних особливостей шевченківської поезії, багатобарвної мовної гами, реалій української дійсності, які не були типовими чи взагалі не були відомі в німецькомовних країнах. Але ці реалії в шевченківській поезії часто утворюють не тільки загальне тло та національний колорит, але й несуть певне смислове навантаження. При цьому окремі слова (крім передачі відповідних значень) можуть передавати ще

й стилістичні відтінки, наприклад, емоційність, ліризм, пафос, іронію, гротеск, сарказм тощо, що не завжди могли зрозуміти перекладачі та передати німецькою мовою зі збереженням усіх інших особливостей твору. Тому найкращими перекладами творів Т.Г. Шевченка на німецьку мову вважаються переклади І. Франка. Жодному з перекладачів Шевченка не вдалося так передати звукові особливості мови Шевченка, як Франкові, переклади якого є справжнім зразком передачі іншою мовою стилістичних особливостей поезії Шевченка [5, с. 286–301]. Іван Франко досконало володів і українською, і німецькою мовами (публікував твори цими мовами), був талановитим прозаїком і поетом. Він глибоко вивчав творчість Т.Г. Шевченка, у цілому присвятив Шевченкові близько 60 праць, які друкувалися українською, польською, німецькою, російською й англійською мовами. І. Франко підкреслював історичні та літературні заслуги Шевченка, «рішуче поборював безкритичний, культовий підхід до спадщини поета й указував на об'єктивні завдання й проблеми її наукового вивчення» [1, с. 3825]. У Галичині й на Буковині, які до 1918 року входили до складу Австро-Угорщини, жило багато прогресивних австрійських і німецьких письменників, які мали безпосередні контакти з українською літературою, сприяли її популяризації німецькою мовою. У процесі перекладання й дослідження творів Т.Г. Шевченка німецькою мовою брали активну участь і українські письменники, зокрема ті, що проживали на західноукраїнських землях [8, с. 288]. У 70–80-ті роки XIX століття зростає зацікавленість творчістю Шевченка в Німеччині. У різних німецьких періодичних виданнях з'явилися переклади творів поета, статті та дослідження про нього (Г. Обріст, В. Умляуф, К. Француз). К. Француз уперше в німецькому літературознавстві дав загальний опис української літератури – від її початків до кінця 70-х років XIX століття. У центрі уваги дослідження – Т.Г. Шевченко. К. Француз вважав творчість Шевченка не тільки найвидатнішим досягненням української літератури, а й визначним оригінальним явищем світової культури [8, с. 105]. Зокрема, К. Француз дає високу оцінку поемам Т.Г. Шевченка «Кавказ», «Єретик», «Сон», «Утоплена» [8, с. 105]. Наприкінці XIX століття в Німеччині й Австро-Угорщині творчість Т.Г. Шев-

ченка відома не тільки як випадкове, фрагментарне проникнення творів у періодичні видання й не тільки як вузький інтерес до митця з боку знавців і прихильників української мови та культури чи навіть мов і культур слов'янства. Т.Г. Шевченко стає відомим і представником німецької мови, його творчість привертає увагу людей, які цікавляться світовою культурою, шукають високі зразки літератури та мистецтва. На кінець 90-х років XIX століття твори Т.Г. Шевченка вже входять у деякі наукові, історико-літературні видання [8, с. 288].

Значною подією для поширення Шевченкового слова німецькою мовою було видання збірки поезій Великого Кобзаря в перекладі Юлії Вірґінії. Вірґінія не володіла українською мовою й користувалася прозовим підрядковим перекладом, зробленим Артуром Зелібом [8, с. 151]. На той час не був теоретично осмислений досвід перекладання творів Т.Г. Шевченка. Наявні переклади були недосконалі й малодоступні. Юлія Вірґінія розробляє метод перекладу, який полягає в художньому відтворенні оригіналу зі збереженням його ідейного змісту та поетичної форми. Я. Погребенник наводить типовий зразок перекладу рядків Шевченка, який здійснила Юлія Вірґінія:

*«На чужині не ті люде,
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити».*

*«Fremde Lande – fremde Leute –
Fremd bist ihrem Herzen!
Keiner wird dein Freuen teilen,
Keiner deine Schmerzen»* [8, с. 153].

Я. Погребенник зазначає, що тут відсутня повна відповідність слів («чужий край – чужі люди»; «Ти чужий їхньому серцю»; «Ніхто не поділить з тобою ні радощів, ні горя»), але безрадісна картина життя на чужині передана адекватно [8, с. 153]. Я. Погребенник також підкреслює велику кількість відгуків, які з'явилися після виходу збірки перекладів Юлії Вірґінії в німецькій, австрійській, швейцарській, а також в українській пресі. За приблизними підрахунками, таких відгуків більше 30. Вони друкувались у періодичних виданнях у Берліні, Франкфурті-на-Майні, Лейпцигу, Кельні, Відні, а також в українських виданнях Києва, Львова, Чернівців. Свої думки про твори Шевченка в німецьких перекладах висловили письменники, критики, літературознавці, жур-

налісти. Більшість із них уперше ознайомилися з творами Шевченка. Слід зазначити, що «критики одностайно визнали Шевченка геніальним поетом, полум'яним борцем проти соціального й національного поневолення, поетом-гуманістом, співцем дружби й братерства народів» [8, с. 163]. Збірка перекладів Ю. Вірґінії має ілюстрації на основі малюнків і картин Т.Г. Шевченка, що зробило її більш виразною, сприяло збільшенню читацького інтересу, показало різнобічну обдарованість поета. Збірка поезій Т.Г. Шевченка в перекладі Ю. Вірґінії німецькою мовою – це така подія в поширенні творчості Т. Шевченка у світі, що, незважаючи на велику кількість публікацій про неї й на час видання, і сьогодні, вона може стати предметом додаткових різнобічних досліджень.

Висновки з проведеного дослідження. У статті ми розглянули деякі основні аспекти поширення творчості Шевченка німецькою мовою, починаючи із 40-х років XIX століття й закінчуючи початком XX століття. Це був такий період часу, коли поліграфічні можливості порівняно із сучасністю були обмежені, і хоча якість книги за формою могла бути дуже високою (і сьогодні збереглося багато високоякісних у поліграфічному аспекті видань того часу), кількість примірників була відносно невеликою, а вартість книги – високою, а тому й не завжди доступною пересічному читачеві. Але відносно невелика кількість книг, які видавалися, часто перетворювала видання книги на значну подію, особливо серед освічених людей із високою культурою, тому значення книги, яка видавалася в той час (друга половина XIX століття – початок XX століття), було вищим, ніж сьогодні, коли поліграфічні можливості дозволяють видавати значно більшу кількість найменувань книг, коли поряд із книгою, газетою, журналом у паперовому вигляді існують радіо, телебачення, Інтернет, інші електронні засоби комунікації. Зазначені у статті факти дозволяють говорити про велике значення творчості Т.Г. Шевченка, про його високу професійну та громадську оцінку як митця, про вплив його особистості та вплив його творів на європейську й світову культуру. У цьому значну роль у другій половині XIX століття – на початку XX століття відіграла німецька мова, яка завдяки своєму географічному поширенню та культурному значенню була одним із основних посередників між східною та західною європейськими культурами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антохій М. Шевченкознавство. Енциклопедія українознавства. Наук. т-во ім. Шевченка у Львові та ін. Львів, 2000. Том 10. С. 3823–3835.
2. Бузина О. Вурдалак Тарас Шевченко. Київ: Арий, 2009. 283 с.
3. Гавришків І. Шевченко в країнах німецької мови. Всесвіт. 1963. № 3. С. 10–12.
4. Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 60 с.
5. Мартинов В. Шевченко в перекладах Франка на німецьку мову. П'ята наукова шевченківська конференція: збірник праць. Київ: вид-во АН УРСР, 1957. С. 288–301.
6. Одарченко П. Світова слава Шевченка (Т.Г. Шевченко в світлі світової критики). Чікаго, Ілл.: Український публіцистично-науковий інститут, 1964. 56 с.
7. Пахаренко В. Шевченко як геній: природа, своєрідність і стратегії інтерпретації геніального поета. Черкаси: Брама-Україна, 2013. 838 с.
8. Погребенник Я. Шевченко німецькою мовою. Київ: Вид-во «Наукова думка», 1973. 300 с.
9. Schewtschenko T. Ausgewählte Gedichte. Aus dem Ukrainischen von Julia Virginia. Leipzig: Im Xenie-Verlag, 1911. 108 S.
10. Jarytschenwskyj S. Ein Dichter der Liebe und des Protestes. Sereth, 1914. 16 S.

УДК 81.255.4

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ПОЛІТКОРЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ

Совпенко М.О., студентка V курсу факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Федоренко С.В., д. пед. н., професор
кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті проаналізована проблематика перекладу сучасної політкоректної лексики в англомовних ЗМІ. Наводяться результати аналізу перекладацьких трансформацій з урахуванням конотативного аспекту лексичних одиниць.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, політкоректні одиниці, калькування, додавання.

В статье проанализирована проблематика перевода современной политкорректной лексики в англоязычных СМИ. Предлагаются результаты анализа переводческих трансформаций с учётом коннотативного аспекта лексических единиц.

Ключевые слова: перевод, переводческие трансформации, политкорректные единицы, калькирование, добавление.

Sovpenko M.O., Fedorenko S.V. PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF MODERN POLITICALLY CORRECT LEXIS

The problems of the translation of modern politically correct lexis in English mass media is under analysis. The article presents the results of translation transformations analysis with regard to connotative aspect of politically correct units.

Key words: translation, translation transformations, politically correct units, loan translation and addition.

Постановка проблеми. Англійській політкоректній лексиці властива досить багатогранна проблематика, зокрема її переклад іншими мовами. З одного боку, особливості перекладу визначають лінгвокультурні традиції країни, мовою якої здійснюється переклад. З іншого боку, чимале значення відіграють процеси глобалізації та євроінтеграції. Так, у вітчизняних ЗМІ ми бачимо численну кількість спроб адаптувати англомовні політкоректні терміни, перспективи вжитку яких залишаються сумнівними. Проте ставлення до політкоректної лексики в українській мові поступово змінюється, і це, безумовно, впливає на перекладацькі тенденції. Якщо раніше українські дослідники політкоректних термінів заглиблювалися лише в переклад одиниць на позначення расової та національної приналежності, фізичних і психічних якостей людини, а також неprestижних професій, то наразі з'являється зацікавленість соціальною політкоректністю й термінами з іронічною конотацією. Варто зауважити, що на категорію політкоректності значною мірою впливає наш менталітет, українські культурні цінності та моральні принципи. Саме через ці фак-

тори спостерігається часткова неадекватність перекладу, що викликана неприродним звучанням термінів: вони здаються глузливими та неприйнятними для формального стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що перекладу англійської політкоректної лексики присвячено значну кількість публікацій таких учених, як Т. Кияк, О. Каптюрова, О. Завадська, В. Великорода й ін. Теоретичною основою нашого дослідження є наукові доробки сучасних мовознавців і перекладознавців: М. Баумана, С. Тер-Мінасової, З. Трофімової, Я. Бондарук, Т. Лоусона, Д. Геррода, М. Комлева, Ф. Беквіта.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення прийомів перекладу політкоректних термінів та їхнє обґрунтування з лінгвопрагматичного погляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах граматичних і семантико-синтаксичних трансформацій виокремлюють дослівний переклад, транспозицію, зміну порядку слів і додавання.

Під дослівним перекладом розуміють відтворення конструкції оригіналу без будь-

яких змін і без суттєвої зміни порядку слів у реченні. Дослівний переклад при правильній передачі змісту тексту, що перекладається, максимально близько відтворює синтаксичні конструкції та лексичний склад оригіналу. Якщо синтаксична структура словосполучення, яке перекладається, має смисл і в перекладі виражена аналогічними засобами, дослівний переклад може розглядатися як остаточний варіант перекладу.

У процесі дослідження виявлено, що вищезазначена трансформація застосовується у випадках перекладу:

1) однокомпонентних, двокомпонентних і багатокомпонентних гендерно нейтральних одиниць політкоректної лексики, що позначають професії (*farrier, craftsman, doorkeeper, fisher, statesman, domestic assistant, member of Congress, member of the clergy*);

2) однокомпонентних, двокомпонентних і багатокомпонентних одиниць, що позначають соціальні та побутові явища (*imperfections, device, depression, recession, humankind, air support, displaced homeowner, learning process, limited air strike, hostile work environment*);

3) однокомпонентних і багатокомпонентних одиниць, що позначають фізичні та психічні якості (*inappropriate, unseeing, mute, mentally ill, people with special needs, person with different sexual orientation*);

4) однокомпонентних одиниць, що позначають вік (*elderly*);

5) однокомпонентних одиниць, що нівелюють статусну приналежність (*Ms*).

З огляду на це можна зробити висновки, що дослівний переклад найчастіше застосовується для однокомпонентних гендерно нейтральних одиниць і однокомпонентних одиниць, що позначають соціальні явища. Серед особливостей перекладу гендерно нейтральних одиниць слід відзначити те, що не завжди український відповідник передавав гендерну нейтральність, переважно були відповідники чоловічого роду. Утім, траплялись і такі, що однаково вказували як на особу жіночої статі, так і на особу чоловічої статі, наприклад, рибалка (*fisher*), що в українській мові належить до чоловічого й жіночого роду. Таким чином, дослівний переклад є повністю виправданим за умови знаходження повноцінних еквівалентів у мові перекладу.

Транспозиція – це перетворення однієї частини мови на іншу [4, с. 92]. Відповідно до нашого дослідження, трансформація транспозиції в перекладі найбільш властива двоком-

понентним і багатокомпонентним одиницям політкоректної лексики, що позначають соціальні явища (*first-year student, mortgage-free living, emotional abuse, putting to sleep, career woman*). Утім, її також застосовують у перекладі одиниць на позначення фізичних якостей (*medium-sized*); одиниць на позначення віку (*older people*); гендерно нейтральних одиниць (*letter carrier*); одиниць на позначення психічних якостей (*sexually focused*).

Грамматичну трансформацію зміни порядку слів також називають перестановкою чи перmutацією. Сутність трансформації перестановки полягає в тому, що в перекладі лексичні елементи міняються місцями (тобто змінюють позицію на протилежну), наприклад, *involuntary term limitation* – зумисне вкорочення віку, *phonically non-receptive, outdoor urban dwellers* – жителі вулиць міста, *home invasion* – вторгнення в приватну власність, *choir member* – член хору, *Congressman* – член Конгресу, *bovine control officer, street activity index* – показник вуличної активності, *utensil sanitizer* – санітар кухонного начиння, *garbage collector/trash collector* – збирач сміття, *emotional abuse* – образа почуттів, *mortgage-free* – життя без іпотеки, *living law enforcement officer* – працівник правоохоронних органів, *asylum seekers* – шукачі притулку, *cost-of-living adjustment specialist* – фахівець із пристосування до складного життя, *substandard housing* – житло, яке не відповідає стандартам, *oxygen exchange units* – об'єкти кисневого обміну, *unpaid sex slave* – рабня для безкоштовного сексу. Трансформація перестановки зумовлена розходженням традицій членування речення в англійській та українській мовах, а також схильністю англійської мови до морфолого-синтаксичного та лексико-синтаксичного словотвору. Морфолого-синтаксичним називається такий спосіб, за якого слово набуває нового значення в результаті переходу його з однієї частини мови до іншої. В англійській мові ми розглядаємо це явище в контексті конверсії. Наведені приклади свідчать, що конверсія, зокрема аджективізація (перехід у розряд прикметника інших частин мови) є досить поширеною в політкоректній лексиці (*term limitation, home invasion, street activity index, choir member, utensil sanitizer, garbage collector, trash, law enforcement, asylum seekers, cost-of-living adjustment specialist, oxygen exchange units, sex slave*). Лексико-синтаксичним називається такий спосіб словотворення, за якого похідне слово утворюється внаслідок злиття (зрощення) в одне слово

синтаксичного словосполучення. Твірні слова поєднуються в одне складне безпосередньо, не зазнаючи жодних змін. Наприклад: *cost-of-living – той, що стосується зростання вартості життя, mortgage-free – без іпотечних кредитів*. Хоча трансформація зміни слів є повністю обґрунтованою, іноді її недостатньо для адекватної передачі всієї суті поняття українською мовою, тому разом із заміною порядку слів застосовують трансформації модуляції, транспозицію, експресивацію (прийом перекладу шляхом заміни нейтральної одиниці мови оригіналу її стилістично маркованим відповідником), синонімічний переклад, транспозицію та додавання.

Додавання – це відновлення в перекладі випущених у мові оригіналу «доречних слів» [2, с. 104]. Трансформація додавання використовується з метою дотримання норм мови перекладу та забезпечення більшої вмотивованості й зрозумілості перекладених слів, наприклад: *refuse collector – збирач викинутих речей, Latino – латиноамериканець, achieve a deficiency – досягати неповного успіху, people of mass – люди з великою масою тіла, person of size – людина пишних розмірів, youth group – група підозрілих молодиків, custodian – доглядач будівлі, average person – середньостатистична особа, person of color – особа іншого кольору шкіри, golden ager – особа золотого віку, deprived – позбавлені благ, sex worker – робітник сфери сексуальних послуг, special – із особливими потребами, conflict – збройний конфлікт, young female person – молода особа жіночої статі*. Іноді трансформація додавання виступала в комплексі з іншими трансформаціями, такими, як зміна порядку слів. У деяких випадках переклад із трансформацією додавання пропонується замість кальки.

Отже, граматичні та семантико-синтаксичні трансформації можуть застосовуватися в перекладі політкоректних слів і сполук як окремо, так і в поєднанні між собою або з трансформаціями інших типів. Трансформації додавання та зміни порядку слів є найбільш поширеними. З огляду на особливості української мови, рекомендуємо в перекладі під час вибору між калькуванням і додаванням надавати перевагу останній трансформації.

Серед лексичних, лексико-граматичних і лексико-семантичних трансформацій у нашому дослідженні виявлені транслітерація, калькування, диференціація, конкретизація, цілісне перетворення, синонімічний переклад і описовий переклад. До того ж трансформації

калькування й описовий переклад виявились одніми з найбільш поширених у перекладі політкоректних термінів.

За визначенням універсального словника-енциклопедії української мови, транслітерація – це політерна передача текстів і окремих слів, записаних за допомогою однієї графічної системи, засобами іншої графічної системи. У проведеному дослідженні така трансформація застосовувалася лише для перекладу однокомпонентних одиниць, що позначають національну приналежність або соціальне явище: *Inuit, Inupat, euthanasia*.

Калькування теж заслуговує на детальніший розгляд, оскільки саме ця трансформація набула великої популярності в перекладачів попри часткову необґрунтованість. Калькування – це особливий вид запозичення: утворення нового фразеологізму, слова чи нового значення слова через буквальний переклад відповідного іншомовного елемента. Сутність калькування полягає у створенні нового слова чи сталого поєднання в мові перекладу, що копіює структуру вихідної одиниці.

Цю трансформацію застосовували в таких випадках перекладу:

1) одиниць на позначення фізичних якостей: *temporarily metabolically abled, visually challenged, environmentally correct human, visually oriented, big-boned, people of mass, nasally gifted, differently organized, little people, chronologically gifted, gerontologically advanced, vertically challenged, other aged, melanin-impooverished*;

2) одиниць на позначення неprestижних професій: *mixologist, certified astrological consultant, garbologist, sanitation engineer, sewing machine operator, personal assistant, meteorologist, faith healer, psychic surgeon*;

3) одиниць на позначення соціальних і побутових явищ: *shellshock, economic humanism, open society, the system of free enterprising, selective speech, academic dishonesty, collateral damage, learning environment, strategic hamlet, permanently static post-human mass, unsavory character, meaningful downturn, period of economic adjustment, period of negative economic growth, geological correction, incomplete success, newcomer, ethnically homogenous area, LGBT person, unwaged labour, undocumented residents, emotional rape, verbal abuse, verbal aggression, inclusive classrooms, inclusive education, inclusive schools, place of employment, tropical rainforest, deprive of life, servicing the target, person creative with the facts, educational resource center, uniquely*

fortuned individual on an alternative career, cannabis, Happy Holidays, economically unprepared, ill-provided, socially deprived, underprivileged, correctional facilities, people enjoying temporarily hospitality from the state, socially separated, sensitive questions, sex surrogate, person of region, nontraditional shopper, environmental activist, cosmetically different, involuntarily leisured, least best;

4) гендерно нейтральних одиниць: *businessperson, camera operator, parent 1 / parent 2, firefighter, traffic controller, insurance agent, Earth children, nursery worker, postal worker, sales agent, sales associate, sales representative, sales worker, spokesperson, cabin attendant;*

5) одиниць на позначення національної та расової приналежності: *Latin American, Mexican American, Amerindian, first nation people, Indigenous people, Native American, Native-Canadian, multiracial, African-Canadian, Afro-American, member of the African diaspora, the future President;*

6) одиниць на позначення психічних і розумових якостей: *sun children, ethically disoriented, ethically challenged, socially challenged, mental explorer, selectively perceptive, motivationally dispossessed, special, morally handicapped, celebrally challenged, intellectually impaired;*

7) одиниць на позначення тварин: *Canine-American, Amphibian American.*

Після дослідження вищезазначених прикладів ми дійшли висновку, що в багатьох випадках калькований переклад не адаптований до лінгвокультурних традицій нашої мови, тому поняття, перекладені таким чином, звучать досить незвично й не сприймаються носіями української мови: *візуально не обдарований, візуально орієнтований, етично дезорієнтований, етично неповноцінний, морально обмежений, люди маси, ментальні дослідники, вибірково сприйнятливі*. Без контексту через калькування втрачається сенс полісемантичних політкоректних термінів: *назально обдарованою* може бути людина, що має великий ніс, а також людина, у якої нежить; вислів *«сонячні» діти* може стосуватися дітей із синдромом Дауна, а також маленьких афроамериканців (*«Sun people»* іноді використовують на позначення темношкірих людей). Однак є й певні плюси перекладу калькуванням. Зважаючи на ефект квазіреальності, який намагаються отримати ЗМІ під час висвітлення катастрофічних подій, цей тип трансформації якнайкраще підходить

для завуалювання реальності й створення позитивної атмосфери. Більше того, з огляду на іронічну та глузливу конотацію декількох політкоректних одиниць (наприклад, *temporarily metabolically abled, permanently static post-human mass, environmentally correct human, mental explorer*), що їх дослідники (Л. Федорчук [5, с. 17]) іноді називають псевдокоректними одиницями, калькування чудово передає комічний ефект. Таким чином, перед тим, як застосовувати калькування в перекладі політкоректних одиниць, рекомендовано звернути увагу на функціональну семантику лексичних одиниць.

Трансформацію диференціації переважно використовували в перекладі гендерно нейтральних одиниць на позначення професій: *actron, cleaner, salesperson, tradesperson, waitperson, waitron*. У перекладі ми запропонували варіант назви професії як у чоловічому, так і в жіночому роді, щоби повноцінно передати семантику англійської лексики. Однак зазвичай у перекладених текстах зазначений лише один варіант, залежно від контексту, і перевага надається іменнику чоловічого роду, який в українській мові вживається для позначення професіоналів і жіночої, і чоловічої статі. Аналогом гендерно нейтральних одиниць в українській мові слугують іменники спільного роду, утім, у контексті професій їх дуже мало (*листоноша, суддя*). Також цікавим є випадок перекладу англійського звертання *«Мх»*, що теж належить до гендерно нейтральних лексем. Така модель звертання зовсім не властива українській мові, тому пропонується один із варіантів диференціації – *пан* або *пані*, або ж застосовувати трансформацію опущення (вилучення слів), зокрема у звертанні до андрогінів.

Ще однією особливістю англійської мови стали гендерно нейтральні займенники. Одна частина їх представлена неолексемами на кшталт *ze/zie, zir, zirs, zirself*; іншу частину утворюють графони *s/he, (s)/he, he/she*. Оскільки українській мові не властиві такі займенники, за винятком займенника *«себе»*, то перекладачі використовували конкретизацію (переклад словом, що має вужче значення) шляхом заміни гендерно нейтрального займенника українським відповідником чоловічого роду: *“So if for some reason you are unable to find support at home, it’s all right to find a friend to confide in, but make sure that he or she has experience in life and a knowledge of Bible principles”*. – *«Якщо ж ти з якоїсь при-*

чини не знаходиш підтримки вдома, можеш звіритися друзів, але він повинен мати життєвий досвід і знати біблійні принципи». Крім того, цю трансформацію використовували в перекладі слова *meteorologist*: «синоптик» є більш прийнятною альтернативою для ведучого прогнозу, ніж «метеоролог», адже синоптики – це метеорологи, що спеціалізуються на передбаченні майбутнього стану погоди.

Синонімічний переклад передбачає використання в перекладі синонімічних структур і пропонується лише як варіант замість дослівного перекладу чи в комплексі з іншими трансформаціями.

Коли під час перекладу політкоректного словосполучення було неможливо знайти український аналог або принаймні адаптувати його до наших реалій, то використовували трансформацію цілісного перетворення. Суть цілісного перетворення полягає в певному зміщенні, використанні в перекладі суміжного поняття в межах одного родового [1, с. 6]. Переважно це стосувалося лексем з іронічною, гумористичною та суто негативною конотацією, які важко було перекласти українською мовою, адже для неї властиве вживання політкоректної лексики з метою позитивної переоцінки явищ, а не для створення комічного ефекту. Також були випадки культурних розбіжностей і розбіжностей у світогляді, коли переклад відтворював зовсім іншу оцінку явищ: *near-life experience* – *передчасне припинення вагітності*, *parasitically oppressed* – *жінка при надії*.

Популярною альтернативою під час утрудненого перекладу стало застосування прийому описового перекладу. Саме завдяки цій трансформації досягалася найбільша відповідність значенню англійського політкоректного терміна. Більше того, на відміну від цілісного перетворення, наявність трансформації описового перекладу в багатьох випадках свідчила про численність питомих політкоректних виразів в українській мові, зумовлювала більшу прозорість значення англійських термінів і тому також пропонувалася замість трансформацій калькування, адаптації та модуляції.

Таким чином, із-поміж лексичних, лексико-граматичних і лексико-семантичних трансформацій найбільш слухним є описовий переклад. Кожна мова відрізняється нормами політкоректності, тому найважливіше в перекладі – передати політкоректну думку, а не відтворити засоби її вираження в англійській мові.

У категорії стилістичних трансформацій виокремлюємо логізацію, адаптацію, модуляцію, еквіваленцію й експресивацію.

Логізація – це прийом перекладу шляхом заміни емоційно-експресивної або етномаркованої мовної одиниці стилістично нейтральним її відповідником у мові перекладу, що усуває чи послаблює естетичну функцію першотвору. Як уже було зазначено вище, кожна мова має свої культурні особливості й по-своєму адаптує соціокультурні явища. Так, під впливом фемінізму в англійській мові з'явилася тенденція до викорінення чоловічого компонента в словах і до створення гендерно нейтральних назв професій. Натомість в українській мові прихильниці фемінізму вимагають популяризації назв професій жіночого роду: філологиня, професорка, спеціалістка, викладачка, лікарка. Отже, спостерігаємо протилежні тенденції. До того ж українській мові не властиві такі морфеми чоловічого роду, як, наприклад, англійська морфема «man». Тому в перекладі використовують логізацію. Також бачимо логізацію в разі гумористичної й іронічної конотації та в перекладі престижних назв професій. Хоча в українській мові теж є евфемізація професій, зокрема *фахівець із клінінгу*, *клінінг-оператор*, *менеджер із клінінгових послуг*, *робітник із комплексного прибирання*, *менеджер по господарству (замість прибиральниці)*, *оператор машинного доїння (замість доярки)*, *механізатор (замість тракториста)*, проте ця тенденція не настільки розвинута, як в англійській мові. В українській культурі є схильність надавати популярності будь-якій посаді шляхом утворення сполуки зі словом «менеджер» або ж уживати кальки (*сек'юриті*, *промоутер*, *сейлз-менеджер*, *мерчендайзер*). З огляду на це за браком мовних аналогів використовуємо логізацію.

Адаптація передбачає заміну одних деталей історії, що повідомляється, іншими [4, с. 92]. Розглядаючи приклади вживання цієї трансформації, ми дійшли висновку, що вона є досить популярною й слухною, адже підкреслює політкоректність української мови: *борець із тверезістю/людина з алкогольною залежністю (замість «алкоголік»); отримати можливість змінити робоче місце (замість «бути звільненим»); неблагополучна сім'я (замість «сім'я, що розпалася»); невилковний (замість «мертвий»); педагогічні здібності (замість «здатність навчати»); неповний успіх (замість «невдача»); пишних розмірів (замість «товстун»); перукар-стиліст (замість «перукар»); ще той знавець (замість «неук»); недостатньо вмоти-*

вований (замість «ледар»); з ослабленим імунітетом (замість «ВІЛ-інфікований»); письменна людина (замість «грамотий»); трудові ресурси (замість «робоча сила»); позбавлення від страждань (замість «убивство з жалю»); помічниця по дому (замість «доглядальниця»); умудрений досвідом (замість «старий»); незможний (замість «бідний»); нетактовність (замість «грубість»); продавець-консультант (замість «продавець»); помічник керівника (замість «секретар»); самозакоханий/людина-нарцис (замість «егоїстичний»); мени привабливий/негарний з лиця/той, що не вдався вродю (замість «потворний»); поборник миру (замість «прибічник війни»); логічний з іншого боку (замість «помилковий»).

Модуляція – це заміна слова чи словосполучення вихідної мови одиницею мови перекладу, що виражає причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад: *temporarily challenged* – не вписується в часові рамки, *service lawyer* – помічник адвоката, *in recovery* – у процесі витвердження, *person of substance* – людина значних розмірів, *redundancy elimination* – скорочення штату, *afflicted* – хворий, *self-paced cognitive ability*, *seasoned* – людина з досвідом, *housekeeper* – помічник по господарству, *difficult-to-serve* – якому важко догодити, *in a reduced state of awareness* – в заторможеному стані, *recycled books* – опрацьовані книжки, *pacification* – примус до миру. Отже, як бачимо з прикладів, трансформація модуляції переважно зберігає політкоректний стиль, однак змінює наявні погляди [4, с. 92].

Під час застосування еквіваленції теж вдається зберегти стиль політкоректності, але зміст передається іншими словами [4, с. 92]: *bartender* – бармен, *single parent household* – неповна сім'я, *underhoused* – безхатній, *moonchild* – не від світу цього, *handyperson* – майстер на всі руки, *zirsself* – себе, собі, *layperson* – непрофесіонал, *economically exploited* – на міліні, *mailperson* – листоноша.

Експресивація – це спосіб перекладу шляхом заміни нейтральної одиниці мови оригіналу її стилістично маркованим відповідником у мові перекладу, що надає перекладу емоційно-експресивного забарвлення [3, с. 33]. Дослідження виявило, що цю трансформацію застосовували в комплексі зі зміною порядку слів для акцентування на політкоректності вислову.

Зазначимо, що стилістичні трансформації теж відіграють вагомий роль у перекладі політ-

коректних термінів і свідчать як про достатню політкоректність української мови (адаптація, модуляція, еквіваленція й експресивація), так і про її специфіку (логізація).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у процесі дослідження виявлено низку граматичних, семантико-синтаксичних, лексичних і стилістичних трансформацій. Залежно від прагматичної функції й особливостей мовної культури переклад політкоректної лексики вимагає використання різних перекладацьких трансформацій і навіть застосування їх у комплексі.

Серед граматичних і семантико-синтаксичних трансформацій у нашому дослідженні виявлено дослівний переклад, транспозицію, зміну порядку слів і додавання. Трансформації додавання та зміни порядку слів були найбільш поширеними. Ці трансформації свідчили про розходження традицій членування речення в англійській і українській мовах, а також про схильність англійської мови до морфолого-синтаксичного та лексико-синтаксичного словотвору. Завдяки їм досягалася більша прозорість значення англійського відповідника і його адаптованість в англійській мові.

Лексичні, лексико-граматичні та лексико-семантичні трансформації становлять найбільший прошарок перекладацьких трансформацій у нашому дослідженні, адже найпопулярнішими були описовий переклад і калькування. Описовий переклад виявився найбільш доречною трансформацією в перекладі політкоректних термінів, оскільки допомагав зрозуміти задум мовної одиниці незалежно від світоглядних особливостей. Переклад калькуванням мав одночасно певні плюси й мінуси. Серед перших – передача комічного ефекту політкоректних одиниць з іронічною чи гумористичною конотацією та реалізація вуалітивної функції лексем у висвітлюванні негативних подій; серед останніх – неадаптованість перекладу до вимог милозвучності української мови та втрата сенсу полісемантичних одиниць.

Стилістична трансформація експресивації виконувала роль допоміжної в комплексі з граматичною трансформацією. Стилістична адаптація та модуляція свідчать про достатню політкоректність української мови, а трансформація логізації – про зворотне явище. Отже, у перекладі політкоректної підмови треба звертати увагу на лінгвокультурні особливості обох мов і добирати перекладацькі трансформації, що якнайкраще та якнайприродніше відобразять політкоректний стиль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Застровський О. Лексичні трансформації як перекладацький прийом. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2014. 8 с.
2. Лощенова І., Нікішина В. Перекладацькі трансформації як ефективний засіб досягнення адекватності перекладу. Філологічні науки. 2014. № 3. С. 102–105.
3. Науменко Л., Гордєєва А. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 136 с.
4. Сіняговська І. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу. Наукові праці. Філологія. Мовознавство. 2014. № 209. С. 89–93.
5. Федорчук Л. Структура мовних засобів вираження феномена політичної коректності в контексті кооперативного принципу П. Грайса. Івано-Франківськ: ПНУ імені Василя Стефаника, 2014. 24 с.

УДК 81.373.422

ОСОБЛИВОСТІ АНТОНІМІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ «ПРЯМИХ ІНВЕСТИЦІЙ»)

Сухий О.О., к. е. н., доцент,
доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики
імені Григорія Кочура
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті визначено конвергентні та дивергентні риси антонімічних відношень терміна «прямі інвестиції» в українській мові порівняно з англійською. Виявлено певну розбіжність в антонімічних відношеннях видів інвестицій порівняно з антонімічними відношеннями між іншими фінансово-економічними термінами з тим самим атрибутом «прямий». Установлено, що антонімічна пара «прямі інвестиції» – «портфельні інвестиції» за ознакою ступеня впливу інвестора може мати властивості як комплементарних, так і градуальних антонімів залежно від обраного методологічного підходу.

Ключові слова: антоніми, економічна термінологія, прямі інвестиції, комплементарні антоніми, градуальні антоніми.

В статье определены конвергентные и дивергентные черты антонимичных отношений термина «прямые инвестиции» в украинском языке сравнительно с английским. Обнаружены различия в антонимичных отношениях видов инвестиций по сравнению с антонимичными отношениями между другими финансово-экономическими терминами с тем же атрибутом «прямой». Установлено, что антонимичная пара «прямые инвестиции» – «портфельные инвестиции» по признаку степени влияния инвестора может иметь свойства как комплементарных, так и градуальных антонимов в зависимости от выбранного методологического подхода.

Ключевые слова: антонимы, экономическая терминология, прямые инвестиции, комплементарные антонимы, градуальные антонимы.

Sukhyi O.O. PECULIARITIES OF ANTONYMY IN ENGLISH AND UKRAINIAN INVESTMENT TERMINOLOGY (BASED ON "DIRECT INVESTMENT")

Convergent and divergent features of the antonymic relations of the term "direct investment" in the Ukrainian language compared to English are defined. Some discrepancies in antonymy between investment terminology and other financial terminology (with the attribute "direct") were revealed. It is proved that depending on the methodological approach in the economic research antonymic pair "direct investment" – "portfolio investment" could display the properties either of complementary or gradual antonyms.

Key words: antonyms, economic terminology, direct investment, complementary antonyms, gradual antonyms.

Постановка проблеми. Термінологія інвестиційної сфери є однією з важливих ділянок дослідження економічної термінології у зв'язку із залученням іноземного капіталу, а також з огляду на факт значного запозичення багатьох інвестиційних термінів. Тому погляд на цю тематику крізь призму одного з ключових семантичних відношень – антонімію, а також контрастивне зіставлення англійської й української терміносистем є актуальним і становить як теоретичну, так і практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище антонімії в економічній термінології в цілому та в деяких її підсистемах уже знайшло певне відображення в науковій літературі. С. Шестакова розглядає антонімію в економічній термінології загалом, висвітлюючи види антонімів, їх структуру та способи утворення [1]. Антонімічні терміни галузі туризму в англійській мові проаналізовані в праці

Н. Біян [2]. Дослідження антонімічних відношень у терміносистемах банківської сфери (на матеріалі англійської й української мов) здійснила О. Петрина [3]. У зв'язку зі зростанням ролі природного капіталу та необхідністю враховувати екологічні наслідки під час здійснення економічної діяльності уваги заслуговує робота М. Саломахи щодо антонімії англійської термінології сфери охорони довкілля [4]. Антонімія в українській термінології менеджменту представлена працями Н. Краснопольської [5]. Функціонування антонімів у термінології маркетингу (на прикладі сучасної німецької мови) простежене С. Вовчанською [6]. Водночас відсутні дослідження антонімії термінології сфери інвестування та контрастивного зіставлення цього лінгвістичного феномена в українській і англійській термінології. Загальні дослідження економічної термінології не покривають достатньою мірою термінологію сфери

інвестування, не висвітлюють повністю її істотних особливостей. Ще одним важливим аспектом залишається виявлення полісемії термінів через множинність антонімів.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в дослідженні антонімічних зв'язків ключових англійських і українських термінів сфери інвестування (що пов'язані з прямими інвестиціями), проведенні їх контрастивного аналізу та з'ясування відмінностей між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільність або недоцільність аналізу антонімії в термінології розглядалася в низці наукових статей. Л. Новіков висловив негативну, несхвальну позицію щодо антонімічних відношень між термінами [7, с. 58]. Чимало вчених указали на переваги аналізу антонімічних відношень між термінами. Наприклад, Н. Краснопольська стверджує, що антоніми в термінології виступають «видовими розрізнявачами спільної родової сутності» і важливим засобом більш точного з'ясування суті термінів і взаємозв'язків між ними [5, с. 207], що, на наш погляд, є важливим проявом системності в термінології. На думку Н. Цимбал, антоніми в термінології допомагають «з'ясувати й розмежувати значення синонімічних, полісемічних чи паронімічних слів» [8, с. 192]. Вагомий аргумент на користь антонімії в термінології наводить Н. Біян, спираючись на той факт, що антонімія «не порушує основних принципів термінології: системності, однозначності, точності, прозорості та стилістичної нейтральності» [2, с. 119].

Провівши аналіз означеного питання та викладених у наукових джерелах дискусійних поглядів, вважаємо раціональним утриматися від загальних висновків про доцільність чи недоцільність лінгвістичного дослідження антонімії в термінології, а розглядати її користь і функціональну обґрунтованість стосовно конкретних випадків певної галузі наукових знань. На нашу думку, доречність застосування антонімів у термінології залежить від специфіки аналізованих феноменів і термінів, що їх описують, а також від протиставлення цих термінів у відповідній галузі науки.

Справді, якщо певне наукове явище існує самостійно, то вважати антонімічною парою до терміна, який це явище описує, лише його відсутність було б невиправдано (за умови, що вона не становить окремого наукового феномена), бо аналіз антонімії в такому разі

позбавляється практичного наукового обґрунтування в цій галузі знань. Наприклад, під час побудови факторних моделей науковці шукають кореляцію між різними показниками, зокрема економічними, проте вважати «відсутність кореляції» антонімом до терміна «кореляція» принаймні в руслі окресленого наукового аналізу вважаємо недоцільним, оскільки таке явище переважно не становить самостійного наукового інтересу. Таким чином, застосування антонімії в термінології залежить від конкретної ситуації у відповідній галузі знань і може бути виправданим і доволі продуктивним, якщо сам науковий аналіз цієї галузі знань широко використовує протиставлення певних термінів і приділяє значну увагу дослідженню кожного з них, що обґрунтовує аналіз антонімії і з лінгвістичного погляду, і з погляду науки, терміносистема якої аналізується. Більше того, протиставлення термінів, їх семантична опозиція дає змогу чіткіше розмежувати відповідні семантичні мікрополя та відобразити відмінні характерні риси (диференціал) їх денотатів.

Так, у багатьох економічних дослідженнях інвестиційної сфери відбувається протиставлення двох видів інвестицій: прямих і портфельних. В економічному аналізі інвестиційної діяльності їх часто протиставляють, тобто відбувається формування смислової термінологічної функціональної антонімічної пари, що можемо вважати особливим термінологічним випадком антонімії й розглядаємо його як частковий випадок контекстуальної антонімії, оскільки в загальнонавчній лексиці ці фразеологічні одиниці не є антонімами. Тому інтерес викликає аналіз вищезгаданої української термінології в економічній науці і її зіставлення з відповідною англійською термінологією.

Український термін «прямі інвестиції» має безпосередній англійський відповідник – «direct investment». Як стосовно перекладу, так і вживання в українській і англійській економічній літературі тут, на перший погляд, мала би бути відповідність між українською й англійською мовою. Справді, цей термін викликає найменше дискусій у науковій літературі (серед термінів, які ми охоплюємо в представленій статті). Проте пошук і дослідження антонімів до цього терміна як на функціональному рівні (стосовно галузі інвестування), так і на лінгвістичному рівні (як ми покажемо далі) виявляє його двозначність.

З одного боку, нами виявлені певні дивергентні риси антонімічних відношень терміна

«прямі інвестиції» в українській мові порівняно з англійською. Так, в англійській мові прикметник «direct» має широковживаний антонім «indirect» [9], що використовується у формуванні антонімічної пари «indirect investment». Проте найбільш типовим антонімом до прикметника «прямий» у загальноживаній лексиці української мови буде прикметник «кривий», який базується на використанні протилежної семи [10, с. 282]. Також трапляється менш поширений антонім «непрямий» (утворений заперечною часткою «не» при збереженні кореня вихідного слова). Оскільки антонімічна пара «прямий – кривий» описує фізичні характеристики матеріальних об'єктів, то для термінології, яка охоплює абстрактні лексеми, вона є невідповідною, а отже, увагу зосередимо на антонімі «непрямий». Як показав проведений нами аналіз, така характеристика саме щодо інвестицій поки що не знаходить широкого застосування в українській економічній науці. Зауважуємо тут нестачу системного уніфікованого підходу в економічній науковій термінології, оскільки, наприклад, методи державного регулювання економіки поділяються на прямі та непрямі; більше того, у самій сфері фінансів, а саме в оподаткуванні, є чітке смислове антонімічне протиставлення прямих і непрямих податків, яке теж є дуже поширеним. З огляду на таку практику застосування антонімічних словосполучень із прикметниками «прямий» – «непрямий» у термінології інших сфер економічної науки, зокрема фінансів, виникає розбіжність в антонімічних відношеннях певних інвестиційних термінів, коли прямим інвестиціям протиставляються насамперед портфельні інвестиції.

В англійській фаховій мові (на відміну від української) в економічній сфері термін «direct investment» є широковживаним [11; 12] і означає здійснення інвестиційних вкладень інвестором безпосередньо, тобто без участі інвестиційних посередників, і в цьому сенсі він протиставляється саме терміну «indirect investment» (для опису інвестицій, які здійснюються із залученням інвестиційних посередників). У тримовному англо-російсько-українському словнику з економіки та фінансів щодо видів інвестицій представлений переклад з англійської мови терміна «direct investment» українською та російською мовами [13, с. 209], проте англійський термін «indirect investment» не згаданий і не перекладений. Можемо це пояснити лише тим, що він

не має настільки широковживаних аналогів у наукових публікаціях українською мовою через позамовні чинники – слабкість українського фондового ринку та незрілість ринку інвестиційних посередників.

Також важливо зазначити, що аналізовані терміни для позначення видів інвестицій утворюються за схемою «прикметник» + «іменник», що, як справедливо вказує С. Шестакова, є однією з типових схем терміноутворення в економічній науці загалом [1]. Термінологічні антонімічні пари формуються на базі антонімічної пари прикметників (атрибутивів), які включені в основний термін-словосполучення: «прямі» – «непрямі», «безпосередні» – «опосередковані» тощо. Звернемо увагу, що антонімічна пара «прямі інвестиції» – «непрямі інвестиції» (у контексті наявності чи відсутності інвестиційних посередників) буде комплементарною за своїм характером (один із термінів виключає інший, а разом вони охоплюють усю множину інвестицій).

Проведений пошук антонімічних пар виявив той факт, що протиставленням, антонімом до прямого інвестування «direct investment» і в англійській, і в українській економічній літературі є не лише аналізований термін «indirect investment», але також і «portfolio investment» [14; 15, с. 25]. Наявність таких двох різних антонімів однозначно вказує на полісемію терміна «прямі інвестиції» («direct investment»), яку простежуємо як в українській, так і в англійській професійній мові. І якщо полісемія лексеми загального вжитку (і наявність декількох антонімів) є цілком прийнятною, то в термінології таке явище полісемії є небажаним.

Щоб глибше розглянути це явище, перейдемо до аналізу другої ключової антонімічної пари, яка стосується іншого значення терміна «прямі інвестиції» й позначає ті інвестиції, які забезпечують інвестору прямий контроль над підприємством, передбачають його пряму участь в управлінні. Згідно з українським законодавством до прямих інвестицій відносять інвестиції, які дають інвестору понад 10% частки власності в інвестованому підприємстві (що є одним із найпростіших, найбільш явних, проте далеко не вичерпним ідентифікатором впливу інвестора). Проведений аналіз виявляє, що в цьому значенні антонімом до терміна «прямі інвестиції» («direct investment») будуть інвестиції портфельні («portfolio investment»).

Комплементарна антонімічна пара		
Прямі інвестиції (у сенсі відсутності інвестиційних посередників)	\longleftrightarrow Антонімічні відношення	Непрямі інвестиції (залучено інвестиційних посередників)
↑ Прямі інвестиції ↓		
Прямі інвестиції (у сенсі наявності впливу інвестора)	Антонімічні відношення \longleftrightarrow	Портфельні інвестиції (інвестор не має впливу)
Комплементарна антонімічна пара (при статистично-обліковому підході) Градуальна антонімічна пара (при багатофакторному науковому аналізі)		

Рис. 1. Антонімічні відношення терміна «прямі інвестиції» і його типологія залежно від обраного методологічного підходу й семантичного наповнення терміна

Антонімічна пара «прямі інвестиції» – «портфельні інвестиції», виділена за ознакою наявності впливу інвестора, на нашу думку, може бути віднесена виключно до комплементарних антонімів лише під час статистичного аналізу сфери інвестування, коли дослідник наперед для всієї множини інвестицій установлює єдиний числовий критерій частки власності інвестора в статутному фонді (10%, чи 20%, чи 25%, чи 50% тощо) і використовує його як єдиний ідентифікатор прямих інвестицій. Водночас під час глибшого наукового аналізу окремих випадків інвестування, урахувавши складнощі визначення наявності такого впливу інвестора, залежність цього впливу від технологій, наданих інвестором, його доступу до ринків, наявності чи відсутності інших мажоритарних інвесторів, величини їх пакетів акцій, розподілу решти акцій (їх розпорошеності чи консолідованості) тощо, мінімально необхідний для контролю над фірмою рівень участі інвестора у статутному фонді може коливатися в значних межах, і тому ця антонімічна пара буде вже набувати, на наше переконання, ознак градуальних антонімів у тому сенсі, що чітка й однозначна межа переходу від одного виду інвестицій до іншого не є чітко встановленою. Справді, вплив інвестора може бути більшим чи меншим, зростати чи спадати, а тому до цієї видової ознаки, на нашу думку, може бути застосований не лише бінарний, але й градуальний підхід.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений контрастивний аналіз антонімії серед термінів, що описують ключові види

інвестицій, виявив, що спільним для всіх аналізованих лексем є термін (виразник родового поняття) і видові атрибути («прямі» – «непрямі», «прямі» – «портфельні»), які формують антонімічну опозицію. Перша пара є антонімічною в англійській мові і в загальноновживаній лексичі («direct» – «indirect»), натомість в українській мові подібна антонімічна опозиція трапляється в словосполученнях фахової мови (прямі податки – непрямі податки, прямі інвестиції – непрямі інвестиції, прямі методи регулювання – непрямі методи регулювання), оскільки найпоширеніші загальномовні антоніми до слова прямиї («direct») в українській і англійській мовах відрізняються.

І в українській, і в англійській мовах антонімія за ознакою наявності чи відсутності інвестиційного посередника («прямі інвестиції» – «непрямі інвестиції», «direct investment – indirect investment») реалізується через комплементарні антоніми словотвірного типу, утворені за допомогою префіксів зі збереженням кореня лексеми. Антонімічна пара атрибутів «прямі» – «портфельні» формує антонімічну опозицію виключно в терміносистемі інвестування.

Виявлено, що антонімічна пара «прямі інвестиції» – «портфельні інвестиції» за ознакою ступеня впливу інвестора має властивості як комплементарних, так і градуальних антонімів із суб'єктивним визначенням межі розподілу між згаданими видами в межах семантичного поля всіх інвестицій. При цьому і в українській, і в англійській мові термінів ці антоніми є лексичними, різнокореновими й базуються

на введенні через атрибут «портфельні» нової семи «інвестиційний портфель». Відзначено, що ця сема й атрибут «портфельні» ще не є достатніми для чіткого й однозначного окреслення семантичного поля портфельних інвестицій як таких, що не передбачають прямого контролю інвестора. Отже, це питання може становити перспективне поле для подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шестакова С. Антонімія в економічній термінології. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «філологічні науки». 2017. № 1(13). С. 251–255.
2. Біян Н. Синонімічні й антонімічні відношення в сучасній англійській терміносистемі туризму. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ II. Термінознавство. 2011. № 6. Ч. 2. С. 117–122.
3. Петрина О. Антонімічні відношення у терміносистемах банківської сфери (на матеріалі англійської й української мов). Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки», мовознавство. Дрогобич, 2015. № 4. С. 138–145.
4. Саламаха М. Антонімія у парадигматичних відношеннях англомовної термінології сфери охорони довкілля. Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. 2013. Вип. 68. С. 220–223.
5. Краснопольська Н. Антонімія в українській термінології менеджменту. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 206–209.
6. Волчанская С. Функционирование антонимов в терминологии маркетинга современного немецкого языка. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. № 7. Ч. 2. С. 49–51.
7. Новиков Л. Антонимия, ее типы и место в лексико-семантической системе языка. Тезисы докл. науч. конф. «Вопр. описания лексико-семантической системы языка». 1972. Ч. 2. С. 57.
8. Цимбал Н. Антонімічні відношення в термінології органічної хімії. Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. К., 1998. С. 188–192.
9. Dictionary by Merriam-Webster: URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus> (дата звернення 25.09.2017).
10. Полюга Л. Повний словник антонімів української мови. 3-є вид., допов. і випр. К.: Довіра, 2006. 510 с.
11. Nishiotis G. Do Indirect Investment Barriers Contribute to Capital Market Segmentation? Journal of Financial and Quantitative Analysis. 2004. № 39(3). P. 613–630. DOI: 10.1017/S0022109000004051.
12. Suárez J. Indirect Investment in Real Estate: Listed Companies and Funds. European Real Estate Markets. London: Palgrave Macmillan, 2009. P. 113–151.
13. Богиня Д. Англо-російсько-український словник з економіки та фінансів. Довідкове видання. Вінниця: Нова Книга, 2002. 444 с.
14. Драбик І. Зростання значення прямих іноземних інвестицій у стратегіях розвитку сучасних підприємств. Економіка та держава. 2008. № 4. С. 23–26.
15. Guerin S. The Role of Geography in Financial and Economic Integration: A Comparative Analysis of Foreign Direct Investment, Trade and Portfolio Investment Flows. World Economy. 2006. Vol. 29. P. 189–209.

УДК 811.133.1'25

УРАХУВАННЯ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИХ АСПЕКТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ)

Школяр Л.В., к. пед. н.,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Статтю присвячено дослідженню лінгвопрагматики сучасного французького рекламного дискурсу, окресленню основних лінгвістичних та семіотичних особливостей соціальної реклами та їх передання при перекладі. Проаналізовано питання функціонування терміносистеми зазначеної галузі, її дериваційних засад; визначено найпоширеніші перекладацькі прийоми та трансформації, що застосовуються у процесі відтворення франкомовних лінгвопрагматичних аспектів соціальної реклами українською мовою.

Ключові слова: лінгвопрагматичний аспект, соціальна реклама, французька мова, перекладацькі трансформації.

Статья посвящена исследованию лингвопрагматики современного французского рекламного дискурса, определению основных лингвистических и семиотических особенностей социальной рекламы и их передачи при переводе. Проанализированы вопросы функционирования терминотехники указанной области, ее деривационных основ; определены наиболее распространенные переводческие приемы и трансформации, применяемые в процессе воспроизведения франкоязычных лингвопрагматических аспектов социальной рекламы на украинский язык.

Ключевые слова: лингвопрагматический аспект, социальная реклама, французский язык, переводческие трансформации.

Shkoliar L.V. LINGUISTIC AND PRAGMATICS ASPECTS IN TRANSITION OF TEXTS OF ADVERTISING DISCUSSION (BASED ON THE FRENCH SOCIAL ADVERTISING MATERIAL)

The article is devoted to the study of linguistic and pragmatics French advertising discourse, to the outline of the main linguistic and semiotic features of social advertising and their transmission in translation. The questions of functioning of the terminology system of the mentioned branch, its derivational principles are analyzed, the most widespread translation techniques and transformations used in the process of reproduction of the French-language linguistic and pragmatic aspects of social advertising in the Ukrainian language are determined.

Key words: linguistic and pragmatic aspect, social advertising, French language, translation transformations.

Постановка проблеми. Концепцією розвитку європейського суспільства передбачено подальше поглиблення міжкультурної взаємодії через вивчення особливостей наукової комунікації. Соціальна реклама (як важливий складник існування сучасного соціуму, покликана стимулювати споживання соціальних товарів та послуг, збуджувати інтерес до означеного кола питань та спонукати до певних дій. Саме завдяки такій різновекторності завдань цей різновид рекламного дискурсу стає предметом вивчення фахівців різних галузей, а саме: соціологів, політологів, філософів, правників, психологів, педагогів, журналістів та ін., кожен із яких розглядає феномен соціальної реклами з точки зору специфіки власної наукової або професійної галузі. Філологи та перекладачі зосереджуються на аспектах масової комунікації, досліджуючи лінгвістичну та семіотичну специфіку соціальної реклами, шукаючи при-

йоми відтворення лінгвопрагматичних особливостей мовою перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням урахування лінгвістичних та прагматичних аспектів при перекладі текстів франкомовного рекламного дискурсу присвячено чимало доробок. Так, А. Чернова розглянула питання соціальної реклами з точки зору особливого різновиду французького рекламного дискурсу; Ю. Зелена вивчила структурно-семантичні, стилістичні та функціональні особливості текстів реклами, лексичні маркери реклами в аспекті перекладу стали предметом дослідження Т. Хавченко. Французькі колеги А. Бентолїла, Н. Башала, М. Карвало проаналізували синтаксичні структури рекламних текстів, Д. Наварро дослідив риторичні слогани; В. Аппель зосередила увагу на лінгвістичних питаннях та шляхах візуальної підтримки рекламних текстів. Однак питання передання лінгвістичних та семіотичних осо-

бливостей французької соціальної реклами залишається відкритим.

Отже, актуальність наукових досліджень зумовлена спрямованістю лінгвістичних розвідок на розкриття мовних та лінгвопрагматичних явищ у контексті перекладацького аспекту.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає у визначенні характерних рис, завдань і тематики французької соціальної реклами як особливого різновиду французького рекламного дискурсу, виявленні їх основних лінгвістичних та семіотичних особливостей та висвітленні перекладацьких прийомів і трансформацій, що застосовуються у процесі відтворення текстів соціальної реклами українською мовою.

Для досягнення поставленої мети дослідження використовувалася низка методів, зокрема метод лінгвістичного спостереження над процесом функціонування термінологічних сполук у рекламних текстах, методи зіставного, структурно-семантичного та перекладацького аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті розвитку сучасної функціонально-комунікативно-когнітивно зорієнтованої науки, лінгвістична прагматика (лінгвопрагматика, прагмалінгвістика), незважаючи на нечітко окреслене проблемне поле, посідає особливе місце, вона тісно пов'язана з філософією мови, соціо- та психолінгвістикою, теорією мовленнєвих актів, функціональним синтаксисом, лінгвістикою тексту, когнітивною і комунікативною лінгвістикою тощо.

Розгляд лінгвопрагматичних аспектів при перекладі починається з оцінки прагматичного потенціалу тексту (поєднання змісту повідомлення і способу його мовного вираження). Відповідно до комунікативної спрямованості, підбирають певні мовні одиниці з предметно-логічним і конотативним значенням, що організуються у висловлення через встановлення між ними необхідних смислових зв'язків. За допомогою прагматичного аспекту передається авторське ставлення, маніфестується його лінгвокультурна позиція. При цьому ціннісно-емоційний складник повідомлення є провідним маркером значення.

Досліджуючи соціальну рекламу як особливий різновид рекламного дискурсу, ми виходимо з основної її функції – спонукання до саморефлексії щодо нагальних проблем індивіда чи суспільства в цілому. Терміну «соціальна реклама» (особливого різновиду

реklamного дискурсу, який спрямовано на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей без отримання прибутку) відповідає французький відповідник «*publicité sociale*».

Сучасна соціальна реклама Франції є досить складним і тонким інструментом впливу на суспільство; її найпоширенішими темами є загальнолюдські духовні, моральні, етичні, естетичні, громадські, родинні та національні цінності, збереження вікових традицій, навчання бережного ставлення до природи, довкілля, популяризація здорового способу життя тощо. Тобто колом зацікавленості виступають речі, що спрямовуються на позитивацію суспільних відносин та загальне покращення соціуму.

Основними функціями соціальної реклами є інформування суспільства про те чи інше соціальне явище, хворобу або нагальну проблему та вплив на громадську думку. Із метою досягнення цілей рекламний продукт, покликаний актуалізувати певну проблему соціуму, візуалізувати та запропонувати кроки її вирішення, розміщують у місцях із великим циркуляційним рухом людей. Така поліадресна реклама має привернути на себе увагу. Це досягається шляхом поєднання візуальних і вербальних складників, образних та лінгвістичних засобів із дотриманням базових законів і закономірностей рекламного дискурсу. Соціальна реклама має бути інформативною, мистецькою, яскравою й нестандартною водночас.

Для досягнення суспільно корисних цілей, тематика й проблематика рекламного слогану завжди є добре відомою та близькою пересічному громадянину, сюжет змушує кожного проїнятися, внутрішньо пережити, осмислити й зробити відповідні висновки з отриманої інформації. Саме тому при формуванні соціальної реклами основну увагу приділяють її емоційній насиченості, сприйнятливості та конкретиці, наприклад, реклама боротьби з палінням, на якій зображено підлітка з цигаркою в зубах навколішках перед дорослим чоловіком, що поклав руку йому на голову. Вербальний контекст, яким доповнюється це зображення, сформульовано чітко та лаконічно: «*Fumer, c'est être l'esclave du tabac*» [1, с. 509].

Механізм дії рекламного повідомлення (за К. Стронгом) складається з чотирьох елементів (Attention (увага); Interest (інтерес); Desire (бажання володіти товаром); Action (дія, купівля)) та має (за Ч. Алленом) біогенні (апе-

титна їжа, затишне оточення, позбавлення від болю, сексуальне задоволення, благополуччя близьких, схвалення з боку суспільства, перевага над іншими, подолання перешкод, гра;) та соціогенні (краса і смак, охайність, розважливність, цікавість, надійність і гідність, економність і вигода, освіченість та інформативність, працездатність, здоров'я) мотиви [2; 3].

Французька соціальна реклама має власні закони створення, механізми впливу, способи мовної організації, соціо- та лінгвокультурні особливості, які мають бути враховані при інтерпретації та перекладі. Під час відтворення її текстів важливо зважати на культурний рівень адресата, вік, національність, стать, соціальне походження, освіту тощо.

Логічна та емоційна аргументація у соціальній рекламі утворюється лише завдяки поєднанню вербальних засобів із невербальними. Переконаливість рекламного тексту залежить від його складників: зображення, звуку, образу, словесного повідомлення, а головне – вербальних засобів переконання.

Лексичний складник повідомлень соціальної реклами складається зі слів власного словникового фонду мови, штучно створених слів (*santétisation de la société française*), або неологізмів (*Teslastyle*), запозичень (*ma family*), абревіатур (*TVB = tout va bien*) та чисел [4; 5]. Дериваційними засадами є словоскладання (власне складні слова, складнопохідні, okazіонально складні слова), афіксація та скорочення (апокопа, афереза, абревіатури та складноскорочені слова). Спостерігається тенденція до технікалізації та англокалізації.

Для досягнення більшої виразності й переконливості, що сприяє рішенню комунікативного завдання, семантико-стилістичний рівень характеризується використанням лексико-стилістичних засобів (алюзії, гіперболи, іронії, каламбуру, метонімії, персоніфікації, метафори, оксюморона) та фонетико-стилістичних засобів (алітерації, асонансу, повторів, рими, ритму).

Тексти французької соціальної реклами звертаються до використання антонімів й омонімів, прислів'їв, приказок, мовних кліше. Характерними є гра слів, мовні звороти, перехресні градації при юкстапозиції, творення нових слів і виразів, використання мови молоді та оригінальних зворотів мови фамільярного, побутового спілкування тощо. Спостерігається відверте порушення узусу та мовної норми в рекламних текстах, постійне вживання іншомовних слів або їхній некоректний переклад, використання арготичної мови.

Прагматичне забарвлення текстів соціальної реклами отримують за умов взаємодії певної лексичної одиниці з контекстом і ситуацією мовлення, при цьому спостерігається певний зсув у семантиці: від прямого значення слова до переносного, образного.

Прагматичну спрямованість текстів соціальної реклами на синтаксичному рівні забезпечують розповідні, питальні, спонукальні речення, які вживаються для створення проблемної ситуації та залучення адресата до діалогу. Найчастіше текстове повідомлення дорівнює слову або словосполученню.

Основою перекладу реклами є репродукція прагматичного аспекту оригіналу мовою перекладу. У рекламному дискурсі виділяють його прагматичний (до якого належить і власне форма презентації повідомлення – картинка, фон, фотографія тощо, що залишаються незмінними при перекладі) і семантичний компоненти. Головне значення має прагматичний компонент – маркер логіко-емоційної аргументації; семантичний компонент текстів соціальної реклами вирішує суто мовні проблеми. Перший визначає тему повідомлення та надає комунікативної значущості елементам його семантичної структури, що робить можливим добір відповідників семантичному компоненту без зміни його прагматичної спрямованості. Таким чином, поступаючись семантичним складником, зберігається логіко-емоційна аргументація оригіналу при перекладі.

Зв'язок семантичного та прагматичного компонентів у текстах соціальної реклами забезпечує контроль прагматичним компонентом комунікативної значущості всього семантичного компонента, певною мірою обмежуючи перекладацькі можливості необхідністю збереження відповідної реакції обох адресатів.

При перекладі текстів соціальної реклами найбільш частотними є такі: передання ситуаційної моделі змістовними еквівалентами при максимальному збереженні мовних значень; відтворення предметної ситуації через поняттєві категорії, ситуаційні відповідники-еквіваленти, повні та часткові варіантні відповідники, перекладацькі трансформації. Семантичний складник підлягає відтворенню засобами трансформації, генералізації, конкретизації тощо за умови змістової доцільності та фонові значущості вихідного компонента.

Із метою відтворення форми повідомлення, його емоційно-ціннісного складника перекладач тяжіє до збереження та знаходження контекстуальних відповідників таким тропам,

як метафори, гіперболи, епітети, персоніфікації тощо.

При перекладі експресивних засобів часто відбуваються певні зміни семантичного компонента. Адекватність перекладу встановлюється не шляхом порівняння оригінального та перекладеного текстів, а через зіставлення реакції отримувачів тексту перекладу й оригіналу.

Іншою особливістю перекладу текстів соціальної реклами є передання соціолінгвістичних аспектів перекладного тексту. Для досягнення адекватності можлива адаптація як змістовної частини тексту, так і його форми з урахуванням специфіки обох мов. Так, перекладачі користуються антонімічним, нульовим перекладом, удаються до прийомів калькування, компенсації лексичних втрат, заміни стану дієслова, семантичних еквівалентів тощо.

Дослівний переклад є майже неможливим, зважаючи на можливу втрату семантичного навантаження кожної лексеми. У цьому випадку вдаються до підбору більш адекватного варіанта, який точніше виражає зміст усієї рекламної кампанії.

Описовий переклад є небажаним, оскільки за цих умов повністю втрачається конотативне значення, що спричиняє втрату її національного колориту, а отже, і культурної забарвленості висловлення.

На сучасному етапі розвитку нашої країни цілком природним буде існування іншомовного рекламного слогана (*à la française*) мовою оригіналу за дотримання певних умов (лаконічність, зрозумілість).

Для відтворення текстів французької соціальної реклами українською мовою найчастіше використовуємо переклад за допомогою підбору еквівалента, для збереження конотативного значення оригіналу (експресивності, оцінки, образності) йдемо шляхом транскрипції, транслітерації, кальки та напівкальки, для передання денотативного змісту (за можливості часткового збереження конотативного значення з втратою образності висловлення) передаємо аналог шляхом родо-видової заміни, функціонального аналога описовим способом, шляхом контекстуального перекладу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, текст соціальної реклами є «прагматичним текстом», у якому актуалізуються певні комунікативні стратегії. Креативний потенціал сучасного франкомовного рекламного тексту виражається у специфічному використанні лексичних засобів, синтактико-стилістичних форм, що надають висловлюванню емоційного забарвлення чи стилістичної тональності, в організації зв'язку між усіма компонентами тексту задля змістовного наповнення повідомлення за мінімального структурного навантаження.

Беручи до уваги той факт, що при перекладі текстів соціальної реклами, головним виступає не зміст дискурсу, а форма презентації, головна мета перекладу – досягти аналогічної реакції іншомовного адресата на перекладений рекламний дискурс – досягається шляхом відтворення у перекладі його прагматичного компонента.

Перспективними є подальші наукові розвідки лінгвопсихологічних особливостей франкомовних текстів у галузі соціальної реклами та засобів їх передання цільовою мовою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чернова А. Соціальна реклама як особливий різновид французького рекламного дискурсу. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 50 (2). С. 504–511.
2. Strong, E. The psychology of selling and advertising. New York: McGraw-Hill, 1925.
3. Allen Ch. God's psychiatry. F. H. Revell Co., 1953.
4. Bentolila A., Bachala N., Carvalho V. Structures syntaxiques des textes publicitaires. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1977_num_35_1_4831?q=A.+Bentolila,+N.+Bachala,+V.+Carvalho.
5. Domínguez F. La rhétorique du slogan: cliché, idéologie et communication. Bulletin Hispanique, 2005. N 107–1. Vol. 107. P. 265–282.
6. Саморегулювання реклами в Європі: Аналіз системи рекламного саморегулювання і кодексу рекламної практики в Європі; пер. з англ. «Advertising Self-regulation in Europe, 4th edition». Київ: Індустріальний Телевізійний Комітет, 2005.
7. Зелена Ю. Лінгвопрагматичний аспект сучасного франкомовного тексту. Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови». Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. Вип. 21. С. 197–202.

СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 81.26.378

ВИХОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПОМЕРАНІЇ В ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВІ НІМЕЧЧИНИ

Гуменюк З.В., старший викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті розглядаються історичні і культурні особливості Померанії, зокрема різноманітні інтерпретації історичних подій, пов'язаних із її територією. Автор підкреслив тенденцію розглядати історію Померанії з точки зору гуманізму і взаєморозуміння, зважаючи на історичний контекст.

Ключові слова: Померанія, культурні особливості, історичний контекст, інтерпретації.

В статье рассматриваются исторические и культурные особенности Померании, в частности разнообразные интерпретации исторических событий, связанных с ее территорией. Автор подчеркнул тенденцию рассматривать историю Померании с точки зрения гуманизма и взаимопонимания, принимая во внимание исторический контекст.

Ключевые слова: Померания, культурные особенности, исторический контекст, интерпретации.

Gumenyuk Z.V. CULTURAL UND HISTORICAL PECULIARITIES OF POMMERN IN STUDIES OF GERMANY

The article deals with some historical and cultural peculiarities of Pommern. The history of Pommern has various interpretations. The author stressed a tendency to consider the history of Pommern from standpoint of humanism and mutual understanding taking into account historical context.

Key words: Pommern, cultural peculiarities, historical context, interpretations.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті у зв'язку з широким розвитком засобів інформації, а також транспортних засобів виникає різнобічний інтерес до міжкультурної комунікації, до різних аспектів взаємин народів і культур. Особливий інтерес представляє історія і культура територій, в різні періоди часу, які входили до складу різних держав та перебували під впливом різних культур. У той же час вивчення історії і культури таких територій є досить складним, оскільки, як правило, в процесі написання історій держав у минулому бралася до уваги в основному історія подій, пов'язаних з основною національністю конкретної держави або з діяльністю тих, кому належала влада в той період. Під час переходу території до складу іншої держави змінювалася і інтерпретація її історичного опису. Нова держава прагнула підкреслити найбільш близькі до неї особливості приєднаної території. З ідеологічної точки зору прагнули до замовчування або ж до обмеження відомостей про представників інших національностей і інших культур на території держави. Це відбувалося і під впливом концепції однопонаціональної держави, і в результаті проявів ради-

кального націоналізму, і з метою виправдати випадки насильницького (в результаті воєн) включення окремих територій до складу держави. Верховна влада держав прагнула також не дати привід для національно-визвольного руху на нових територіях, а також для вимог про розширення прав представників окремих національностей на цих територіях. З іншого боку, всякий розвиток історії і культури інших народів на території національної держави, підкреслення особливостей їх розвитку могло послужити в минулому однією з додаткових підстав для виправдання агресії з боку інших держав, особливо тих, які також мали ці народи у своєму складі. Це було особливо характерно для тих періодів історії, коли війна вважалася цілком прийнятним засобом міжнародних відносин, що було типово і для Європи до початку ХХ століття. Міжнародне право того часу суттєво відрізнялось від сучасного міжнародного права. Вважалось можливим застосування примушування до суверенних держав. Як основний засіб такого примушування розглядалася війна, міжнародне право того часу легалізувало анексію [4, с. 23]. Звернення до війни розглядалось як

невід'ємне право кожної держави, як вищий прояв його суверенітету в міжнародних відносинах [1, с. 35]. У міжнародному праві до початку ХХ століття була відсутня заборона агресії, як це має місце зараз [6, с. 8], коли в найважливіших міжнародних актах (наприклад, в Статуті ООН) закріплені такі принципи, як заборона застосування сили або загрози силою в міжнародних відносинах, обов'язковість мирного розв'язування суперечок та ін. [7]. Отримали подальший розвиток принципи поважання суверенітету, невтручання у внутрішні справи, рівноправ'я та ін. Ці зміни дають підстави говорити про створення нового, сучасного міжнародного права, яке закріплює основні політичні і правові умови мирного співіснування і спрямовано на забезпечення такого співіснування. У міжнародному ж праві початку ХХ століття існувало «право війни», тісно пов'язане з правом переможця диктувати свою волю переможеному [6, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практично тільки наприкінці ХХ століття, коли завдяки успіхам у розвитку техніки виникли можливості для роботи з великою кількістю інформації, які дозволяли показувати і інтерпретувати її з різних точок зору, коли в інших народах і культурах побачили цінність, а не супротивника, з'явилася можливість докладніше розглядати історію і культуру територій, що історично входили до складу різних держав. Хоча в 90-і роки ХХ століття в умовах, коли починали широко розкриватися відомості про негативні, болючі події минулого, і виникла концепція «світу без історії» [8, с. 423], все ж народжувалися ініціативи, що ставили своєю метою уникнути забуття історії, розглядати історичні події без «білих плям», розкривати їх для нагадування іншим [8, с. 424]. І багато хто вважає, що майбутнє не можна будувати на фундаменті забуття [8, с. 424]. Тому і є актуальним завданням вивчення територій, що історично входили до складу різних держав. Такі дослідження повинні спиратися на розуміння і толерантність, на бажання пізнати світ в усьому його різноманітті [8, с. 424].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з таких територій є Померанія (Pommern (нім.), Pomorze (польск.), Помор'є (рос.)), яка має складну історію і в різний час переходила різними своїми частинами до складу польської, німецької і інших держав. Слід враховувати недостатню вивченість окремих періодів

історії Померанії. При цьому слід враховувати і недостатню дослідженість окремих періодів. Наприклад, вважається, що ще не підтверджено багато гіпотез ранньої історії Померанії [8, с. 33]. Також і політична історія Померанії приблизно з 1850 року до 1918 року вважається маловивченою [8, с. 236].

Формулювання цілей статті. Складність вивчення історичних особливостей цієї території полягає в тому, що в польській і в німецькій літературах в різні історичні періоди прагнули показати Померанію зі своїх точок зору, при цьому деякі аспекти могли підкреслюватись, а деякі замовчуватись. Існують також точки зору інших держав і дослідників, які прагнули підтримувати більшою мірою або Польщу, або Німеччину, а також окремих осіб, що мали більш консервативні або менш ліберальні погляди [3]. Тому нині важливо знати об'єктивну історію цієї території, а також розглянути найбільш суттєві історичні погляди на Померанію, визначити причини тих або інших інтерпретацій історичних періодів цього територіального утворення. Важливо також розглянути взаємини представників різних народів в різні періоди розвитку Померанії, що могло б дати приклади і уроки для вирішення проблем міжнаціональної і міжкультурної взаємодії в сучасному світі, зокрема і для інших територій, що мають складне минуле, заселених представниками різних національностей і культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча територія під назвою Померанія (від йому. Pommern) має також польську назву Pomorze, а в російськомовних і україномовних джерелах зустрічається під назвою Помор'є (рос.), Помор'я (укр.), в цій статті ми розглядатимемо цю територію переважно під назвою Померанія, оскільки матеріали розглядаються переважно з точки зору лінгвокраїнознавства Німеччини. У деяких випадках, проте, може вживатися назва Помор'я.

Померанія в цій статті розглядається на основі першого спільного німецько-польського дослідження історії Померанії, що вийшло окремою книгою на польській і німецькій мовах в 1999 році в місті Щецин (Польща) [8]. Використовувалися також відомості з інших джерел [наприклад, 5; 9; 10]. Взяті до уваги складні періоди історії Померанії, особливо період після створення Німецької імперії в 1871 році і до закінчення першої світової війни, і від закінчення другої світової війни до початку 90-х років ХХ століття, коли різні аспекти історії Померанії роз-

глядалися по різному з німецької, польської, радянської і інших точок зору [5; 8; 9; 10], а період після другої світової війни ще і з точок зору істориків Федеральної Республіки Німеччини і Німецької Демократичної Республіки, коли мали місце і реваншистські аспекти історичного дослідження [6], і прагнення до практично повного замовчування деяких подій цього періоду, що мало під собою різні політичні підстави [наприклад, 8, с. 424].

Розглянемо спочатку в загальних рисах історію Померанії. При цьому ми беремо до уваги, що Померанія (Помор'я) складається із Західного Помор'я і Східного (або Гданського) Помор'я. У кінці X століття Помор'я, населене переважно поморянами (польск. *pomorzanie*), увійшло до складу ранньфеодальної Польської держави [8, с. 35]. Пізніше Західне Помор'я під тиском данських, саксонських і бранденбургських феодалів потрапило в 1181 році в залежність від Священної Римської імперії. Після цього відбувалась германізація цієї території. За Західним Помор'ям закріпилася назва герцогство Померанія (*Pommern* (нім.)). До 1637 року в Померанії зберігалась місцева (слов'янська) князівська династія. За Вестфальським миром 1648 року Західна Померанія і частина Східної Померанії відійшли до Швеції, іншу частину Східної Померанії отримала Бранденбургсько-Пруська держава, яка оволоділа пізніше (1679, 1720, 1815 роки) усією Померанією, що склала основну частину території пруської провінції Померанія (адміністративний центр місто Штеттин) [5, с. 346; 8, с. 195].

Східне (Гданське) Помор'я було захоплене в 1308–1309 роках Тевтонським орденом, а під час Тринадцятирічної війни (1454–1466) завойовано Польщею. У кінці XVIII століття ця територія була приєднана до Пруссії. За Версальським мирним договором 1919 року Польща отримала велику частину Східного Помор'я, але без Гданського округу.

За рішенням Потсдамської конференції (1945 рік), Польщі були повернені її західні землі. При цьому польсько-німецький кордон був встановлений по річках Одер і Нейсе. Частина території колишньої пруської провінції Померанія (на захід від річки Одер) увійшла до складу НДР. Після об'єднання Німеччини в єдину державу в 1990 році ця територія увійшла до складу нової федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія.

Таким є короткий огляд історії Померанії. Складним і суперечливим періодом історії Померанії є і період після об'єднання

німецьких держав в імперію (1871), коли мав місце опір польського населення проти германізації, за збереження польської мови, культури, близьких польському народу релігійних переконань, а також земель, що знаходилися у власності поляків (кінець XIX – початок XX віків) [10, с. 113–135; 11, с. 212].

Безперечно, складним в історії Померанії можна назвати і період нацизму (1933–1945). Слід згадати, наприклад, першу в Німеччині депортацію євреїв, яка відбулася в лютому 1940 року в місті Штеттині [8, с. 9]. Драматичною подією було також примусове переселення народів після закінчення другої світової війни, коли висілялися німці, що проживали на території Померанії на схід від річки Одер, а на їх місце заселялися поляки з Центральної та Східної Польщі [8, с. 9]. При цьому в Померанію були переселені і українці з областей Польщі, що межують з Україною. Це переселення здійснювалось в ході акції «Вісла» (1947), яка була завершувальним етапом примусової депортації українців 28 квітня – 12 серпня 1947 року з їх одвічних земель. Ця акція розроблялася і здійснювалася польською владою з офіційною мотивацією необхідності припинення діяльності українського підпілля на прикордонних територіях [2, с. 575]. Багато подій в історії Померанії могли замовчуватися істориками з Польщі та НДР в період з 1945 по 1989 роки [8, с. 423], а прагнення до всебічного вивчення історії і культури цієї території могло тоді розцінюватися як одна із спроб реваншизму [6]. Хоча, можливо, в істориків із ФРН могли бути різні цілі. Це і мрії про об'єднання Німеччини в єдину державу, і прагнення до мирного співіснування і співпраці різних народів, і збереження культурного надбання. Безперечно, якась інформація могла бути використана деякими політичними силами і для посилення протистояння двох політичних систем в Європі [7]. Наприклад, у ФРН в 50-і-80-і роки XX століття широко проводилася так звана «східнонімецька культурна робота». Відповідно до Закону ФРН «Про вигнаних» 1953 року, державні органи федерації і федеральних земель були зобов'язані зберігати і робити доступним для широких мас населення культурне надбання «німецького Сходу» [6, с. 62]. У радянських дослідженнях така діяльність визначалася як сприяння поширенню реваншистської ідеології [6, с. 62].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Померанія як територія неодноразово входила до складу різних держав, що відбивається на її внутрішньому житті, історії і культурі.

2. Окремі історичні періоди і події в історії Померанії є досить болісними з різних політичних точок зору і з точок зору різних народів, тому часто відомості про них обмежувались або замовчувались.

3. Мали місце також і думки взагалі не розглядати складні періоди історії, а також думки протилежні – розглядати історію об'єктивно, без вилучень.

4. У сучасний період спостерігається тенденція розглядати історію Померанії об'єктивніше, розуміти історичні події в контексті світогляду минулого, але ставитись до них, зважаючи на гуманістичний світогляд сучасності.

5. Під час вивчення історії Померанії і розгляду її культурно-історичних особливостей слід брати до уваги різноманітність точок зору і інтерпретацій конкретних історичних подій і періодів. При цьому деякі питання можуть залишатися дискусійними або допускати різні тлумачення.

Вивчення історії Померанії або ж її окремих аспектів у курсі лінгвокраїнознавства Німеччини має поряд із пізнавальним значенням ще й суттєве виховне значення, оскільки пізнання суперечливої території окремих територій і країн дозволяє з іншої точки зору поглянути на історію власної країни, краще зрозуміти історичні події, вчинки та висловлювання історичних особистостей, із розумінням ставитись до представників інших мов і культур, краще зрозуміти причини політичних подій сьогодення,

знайти шляхи порозуміння між країнами та народами.

Результати дослідження особливостей Померанії були б корисними для міждисциплінарних досліджень в історії, філології, політології, а також для теоретичних і практичних рішень в області міжкультурних стосунків для країн і окремих територій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Во имя мира. Международно-правовые проблемы европейской безопасности / Ред. кол. А.И. Иойрыш и др. М.: Наука, 1977. 191 с.
2. «Вісла», акція 1947. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 575.
3. Гуменюк З.В. Межкультурные особенности изучения истории Померании в страноведении Германии. Вестник гуманитарного научного образования. М., 2014. № 3(41). С. 22.
4. Клименко Б.М., Ушаков Н.А. Нерушимость границ – условие международного мира. М.: Наука, 1975. 168 с.
5. Поморье. Большая советская энциклопедия. М.: «Советская энциклопедия», 1975. Т. 20. С. 346.
6. Пустогаров В.В. Западногерманский реваншизм и международное право. М.: Наука, 1986. 112 с.
7. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда. Нью-Йорк: ООН, 1985. 120 с.
8. Pommern im Wandel der Zeiten / J.M. Piskorski (hrsg.). Szczecin, 1999. 458 s.
9. Pomorze pod zaborem pruskim / Kom. red.: Ciesielski Z. i.i. Gdansk, 1973. 160 s.
10. Potocki S. Opór Pomorza Gdańskiego przeciw germanizacji w końcu XIX i na początku XX w // Pomorze pod zaborem pruskim. Gdansk, 1973. S. 113–135.
11. Preussen: Chronik eines Deutschen Staates / W. Ribbe, H.-J. Rosenbauer (hrsg.). Berlin: Nicolai, 2001. 288 s.

УДК 81.26

СИНТЕЗ НАУКИ, ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА В МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ Т.Г. ШЕВЧЕНКОВІ)

Дабагян І.М., старший викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Павловська Л.І., старший викладач факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Йдеться про проблеми синтезу науки, літератури і мистецтва в міжнародному контексті. Розглядаються деякі видання, присвячені Т.Г. Шевченко. Нові технології і знання допомагають створювати нові форми науки, літератури і мистецтва. У сучасному суспільстві спостерігаються спроби створювати нові форми видань.

Ключові слова: наука, література, мистецтво, міжкультурна комунікація, Т.Г. Шевченко, П. Одарченко.

Речь идет о проблемах синтеза науки, литературы и искусства в международном контексте. Рассматриваются некоторые издания, посвященные Т.Г. Шевченко. Новые технологии и знания помогают создавать новые формы науки, литературы и искусства. В современном обществе наблюдаются попытки создавать новые формы изданий.

Ключевые слова: наука, литература, искусство, межкультурная коммуникация, Т.Г. Шевченко, П. Одарченко.

Dabagyan I.M., Pavlovskaya L.I. THE SYNTHESIS OF SCIENCE, LITERATURE AND ART IN THE INTERNATIONAL CONTEXT (ON EXAMPLES OF SOME EDITIONS DEVOTED TO T.G. SHEVCHENKO)

The article deals with the problems of the synthesis of science, literature and art in the international context. Some editions devoted to T.G. Shevchenko are considered. New technologies and knowledge's help to create new forms of science, literature and art. The attempts to create new forms of editions are observed in the modern society.

Key words: science, literature, art, intercultural communications, T.G. Shevchenko, P. Odarchenko.

Постановка проблеми. Для нашого часу характерним є різноманіття майже в усіх галузях діяльності людей. Це обумовлено, в першу чергу, розвитком інформаційних технологій, завдяки яким людям стає доступною велика кількість інформації в різних формах. Це велике позитивне досягнення, яке може покращити життя багатьох людей, зробити можливим те, що протягом століть та тисячоліть розвитку людства вважалося неможливим. Тому будь-які дослідження з урахуванням зазначених особливостей є актуальними та потрібними для досягнення позитивних цілей у розвитку як окремої людини, так і людства в цілому [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток інформаційних технологій також пов'язаний і з негативними тенденціями. Можливість створення великої кількості майже будь-якої інформації дозволяє вже в більшій мірі, ніж раніш, маніпулювати свідомістю людей. Тим більш, що бурхливий розвиток інформаційних технологій має реальну історію тільки два-три останніх десятиліття. Люди ще не звикли до таких змін, ще не існує достатньо наукових

досліджень, які б сприяли нейтралізації негативних тенденцій, пов'язаних з розвитком і застосуванням інформаційних технологій. Виникають нові форми, нові спроби досягнення позитивних цілей, форми звернення уваги до проблем людства, зокрема до проблем, пов'язаних із збереженням навколишнього середовища. Виникають нові форми в науці, в мистецтві, в літературі. Спостерігаються спроби синтезу науки, мистецтва, художньої літератури. Це глобальна проблема. Ті чи інші явища об'єднання, синтезу можуть бути більш або менш успішними, одноразовими або ж мати широкий розвиток. Такі явища слід спостерігати, вивчати, знаходити позитивні тенденції та закономірності, які можуть у різній формі та мірі допомогти жити сьогодні та визначити подальший розвиток як окремих елементів теорії та практики, так і людства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначною подією для української та світової культури було святкування 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка. Видатний поет, прозаїк, драматург, художник, етнограф, громадський діяч Т.Г. Шевченко відомий в бага-

тьох країнах світу [4]. Його ідеї, його творчість, його біографія, пов'язана з нелегкою історією країни, де він жив та творив, викликають повагу та зацікавлення освічених людей в усьому світі, людей праці, людей доброї волі.

Велика кількість інформації, соціальні проблеми, інші види та теми конструктивної діяльності не завжди дозволяють людям приділити належну увагу цій видатній людині, але можна стверджувати, що Т.Г. Шевченко, його особистість, його ідеї, його твори знаходять підтримку у багатьох людей в світі. І навіть спроби використати ім'я Великого Кобзаря у вузьких політичних цілях, і спроби деяких дослідників знайти «негатив» у житті та творчості Т.Г. Шевченка не зменшують поваги до нього кожної розумної людини. Навпаки, такі явища допомагають додатково замислитись над різноманітними проблемами життя та творчості, виділити основне в такому явищі культури, як Тарас Григорович Шевченко, знайти позитивні ідеї в різноманітті життя, які допомагають існувати та творити в нашому світі, зберігають його, сприяють здійсненню світлих мрій людства.

Завдання дослідження. У даній роботі ми розглянемо особливості збірника наукових праць до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка «Наука і культура» (Київ, 2014). Збірник планували видавати разом, із різною мірою участі, такі організації: Співдружність Людей Прекрасного Світу, Міжнародний центр східного розвитку та культури «Сакура Мацурі», неформальна творча організація Наукова школа «Прекрасний світ» та Міжнародна академія культури безпеки, екології та здоров'я [3; 6]. Зміст збірника від самого початку планувався не як вузькоспеціалізований, наприклад, тільки літературознавство або життя та творчість Т.Г. Шевченка, а як більш широкий, тобто такий, який відповідає всьому змісту творчості Т.Г. Шевченка, його різнобічній особистості, його гуманістичним ідеям.

Виклад основного матеріалу дослідження. 200-річний ювілей Шевченка припав на складну ситуацію в Україні. Це відобразилось і на змісті, і на формі збірника: не так багато людей взяли участь у збірнику, обмеженими були можливості для укладання збірки (контакти з можливими авторами, час для підготовки, поліграфічні можливості) [3]. Збірник своєю відносно скромною формою та обсягом (60 сторінок) нагадує одне із знаменитих видань, присвячених 150-річному ювілею Шевченка. Це книга відомого літера-

турознавця, письменника, громадського діяча Петра Одарченка «Світова слава Шевченка (Т.Г. Шевченко в світлі світової критики)», видану Українським Публіцистично-Науковим Інститутом в Чикаго в 1964 році [4]. Невелика книжечка (обсяг 56 сторінок) зі скромною м'якою обкладинкою двома кольорами (зелений та чорний), без ілюстрацій, містить однак огляд (а можливо з повним правом можна сказати і дослідження) публікацій про Т.Г. Шевченка та про переклади його творів, які вийшли в усьому світі. Заслугує безмежної поваги велика праця Петра Одарченка, який зібрав, проаналізував, систематизував та виклав у доступній формі українською мовою справді величезний матеріал. Це переклади, статті, книги, які видавались у світі різними мовами з середини ХІХ століття до середини ХХ століття, пов'язані з творчістю Шевченка, з оцінкою його творчості, з думками про його творчість. І хоч Петро Одарченко для об'єктивності говорить і про негативні публікації, присвячені творчості Шевченка, про що йдеться на одній сторінці книги [4, с. 4], але переважна більшість представників різних мов та культур, різних країн високо оцінюють творчість Т.Г. Шевченка як з ідейної, так і з художньої точок зору. Наведений у книзі об'єктивний матеріал: посилання на джерела, відповідне цитування, дозволяють автору обґрунтовано говорити про світову славу Шевченка. Скромна за формою книга свідчить про величезний внесок автора у шевченкознавство ще й тому, що на час її видання не існувало таких інформаційних та поліграфічних можливостей, які існують сьогодні. Але і сьогодні ця книга ніяк не втрачає своєї цінності. Це не тільки один з історичних пам'ятників Шевченкові, це актуальна і потрібна і сьогодні інформація, тим більш цінна, що викладена стисло і доступно для сприйняття людиною, яка в умовах іншомовного оточення прекрасно володіла українською мовою. Лаконічно викладена інформація, яка охоплює твори, пов'язані з творчістю Т.Г. Шевченка, опубліковані у великій кількості країн світу, може бути сьогодні ще цінніша на фоні величезної кількості інформації, яка не завжди є якісною.

Для збірника «Наука і культура: до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка» видавці крім інших причин пояснюють скромність видання і тим, що «люди Наукової школи «Прекрасний світ» також допомагають дітям з особливими потребами та педагогам, які працюють із такими дітьми» [3, с. 35]. Тому

«було прийнято рішення не робити занадто розкішне видання (хоч ювілей цього і заслуговує з повним правом), а кошти спрямувати на різні форми допомоги, зокрема у творчому розвитку дітей з особливими потребами, на представлення їх творчих досягнень на конкурсах, виставках, фестивалях» [3, с. 35]. Представники Наукової школи «Прекрасний світ» та авторитетні фахівці в цій області вважають, що така допомога важлива для всебічного розвитку та для інтеграції дітей з особливими потребами у життя суспільства [3, с. 29].

За змістом збірник також містить різноманітну інформацію. Відкривається він сторінкою-епіграфом із фрагментом вступу до поеми Т.Г. Шевченка «Сон». Цей уривок допомагає зрозуміти ситуацію у світі часів Шевченка, але і сьогодні, на думку багатьох людей, залишається актуальним. Наприклад:

*«А той щедрий та
розкошний
Все храми мурує;
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із його, сердешного,
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі!
Як ягнята; «Нехай, - каже, -
Може так і треба» [3, с. 5].*

У вступі до збірника, який має форму звернення до учасників Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка «Наука і культура», засновник та президент Центра міжнародного співробітництва, культури та розвитку «Сакура Мацурі» К.Є Семєнова підкреслила не тільки національне, але й міжнародне значення творчості Т.Г. Шевченка: «Він здобув українській літературі загальне визнання і місце в ряду національних культур... Поет став символом міжнародної гідності й національної свідомості» [3, с. 6].

У збірнику підкреслюється важливість збереження культурної спадщини, поваги до мови різних культур, з різними поглядами.

Прихильники різних історичних і культурних явищ не повинні ворогувати між собою. Людину іншої культури вони повинні розглядати як особистість, яка відрізняється від них, але також гідною поваги [3, с. 11]. Це також важливо в контексті подій в Україні 2014 року.

На сторінках збірника розглядаються, зокрема, проблеми організації праці перекладачів, які є посередниками в міжнародних кон-

тактах. На прикладі перекладачів показано, що процес праці потрібно організовувати таким чином, щоб не тільки досягались відносно вузькі професійні цілі, але й покращувався добробут працівника та суспільства. При цьому не слід забувати про стабільність економіки та гуманні відносини між людьми [3, с. 13]. На прикладі діяльності перекладачів показано також, що частину своєї праці працівник віддає іншим людям, які цього потребують, але не можуть гідно винагородити. Це так звана «альтруїстична діяльність», яка здійснюється поряд із «прагматичною діяльністю», тобто з роботою на себе. Багато людей інших професій також можуть безоплатно або за низьку плату допомагати іншим. При цьому не слід тільки зловживати з боку тих, хто організовує працю найманих працівників. «Альтруїстична діяльність» працівника – це не самоціль, а один із засобів створити сприятливі умови в суспільстві для всіх [3, с. 18].

Про міжнародне значення мистецтва пише у своїй статті «Без любові втрачають цінність квіти» мистецтвознавець О.П. Жильцова. Розписна емаль Ліможа (так звана ліможська емаль або лімозька емаль) вплинула на мистецтво інших європейських країн, зокрема і на мистецтво України. Мистецтво існує завдяки любові в найширшому розумінні – це основна думка статті. Без любові не тільки втрачають цінність квіти. Без любові знищуються твори мистецтва, занепадає культура [1, с. 24].

Велика кількість інформації різними мовами висуває проблему оптимізації навичок читання. Але не тільки збільшення обсягів прочитаних текстів, але і якість читання, досягнення читанням відповідних цілей стають завданнями освіти дорослих [3, с. 27]. Про ігрові технології в навчанні японської мови йдеться у статті Е.Е. Семєнкової [3, с. 57]. Вивчення іноземних мов, зокрема «екзотичних», незвичних за формою для європейців, якими є японська та китайська мови, потребує нових методик, ефективних та доступних для багатьох. Підкреслюється також соціальна цінність ігрової методики, яка сприяє комунікації між людьми.

Збірник «Наука і культура: до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка» прикрашають також вірші Тетяни Комлік [3, с. 34–37]. У вірші про Женеву поетеса підкреслює гармонію прекрасної природи та культурного надбання відомого міста. Гармонія існує і в відносинах представників різних національностей, які живуть у Женеві або відвідують

місто для справ та відпочинку. Завдяки цьому зберігається краса міста, забезпечується його існування. А поетеса Елеонора Зима на сторінках збірника закликає бути разом в гармонії, посміхатись усім, кого зустрічаємо, насолоджуватись кожною миттю життя [3, с. 54].

Хоч збірник видавався в складній ситуації та ще з умовою збереження коштів для допомоги дітям з особливими потребами, сучасні поліграфічні технології дозволили більш виразне художнє оформлення, на відміну від видання П. Одарченка від 1964 року [4]. Для оформлення титульної сторінки збірника було підібрано зображення жінки з дитиною (за гравюрою Л. Ільїної), яка чудово ілюструє слова Т.Г. Шевченка: «Врага не буде, супостата, А буде син і буде мати, І будуть люди на землі» для оформлення збірника використаний також графічний автопортрет Т.Г. Шевченка [3, с. 3]. «Такі графічні роботи були підібрані з таким розрахунком, що навіть у несприятливих умовах поліграфічного виконання збережуть свою виразність» [3, с. 35].

Привертає увагу кольорова обкладинка збірника, виконана у техніці петриківського розпису художницею Ніною Рудецькою. Яскраве зображення червоних квітів, виконане соковитими фарбами, має підкреслити значення творчості Т.Г. Шевченка, його славетного ювілею [6, с. 35]. Це додатково привертає увагу до цієї видатної події. На останній сторінці обкладинки розміщено зображення панно Ніни Рудецької «Прекрасний світ – Океан Любви». Про виникнення та особливості цього твору образотворчого мистецтва, на якому засобами петриківського розпису оспівуються ідеї добра і любові, також йдеться і на сторінках збірника [3, с. 39]. У зв'язку із цією роботою наводяться також і слова, які написав на початку ХХ століття видатний вчений Нікола Тесла: «Чого нам зараз більш за все не вистачає, то це тісних контактів та

кращого взаєморозуміння між окремими людьми і суспільствами в усьому світі. Позбавитись слід від фанатичної прихильності перебільшеним ідеалам національного егоїзму, які завжди готові скинути світ у первісне варварство та конфлікти» [5, с. 78].

Висновки. Таким чином, збірник «Наука і культура: до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка» серед інших видань, присвячених цьому славетному ювілею, відповідає тенденціям сучасного розвитку людства та ідеям, мріям, прагненням Великого Кобзаря, який мріяв про братство народів, про добробут людей праці, про процвітання своєї країни. Синтез гуманістичної науки (науки для людини), мистецтва, поезії, скромно та лаконічно, але і виразно, підкреслює значущість видатної події. Збірник можна назвати однією із спроб поєднати минуле та сучасність, показати важливість цілісного погляду на історичні події в сучасному контексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жильцова О.П. Без любові втрачають цінність квіти (Між культурні зв'язки ліможської емалі). «Наука і культура: збірник наукових праць до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка / Співдружність Людей Прекрасного Світу та інші. Київ, 2014. С. 21–25.
2. Михайлов А.И. Нравственность как новая стратегия в развитии государства. Златоуст: НП «Дельфис», 2000. 64 с.
3. Наука і культура: збірник наукових праць до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка / Співдружність Людей Прекрасного Світу та інші. Київ, 2014. 58 с.
4. Одарченко П. Світова слава Шевченка (Т.Г. Шевченко в світлі світової критики). Чикаго, Ілл.: Український Публіцистично-Науковий Інститут, 1964. 56 с.
5. Тесла Н. Статті / Л.Б. Бабушкін (пер.). Самара: Агни, 2008. 579 с.
6. Уваров Ю.В. Збірник «Наука і культура: збірник наукових праць до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка» в Національному музеї літератури України. Science, Research, Development: Philology, sociology and culturology: Monografia poconferencyjna (Berlin, 30.01.2018). Warszawa, 2018. С. 34.

УДК 811.211'01'25-13:[801.8:82-191'01=211.03=161]

МОВНИЙ АНАЛІЗ БАЙКИ З «ПАНЬЧАТАНТРИ» «ВОСКРЕСИТЕЛІ ЛЕВА» З ОГЛЯДУ НА НАВЧАННЯ САНСКРИТУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Джура М.З., старший викладач кафедри іноземних мов
Львівський аграрний університет

У статті «Мовний аналіз байки з «Паньчатантри» «Воскресителі лева» з огляду на навчання санскриту українських студентів» автор робить граматичний, лексичний та синтаксичний розбір тексту байки на санскриті. До цього тексту зроблено підрядковий переклад українською мовою. За ним слідує два інші випробувані переклади, один із них – українською мовою (переклад 1988 р.), а другий – російською мовою (переклад 1930 р.). Ці переклади, в порівнянні з підрядковим, унаочнюють граматичні, лексичні, стилістичні особливості мови санскриту та близькість чи віддаленість їхнього перекладу на вказані слов'янські мови. Стаття може послужити навчальним матеріалом мови санскрит для українських студентів.

Ключові слова: байка, граматичний, лексичний, стилістичний розбір, переклад.

В статье «Анализ языка басни з «Панчатантры» «Воскресители льва» с точки зрения обучения санскриту украинских студентов» автор делает грамматический, лексический и синтаксический разбор текста басни на санскрите. Сделан подстрочный перевод текста на украинский язык. За ним следуют два испытанные перевода басни, один из них – на украинском языке (перевод 1988 г.), а второй – на русском языке (перевод 1930 г.). Эти переводы в сравнении с подстрочным наглядно представляют грамматические, лексические и стилистические особенности языка санскрита и близость или отдаленность их передачи на указанные славянские языки. Статья может послужить материалом для обучения украинских студентов языку санскрит.

Ключевые слова: байка, грамматический, лексический, стилистический анализ, перевод.

Dzhura M.Z. ANALYSIS OF THE LANGUAGE OF THE TALE FROM THE «PANCHATANTRA» – «THE LION THAT SPRANG TO LIFE» WITH THE VIEW OF TEACHING SANSKRIT TO UKRAINIAN STUDENTS

In the article entitled «Analysis of the Language of the Tale from the «Panchatantra» – «The Lion that Sprang to Life» with the View of Teaching Sanskrit to Ukrainian Students» the author makes a grammatical, lexical and syntactic analysis of the text of the tale in Sanskrit. A literal translation of the text into Ukrainian is made. It is followed by two approved translations of the tale – one in Ukrainian (edition of 1988) and the second one – in Russian (edition of 1930). These translations, contrasted with the literal translation, visually present grammatical, lexical and stylistic peculiarities of Sanskrit and closeness or remoteness of their rendering into the indicated Slavic languages. The article may serve as the teaching Sanskrit language material for Ukrainian students.

Key words: tale, grammatical, lexical and stylistic analysis, translation.

Постановка проблеми. Завданням нашої статті є здійснити мовний аналіз індійської байки «Воскресителі лева» зі збірника «Паньчатантра», який включає граматичний та лексичний розбір тексту з увагою і до синтаксису. Разом із тим подамо підрядковий переклад байки на українську мову. За ним слідує два випробувані переклади байки «Воскресителі лева», один з них – українською мовою (видання 1988 року [1]), а другий – російською мовою (видання 1930 року [2]). Робимо це для того, щоб читач чи студент міг порівняти мову оригіналу з її особливими граматичними, лексичними та ритмічними засобами та вдалою чи невдалою передачею їх в існуючих перекладах.

Виклад основного матеріалу. Запропоноване опрацювання байки, як і йому подібні, можуть стати основою для навчального посібника санскриту для наших студентів. У цьому власне і полягає наукова новизна

статті. На підтримку байки додамо, що вона як вид тексту добре надається для навчальної цілі мови, бо становить за змістом завершене ціле, а за обсягом є відносно короткою. Відтак її легко запам'ятати і перерозповісти. А запам'ятовування і розповідь вголос є вправою, яка чи ненайкраще вчить мові і породжує мовну вільність у висловлюванні. До того ж, мова індійської байки є близькою до розмовної мови, за своєю формою вона є розповіддю, де менше штучності, так часто властивої іншим видам текстів на санскриті. Правильно завчений синтаксис тексту байки дасть із часом студентові вміння будувати свої синтаксично правильні висловлювання на санскриті.

Також давньоіндійська байка є понятійно багатим навчальним текстом. Адже вчить вона мудрості життя, і не лише як споглядання дійсності з її розподілом сили, перенесеної на світ природи – тваринний світ, вчить,

як мудрістю перемогти або ж не датися здолати, вціліти, як впливати на існуючий розподіл сили тощо.

Скажемо й декілька слів щодо історії виникнення збірника «Паньчатантра». Найперше сама назва «Паньчатантра» означає «п'ять» – «паньча» та «сплетіння» – «тантра». За переданням «Паньчатантра» повстала як книга для навчання мудрості синів одного давньоіндійського правителя. Тому байки «Паньчатантри» маємо сприймати не як розважальні повісті, а як повчальні оповіді зі символічною формою викладу, які вчать мистецтву жити і керувати. На підтвердження цього приведемо цитату зі вступного слова до вже згаданого видання російською мовою «Паньчатантра» 1930-го року: «Ее цель обучение юношей царского рода дипломатии и хорошему санскриту ...» [2, с. 12].

Що ж до часу написання збірника «Паньчатантра», то точна дата його написання невідома, а розбіжність у часі вимірюється століттями. Із цього приводу читаємо в того ж автора: «Время написания «Панчатантры» определяется так: в середине 6-го века, по повелению персидского царя Хозроя Анушарвана, его придворный врач Барзавей(х) перевел с санскрита на пехлеви «Панчатантру», следовательно, «Панчатантра» не только существовала в это время, но уже успела получить широкое распространение.» [2, с. 9], а далі: «С другой стороны, среди политических писателей, известных автору «Панчатантры», упоминается имя Каутильи, министра царя Чандрагупти (ок. 315 г. до хр. э.); следовательно «Панчатантра» написана не раньше, к. 4-го века до Х.э.» [2, с. 10] Тому, дату створення збірника відносять до перших століть до Р.Хр. або після Р.Хр.

Опрацьовуючи байку «Воскресителі лева», ми взяли оригінальний текст байки на санскриті з московського видання 2006-го року «Легкий санскрит. Избранные басни Панчатантры». Наталия Лихушина. [3] Також, використали повне українське видання збірки байок «Паньчатантра» 1988-го року, яке вийшло в Києві у видавництві «Дніпро» [1]. Принагідно зазначимо, що ми не обізнані з історією перекладу давньоіндійських байок на українську мову, хоча, гадаємо, ця тема варта дослідження.

Також привернула нашу увагу й тема недавно захищеної дисертації дослідниці Собецької О.Є., яка звучить «Українська народна казка про тварин та індійська «Панчатантра»: порівняльний структурно-семан-

тичний аналіз сюжетів». Як бачимо, «Паньчатантра» знов і знов притягуватиме око допитливого дослідника.

Санскритський текст байки подаємо кирилицею. Зазначимо, що довгі голосні подаємо зі значком довготи над голосною: «ā, ē, ī, ō», а довгу голосну «u» подаємо зі значком під нею – «u̇» (за браком символу довгого «u»). Подекуди позначаємо наголос у слові косим значком, який слідує за наголошеною голосною. Підкреслені приголосні «ш, т» позначають приголосні верхньозубні (приголосні третього ряду).

Нижче слідує текст байки. Кожне речення на санскриті виділене жирним написом, під ним йде його підрядковий переклад українською мовою косим написом. Зауважимо, що ми умисне не дотримуємося сучасного правопису (великої букви, ком, тощо) в підрядковому перекладі, щоби наблизити його до оригіналу. Далі слідує український та російський переклади під числами 2, 3 відповідно. Ще нижче подаємо граматичний та лексичний розбір санскритських слів з перекладом на українську мову.

ВОСКРЕСИТЕЛІ ЛЕВА

варам буддгірна с̄а відьй̄а відьй̄ат̄о буддгіруттам̄а |

1. *краще ум (а) не те знання від знань ум вищий |*

2. ---

3. *Лучше природний рассудок, чем мудрость добытая в книгах:*

вара̇м (3.в. від іменника «вара») – 1. скоріше; 2. більше; 3. краще; **буддгі** (іменник ж.р., Н.в., одн.) – 1. ум, розум; 2. погляд, думка; 3. дух, душа; 4. мудрість; 5. роздуми; **на** (заперечна частка) – не; **с̄а** (вказів. займ. ж.р., Н.в.) – та; **відьй̄а** (іменник ж.р., Н.в.) – 1. знання; 2. наука; 3. знання чаклунства; **відьй̄ат̄о** (повна форма «відьй̄ат̄ас», Abl. sg. (зазначено в Н. Ліхушеної)) – від знання; **уттам̄а** (прикметник ж.р., Н.в.) – 1. найвища; 2. найкраща, передніша.

Зауважимо, що в українському перекладі зачин-приповідка – відсутній. Від чого байка втрачає.

буддгіг̄іна̇ вінашй̄анті й̄атх̄а т̄е сінгакар̄ак̄а: |

1. *безумні гинуть як (от) ті левові творці.*

2. ---

3. *Как воскрешатели льва, гибнет ученый глупец.*

буддгіг̄іна̇ (складений вислів з «буддгі» та «г̄іна̇») – «покинутий, позбавлений, підпоряд-

кований», «гїнā» – дієприкм. мин. ч., мн. від дієсл. «гā» – покидати) – позбавлені розуму, нерозумні; **вінашйанті** (тепер. ч., 3-тя ос. мн. від основи «ві-наш») – гинуть; **йатхā** (сполучник) – як; **тē** (вказівний займ., мн. Н.в. від «са») – ті; **сінгакāракā:** (складений вислів зі «сінга» – «лев» та «кāракā:» (Н.в., мн.) – «творці» від основи «кар» – робити) – творці лева, воскресителі лева (переклад з Ліхушеної та Р. Шора);

касміншчід адгіштхāнē чатвārō брāгманā майтрібгāвам упāгатā нівасанті сма |

1. *в якомусь поселенні четверо брагманів, дружбу осягнувши, мешкали* |

2. Жили в якомусь селищі четверо боагманів, яких єднала міцна дружба.

3. *В некотором селении четверо молодых брахманов жило, преисполненных великой дружбы.*

касміншчід (неознач. займ., М.в. від «кашчід» – «якийсь») – в якомусь; **адгіштхāнē** (іменник, с р., М.в.) – у місці, поселенню; **чатвārō** (числівн., Н.в. від «чатвāрас») – четверо; **брāгманā** (іменник, Н.в., мн.) – брагмани; **майтрібгāвамупāгатā** (вислів «майтрібгāвамупа-гā») – осягати дружбу, подружитися) – що дружбу осягли; **нівасанті сма** (тепер. ч., 3-тя ос. мн. з часткою «сма», яка вказує на мин. ч. від основи «ні-вас») – мешкали;

тēщām трайа: сарвашāстрапāрагā: парам буддгірагітā: |

1. *з них троє – всі науки перейшовші, розуму, проте, позбавлені* |

2. Троє з них добре завчили шастри, та, на жаль, не було в них здорового глузду,

3. *Из них троє, все науки произойдя, одинаково были рассудка лишены.*

тēщām (вказівн./ особ. займ. мн., Р.в. від «са») – з них, з тих; **трайа:** (числівник Н.в.) – троє; **сарвашāстрапāрагā:** (складений вислів з трьох слів – «сарва» – «всі», «шāстра» – «наука», «пāрагā:» – «пāра»-»гā») – «який переходить на той бік, успішно завершаючий, добре знаючий) – всі науки перейшовші; **пара́м** (прислівн.) – однак; **буддгірагітā:** (складений вислів, «буддгі» – «розум», «рагітā:» (дієприкм. мин. ч. від «раг») – позбавлені розуму;

ēкасту шāстрапарāнмукха: кēвалам буддгімāн |

1. *один же – лице відвернуте від наук – лише розумний* |

2. а четвертий з них, хоч і мав голову на вязах, нічогісінького не тямив на шастрах.

3. *А один, отвертивший лицо от наук, только природным умом обладал.*

ēкасту (складений вислів «ēкас-ту» з числівн., Н.в. «ēкас» та частки «ту» – «же») – один же; **шāстрапарāнмукха:** (складений вислів з трьох слів: «шāстра» (імен. с.р.) та вислову «парāнмукха:» – «парāн»-»мукха:» – «в інший бік»-»лице») – з лицем відвернутим від наук; **кēвалам** (прислівник) – лише; **буддгімāн** – розумний;

атха кадāчіт тайр млітвā мантрітам |

1. *отож, колись ними, зустрівшись, раджено* |

2. Зійшлися вони одного разу й почали радитись:

3. *И вот, однажды, они, сойдясь, совещаться стали:*

атха – отож; **кадāчіт** (неозначен. прислівн.) – колись; **тайр** (особ. займ. О.в. мн.) – ними, тими; **млітвā** (дієприсл. мин. ч. від основи «млі» – «зустрічатися») – зустрівшись; **мантрітам** (безособ. дієприкм. від «мантра» (ім. с.р.) – «порада») – пораждено;

кō гуно́ відйāйā: йаді дēшāнтара́м гатвā

1. *яка користь зі знань коли пішовши в інший край*

2. «Яке пуття в науці, коли ми сидьма сидимо

3. *«Какая польза от учености, если в другую страну не идем,*

кō гуно́ («кō») (питальний займ.) – «який» та «гуно́» (ім. ч.р. Н.в.), повна форма «кас гунас») – яка користь; **відйāйā:** (ім. ж.р., Abl. sg.) – від знань; **йаді** (сполучник) – коли; **дēшāнтара́м** (складений вислів «деша» (ім. ч.р.) – «місце» і «антара́м» – «інше», 3.в.) – в інше місце; **гатвā** (дієприслівн. мин. ч. від «гā») – пішовши;

бгупатін парітōшйартхōпāрджанā на крїятē |

1. *землевласників потішивши добуток добра не робиться* |

2. і не пробуємо ублаготворити царів чужих країн та добра собі нажити?

3. *и владык земных к себе благорасполагая, богатства ею не приобретаем?*

бгупатін (складений іменник «бгу» (ім. ж.р.) – «земля» – «патін» (3н.в., мн.) – «пан») – землевласників; **парітōшйа** (герундій від основи «парі-туш») – потішивши; **артхōпāрджанā** (складений вислів з «артха» (ім. с.р.) – «багатство, добро» та «упāрджанā» (Н.в., одн., ж.р.) – «досягнення, заробіток») – добуток добра; **на** – не; **крїятē** (пасив. стан, тепер. ч. від основи «кар») – не робиться;

татсарватхā сарвē дēшāнтара́м гаччāма: іті |

1. тоді всіляко всі в інший край ходімо отож!

2. Ходімо у східну країну.

3. Так поїдем все в другу страну.

тат (повна форма «тад») – тоді; **сарватхā** (прислівн.) – всіляко; **сарвє** (займен. Н.в., мн.) – всі; **дешāнтарам** (складене слово з «деша»-«антарам») (З.в., одн., р.) – в інший край; **гаччхāма:** (наказ. спосіб, 1-ша ос. мн. «гам» – «йти») – ходімо!

іті (прислівник) – так, отож;

атха кіньчінмāргам гатвā тешāм жйештхатара: прāга!

1. так, якийсь шлях пройшовши, з тих найстарший мовив!

2. І от старший із них сказав:

3. *И когда это было исполнено, и они по пути шли, старший из них промолвил:*

атха – так; **кіньчінмāргам** (складений вислів «кіньчін» (неознач. займ. З.в., одн. від «кіньчін») та «мāргам» З.в., ч. р.) – якийсь шлях; **гатвā** (дієприслів. мин. ч.) – пройшовши; **тешāм** (вказівний займ. Р.в., мн.) – з тих, з них; **жйештхатара:** (прикметн. ч.р., Н.в., найвищий ступінь порівняння) – найстарший; **прāга** (перфект, 3-тя ос. одн. від основи «прāг») – мовив;

асмāкам екашчатуртхō мудга: кевалам буддгīmāн!

1. з нас один – четвертий, невчений, лиш розумний!

2. «Четвертий з нас не знається на шастрах, єдине, що в нього є, то це здоровий глузд.

3. *«Ох! Один ведь из нас четвертый неуч, только природным умом одаренный.»*

асмāкам (особ. займ., Р.в., мн. від «агам» – «я») – з нас; **єкаш** (єкас) – один; **чатуртхō** (порядк. числ. «чатуртха:») – четвертий; **мудга:** (дієприкм. мин. ч. від «муг» ((мугйаті) – «бути замішаним/ несвідомим/ дурним; помилятися»)) – дурний; *тут* невчений, неук; **кє'валам** (присл. від прикм. кєвала – єдиний, винятковий) – лише, тільки; **буддгīmāн** (прикм. Н.в. одн. від «буддгīмат, ī») – розумний, мудрий, обачний;

на ча відйāм вінā рāжнāм пратігрāга: кевалабуддгīā лабгйатє!

1. а без знань признання правителів лиш розумом (одним) не здобувається

2. Але без наук не зазнаєш царської ласки.

3. *А без учености за один только ум цари брахманам даров не дают.*

на (заперечна частка) – не; **ча** (доставна частка (частка, яка слідує за словом)) – і, також; **відйāм вінā** – без знань; **вінā** (доставний прийм. з О.в., З.в., Абл; протилежний прийм.

«сага») – без, окрім; **рāжнāм пратігрāга:** (Р.в., мн. від «рāжа» і «праті»-«грāга:») (Н.в., одн., ч. р.) – правителів признання; **кєвалабуддгīā** (вислів з прислів. «кевалам» й імен. «буддгі», О.в., одн.) – лише розумом; **лабгйатє** (пасивний стан, тепер. ч., від «лабг» (1-ий вид, середній стан, тепер. ч. «лабгате») – «досягати, здобувати») – здобувається;

тад асмай свōпāрджанāвībгāгам на дāsйāм!

1. тоді цьому частку свого заробітку не дамо

2. Ми дамо йому потрохи того, що добудемо.

3. *Поэтому ему, в том, что приобретем, доли не дадим.*

тад (від займ. са) – тоді; **асмай** (особ. займ. Д.в., одн., від «айам») – отсему;

свōпāрджанāвībгāгам (складений вислів від «сва» («свій») – «упāрджанā» («упа»-«рдж» – «добувати, заробляти») – «вībгāгам» (ім. ч.р. З.в. від дієсл. «ві-бгадж» (ділити, розподіляти))) – розподіл свого заробітку; **на** – заперечна частка;

дāsйāм: (майб. час 1-ша ос. мн. від «дā») – дамо;

тадєша нівртйā свагргам гаччхату! атха двітйєнāбгīgітам!

1. тоді той один до свого дому най вертає! другим же мовлено!

2. А йому краще вернутись додому. Тоді другий мовив:

3. *Пусть он, обратясь, в свой дом пойдет. Тогда второй сказал:*

тад (прислівн.) – тоді; **єша** – (той) один; **нівртйā** (герундій/ дієприслівник мин.ч. від «ні-врт» – «повертатися») – повернувшись; **свагргам** (вислів зі «сва» і «ргам» (ім. с.р.) – «дім») – (до) свого дому; **гаччхату** (наказ.спосіб, 3-тя ос. одн.) – най йде! **атха** (прислівн.) – отож; **двітйєнā** (порядков. числівн, О.в.) – другим;

абгīgітам (безособ. дієприкм. форма від «абгі-дгā» – «казати, мовити») – мовлено, сказано;

агō субуддгє відйāгīнаствам! тад гаччха гргам!

1. агов, благородний, неук – ти! то ж йди додому!

2. «Гей, розсудливий друже наш, іди собі додому ти ж наук не опанував.»

3. *«Эй, разумник! Лишен учености ты. Ступай-ка домой!»*

агō (вигук) – агов! **субуддгє** (К.в. одн., від «су» (благий)-«буддгі» (розум)) – благородний; **відйāгīнас** (складений вислів з

«відйā» і «гīнас» – «залишений, покинутий, позбавлений» від «гā» – «покидати, залишати») – який позбавлений науки; неук; **твам** (особ. займ. одн. Н.в.) – ти; **тад** (прислів.) – тоді;

гачча гргам («гачча» – наказ. спосіб, 2-га ос. одн. від «гā» – «йти» і «ргам» («грга» – 3.в., одн.) – «додому») – йди додому!

татас тртійєнāбгігітам | агō на йужйатē картумēвам |

1. *тоді третім мовлено, агов не годиться робити так |*

2. А третій заперечив: «Так не годиться

3. *Тогда третий сказал:»Ах! Не подобает так поступать:*

татас (від «тад»-»тас») – отожд, тому; **тртійєна** (порядк. числів., О.в., одн) – третім; **абгігітам** (дієприкм. безособ. форма від «абгі-дгā») – мовлено; **агō** (вигук) – агов! **на** – не; **йужйатē** (пас. форма, 3-тя ос. одн.) – годиться; **картумēвам** (неознач. форма «картум» – «робити» і «евам» – «так») – робити так.

йатō вайам бāлакālāt прабгртійєкатра крідітā: | тадāгаччхату магāнубгāва: |

1. бо ми зі самого дитинства разом бавилися. Тоді ходи (з нами) благородний.

2. ми ж у дитинстві гралися разом. Нехай іде з нами,

3. *ведь мы с детства, как товарищи, вместе играли. Поэтому пусть он идет.*

йатō (сполучник йа-тас) – бо; **вайам** (особ. займ. від «агам» – «я») – ми; **бāлакālāt** (складений вислів від «бāла»-»кāла» – «дитинство», Абл. одн., ч.р) – з дитинства; **прабгрті** (ім.ж.р.) – початок, починаючи з; **єкатра** (прислів.) – десь, в якомусь місці; **крідітā:** (дієприкм. Н.в., мн. від основи «крід» бавитися, веселитися) – бавилися; **тадā** (прислівник тад-дā) – тоді, в такому випадку; **гаччхату** (наказ. спосіб, 3-тя ос. одн. від «гам») – най йде! **магāнубгāва:** («мага» – «великий» і «анубгāва» – «вірування, переконання, гідність, величність») – благородний;

асмадупāрджітасйа вітгасйа самвібгāт бгавату |

1. *від нас заробленого добра спільний розподіл най буде |*

2. а ми як добрі друзі поділимося з ним добутиим багатством.

3. *достойный в приобретенном нами богатстве пусть он долю имеет».*

асмад (особ. займ., Абл., одн. від «агам») – від нас; **упāрджітасйа** (дієприкм. Р.в. від «упа-рдж» – здобувати, заробляти) – заробленого; **вітгасйа** (ім., с.р.,

Р.в.) – власність, добро, маєток; **самвібгāт** (ім. ж.р. Н.в. «сам» – «су-, спів-») і **вібгāт** – «поділ») – поділнаспілку; **бгавату** (наказ. спосіб, 3-тя ос. одн. від основи «бгу» бути) – най буде!

II

татхāнуштхитē тайрмāргам атікрāмад-бгір агавйāм мртасінгāстхīні дрштāні |

1. так сталось. Ними дорога долана у лісі кістки мертвого лева побачені.

2. Отожд, нехай іде з нами. І попрямували вони далі в чотирьох, а коли ішли лісом, то натрапивши на кістяк мертвого лева

3. *И когда это было исполнено, они, идя дорогой дальше, в лесу кости мертвого льва увидели.*

татхā [tad-thā відповідник до йатхā] – так, в такий спосіб; **ануштхитē** (дієприкм. у М.в. (дієприкм. зворот у М.в. виражає завершену дію) від основи «ану-штхā» – слідувати; звершувати) – сталось; **тайр** (**атікрāмадбгір**) (вказівний або особовий займ. мн., О.в. від «са») – ними; **мāргам** (3.в., одн., ч.р.) – дорогу; **агавйāм** (М.в., ж.р. ім. «агаві») – в лісі; **мртасінгāстхīні** (складений вислів «мрта-сінгастхīні» – Н.в., мн. с.р. ім. «астхī») – мертвого лева кістки; **дрштāні** (дієприкм. мин. часу, Н.в., мн., с.р. від «дрш» – бачити) – побачені;

ташчаікēнāбгігітам | агō пурвādгтгавід-йайā: пратйайā: крійатē |

1. *тоді одним мовлено | агов раніше здобутих знань доказ (най) робиться*

2. *один з них сказав: «Ось нагода застосувати наші знання.*

3. *Тогда один из них сказал: «Ах! Уже обретенной нами мудрости испытание совершим.*

таш (асимільоване «тад» від займ. са) – тоді; **ча** – і; **єкēнā** (О.в., одн. від «екас») – одним; **абгігітам** (дієприкм. безособ. форма від «абгі-дгā») – мовлено; **агō** (вигук здивування приемний чи неприемний) – агов; **пурвādгтгавід-йайā:** (складений вислів з «пурва»-»адгіта»-»відйā») – раніше здобутих знань; **пурва** – перший, початковий; давній; раніший; **адгіта** (дієприкм. мин. ч. від «адгі-і» – «повторювати, вивчати») – вивчений; **тут** здобутий; **відйайā:** (ім., ж.р. Р.в.) – знань; **праййайā:** (ім., Н.в., ч.р.) – віра, переконання, довіра, доказ; **крійатē** (пасив. стан, 3-тя ос. одн. від основи «кр» – «робити») – робиться;

кінчідетан мртасаттвам тіштхаті |

1. *якось отся мертва істота знаходиться |*

2. Перед нами лежить якось мертва істота,

3. *Какое-то вот мертвое животное здесь.*

кіньчід (неознач. займ., с.р.) – якесь; **ѣтан** (вказівний займ. З.в., від «єща») – цей;

мртасаттвам (складений вислів «мрта» і «саттва» (З.в., с.р.)) – мертва істота; **тіштхаті** (тепер. час, 3-тя ос. одн. від осн. «стхā») – знаходиться;

татсадабгйаставідйāпрабгāвєна пратй-уджджівайām: |

1. *тоді існуючого здобутого знання силою оживимо (її) |*

2. *давайте силою наших знань оживимо її.*

3. *Так могутством усердно изученой мудрости его оживим».*

тат (прислів. «тад») – тоді; **сад** («сат» від «сант» від осн. дієсл. «ас» – «бути, єс-») – існуючий; **абгйаставідйāпрабгāвєна** (складений вислів «абгйаста» (від осн. дієсл. «абгі-ас» – «займатися; випадати на долю; перевищувати»), «відйā» і «прабгāва» (ім. ч.р., О.в.) – «могутність, сила, блиск»)) – силою здобутих знань;

прайтйуджджівайām: («прайтй-уджджів», причинна форма дієсл., тепер. ч. 1-ша ос. мн.) – оживимо, воскресимо;

таташчайкєнāбггитам | агам астхісам-чайам джанāmі |

1. *тоді існуючого здобутого знання силою оживимо (її) | тоді одним мовлено | я кісток збір знаю |*

2. *тоді існуючого здобутого знання силою оживимо (її) | Я зараз позбираю кістки |*

3. *тоді існуючого здобутого знання силою оживимо (її) | Тогда он сказал: «Я умею соединять кости».*

таташ (прислів. «татас») – тоді; **чайкєнā** (ча-єкєнā (О.в.)) – одним; **абггитам** (безособ. дієприкм. ф-ма від осн. «абгі-дгā») – мовити) – мовлено; **агам** (особ. займ. 1-ша ос. одн.) – я; **астхісамчайам** (астхі – кістка, самчайа – збір від осн. «сам-чі» – «збирати, накоплювати») – збір кісток; **джанāmі** (тепер. ч. 1-ша ос. одн. від осн. «джнā») – «знати») – я знаю;

двйтїєнāбггитам | чармамāнсарудгірам прайаччхāmі |

1. *другим мовлено | шкіру м'ясо кров вертаю |*

2. ---

3. *Второй сказал: «Шкурой, мясом и кровью свяжу».*

двйтїєнā (порядков. числ., О.в., одн.) – другим;

абггитам (безособ. дієприкм. ф-ма від осн. «абгі-дгā») – мовити) – мовлено;

чармамāнсарудгірам («чарма» від «чарман» (ім. с.р.) – «шкура, щит», мāнса

(ім. с.р.) – «м'ясо», рудгіра'м (ім. с.р., З.в. одн.) – «кров») – шкіру, м'ясо та кров;

прайаччхāmі (тепер. ч., 1-ша особа, одн. від осн. «пра-йам» – «простягати, вручати; давати, дарувати») – я вертаю;

тртїєнāбггитам | агам саджіванам карōмі |

1. *третім мовлено | я живим роблю |*

2. ---

3. *Третий сказал: «Я оживлю его».*

тртїєнā (порядк. числів. «тртїа») – третім; **абггитам** (дієприкм. безособ. форма від «абгі-дгā») – мовлено; **агам** – я; **саджіванам** (прикм., З.в., одн. від саджівā) – живий; **карōмі** (тепер. ч., 1-ша особ. одн.) – роблю;

тата єкєнāстхісамчайам крта: двйтїєна чармамāнсарудгірай: самйōджита: |

1. *тоді одним збір кісток зроблений, другим шкірою, м'ясом та кров'ю з'єднаний |*

2. *Так-от один з цікавості зібрав усі кістки, другий обволік їх плоттю і наповнив жили кровю,*

3. *Тогда один кости соединил. Второй шкурой, мясом и кровью связал.*

тата (від «татас») – тоді; **єкєнā** (числів. О.в., одн. від «єка:») – одним; **астхісамчайам** (астхі-самчайам (ім., ч.р., З.в.)) – збір кісток; **крта:** (дієприкм. мин. ч., одн., ч.р.) – зроблений; **двйтїєна** (порядк. числів. О.в., одн. від «двйтїа:») – другим; **чармамāнсарудгірай:** («чарма», «мāнса», «рудгірай» (О.в., мн) – складений вислів з трьох слів) – шкірою, м'ясом та кров'ю;

самйōджита: (дієприкм. мин. ч. від «самйудж» – «з'єднувати») – з'єднаний;

тртїєнā йāваджжіватавйам йōджайати лагна: тāват са буддгіматā нїсїддга: укташча |

1. *третій як оживляти береться зачав, тоді він розумним спинений і (той) мовив |*

2. *а коли третій уже хотів вдихнути в нього життя, то розсудливий спробував спинити його:*

3. *Но когда третий к оживлению приступил, тот, одаренный природным умом, ему сказал:*

тртїєнā (тртїас) – третій; **йāвадж** (від «йāват») – коли, як; **джіватавйам** (дієприкм. майб. ч. від осн. дієсл. «джів» – «жити») – якого мають оживити;

йōджайати (причинна форма дієсл., тепер. ч., 3-тя ос. одн. від «йудж» – «приступати до діла») – береться; **лагна:** (дієприкм. мин. ч., ч.р., від «лаг» – «пробувати, випробовувати; отримувати, добувати») – досягнений, здійс-

нений; *тут* зачав; **тāват** – тоді; **са** – він; **буддгіматā** (прикм. О.в., від «буддгімант» – «розумний») – розумним; **нісіддга:** (дієприкм. мин.ч., від «ні-сідг» – «здержувати, забороняти, перешкоджати») – здержаний; **укташча** (дієприкм. мин.ч., ч.р., від «вач» і «ча» (доставна частка) – «і, та») – і мовлений;

еща сінга: | **йадйēнам саджівам карішйасі татсарвāнапйасмāн вйāпāдайшйаті іті** |

1. *се – лев | як його живим зробиш тоді усіх нас вигубить так* |

2. «Стривай, любий. То ж лев народиться. Якщо ти вдихнеш у нього життя, то він розірве нас на шматки.»

3. «Лев ето. Если его оживить, то ведь всех нас убьет».

еща (вказівний займ.) – цей, се; **сінга:** (Н.в.) – лев; **йаді** (сполучник) – якщо; **енам** (особ. займ., 3.в., «він, йому, його») – його; **саджівам** (прикм., 3.в.) – живим; **карішйасі** (майб. ч., 2-га ос. одн. від «кр») – зробиш; **тат** (від «тад») – тоді; **сарвāн** («сарва, ā» – «весь, цілий») – всіх; **апі** (прислівник. частка) – однак; **асмāн** (особ. займ. 3.в., мн. від «агам») – нас; **вйāпāдайшйаті** (майб. ч., 3-тя особ. від «вйāпāдайа» – «вигубити» від «ві-āпад» – «гинути») – вигубить; **іті (частка)** – так;

татастēнāбгігітам | дгік муркха нāгам вйдйām вīпхалатām нешйāmі |

1. тоді ним мовлено | пх, глупий, я знання безплідні не носитиму |

2. А той огризнувся: «Тьху на тебе, дурню! Не дозволю я, щоб моя наука була безплідна!» розсудливий сказав:

3. *Тогда, тот, ответил: «Тьфу, глупец! Не буду я ученость бесплодной в себе носить».*

та'тас (прислівник) – тоді; **тēна** (особ./вказівн. займ. О.в. від «са» – «він») – ним; **абгігітам** (дієприкм. безособ. форма від «абгі-дгā») – мовлено; **дгік** (вигук докору, жалкування) – Пх! **муркха'** – глупий, глупець; **нāгам** (на-агам) – я не;

вйдйām (ім. ж.р., 3.в.) – знання; **вīпхалатām** (прикм. ж.р. від «вīпхала» – «незрілий») – незріле; **нешйāmі** (майб. ч., 1-ша ос. одн. від «ні» – «вести; нести») – носитиму;

таташча тēнāбгігітам |

1. *тоді й тим мовлено* |

2. ---

3. *Тогда тот сказал:*

та'таш (від «татас») – тоді; **тена** (від «са» – «той, він») – ним; **абгігітам** (див. вище) – мовлено;

таргі кщанам пратікшасва йāвада-гамēнам саміпатарум āрōгāmі |

1. *Тоді мить зачекай поки я на те ближнє дерево вилізу!*

2. *«То почекай трошки, поки я вилізу на дерево».*

3. *«Сперва мгновение подожди, пока я на это ближее дерево влзу».*

та'ргі (прислівник) – тоді, тому, добре; **кщанам** (ім. ч.р., 3.в. «мить, нагода; привід») – мить; **пратікшасва** (наказ. спосіб, 2-га ос. одн. від «пратікш» – «дивитися на; чекати») – **Почекай!** **йāвад** (від «йāват» (йа-ват) – «поки, одразу») – поки; **агам** – я; **ēнам** – те; **саміпатарум** (складений вислів «саміпа» – «близький», «тарум» (ім. ч.р., 3.в. «тару»- «дерево»)) – найближче дерево; **āрōгāmі** (тепер. час, 1-ша ос. одн. від основи «āруг» – «підніматися, сходити») – вилажу;

татхāнуштхитē йāвад саджівā: крта: тāват трайō пі тē тēнōттхāйā вйāпāдītā: |

1. *так сталося коли живим зроблений тоді троє ж ті тим уставшим вигублені* |

2. Ті троє погодилися, але тільки-но їм удалося оживити лева, як він схопився і розтерзав їх,

3. *И когда это было исполнено и льва воскресили, вскочив он троих брахманов убил.*

татхā (прислівник) – так, таким чином; **ануштхитē** (дієприкм. зворот в М.в. (замінює підрядне речення) від «ану-ттха» – «слідувати») – сталося; **йāвад** (від «йāват» (йа-ват) – «поки, одразу») – поки; **саджівā:** (прикм. ч.р., одн., Н.в.) – живий; **крта:** (дієприкм. ч.р. Н.в., від «кр») – зроблений; **тāват** (прислів. від «тад-ват») – тоді; **трайō** (трайас) – троє; **пі** (частка, повна форма «апі») – однак; **тē** (вказівн. займ. мн.) – ті; **тēна** (вказівн. займ., О.в. від «са») – ним; **уттхāйā** (герундій., від «уттхā») – вставши; **вйāпāдītā:** (дієприкм. мин. ч., ч.р., мн. від «вйāпāд») – вигублені;

са ча буддгімāн сінгē стхāнāнтарагатē вркшād аватірійā гргам гата: ||

1. *той же розумний коли лев в інше місце пішовший з дерева злізши додому пішовший* ||

2. а брахман, який сидів на дереві зліз і пішов додому.

3. *А тот, кто был одарен природным рассудком, когда лев удалился, с дерева слез и домой пошел.*

са (вказівн./ особ. займ.) – той; **ча** – же; **буддгімāн** – розумний; **сінгē (гатē)** (ім. ч.р., одн., М.в.) – лев; **гатē (сінгē)** (дієприкм. мин. ч., ч.р., М.в. від «гā» – «йти») – коли лев пішов; **вркшād** (ім., ч.р., Абл. від «вркша» – «дерево») – з дерева; **аватірійā** (герундій від осн. «ава-трр» – «спускатися») – спустившись; **гргам** (ім., ч.р., 3.в.) – додому; **гата:** (дієприкм., ч.р., одн., Н.в. від «гам» – «йти») – пішовший.

Висновки. Цим і завершуємо мовний розбір байки «Воскресителі лева». У висновку зазначимо таке. Мові санскриту властива синтаксична стислість. Виражається вона можливістю безполучникового нанизування слів, які в цілому творять одне поняття. Наприклад: *свōпāрджанāvībḡāgam* – дослівно: свій заробіток розподіл, тобто розподіл свого заробітку; *чармамāнсарудгірам* (прайаччхāmī) – дослівно: шкіра, м'ясо, кров (З.в.) (повертаю); *чармамāнсарудгірай*: *самйōджіта*: – шкіра, м'ясо, кров'ю з'єднаний. Звернімо увагу на те, що лише останнє слово ограматизується так-би мовити, а слова перед ним вжиті в основній формі. Другою властивістю є мала кількість особових форм дієслова, натомість присудок часто виражений дієприкметниковими формами. Наприклад: *бāлакālāt kṛīdītā*: – з дитинства бавлячись (ми бавилися); *ēkēnāstḡisamcāyam kṛta*: – одним збір кісток зроблений (для лева), тощо. Відсутня у санскриті і непряма мова. Передача прямої мови робить розповідь живою. Це коротко щодо синтаксису санскриту. Надзвичайно багатим є і словар санскриту. Кожне слово має багато значень або ж понять. На оцю тонку понятійну різницю не завжди можна знайти відповідник у словах в сучасних мовах. Наприклад, ключова різниця в нашій байці в поняттях «буддгі» – ум, розум, мудрість, глузд (один

корінь з українським «будити, бдити» та «відійа» – знання, обізнаність, ученість (один корінь з «відати»). Добираємо для перекладу декілька варіантів, бо кожен із них має той чи інший аспект санскритського поняття тощо.

Також синтаксична стислість, пряма мова і звукова форма мови санскрит із чергуванням довгих та коротких голосних створюють своєрідну ритміку оповіді. Що не так легко передати в перекладах.

Порівнюючи ж російський та український переклад на майстерність, нам до вподоби більше російський переклад. Він і граматично і синтаксично ближчий до оригіналу. А й стилістично витриманий теж краще як український.

Цим завершуємо свій огляд байки і на зразок байок з «Паньчатантра» повторимо зачин-приповідку «краще ум (а) не те знання від знань ум вищий | без-умні гинуть як (от) ті левові творці».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Панчатантра. 5-ть кошиків житейської мудрості: Шукасаптанті. Київ: Дніпро, 1988. 382 с.
2. «Избранные рассказы. Пер. с древне-индийского. Предисловие и примечание Р.О. Шор, М., Российская Ассоциация, Институт Общественных Наук, 1930. 157 с.
3. Наталия Лихущина. «Легкий санскрит. Избранные басни Панчатантры». Москва. Восток. Запад. 2006. 695 с.
4. Санскритско-русский словарь / Составитель Кочергина В.А. Издание 2-е. М.: «Русский язык», 1987. 944 с.

УДК 81'373.45:050(477)

ДИНАМІКА ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ МОРФЕМ У ЛЕКСИКОНІ ТЕКСТІВ ПЕРІОДИКИ

Заєць В.Г., к. пед. н., доцент кафедри української мови

Інститут філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

Томіліна Ю.М., викладач англійської мови

Університетський коледж

Київського університету імені Бориса Грінченка

У запропонованій статті проаналізовано тексти сучасних періодичних видань. Шляхом вибірки лексичних одиниць з іншомовними морфемами відстежено динаміку продукованих дериватів. Проілюстровано прикладами здатність запозичених морфем з українськомовними формантами утворювати похідні деривати на позначення дії, стану, процесу, номінувати суспільно-економічні відносини. Помічені порушення орфографічної норми в окремих похідних дериватах.

Ключові слова: афікс, українська мова, денотат, дериват, морфема, періодика, словотвірні форманти.

В предлагаемой статье проанализированы тексты современных периодических изданий. Путем выборки лексических единиц с иноязычными морфемами отслежена динамика продуцируемых дериватов. Проиллюстрированы примерами способность заимствованных морфем с украинскоязычными формантами образовывать производные дериваты для обозначения действия, состояния, процесса, номинировать общественно-экономические отношения. Замечены отклонения от орфографической нормы в отдельных производных дериватах.

Ключевые слова: аффикс, украинский язык, денотат, дериват, морфема, периодика, словотворные форманты.

Zaiets V.H., Tomilina Yu.M. DYNAMICS OF THE USE OF FOREIGN LANGUAGE MORPHEMES IN THE LEXICON OF THE PERIODICAL TEXTS

The article deals with the texts of modern periodicals. Through the selection of lexical units with foreign language morphemes, the dynamics of produced derivatives has been monitored. The ability of borrowed morphemes with Ukrainian-language formants to form derivative derivatives to denote action, state, process, nominate socio-economic relations has been illustrated with the examples. Spelling rules violations in specific derivatives of derivatives have been noted.

Key words: affix, Ukrainian language, denotate, derivative, morpheme, periodic, word-formation formants.

Постановка проблеми. Розбудова української держави внесла суттєві зміни до лексикону періодичних видань. Висвітлення суспільно-політичних процесів, економічної діяльності не лише в Україні, а й за її межами, спонукало авторів текстів періодики, в тому числі й інтернетівських видань, послуговуватися лексиконом, що містить запозичені морфemi для усебічного промовистого інформування читачів новинами, надання їм суб'єктивно-об'єктивної оцінки.

Зміни лексикону періодичних видань, його динаміки в україністиці дослідники трактують неоднозначно, є намагання розв'язати питання правописного утвердження норм нововведень. Вважаємо актуальним розгляд окремих способів словотворення в межах певних частин мови і відповідних словотвірних категорій та унормованого графічного написання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поповнення українськомовних періодичних

видань нововходженнями, що мають запозичені морфemi, не залишається поза увагою мовознавців. В останні десятиліття лінгвісти усебічно студіюють словотвірні процеси в мові української періодики. Сучасна україністика суттєво поповнилася науковими розвідками мовознавців К. Городенської [2], О. Стишова [10], О. Тараненка [12], Л. Кислюк [6], М. Навальної [8], Т. Коць [7], О. Бодик та Т. Рудакової [1], які фіксують нові лексеми в мовній практиці та тенденції щодо подальшої їх активності. Тривають дискусії навколо стрімкого проникнення англіцизмів у лексикон українськомовних періодичних видань [3]. Тоді як у ряді лінгвістичних праць є спроби узагальнено висвітлити результати досліджень іншомовних входжень, також зафіксовано способи унормованого написання лексем з англійськомовними препозитивними афіксами [1, с. 204–358; 2]. Однак практика слововживання в текстах періодики фіксує ряд відхилень від чинних норм. Тому

підлягають усебічному виконанню рекомендації К. Городенської, яка слушно зазначає, що «виваженого фахового аналізу потребують ті зміни, яких зазнала українська літературна мова нібито об'єктивно, у зв'язку з активним розгортанням процесів світової глобалізації, що спричинили широке входження до її словникового складу запозичень із різних мов світу, та найбільше – з англійської» [2, с. 3].

Однак постійне оновлення інформаційного фонду публіцистики резонує певні зміни в мовній практиці, які сучасні мовознавці К. Городенська, С. Єрмоленко, Л. Струганець, О. Тараненко називають «динамікою мовної норми» [2; 4; 11; 12]. Динаміка використання іншомовних морфем у лексиконі періодики відображає устремління, за твердженням О. Стишова, «до європеїзації чи, за іншою термінологією, до інтернаціоналізації словотвірних типів, що виявляється в зростанні активності як твірних основ, так і афіксальних морфем, що мають загальноєвропейський або ширше – інтернаціональний характер...» [10, с. 132]. На думку мовознавців, призвідниками цих процесів є наслідки глобалізації суспільно-політичного життя й прагнення журналістів добирати узуальні слова такого словотвірного типу [9; 7, с. 138–139].

Постановка завдання. Мета – проаналізувати лексикон у текстах періодичних видань. Виокремити похідні деривати з іншомовними морфемами, обґрунтувати прогноз щодо поповнення текстів періодики запозиченими словотвірними моделями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактографічним підґрунтям розвідки стали похідні деривати, що відібрані методом фрагментарної вибірки з текстів засобів масової інформації, зокрема інтернетівських видань, періодики різної тематики та суспільно-економічного спрямування, що належать до центральних видань: «Вголос», «Літературна Україна», «Слово Просвіти», «Українська правда», «Українське слово», «Фінансові новини», «Сільські вісті», «День», «Український журнал», а також регіональних – «Волинська газета», що видані в різні періоди 2001–2018 рр.

В аналізованих періодичних виданнях не зменшують продуктивності відіменні деривати із суфіксом *-іст/-ист*, що номінують осіб за приналежністю до певних соціальних угруповань, політичних партій, семантику яких репрезентує корінь, на зразок: *авантюрист, автокефаліст, гекачепіст, ісламіст, кучміст, путчист, солідарист, терорист,*

фінансист. Пор.: *Бійцям курдського ополчення вдалося вибити нападників з міста і відкинути до іранського кордону, однак три села вчора ще залишилися в руках ісламістів* («Сільські вісті», 04.10.2001).

Тексти сучасної періодики активно поповнюються лексиконом із численними запозиченими афіксами *-ізм/изм, -іст/ист*, що позначають абстрактні поняття, зокрема релігійні, наукові, політичні, ідеологічні, на зразок: *біблеїст, біблеїстика, вандалізм, глобалізм, гітлеризм, дарвінізм, деспотизм, есеїст, індивідуалізм, інтернаціоналізм, комунізм, комформізм, китаїзм, матеріалізм, монотеїзм, сіонізм, сепаратизм.* Пор.: *Провокація на тлі українського китаїзму* («Літературна Україна», 26.07.2012); *Російська матриця шовінізм учора, сьогодні, завжди* («Слово Просвіти», 14–20.11.2012); *З'ясовується, у здичавілій літературній пуці водиться рідкісна дичина: антиурбаністи, символісти, карнавалісти, епатажники, неоклацисти, контр-культурники, абсурдисти, різні представники ПМ-дискурсу – і то не все* («Слово Просвіти», 21–27.01.2016).

Помічено суттєве зростання продуктивності в лексиконі періодики іменників з афіксом *-інг-*, на зразок: *банкінг, брендинг, бодіблдинг, брифінг, вендинг, вестинг, гайдинг, паркінг, сандбоардінг, серфінг, скавтінг, сторітемпінг, таймінг, шопінг* тощо. Зауважимо, що в англійській мові сполучення *-інг-* з основою дієслова продукує, як правило, іменник із семантикою «мати придатність до того, чим виражений корінь або вирізнятися з-поміж інших тим, чим виражений корінь». Прикметно, що більшість кореневих морфем, що походять від англійськомовних одиниць, в українській мові все частіше стали вербалізуватися за допомогою суфікса *-ува-*, на зразок: *брифінгувати, рейтингувати, серфінгувати, таймінгувати, шопінгувати.* Вважаємо, що цей процес в подальшому набуватиме поширення завдяки питомо українського суфікса *-ува-*, що експлікує необмежену в часі дію, має семантику «здійснювати певний процес, провадити діяльність, названу твірною іменниковою основою».

Студіювання текстів періодики засвідчило тенденцію до використання в ролі твірної основи вторинних дієслів незмінних іменників, на зразок: *зомбі, лобі, табу.* Пор.: *Головне – не табувати для себе ніяких тем і говорити правду* («Український журнал», 10.2008); *Суддя поцікавився у «поціновувача мегафонів», чи справді той має здібності*

парапсихолога та вміє «зомбувати» людей («Волинська газета», 25.12.2013).

Не зменшується активність денотатів із запозиченим формантом **-ація, -ізація/-изація**, на зразок: **деморалізація, інформатизація, індексація, криміналізація, лібералізація, мінералізація, олігархізація, періодизація, сертифікація, українізація, фальсифікація, християнізація**. Поєднання вищеназваних суфіксів та префіксів **де-, дез-, ре-** продукує лексеми, що позначають всеохоплювальний процес скасування, припинення або знищення чогось, на зразок: **дерегуляція, денаціоналізація, деколонізація, декомунізація, деморалізувати, демонтаж, депортація, деокупація, дерусифікація, децентралізація, дестабілізація, дезінформація, дезорієнтація, реекспозиція, реінтеграція, реінкарнація**. Пор.: назва статті «**Реінтеграція чи деокупація**» («День», 03–04.06.2016); *У поспіху декомунізацію не поєднали з деімпералізацією* («Слово Просвіти», 10–16.02.2015); *Найперше треба здійснити десовєтизацію, декомунізацію, припинити політику апартеїду щодо корінної нації українців* («Слово Просвіти», 26.09.–02.10.2013); *Чому, по суті, так і не розпочався процес деолігархізації?* («Літературна Україна», 26.11.2015); <...> *в Україні ще залишиться корозійний вплив століттями впроваджуваної «малоросієзації», «совкізації», а насправді денаціоналізації і деукраїнізації, тобто цинічного винародовлення українців; Влада не декларує і, тим більше, не здійснює націоналістичного курсу* («Літературна Україна», 25.08.2016); *За його словами [Степана Полторака], із цією метою здійснюється передислокація органів військового управління, заміна частин і підрозділів, реструктуризація військових частин і їх заміна* («Українська правда», 30.04.2018). Таку частотність вживання можна пояснити необмеженістю процесу, на що вказують вищеназвані афікси. Цілоком погоджуємося з думкою Т. Коць, що це «є наслідком глобалізації суспільно-політичного життя і прагненням добирати узуальні слова такого словотвірного типу» [7, с. 138–139]. Динаміка зростання продуктивності вербалізованих дериватів, що походять від усічених англійськомовних іменникових основ, на зразок: **компенсація – компенсувати, імпровізація – імпровізувати**. Пор.: *Міністр економіки Василь Цушко намагається реінкарнувати Тендерну палату, ліквідовану Верховною радою два роки* («Фінансові

новини», 31.05.2010); *По-перше, воно існує у форматі так званого «квазілобіювання», яке стійко асоціюється в населення з корупцією та іншими службовими злочинами та правопорушеннями* («Українська правда», 02.06.2011); *Учора на ранковому засіданні Верховної Ради, витираючи скупі чоловічі сльози й театральню тупаючи ніжкою з приводу тюремних переслідувань свого лідера й впертого небажання влади декриміналізувати «бідну Юлю»* («Вголос», 18.11.2011, ефір: 2.04); *Інші тролі мусли адмініструвати шість різних акаунтів у Фейсбуку та щодня робити по 50 твітів на десяти різних акаунтах у Твіттері* («Літературна Україна», 23.11.2017).

У синхронії англійськомовних запозичень відстежуємо відповідне зростання динаміки, найуживанішими компонентами яких є **арт-; бізнес-; блиц-; медіа-**. Сучасні мовознавчі праці фіксують понад 50 лексичних одиниць із частиною **арт-** «що вказує на зв'язок з мистецтвом» [1, с. 206; 213–214]. Продуковані сучасною періодикою деривати О. Стишов розподіляє на декілька груп, пов'язаних із мистецтвом: 1) «означення представників мистецьких угруповань, моделей, переможців конкурсів» [10, с. 80], 2) «назви течій у мистецтві» [10, с. 261], 3) «назви музичних заходів» [10, с. 262]. Зауважимо, що відокремлювати дефісом частину **арт-** (англійською «**artistic**») є неприпустимим, оскільки українською мовою **арт-** є частиною прикметника *артистичний, мистецький*, на зразок: **артгалерея, артдиректор, арткультура, артпродюсер, артсалон** утворені частковою аббревіацією, тому їх слід писати разом. Цілоком підтримуємо думку К. Горденської, «що **арт-** не є самостійним словом в українській мові і за формальною ознакою та позицією в структурі слова воно подібне до скороченої прикметникової основи в складі мішаної аббревіатури» [2, с. 101]. Так само українськомовна граматична система не дозволяє писати через дефіс лексеми, на зразок: **біг-борд** [1, с. 221]. Вищеназвана лексема є похідною одиницею від словосполучення *велика дошка*, а тому за чинними нормами правопису української мови має писатися разом: **бігборд**.

Як бачимо, періодика ілюструє динаміку зменшення питомо українськомовних морфем, натомість значущість іншомовних морфем в дериватології значно зросла, що в подальшому матиме згубні наслідки через руйнування граматичної структури україн-

ської мови. Так, економічна, комерційна діяльність розширила словотвірні гнізда похідних дериватів з компонентом **бізнес-**, на зразок: *бізнес-англійська, бізнес-вершина, бізнес-видання, бізнес-еліт, бізнес-ідея, бізнес-консультант, бізнес-клімат, бізнес-асоціація, бізнес-діалог, бізнес-еліта, бізнес-етикет, бізнес-захоплення, бізнес-кола, бізнес-контакти, бізнес-кредит, бізнес-леді, бізнес-новини, бізнес-партнер*. Численні випадки слововживання через дефіс ілюструють здебільшого порушення орфографічних норм, натомість відстежуємо й унормоване написання, на зразок: *Деякі потрапляють у приватні руки місцевих бізнесменів чи бізнесових структур* («Слово Просвіти», 10–16.12.2015). Погоджуємося з думкою К. Городенської, що такі новотвори «деформують граматичну традицію української мови передавати атрибутивність за допомогою прикметника [2, с. 7]. Дослідниця радить «вживати замість «означальних» іменників *бізнес-, медіа-* (мас-медіа-), *піар-, інтернет-, онлайн-, фейк-* прикметники: *бізнесовий, медійний* (масмедійний), *піарний, піарівський, інтернетний, інтернетівський, інтернетовий, мережений, онлайнний, фейковий*» [2, с. 98–99]. На наш погляд, вони для української мови є підрядними словосполученнями іменника з узгоджуваним прикметником, зокрема: *інтернет-сторінка – інтернетівська сторінка, медіа-підтримка – медійне підтримання, рейтинг-позиція – рейтингова позиція, фолк-фестиваль – фольклорний фестиваль*. Пор.: **Фейкові** новини з фабрики тролів («Літературна Україна», 23.11.2017).

Переконані, що необхідністю, викликану «половоддям» іншомовних денотатів, є добирання українських синонімів до лексем, наприклад **бліц-** – «короткий», або заміна прикметниками, на зразок: *недовгий, нетривалий, короткотривалий, короткочасний, миттєвий, блискавичний, короткотерміновий, короткостроковий, стислий, швидкий тощо*.

Зауважимо, що періодичні видання ілюструють вживання числівників з англійськомовним компонентом, зокрема **топ-**, на зразок: *ТОП-5 термальних курортів України з теплими басейнами під відкритим небом* («Українське слово», 7–13.10.2015). На думку К. Городенської, «в цих сполуках поєднано іншомовну основу *топ-*, що за значенням відповідає українськомовному «найкращий»,

із кількісним числівником, тому краще вживати якісний прикметник «кращий» або його форми ступенів порівняння [2, с. 93].

Продовжують зберігати свою активність у текстах періодики двокореневі англійськомовні лексеми на позначення осіб за певними видами діяльності, на зразок: *бізнесмен, рекордсмен, спортсмен*, що позначають осіб, на зразок: *recordsman* в англійській мові *record і man*, українською мовою «рекорд» і «чоловік». Українськомовна дериватологія послуговується на позначення таких осіб афіксами **-ець, -ист**, на зразок: *барист, бізнесовець, рекордист, спортсевець*.

Похідні деривати сучасної періодики експлікують «лихоманку» новозапозичень на позначення різногалузевих здобутків, що несуть у собі певні ознаки сучасних інформаційних новацій, на зразок: *е-декларації, е-архіви, е-мейл*. Як бачимо, такі «новотвори» графічно передаються з певними порушеннями норм чинного правопису, адже лексеми, що продукують частковою абрєвіацією, маємо писати разом. Не відповідають нормам українськомовного правопису вторинні деривати, що мають англійськомовну абрєвіатуру та узуальні лексеми, передані українською графікою, на зразок: *PR-фахівець, FM-радіостанції, PEN-клуб, VIP-персони, fashion-індустрія, web-адреса*. Пор.: Прийняття закону їх не влаштовує, адже те, що вони роблять зараз може коштувати їм перебування за ґратами після входу закону в дію, – коментує ситуацію професор Києво-Могилянської академії, відомий **PR-фахівець В. Королько** («Українська правда», 02.06.2011); *1978 року, невизнаного, зате засудженого на Батьківщині, поета прийняли до PEN-клубу* («Літературна Україна», 11.01.2018).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, лексикон періодичних видань потребує постійного усебічного фахового вивчення й аналізу, зокрема це стосується корпусу лексем, що продукують від іншомовних морфем. Проведене дослідження не вичерпує всіх можливих видів правописного унормування всіх вторинних дериватів, що мають запозичені морфєми. Позаяк перспективними видаються дослідження впливу лексикону, що продукований від англійськомовних морфем, на українськомовну періодику різними способами дериватології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодик О.П., Рудакова Т.М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 416 с.
2. Городенська К.Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Наукове видання. Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ. 2014. 124 с.
3. Громлюк І. Україніш. Мова-привид чи говірка майбутнього. URL: http://life.pravda.com.ua/society/2016/12/2/220965/view_print/.
4. Єрмоленко С.Я. Кодифікація норми // Українська мова. Енциклопедія. К., 2007. С. 269.
5. Карпіловська Є.А. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. Культура слова. 2011. № 74. С. 43–51.
6. Кислюк Л.П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку української мови: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017. 424 с.
7. Коць Т.А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. К.: Логос, 2010. 303 с.
8. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. К., Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго. 2011. 328 с.
9. Олексенко В.П. Словотворення в умовах глобалізації: поміна actionis із за позиченим формантом -ація, -ізація/-изація. Вісник ОНУ. Сер.: Філологія. 2014. Т. 19. Вип. 4(10). С. 96–103.
10. Стишов О.А. Українська лексика ХХ століття: (На матеріалі засобів мас. інформації). К.: Пугач, 2005. 388 с.
11. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: дис. д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 423 с.
12. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. 248 с.

УДК 811.1/.211

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ЕПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Ковальчук О.П., асистент кафедри
іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті запропоновано результати зіставного аналізу епонімів в англійській та українській мовах із погляду їхнього лексико-семантичного групування. Загалом проаналізовано 500 епонімів. Виділено лексико-семантичні групи епонімів, спільні для обох мов, характерні лише для української та лише для англійської мови. Кожна з груп поділена на підгрупи за семантичною ознакою.

Ключові слова: епонім, лексико-семантична група, зіставний аналіз, семантична ознака, семантична структура.

В статті пропонуються результати сопоставительного аналізу епонімів в англійському і українському мовних аспектах з погляду їхнього лексико-семантичного групування. В цілому проаналізовано 500 епонімів. Виділено лексико-семантичні групи епонімів, спільні для обох мов, характерні лише для української або лише для англійської мови. Кожна з груп поділена на підгрупи за семантичною ознакою.

Ключевые слова: эпоним, лексико-семантическая группа, сопоставительный анализ, семантический признак, семантическая структура.

Kovalchuk O.P. LEXICO-SEMANTIC GROUPS OF EPONYMS IN ENGLISH AND UKRAINIAN: CONTRASTIVE ANALYSIS

The results of the contrastive analysis of 500 eponyms in the Ukrainian and English languages are offered in the article. The analysis has been held from the perspective of the lexico-semantic grouping. Three groups have been distinguished: eponyms common for both languages, Ukrainian eponyms, English eponyms. Each of the groups has further been subdivided into subgroups according to the semantic features.

Key words: eponym, lexico-semantic group, contrastive analysis, semantic feature, semantic structure.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики загальноновизнаним є те, що мову слід вивчати з погляду парадигм, які забезпечують ширше та глибше розуміння функціонування мови та зв'язку між мовою та мисленням людини, що реалізується через концептуальну та мовну картини світу. Ця тема широко обговорюється в сучасних публікаціях, зокрема у працях Ю. Апресяна, Є. Кубрякової, В. Постовалової й ін. Такий підхід створює підґрунтя для глибшого та ширшого дослідження тих мовних і мовленнєвих явищ, яким уже приділяли увагу з позицій інших напрямів лінгвістики, а також дозволяє краще зрозуміти вплив позамовних чинників на розвиток мов. Одним із підходів, досліджуваних упродовж ХХ і на початку ХХІ ст., є осмислення семантичної структури мов, що відкриває нові обрії для зіставного дослідження лексико-семантичних груп у різних мовах, адже це дає можливість виходу за межі мовних систем.

Постановка завдання. Мета цієї розвідки – визначення семантичних груп епонімів англійської й української мов, їхньої кількісної репрезентації в зіставлюваних мовах. Матеріалом для дослідження слугували 500 епонімів,

вибраних методом суцільної вибірки з етимологічних словників української й англійської мов. Актуальність дослідження полягає в необхідності зіставного аналізу епонімів англійської й української мов з урахуванням нових тенденцій у мовознавчих дослідженнях з огляду на те, що досі дослідження в цій сфері були досить спорадичними. Новизна дослідження полягає в системності підходу до зіставного аналізу епонімів і застосуванні інструментарію семантичного та зіставного аналізів до вивчення мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча детальне дослідження лексико-семантичних полів і груп характерне для лінгвістики у ХХ ст., спроби дослідити системні відносини між лексичними одиницями робилися ще в ХІХ ст. Наприклад, М. Покровський писав, що «слова та їх значення не живуть своїм окремим життям», а об'єднані в різні групи. Дослідження семантичного групування лексичних одиниць у мові цікавили І. Арнольд, О. Ахманову, О. Ревзіну й інших. За результатами аналізу теоретичної літератури можна виділити два чинники, які слід урахувати під час структурно-се-

мантичної класифікації лексики. По-перше, лексика – це не проста множина лексичних одиниць, а інтегральне ціле, організоване та структуроване певним чином. По-друге, лексико-семантична структура мови наділена певними якостями, які дають змогу визначити характер її організації.

У пропонованому дослідженні за основу беремо визначення А. Кузнєцова, за яким лексико-семантична структура мови – це комплекс взаємопов'язаних елементів (слів і їх складників), що сприймаються як елементи ширшої структури чи структури вищого рівня (структури мови) і як результат взаємодії одиниць нижчого рівня (лексико-семантичних груп, полів і т. ін.) [5, 42]. Науковець визначає структурно-семантичні риси як «найважливіші характерні риси лексико-семантичного поля мови, які визначають лексичне значення та спосіб його існування (і функціонування – *О. К.*) у мові [5, 43]. Таким чином, якщо слова не існують у мові відокремлено одне від одного (поєднані синтагматично в словосполучення та речення й парадигматично – у певні лексико-семантичні групи), то слід говорити про принцип групування слів на основі певних семантичних засад, на основі їх семантичної подібності.

Кожне слово у своїй мікросистемі має певне місце, і його значеннєвість визначається цим місцем, бо семантичний зміст слова зумовлений відношеннями, які формуються в сітці протиставлень цього слова іншим словам цієї ж мікросистеми. Лексико-семантична система є найрухомішою серед мовних рівнів. Однак, змінюючись, вона має здатність до саморегулювання, тобто такої перебудови, яка б не порушувала системності, що необхідно для постійної комунікативної придатності.

Ураховуючи специфіку емпіричного матеріалу, у цій праці досліджуватимемо лексико-семантичні групи лексичних одиниць. За своєю суттю лексико-семантична група – це множина лексичних одиниць, що виділяється на основі спільності семантики, є фрагментом мовної картини світу й побудована за принципом поля. Різниця між ними полягає в тому, що поле, як правило, охоплює набагато ширший спектр одиниць і має більш широку багатозарову семантичну структуру.

Багато дискусій досі викликає принцип визначення та диференціації лексико-семантичних полів і груп. На думку З. Вердієвої, вони можуть складатися зі слів, що належать до різних частин мови, об'єднаних значенням, а оскільки слова в семантичній структурі зде-

більшого містять більше, ніж одну сему, вони можуть належати до різних полів чи груп залежно від семи [4, с. 4–6].

Поняття лексико-семантичної групи пройшло довгий шлях до його сучасного розуміння. У сучасній семантиці така група вважається основним елементом мовної картини світу. Основою семантичного структурування мови є знання, зафіксоване в семантичних категоріях, семантичних полях і лексико-семантичних групах, що складаються зі слів і словосполучень, які формують ієрархію. Характерно, що системна організація лексики спричинена не лише комунікативними потребами (формуючи висловлювання, мовець спочатку пригадує лексико-семантичну групу, а тоді вибирає точне слово), але й системною організацією об'єктивного світу, відображеною в лексиці.

Аналізуючи групу лексичних одиниць, А. Вежбіцька не лише досліджує семантичну інформацію, але й звертає увагу на синтаксичні патерни, що характеризують ці одиниці, упорядковує семантичну інформацію в скрипти чи фрейми, які теж можна вписати в ширші та загальніші культурні скрипти, пов'язані з нормами поведінки [7]. Таким чином, вона пропонує чітку та системну версію кількісного аналізу для виявлення мовного еквівалента концептуальних сфер. Цей тип аналізу можна порівняти із семантичним аналізом Е. Кіттей, що пропонує відрізняти лексичні поля та концептуальні сфери, вважаючи, що їх можна зіставляти, але не ототожнювати [6, с. 378]. Іншими словами, лексичні поля можуть бути добрим початковим матеріалом для аналізу концептуальних сфер, але їх аналіз не виявляє всієї глибини концептуальної сфери.

Лексичні асоціації є системними. Ця риса впливає з низки стратегій асоціації, підсвідомо використовуваних мовцями для генерації мовлення. Науковці помітили, що лексичні асоціації базуються на постійних рисах: структурній подібності асоціативних полів, збігові асоціативних кіл для більшості носіїв мови, типологічних подібностях явищ самої асоціації [2, с. 14].

Узгоджених критеріїв виділення лексико-семантичних полів і груп, попри численні публікації на цю тему, досі немає. Слово відносять до того чи іншого лексико-семантичного поля на основі асоціацій, які відбивають зв'язки між предметами та їх властивостями в об'єктивному світі. На відміну від полісемії, яка виявляється в смислових зв'язках між значеннями одного слова, ці асо-

ціації виникають на основі зв'язків між різними словами в результаті порівняння, зіставлення, ідентифікації, диференціації й інших операцій зі значеннями слів [3, с. 78].

Важливо, що склад і структура лексико-семантичних груп у різних мовах відрізняється. Очікувані еквіваленти у відповідних полях можуть мати ширше чи вужче значення, семи, яких немає в семантичній структурі їхніх відповідників у зіставляваній мові й под. Ці відмінності відображають різницю в мовних картинах світу, у досвіді та ментальності націй, чії мови зіставляються.

У межах дослідження було проведено семантичний аналіз 500 епонімів української й англійської мов. Найбільшою групою епонімів (225 лексичних одиниць, 45%) виявились епоніми, характерні для обох мов. Як свідчать результати, епоніми, спільні для англійської й української мов, можна розділити на такі групи, відповідно до їхньої семантики: мінерали, хімічні елементи, їжа, напої, одяг, тканини, зброя, тварини та наукові винаходи. Кількісне співвідношення названих груп епонімів у зіставляваних мовах подане в таблиці 1.

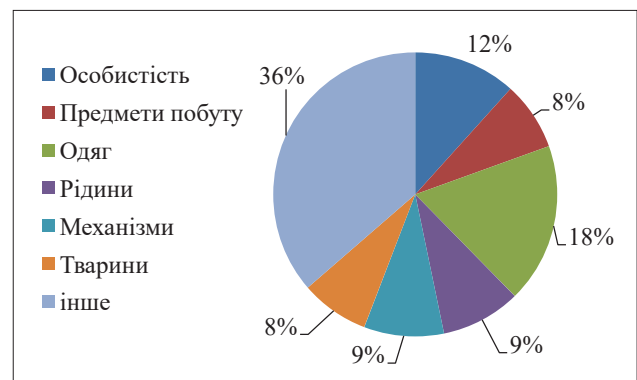
Такі групи, як мінерали та зброя, є особливими, оскільки в більшості випадків ці епоніми походять від імен тих осіб, які зробили відкриття чи придумали винахід, а тому в обох мовах вони утворилися від однієї власної назви.

Мінерали та хімічні елементи – це групи епонімів, особливість яких полягає в тому, що лексичні одиниці, які їх репрезентують, названі відповідно до наукової номенклатури й отримують під час творення ті самі суфікси (*ванадій* – *Vanadium* – від імені скандинавської богині Ванадії, *стронцій* – *Strontium*, від імені шотландського містечка Strontian, *алтайт* – *Altaite*, від Алтайських гір), однак є й певні винятки (*нікель* – *Nickel* – від імені бешкетного духа в німецькій міфології).

Але все ж більшість епонімів походить не зі сфери науки, а зі світової історії чи літератури, як це вказано на діаграмі. І лише 44 лексичні одиниці (16%) із загальної кількості епонімів належать до назв відкриттів і наукових винаходів.

Другою за чисельністю була група епонімів, характерних лише для англійської мови

(160 одиниць (32%)). Серед англійських епонімів можна визначити такі семантичні групи: одяг, предмети побуту, рідини, діяльність, тварини та механізми (див. діаграму 1). Решта епонімів настільки різноманітна, що було неможливо визначити одну спільну семантичну ознаку, яка б об'єднала їх у певні семантичні групи. Так, семантична група «Рідини» включає напої та парфуми (*bacharach* – сорт вина з міста Бахарак (*Bacharach*), що в Німеччині на річці Рейн; *frangipane* – тропічне американське дерево чи кущ, що цвіте китицями білих, рожевих і жовтих квітів; парфуми, що отримали з таких квітів, назва яких походить від імені М. Франджіпані, італійського дворянина, котрий придумав парфуми).

Діаграма 1. Семантичні групи власне англійських епонімів

Отже, значну частину проаналізованих епонімів становлять власне ті лексичні одиниці, які не вдалося зарахувати до жодної лексико-семантичної групи через замалу кількість прикладів. Їх загальна кількість становить 28 одиниць (36%). Наступною за чисельністю є група «Одяг» – 14 епонімів і 18% відповідно. Кількість епонімів, які ми внесли до групи «Особистість», – 9, що становить 12%. По 7 епонімів (12%) входять до груп «Механізми» та «Рідини». Найменш чисельними є групи «Тварини» та «Предмети побуту» – по 6 епонімів (8%).

Визначити лексико-семантичні групи українських епонімів було простіше. До них входять такі групи: особистість, тканини, одяг, їжа, тварини, рослини, зброя, механізми й установи (див. діаграму 2).

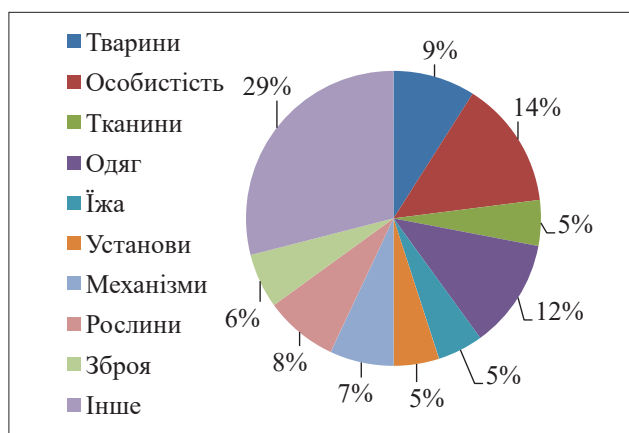
Таблиця 1

Кількісне співвідношення спільних для англійської й української мов груп епонімів

Мова / Група епонімів	Напої	Хімічні елементи	Тканини	Одяг	Їжа	Мінерали	Зброя
Англійська мова	9 (8%)	16 (15%)	21 (20%)	26 (24%)	20 (19%)	7 (6%)	9 (8%)
Українська мова	9 (8%)	16 (14%)	28 (23%)	32 (27%)	16 (14%)	7 (6%)	9 (8%)

Характерно, що до лексико-семантичної групи «Рослини» не входять ботанічні назви, які здебільшого епонімічні в обох мовах. Однак є декілька рослин, назви яких є епонімами лише в українській мові. Найчастіше це місцеві види рослин, як-от *лебединка* – вид груш із міста Лебедин. Він невідомий широкому загалу або не має епонімічного відповідника в інших мовах.

Діаграма 2. Семантичні групи власне українських епонімів

В українській мові є більше лексико-семантичних груп з порівняно більшою кількістю епонімів, хоча сама група є найменш численною – 115 одиниць (23%). Як і в групі епонімів, характерних лише для англійської мови, найбільшу підгрупу становлять лексичні одиниці, які не належать до інших груп – 27 епонімів (28%). Найбільш чисельними є групи «Особистість» – 14 епонімів (14%) і «Одяг» – 12 (12%). Понад 5 епонімів належать до лексико-семантичних груп «Тварини» (9 епонімів і 9% відповідно), «Рослини» (8, 8%), «Механізми» (7, 7%) і «Зброя» (6, 6%). По 5 епонімів (5% відповідно) відносимо до груп «Одяг», «Їжа» й «Установи».

Лексико-семантичні групи відрізняються в трьох категоріях епонімів. Деякі з них виділено в обох мовах: особистість, тварини, одяг і механізми; інші ж притаманні лише одній із мов, що зіставляються: предмети побуту (*billy*, *biggin*), рідини (*catawba*, *macassar*) і діяльність (*grangerizing*, *spoonerism*) властиві лише англійській мові, а семантичні групи рослин (*михавівки*, *лебединка*, *миколайчики*), установ (*сibirка*, *ломбард*) і зброї (*дамасценка*, *дорнінка*, *маузер*) – тільки українській. Однак це не означає, що епоніми, які могли б належати до цих груп, відсутні в іншій мові. Причина полягає в тому, що їхня кількість була недостатньою для

об'єднання в окрему лексико-семантичну групу. Наприклад, серед власне англійських епонімів було знайдено лише два епоніми, що позначають зброю, і лише один, який позначає їжу. Лексико-семантичні групи виділялися лише тоді, коли загальна кількість епонімів була більше п'яти, оскільки порівняно із загальною вибіркою такі групи були б занадто малі та незначні.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, можна виділити лексико-семантичні групи епонімів, характерних для обох мов (найчисленніша група), епоніми, що є лише в англійській і лише в українській мовах. Лексико-семантичні групи, що є в обох мовах, включають мінерали, хімічні елементи, їжу, напої, одяг, тканини, зброю, тварин і наукові винаходи. Суто англійські епоніми належать до таких лексико-семантичних груп: одяг, предмети побуту, рідини, діяльність, тварини та механізми. Найменш чисельними та найбільш різноманітними є групи епонімів, що існують лише в українській мові: рослини, установи, тканини й ін. Попередній аналіз дає змогу окреслити напрямки подальших досліджень: визначення та типологізація лексико-семантичних груп епонімів, характерних для кожної з мов, виявлення подібностей і відмінностей у внутрішній структурі відповідних лексико-семантичних груп зіставляваних мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н. Проблема вербализации концепта. Волгоград: Перемена, 2003. 96 с.
2. Бондарко А. Полевые структуры в системе языковой категоризации. Теория, история, типология языков: Материалы чтений памяти чл.-корр. В.Н. Ярцевой. М.: РАН, Ин-т Языкознания, 2003. Выпуск 1. С. 13–20.
3. Васильев Л. Современная лингвистическая семантика. М.: Высшая школа, 1990. 176 с.
4. Вердиева З. Семантические поля в современном английском языке. М.: Высшая школа, 1986. 120 с.
5. Кузнецов А. Структурно-семантические параметры в лексике: на материале английского языка. М.: Наука, 1980. 160 с.
6. Lehrer A., Kittay E. Frames, fields and contrasts. *Pragmatics and Cognition*. 1993, P. 377–387.
7. Wierzbicka A. Does language reflect culture? Evidence from Australian English. *Language in Society*. 1986. No 15. P. 349–373.
8. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наук. Думка, 1983–2012.
9. Skeat W. A Concise Etymological Dictionary of the English Language. Oxford: Forgotten Books. 2013. 694 p.
10. Freeman M. A New Dictionary of Eponyms. New York: Oxford University Press. 1997. 284 p.

УДК [811.111+811.161.2]:367.32

ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ІМПЕРАТИВНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ СЕМАНТИКОЮ СУМІСНОЇ ДІЇ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

**Курочка С.О., заступник директора з виховної роботи,
учитель іноземної мови (англійська)**

*Костянтинівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 3
Костянтинівської міської ради Донецької області*

Статтю присвячено зіставному аналізу граматичних і прагматичних особливостей імперативних конструкцій із семантикою сумісної дії як одного з виразників категорії спонукання в українській і англійській мовах. У науковій розвідці окреслено теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонукання в сучасній лінгвістиці; проаналізовано моделі спонукальних соціативних речень, їх лексичне й граматичне наповнення; виокремлено подібність і відмінність засобів вираження спонукання до сумісної дії у структурі таких синтаксичних конструкцій; з'ясовано прагматичну характеристику досліджуваних синтаксичних одиниць із позиції порівняльної типології.

Ключові слова: категорія спонукання, семантика сумісної дії, апеллятивна функція, синтетичний імператив, аналітичний імператив, інтенція.

Статья посвящена сравнительному анализу грамматических и прагматических особенностей императивных предложений с семантикой совместного действия как одного из способов выражения категории побуждения в украинском и английском языках. В статье очерчены теоретические аспекты функционально-семантической категории побуждения в современной лингвистике; проанализированы модели побудительных социативных предложений, их лексическое и грамматическое наполнение; выделены схожие и отличительные способы выражения побуждения к совместному действию в структуре таких синтаксических конструкций, выяснена прагматическая характеристика исследуемых единиц с точки зрения сравнительной типологии.

Ключевые слова: категория побуждения, семантика совместного действия, апеллятивная функция, синтетический императив, аналитический императив, интенция.

Kurochka S.O. COMPARATIVE TYPOLOGY OF IMPERATIVE SENTENCES WITH SEMANTIC OF COMPATIBLE ACTION ON MATERIAL OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The article is devoted to the comparative analysis of the grammatical and pragmatic peculiarities of imperative constructions with semantics of joint action as one of the expressions of the category of induction in the Ukrainian and English languages. In scientific research are outlined the theoretical aspects of the functional-semantic category of induction in modern linguistics. Models of stimulating social sentences, their lexical and grammatical filling are analyzed; the similarity and difference of means of expressing the induction for a joint action in the structure of such syntactic constructions; the pragmatic characteristic of the studied syntactic units from the position of comparative typology is determined.

Key words: category of induction, semantics of joint action, appealing function, synthetic imperative, analytic imperative, intention.

Постановка проблеми. Останнім часом мовознавці вважають пріоритетними дослідження не системно-структурних аспектів мови, а її функціонування як засобу спілкування. Це зумовлено тим, що «описовий системно-мовний підхід, який мав свого часу позитивні результати, сьогодні не спроможний здійснити комплекс вивчення діалогу як продукту мовленнєвої діяльності» [1, с. 21]. Від другої половини минулого століття започатковане формування концепцій, згідно з якими визначальним є аналіз мовленнєвої компетенції як значущого складника життєдіяльності індивіда. З огляду на це неабиякого значення набувають такі теоретичні положення, як комунікативна ситуація, комунікативний (мовленнєвий) акт і його учасники, їхні соціальні ролі, статуси тощо. Така зміна теоре-

тичного спрямування розширила емпіричне коло лінгвістичного інтересу, посприяла зосередженню уваги науковців на спонукальних реченнях, які за семантико-прагматичними властивостями тісно пов'язані з комунікативною ситуацією. Від умов і різноманітних характеристик комунікативного акту залежить правильна інтерпретація таких речень, зацікавлення ними дослідників можна пояснити посиленою увагою до суб'єктивного складника мови, що потребує семантичного аналізу категорії способу, модальних дієслів, синтаксичних одиниць тощо. Зіставний аналіз у лінгвістичній площині уможливорює краще усвідомлення й засвоєння насамперед рідної мови, сприяє розвитку таких наукових напрямів, як міжкультурна комунікація, лінгвокультурологія, порівняльна прагмалінгві-

стика, порівняльний аналіз дискурсу, порівняльна соціолінгвістика тощо. Актуальним сьогодні залишається типологія вивчення функціонально-семантичного й комунікативно-прагматичного аспектів мови, саме тому неабиякого значення набуває порівняльний аналіз системи засобів вираження спонування в українській і англійській мовах, виявлення моделей конструкцій як вербалізаторів спонукальних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Початковим етапом порівняльного вивчення спонування був аналіз наказового способу (Н. Головіна, Ю. Жлуктенко, В. Каліущенко, І. Корунець, В. Ушакова й ін.). Мовознавці дослідили парадигму наказового способу, виокремили ядерні й периферійні форми імператива, його граматичні й лексико-граматичні синоніми (О. Володін, В. Храковський, Н. Швидка й ін.). Аналіз спонукальних мовленнєвих актів – подальший етап дослідження категорії спонування (Л. Бережан, О. Бондарко, А. Вежбицька, Г. Дрінко, Т. ван Дейк, А. Дорошенко, Г. Ейгер, Т. Карлсон та ін.). Отже, важливим напрямом вивчення спонукальності є дослідження її як категорії, у якій особливо яскраво виявляється комунікативно-прагматична функція мови.

Постановка завдання. Метою статті є зіставний аналіз конструкцій із семантикою сумісної дії як одного з виразників категорії спонування в українській і англійській мовах. Для досягнення мети передбачене виконання таких завдань: 1) з'ясувати теоретичні аспекти функціонально-семантичної категорії спонування в сучасній лінгвістиці; 2) проаналізувати моделі спонукальних речень, їх лексичне й граматичне наповнення; 3) виявити подібність і відмінність засобів вираження спонування до сумісної дії у структурі таких синтаксичних конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спонування як засіб емоційно-вольового оцінювання реалій перебуває в площині модальних відношень, які є маркером співвіднесення висловлення з об'єктивною дійсністю з позиції мовця й мають вияв у певній мовній формі. Модальність притаманна будь-якому висловленню, і тому разом із категорією предикативності її визнають тією основною категорією, що формує речення як відносно закінчену думку [2, с. 41]. Особливістю категорії спонування є щільний зв'язок модального й комунікативного значень синтаксичної конструкції, що має семантику волевиявлення. Взаємодію модальності й комунікативної

інтенції категорії спонування трактують по-різному. Поширеною є позиція науковців, відповідно до якої спонування – це термін, застосований до двох різних категорій: категорії модальності, основною формою якої є імператив (морфологічна форма дієслова), і категорії комунікативного спрямування, яку характеризує спонукальне речення з власними структурними особливостями. Якщо категорійні форми дійсного й умовного способів, відбиваючи об'єктивну дійсність, різняться за ступенем реальності відображеної картини світу (їх класифікують на реальні й нереальні), то наказова форма за змістом не є реальною чи нереальною. Оскільки імператив не є граматичним засобом вираження відношення змісту мовлення до реальної дійсності, то його залучення до способу – суперечливе лінгвістичне явище. На думку Г. Дрінко, особливо проблематичною видається ця проблема під час аналізу спонукальних речень в англійській мові. Це зумовлено тим, що інфінітив без частки *to* й форма *Present Indefinite* повністю збігаються, відрізняючись лише в 3-й особі однини. Їх відмінність стосується всієї системи форм дієслова *to be* [3, с. 49].

Форми імператива призначені для реалізації апелятивної функції. Як зазначали В. Храковський і О. Володін, апелятивне висловлення – це заклик мовця до здійснення дії [7, с. 68]. Імператив є формою прямого звертання, за якого мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох осіб є граматичним стрижнем імператива. У площині наукового способу дослідники виокремлюють ядерні й периферійні форми імператива. Це зумовлено тим, що не всі мовознавці залучали до парадигми наказового способу такі синтаксичні одиниці: «*Ходімо!*»; «*Хай він прийде!*»; «*Дай-но я зайду!*». Суперечливість щодо кваліфікації зазначених структур можна пояснити тим, що за одними ознаками вони тяжіють до імперативної семантики, а за іншими – відрізняються від неї. А. Загнітко зауважував: «... одні дослідники дотримуються класичної позиції щодо парадигми імператива, вважаючи його складником лише форми другої особи (І. Мучник, М. Муравицька, М. Некрасов) і форми сумісної дії першої особи множини (Н. Авілова, В. Виноградов, М. Леонова, О. Пешковський, В. Русанівський, частково О. Ісаченко), другі додають до них форми третьої особи (С. Зарецька, О. Немешайлова, О. Шахматов), треті зараховують до імператива всі форми, що реалізують функцію спонування, тобто

форми другої, третьої, першої особи однини й форми сумісної дії (О. Востоков, Ф. Буслаєв, М. Трубецький)» [4, с. 246].

Імперативні соціативні (сумісної дії, спільної дії) речення є одним із засобів вираження спонукальної модальності. Такі синтаксичні одиниці реалізують спонукування адресата (чи адресатів) до дії, у виконанні якої бере участь і мовець, напр.: «*Тікаймо! Швидко!*» (В. Винниченко «Уміркований та щирий»); «*Come in here, please, Stack. Let's sit down*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Прошу вас, заходьте, Стак. Сядьмо».

Виразниками спонукування до сумісної дії в українській і англійській мовах є такі імперативні конструкції:

1) із дієсловом у синтетичній формі імператива, напр.: «*Привітаймо ж його хоч теплим словом, хоч раз усі гуртом...*» (М. Куліш «Закут»); «*Come and have lunch*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Підемо, пообідаємо»;

2) із дієсловом в аналітичній формі імператива, напр.: «*Давайте будемо робити все, аби скрасити життя літніх людей і зігріти їхню старість*» (В. Кокіна. «У старості доля нелегка»); «*Let's take an automobile*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Давай візьmemo автомобіль».

Н. Швидка акцентує: «В українській мові семантику сумісної дії можуть виражати не всі класи дієслів. Форми першої особи множини сумісної дії можна утворити від: 1) дієслів, які позначають конкретну фізичну дію; 2) дієслів руху; 3) дієслів мовно-розумової дії; 4) дієслів інтелектуальної дії; 5) дієслів соціативної чи інтерсуб'єктивної дії. Виразниками соціативного спонукування слугують переважно дієслова доконаного виду, недоконаний вид трапляється лише тоді, коли присудок виражений дієсловом руху зі значенням односпрямування (*ходімо*)» [8, с. 91–92].

В українській мові показником синтетичного імператива є закінчення першої особи множини *-імо(-ім), -мо*, напр.: «*Фантазуймо, так тепліше*» (О. Гончар. «Собор»). Вираження адресата займенниковим підметом *ми* не є узвичаєною нормою: його відсутність означає, що речення імперативне, а наявність – що конструкція індикативна.

В англійській мові синтетична форма сумісної дії збігається з формою імператива другої особи однини й множини, напр.: «*– Come for a little stroll then, – he urged*» (A. Cronin. "Hatter's Castle"). – «Тоді погуляємо ще трішки, – наполягав він». За дієслівною

формою важко визначити, хто є виконавцем дії, проте в конструкції часто наявні конкретизатори, які уточнюють, що мовець спонукає до сумісної дії, напр.: «*– Walk with me as far as Mount Street*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Дійдемо разом до Маунт-стріт»; «*Come along, dear boy*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Підемо, дорогий мій».

Спонукальні конструкції із синтетичним імперативом в українській мові є найпоширенішим засобом вираження, в англійській такі речення функціонують значно рідше. Аналітичний імператив в англійській мові є частотнішим; це свідчить про те, що він є основним засобом вираження спонукування до сумісної дії, напр.: «*Let's come in*». – «Давай увійдемо» (перша особа + друга особа однини); «*Let us come in*» – «Давайте ввійдемо» (перша особа + друга особа множини) [3, с. 52].

Спонукальні речення з аналітичним імперативом (частка *давай(-me)* + перша особа множини; *давай(-me)* + інфінітив) є особливим різновидом, про що зауважував В. Виноградов: «... для вираження спонукування співрозмовника до сумісної дії утворюються такі форми, у яких легко поєднуються методи аналітичного й аглютинативного формотворення. Імперативне значення спонукування чи запрошення до сумісної дії в розмовному мовленні нерідко виражає експресивно-модальна частка *давай*. Форма множини – *давайте*, нейтрально-літературний синонім – *будемо вирішувати*, у системі доконаного виду – *давай вирішимо* (більш нейтральний синонім – *вирішимо, давайте вирішимо*)» [2, с. 468–469].

Проаналізований фактичний матеріал української мови засвідчує, що аналітичний імператив може мати інтенцію пропозиції, прохання, вимоги: «*Тепер давайте перейдемо до розгляду образності Ліни Костенко в поезії її пізнішого періоду*» (В. Шелест. «Образні асоціації в поезії Ліни Костенко»); «*Та даваймо грати, Ланко, мати не прийде*» (В. Винниченко. «Уміркований та щирий»); «*Денис наказав братові: «Зривай плиту. Давай перенесемо*» (О. Гончар. «Прапорносці»). Г. Дрінко констатує, що в англійській мові такий імператив може мати розгалужену семантику: «1) формального відношення до дії, напр.: «*I've got the preface. Shall we trot?*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Передмова в мене. Пішли?»; 2) пом'якшеної пропозиції, напр.: «*I want air. Are you up to walking?*» (J. Galsworthy. "End of the Chapter") – «Мені хочеться подихати свіжим повітрям. Пройдемося пішки?»;

3) дружньої пропозиції, напр.: “– *Let's think for three minutes, – he said, – and pool the results*” (J. Galsworthy. “End of the Chapter”) – «Давайте три хвилини подумаємо, – сказав він, – а потім обміняємося думками» [3, с. 54]. Для визначення семантики спонукальної конструкції важливу роль відіграє контекст.

Питально-спонукальні речення із семантикою сумісної дії є невимушеним неофіційним різновидом порівняно зі спонуканням, виразником якого є стверджувальні речення: «*Купала пострічаємо?!*» (В. Каюков. «Поезія літа, гімн природи»); “– *Why not stop somewhere and have a drop of brandy?*” (J. Galsworthy. “End of the Chapter”) – «Чому б де-небудь не зупинитися й не випити ковточок коньяку?».

В англійській мові питально-спонукальні речення із семантикою сумісної дії можуть починатися дієсловом *shall*, напр.: “*Shall we go and pay a call on Gombauld? – he suggested carelessly*” (J. London. “The call of the wild. White fang”) – «Підемо заглянемо до Гомбо, – запропонував він ніби зненацька». Займенник *we* першої особи множини є показником того, що мовець так само залучений до дії. В українській мові дієслівний початок речення програмує виконувати дію (*Сходимо? Підемо? Зробимо?* тощо), в англійській мові – це формули ввічливості (“*How about...*” – «Як щодо...?»; “*Why not...*” – «Чому б не...?»; “*What do you think if...*” – «Що ти думаєш, якщо...?») [3, с. 54]. Щодо функціонування зазначених конструкцій, то потрібно зауважити, що в англійській мові вони є поширенішими, ніж в українській.

Предикат із семантикою сумісної дії в обох мовах може мати форму умовного способу: «*Можє, пообідали б разом*»; “*We'd better go down, – whispered Dinny*” (J. Galsworthy. “End of the Chapter”) – «Нам краще б зійти вниз, – шепнула Діні». Такі конструкції в зіставляваних мовах є маркерами пом'якшеного спонукання. На думку Г. Дрінко, в англійській мові вони значно частотніші, поширеними є моделі з модальними дієсловами: “*We could sit on the stairs*” – «Ми могли б сісти на сходинках» [3, с. 55].

Висновки з проведеного дослідження. Зіставний аналіз спонукальних соціативних речень дає змогу констатувати, що конструкції із синтетичним імперативом мають схожі моделі в обох мовах. В українській переважають структури з дієсловами наказового способу, не зафіксовано речень із фразовими дієсловами на зразок “*Come along*” – «Підемо» тощо. З аналітичним імперативом в англійській мові поширеними є моделі *let + inf.*, в україністиці в таких синтаксичних одиницях трапляється інверсія (*Давайте + V inf.*), (*V inf. + давайте*), напр.: «*Давайте обідаємо*» й «*Обідаємо давайте*», що неприпустимо для англійської мови. Для українського синтаксису звичайною є модель *Давай + V imp.*, англійській мові модель *Let's + V imp.* не притаманна. Отже, в імперативних соціативних конструкціях виявляються особливості, зумовлені загальними відмінностями граматичних систем зіставляваних мов, насамперед це стосується англійських фразових дієслів.

Перспективу подальших досліджень окресленої тематики вбачаємо в порівняльному аналізі інших засобів вираження функціонально-семантичної категорії спонукання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарко А. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Л.: Наука, 1990. 264 с.
2. Виноградов В. Русский язык. Грамматическое учение о слове: Изд. 2-е. М.: Высшая школа, 1972. 614 с.
3. Дрінко Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Горлівка, 2005. 182 с.
4. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
5. Корунець І. Порівняльна типологія англійської та української мови: навч. посібник. К.: Либідь, 1995. 239 с.
6. Ушакова В. Повелительное наклонение и его синонимы в современном английском языке (в сопоставлении с украинским языком). К.: Вища школа, 1967. 343 с.
7. Храковский В., Володин А. Семантика и типология императива: Русский императив. Л.: Наука, 1986. 213 с.
8. Швидка Н. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукання, функції: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Слов'янськ, 1998. 195 с.

УДК 81.1+32+81.42

ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА КАК МАНИПУЛЯТИВНОГО ВИДА КОММУНИКАЦИИ

Москалюк Е.В., к. пед. н.,
старший преподаватель кафедры профессионального английского языка
Одесский национальный морской университет

В статье рассматривается понятие политического дискурса как языкового регистра речи. Проанализированы разновидности, функции, лингвистические особенности политического дискурса. Характерной чертой политического дискурса является использование политических клише, стилистически окрашенных единиц, в частности метафор, с целью усиления действенности речи. Кроме того, употребляются синтаксические языковые единицы, которые усиливают манипулятивность речевого общения. Определено, что выбор языковых средств зависит от жанра, целей политического дискурса, а также от интенций говорящего, ситуации речевого взаимодействия и особенностей получателя сообщения.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, разновидности политического дискурса, функции и лингвистические особенности политического дискурса, публицистический стиль.

У статті розглядається поняття політичного дискурсу як мовного регістру мовлення. Проаналізовано різновиди, функції, лінгвістичні особливості політичного дискурсу. Характерною рисою політичного дискурсу є використання політичних кліше, стилістично забарвлених одиниць, зокрема метафор, із метою посилення впливу мовлення. Крім того, спостерігається вживання синтаксичних мовних одиниць, що підсилюють маніпулятивність мовленнєвого спілкування. Визначено, що вибір мовних засобів залежить від жанру, цілей політичного дискурсу, а також від інтенцій мовця, ситуації мовленнєвої взаємодії й особливостей одержувача повідомлення.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, різновиди політичного дискурсу, функції та лінгвістичні особливості політичного дискурсу, публіцистичний стиль.

Moskaliuk E.V. PECULIARITIES OF POLITICAL DISCOURSE AS THE MANIPULATIVE TYPE OF COMMUNICATION

The article deals with the concept of political discourse as a linguistic register of speech. Types, functions, linguistic peculiarities of the political discourse have been analyzed. A characteristic feature of political discourse is the use of political clichés and syntactic linguistic units, in order to enhance the effectiveness of speech and the manipulative ability of speech communication. In addition, it has been determined that the selection of language means depends on the genre, the objective of the political discourse, as well as the intentions of the speaker, speech interaction situation and characteristics of the message recipient.

Key words: discourse, political discourse, types of political discourse, functions and linguistic features of the political discourse, publicistic style.

Постановка проблемы. Заинтересованность широких масс населения в осуществлении политических преобразований обуславливает рост социальной активности и инициативности членов общества. Уже сама речь «политически нагружена», поскольку является знаком солидарности с другими членами общества, употребляющими тот же язык. Иногда даже говорят, что язык (как связующее звено между мыслью и действием) всегда был «важнейшим фактором для установления политического подавления, экономической и социальной дискриминации». В связи с этим возрастает необходимость рассмотреть особенности языкового регистра, который называют политическим дискурсом.

Анализ последних исследований и публикаций. Политический дискурс как область исследования занимал ученых достаточно

давно. Интерес возник в США (В. Дэвисон, П. Лайнбарджер), Германии (Ф. Клемперер), Франции (П. Серио, А. Пеше, П. Анри) и других странах. Отечественная лингвистика также обратилась к проблематике политического дискурса несколько десятилетий назад. Исследования стали проводиться по двум направлениям: анализ языка тоталитарного строя (С. Ермоленко, Б. Зильберт, Ю. Левин) и изучение «нового языка» постперестроечного периода (А. Баранов, О. Ермакова, Е. Какорина).

Постановка задания. Цель статьи – проанализировать понятие «политический дискурс», его разновидности, функции, лингвистические особенности. Рассмотрим существующие подходы к определению понятий «дискурс» и «политический дискурс». Дискурс в целом представляет собой «текст в его становлении перед мысленным взором интер-

претатора» [2, с. 32]. Содержание дискурса концентрируется вокруг так называемого «опорного» концепта, который называется «топиком дискурса» [2, с. 34].

Изложение основного материала исследования. Что касается собственно политического дискурса, который является объектом исследования как лингвистов, так и политологов, социологов, психологов, философов и т. д., то многие исследователи (Н. Тортунова, Т. ван Дейк, О. Григорьева) относят его к исключительно публичной сфере, рассматривая данный феномен как «актуальное использование языка в социально-политической сфере общения, шире – в публичной сфере общения» [1, с. 129].

Так, Н. Тортунова утверждает, что именно публицистический стиль является тем функциональным стилем, который обслуживает сферу политики [1, с. 127]. К данному стилю автор относит такие жанры, как письменные и устные PR-тексты, в которых речевая коммуникация представлена как способ продуманной борьбы за власть с использованием современных технологий в качестве средства воздействия на массовое сознание. К письменным жанровым формам политического дискурса автор относит пакет печатных материалов для прессы, или так называемый медиа-кит (пресс-релиз, биография, исторический очерк). К устным жанровым формам относятся тексты публичных выступлений.

О. Григорьева в своих исследованиях отмечает, что публицистический стиль – это «речевая деятельность в области политики во всем многообразии ее значений» [3, с. 45]. Данный стиль представлен такими жанрами, как:

1) газетные жанры (очерк, репортаж, статья);

2) телевизионные жанры (аналитическая программа, информационное сообщение, интервью, диалог в прямом эфире);

3) ораторские жанры (выступление на митинге, публичные выступления политиков, дебаты);

4) коммуникативные жанры (пресс-конференция, саммит, встреча «без галстука»);

5) рекламные жанры (рекламный очерк, рекламное объявление).

В отношении определения политического дискурса сформировались два основных направления. В широком толковании (Е. Шейгал, А. Баранов, Н. Герасименко, Т. Дедушкина и др.) политический дискурс включает в себя такие формы общения, в которых к сфере политики относятся одна

или несколько составляющих ситуации общения, а именно: адресант, адресат или содержание высказывания. Согласно определению А. Баранова, политический дискурс представляет собой «совокупность дискурсивных практик, идентифицирующих участников политического процесса как таковых или формирующих конкретную тематику политической коммуникации» [3, с. 85]. Н. Герасименко рассматривает политический дискурс как совокупность «речевых произведений в определенном паралингвистическом контексте политической деятельности, политических взглядов и убеждений, включая негативные ее проявления (уклонение от политической деятельности, отсутствие политических убеждений)» [4, с. 32].

При рассмотрении политического дискурса исследователи опираются на выделение двух уровней в понимании политики. Первый уровень образуют институциональные формы общения, второй уровень – не институциональные формы. По мнению Т. Дедушкиной, политический дискурс не может быть ограничен только социально ориентированным общением, следовательно, должен быть открыт для всех членов языкового сообщества и «ориентирован на специфическое использование языка как средства не только контроля и убеждения, но и манипулирования» [4].

На основе широкого понимания политического дискурса выделяют следующие его разновидности:

1) институциональный политический дискурс, который включает в себя предвыборную агитацию, парламентские дебаты, официальные выступления государственных деятелей, интервью политических лидеров и т. п.;

2) масс-медийный (медийный) политический дискурс, в рамках которого используются тексты, созданные журналистами, политологами или политиками, распространяемые посредством прессы, радио, телевидения или интернета;

3) официально-деловой политический дискурс, который охватывает тексты, предназначенные для сотрудников государственного аппарата;

4) тексты, созданные рядовыми гражданами, а именно: письма и обращения, адресованные политикам, государственным деятелям и т. д.;

5) тексты политических мемуаров и т. п.;

6) тексты научной коммуникации, посвященные политике [4, с. 97].

Что касается узкого понимания политического дискурса, которого придерживаются зарубежные исследователи, в частности, голландский лингвист Т. ван Дейк, то главным критерием включения какого-либо текста в поле политического дискурса является совпадение цели самого текстового высказывания с целью дискурса, т. е. завоевание, сохранение и реализация политической власти. Т. ван Дейк считает, что политический дискурс включает в себя класс жанров, «ограниченных социальной сферой, а именно политикой» [3, с. 121]. Таким образом, сфера политического дискурса ограничивается такими жанрами, как речи политиков, парламентские дебаты, правительственные обсуждения, партийные программы и т. п.

При этом, несмотря на то, что подходы к определению и анализу политического дискурса отличаются многообразием, большинство исследователей признают, что главной целью политического дискурса как инструмента политической власти является борьба за власть: ее захват, удержание или перераспределение. Именно поэтому в качестве опорных концептов политического дискурса выступают такие понятия, как «власть», «воздействие», «авторитет». Таким образом, политический дискурс относят к манипулятивным видам общения. Именно поэтому язык в политическом дискурсе выступает в качестве средства оказания воздействия и осуществления контроля.

Рассмотрим наиболее распространенные функции политического дискурса. Как отмечает Е. Шейгал, в политическом дискурсе обнаруживается «примат ценностей над фактами, преобладание воздействия и оценки над информированием, эмоционального – над рациональным» [4]. В качестве основных функций, реализуемых в процессе осуществления политического дискурса, Р. Водак выделяет персуазивную (убеждение); информативную; аргументативную; персуазивно-функциональную (создание убедительной картины лучшего устройства мира); делимитативную (отличие от иного); групповыделительную (содержательное и языковое обеспечение идентичности) [4, с. 121].

В исследованиях зарубежных лингвистов (Т. ван Дейк, А. Пеше и др.) наряду с информационной функцией выделяют:

1) контролирующую функцию, которая предполагает осуществление манипуляций сознанием;

2) интерпретационную функцию, которая выражается в виде создания так называемой «языковой реальности» поля политики;

3) функцию социальной идентификации, предполагающую дифференциацию и интеграцию групповых агентов политики.

Что касается лингвистических особенностей политического дискурса, то к ним относятся:

1) *смысловая неопределенность*, возникающая в силу того, что зачастую политики предпочитают высказывать свое мнение в максимально обобщенном виде, избегая прямоты высказываний;

2) *фантомность*, которая формируется из-за того, что многие политические знаки не имеют реального денотата;

3) *фидеистичность* или иррациональность высказываний, предполагающая опору на сферу подсознательного у слушателей;

4) *эзотеричность*, поскольку зачастую политические высказывания составляются таким образом, чтобы быть понятными лишь ограниченному кругу избранных;

5) *дистанцированность* и театральность, поскольку выступление политика предполагает работу на публику за счет создания соответствующего имиджа [5].

Исходя из нашего исследования, можно сделать вывод, что персуазивная, информативная, аргументативная функции являются основными для политологов (с учетом лингвистических особенностей политического дискурса).

К языковым особенностям политического дискурса также относятся и синтаксические средства, обладающие манипулятивным потенциалом. Так, для политического дискурса характерно использование:

– восклицательных предложений (“Go confidently in the direction of your dreams!” – Henry David Thoreau);

– инверсии (“*Rarely can a minister have been faced with such a problem*”; “*Little does the government appreciate what the results will be*”);

– риторических вопросов (“The means are at hand to fulfill the age-old dream: poverty can be abolished. *How long shall we ignore this under-developed nation in our midst? How long shall we look the other way while our fellow human beings suffer? How long?*” – Michael Harrington, *The Other America: Poverty in the United States*, 1962) [5];

– антитезы (“To those *who would tear this world down: We will defeat you. To those who seek peace and security: We support you*” – Barack Obama);

– синтаксического параллелизма (“If there is anyone out there *who still doubts* that America is a place where all things are possible; *who still wonders* if the dream of our founders is alive in our time; *who still questions* the power of our democracy, tonight is your answer” – Barack Obama).

Согласно данным исследований в области лингвистической стилистики, использование выразительных стилистических приемов с целью создания яркой оригинальной системы образов является наиболее характерным для художественного стиля. Что же касается публицистического стиля, к которому относят устные и письменные публичные высказывания, то здесь употребление выразительных стилистических приемов и эмотивных слов вызвано необходимостью оказания воздействия на эмоциональную сферу слушателей и характеризуется определенной клишированностью. При этом использование выразительных языковых средств должно быть достаточно умеренным, в противном случае достигаемый эффект может быть прямо противоположным запланированному результату. Если говорящий делает свою речь чрезмерно насыщенной яркими образами, это может отвлечь внимание слушателей от содержания выступления.

Очевидно, что политическое красноречие обладает собственной спецификой. В прошлом веке А. Кони отметил: «...Политическое красноречие совсем не то, что красноречие судебное <...> политический оратор немного достигнет, убеждая и доказывая <...> ему следует связать воедино чувства, возбужда-

емые ярким образом, и дать им воплощение в легком по усвоению, полновесном по содержанию слове <...> Политическая речь должна представлять не мозаику, не поражающую тщательным изображением картину, не изящную акварель, а резкие контуры и рембрандтовскую «светотень» [1, с. 130].

Выводы из проведенного исследования. Следовательно, можно сделать выводы, что политический дискурс – языковой регистр речи, который представляет собой использование так называемых политических клише, стилистически окрашенных единиц, в частности метафор, с целью усиления действенности речи, а также синтаксических языковых единиц, усиливающих манипулятивность речевого общения. Выбор языковых средств зависит от жанра, целей политического дискурса, а также от интенций говорящего, ситуации речевого взаимодействия и особенностей получателя сообщения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гаврилова М. Политический дискурс как объект лингвистического анализа. Полис. 2004. № 2. С. 127–139.
2. Демьянков В. Политический дискурс как предмет политологической филологии. Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. М.: ИНИОН РАН, 2002. № 3. С. 32–43.
3. Михалева О. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.
4. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса. Волгоград, 2000. 431 с.
5. Dijk T.A. van. What is Political Discourse Analysis. Amsterdam, 1998. URL: <http://www.discourse-in-society.org>.

УДК 811.111'373.4'42:159.942

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ В ДИСКУРСІ ПОКОЛІНЬ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Рокун І.А., аспірант кафедри
практики англійської мови

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті йдеться про вербальне вираження емоцій батьків і підлітків у ситуаціях конфліктного спрямування. Проаналізовані типові ситуації конфлікту батьків/дорослих і дітей.

Ключові слова: емоції, конфлікт, підлітковий вік, сімейне спілкування.

В статье идет речь о вербальном выражении эмоций родителей и подростков в ситуациях конфликтного направления. Проанализированы типичные ситуации конфликта родителей/взрослых и детей.

Ключевые слова: эмоции, конфликт, подростковый возраст, семейное общение.

Rokun I.A. VERBAL EXPRESSION OF THE EMOTIONAL STATE OF PERSONALITY IN DISCOURSE OF GENERATIONS

The article deals with verbal expression of parents and teenagers emotions in conflict situations. Typical situations of conflict between parents and children are analyzed.

Key words: emotions, conflict, teenagers, age, family communication.

Постановка проблеми. У рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства в центрі уваги знаходиться людина, якій властиво відчувати та виражати емоції в мовленні, оскільки емоційна сфера особистості є однією з найважливіших у її життєдіяльності. Емоції пронизують усю комунікативну діяльність людини, усі сфери її життя й знаходять своє виявлення на всіх рівнях мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику вербального вираження емоцій активно вивчають вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, зокрема І.В. Арнольд [1], О.М. Вольф [3], В.І. Шаховський [6] і багато інших. І.В. Арнольд досліджувала емоційну лексику, яка виражає лише почуття та ставлення мовця до висловлювання. О.М. Вольф розмежувала емотивну лексику на мову опису емоцій і мову вираження емоцій. В.І. Шаховський характеризував емотивний компонент значення слова, який є результатом відображення емоцій у слові в процесі їх вербалізації.

Емоції розглядають у соціології, психології, філософії та лінгвістиці, проте вираження емоцій у дискурсі поколінь усе ще лишається поза рамками дослідження, що зумовлює актуальність нашої статті.

Безпосереднім **об'єктом** дослідження є дискурс поколінь. **Предметом** дослідження є засоби вербальної актуалізації емоцій у дискурсі поколінь.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі конфліктних ситуацій представників

різних поколінь. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- виділити два напрями відображення емоційного світу людини мовними способами та засобами мовлення;
- проаналізувати конфліктні ситуації спілкування в дискурсі поколінь;
- охарактеризувати засоби вербалізації емоцій у дискурсі поколінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема вивчення емоційних станів особистості в різних процесах життєдіяльності нині стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з високою динамікою життя людини й інтенсифікацією комунікативних зв'язків. Особливу роль у цьому контексті відводять регулюванню емоційної сфери особистості, тому що значення емоцій для організму полягає в попередженні про руйнівний характер будь-яких чинників. Традиційно емоційна сфера людини та її вплив на діяльність вивчалася психологією й практично не входила до компетенції лінгвістики. Когнітивна теорія емоцій (емоціологія), що об'єднує досягнення когнітивної психології й лінгвістики, окреслила нову проблематику вивчення емоційних явищ. У дослідженнях використовуються отримані в інших галузях знання про емоції (зокрема, дані когнітології), на основі яких розробляється 33 лінгвістичних концепції емоцій. Тому цілком логічним є те, що емоціологію визначають як науку про вербалізацію, вираження й комунікацію емоцій

[6, с. 5]. У рамках цієї теорії емоції розглядаються в тісному зв'язку з когнітивними процесами, а їхній зв'язок обґрунтовується таким чином: когніція викликає емоції, оскільки вона емоціогенна, а емоції впливають на когніцію, втручаючись у всі когнітивні процеси. Звідси випливає суть лінгвістичної концепції емоцій, яка полягає в тому, що людина (суб'єкт) відображає навколишній світ вибірково, виокремлюючи в ньому лише необхідне чи цінне для неї в цей момент.

Словник лінгвістичних термінів виділяє 5 базових емоцій: любов, страх, злість, щастя, смуток [7]. Одну із найбільш вичерпних класифікацій запропонував американський психолог К. Ізард. Він виділяє 10 основних емоцій: гнів, презирство, відраза, дистрес (горе – страждання), страх, провина, інтерес, радість, сором, подив. Учений вважає, що «замість того, щоб говорити про негативні й позитивні емоції, було б правильніше вважати, що є такі емоції, які сприяють підвищенню психологічної ентропії, і емоції, які, навпаки, полегшують гармонійну поведінку. Такий підхід дозволить нам зарахувати ту чи іншу емоцію до розряду позитивних або негативних залежно від того, який вплив вона справляє на внутрішньоособистісні процеси й процеси взаємодії особистості з найближчим соціальним оточенням за умови врахування більш загальних етологічних і екологічних чинників» [4].

Особливості відображення емоційного світу людини мовними способами та засобами мовлення розглядаються у двох напрямках: конотативному та денотативному. Конотативний аспект передбачає аналіз вираження емоцій у мовній системі та мовленнєвій діяльності; денотативний аспект розкриває специфіку позначення емоцій у природній мові. На думку російського лінгвіста І.В. Арнольд, емоційна лексика в мовному плані передається лише через вираження емоційного ставлення мовця до навколишнього світу. Емоційні слова мають емоційний компонент значення, якщо висловлюють певну емоцію чи почуття [1, с. 80]. О.М. Вольф стверджує, що слід розрізняти мову опису емоцій і мову вираження емоцій [3]. Роздвоєння мови емоцій пояснюється наявністю в лінгвістичній традиції різних шляхів її дослідження.

Згідно з поглядами В.І. Шаховського, вербалізація емоцій здійснюється за допомогою таких лінгвістичних засобів: 1) номінація емоцій (лексичні одиниці, що містять лише поняття про певні емоції); 2) дескрипція (опис

зовнішньої експресії: міміки обличчя, очей, губ; пантоміміки; тембру голосу, інтонації); 3) експлікація (безпосереднє вираження емоцій через афективи, конотативи та потенціативи) [6, с. 5–6].

Одним із чинників зародження емоції є конфлікт, який формує емоційну напругу, що виникає внаслідок зіткнення внутрішніх протилежних імпульсів, які індивід неспроможний примирити з навколишньою реальністю [6]. Емоції виникають як реакція на внутрішньоособистісний конфлікт і відбивають ставлення суб'єкта до іншого суб'єкта.

Конфлікт – зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, думок, поглядів. Основу будь-якого конфлікту становить ситуація, що включає суперечливі позиції сторін із якогось приводу або спірні цілі та засоби їх досягнення за певних обставин чи різні інтереси, бажання, що зрештою стримує суб'єктів можливого конфлікту і його об'єкт. Однак для того, щоб конфлікт почав розвиватися, необхідний інцидент, коли одна зі сторін починає діяти, зачіпаючи інтереси іншої сторони. Якщо протилежна сторона відповідає тим самим, конфлікт із потенційного переходить в актуальний. Конфлікт, який спочатку має психічну природу, чудово демонструє цю взаємодію у своїй мовній репрезентації. Зіткнення протилежних поглядів у конфлікті супроводжується сильними емоційними переживаннями його учасників [4, с. 318].

Найбільш конфліктним періодом у спілкуванні з дорослими є саме підлітковий вік, оскільки саме в цьому віці відбувається перебудова взаємин із дорослими. Об'єктом нашого дослідження є саме дискурс поколінь. **Дискурс поколінь** – це вид особистісно орієнтованого спілкування батьків/дорослих і дітей, метою якого є створення та розвиток гармонійних/негармонійних стосунків.

Одвічне протистояння «батьки і діти» належить саме до підліткового періоду. Незалежно від того, якими були стосунки між дітьми й батьками в родині до підліткового віку, дорослішаючи, підліток обов'язково спробує протистояти світу дорослих, щоб виокремити себе й адаптуватися до майбутнього суспільства дорослих взаємин. Серед усіх етапів життя людини підлітковий вік є найбільш емоційно напруженим періодом, адже він вимагає від батьків гнучкості, терпіння, розуміння й уваги до своїх дітей.

Підлітковий вік збігається в більшості випадків із кризою середнього віку батьків

і, як правило, кризою сім'ї. Це ускладнює й без того непрості сімейні відносини. Немає сумніву в тому, що підліток, його здоров'я й соціальна зрілість залежать від впливу цілого комплексу біологічних, соціальних, психологічних і економічних факторів, але одним із найважливіших є психоемоційні відносини в родині, де виховується підліток.

Конфліктно небезпечні ситуації в дискурсі покоління знаходять вербальне та невербальне вираження. Конфлікти та сварки, які розпочинаються через певні негативні фактори для одного чи одразу для декількох комунікантів і які характеризуються тим, що їх предмет раніше не обговорювався, мають більше емоційне забарвлення, ніж ті, в яких предмет конфлікту вже неодноразово призводив до непорозумінь.

Як показав аналіз, повсякденне життя передбачає конфліктні взаємодії між представниками діади «батьки/дорослі – діти». Розглянемо найбільш типові з них. У діалозі між мамою та дочкою (Анною) ініціатором конфлікту виступає молодший за віком конверсант.

Спілкування між батьками/дорослими й дітьми проходить різні стадії розгортання діалогу в конфліктних ситуаціях. Розглянемо найбільш типові стадії розгортання конфлікту: інтродуктивна, проміжна й інферентивна.

Емоційно напружена Анна біжить по сходах вниз у вітальню, у той час як мати спокійно сидить за столом в очікуванні:

– *Mom, did you see, what happened to my door !!!*

– *I spoke to your principal. Just now, on the phone.*

– *Where is my door?*

– *Privacy is a privilege.*

– *Where is my door mom?*

– *Your door will be returned to you Anna, if and when you can explain...*

– *I need the door. You give me the door or I will kill myself (кричить).*

– *I think we can dispense with the drama and maybe you can calmly explain why you were in detention twice today?*

– *Ok. I went to detention. That was because Stacy Hinkhouse kept hitting me with a volleyball ("Freaky Friday").*

На **інтродуктивній фазі** в цьому діалозі розпочинається конфлікт між матір'ю та дочкою. Приклад показує емоційне напруження між матір'ю й дочкою, що виражене вигуком у формі докору: "Mom, did you see". Початок конфлікту було спровоковано поганою поведінкою й навчанням дочки в школі й розмовою матері з директором.

Проміжна фаза розгортання конфлікту представлена обговоренням іменника "door". Мати зняла двері з кімнати дочки й чекає на її реакцію вниз, дівчина ж, побачивши, що її двері зникли, обурюється й біжить сходами в пошуках дверей. Іменник "The door" – символ свободи й приватності для підлітка. Мати дівчинки залишається спокійною та протиставляє «свободу як привілей» для підлітка, що виражено порівнянням іменників "Privacy is a privilege". Мати зберігає спокій, проте ставить дитині умови, що виражається підрядним реченням умови, яке вводиться сполучником "if" ("Your door will be returned to you Anna, if and when you can explain..."). Анна переживає важкий віковий період свого життя й хоче від матері повної свободи й «приватності», вимагаючи повернути двері, що виражається модальним дієсловом "need" і наказом "You give me". Емоційна напруженість дівчини свідчить про нервовий емоційний тип характеру, що характеризується сильними й безладними емоційними переживаннями. Анна намагається отримати своє й кричить на матір, супроводжуючи свої слова погрозою, що виражено дієсловом "kill" у формі майбутнього часу "or I will kill myself".

На **інферентивній** фазі мати хоче піти на компроміс, що виражається спонукальним реченням ("I think we can dispense with the drama and maybe you can calmly explain why you were in detention twice today?"). Спокійний характер матері й прагнення до компромісу маркують прислівник "calmly", займенник "we" та дієслово "dispense". Анна – типовий підліток, який підпорядковує істину своїм миттєвим настроям і бажанням. Негативні емоції в цьому прикладі передаються через постійний повтор Анною іменника "door". Це наводить на думку, що єдиним заспокоїливим фактором для підлітка є відгородити свою приватну територію, заклавши двері. Проблема так і не вирішена, мати й дочка не йдуть на компроміс. Вирішення конфліктної ситуації так і не відбулося, донька лишила матір і пішла без дозволу.

У наступному прикладі мати намагається розв'язати конфлікт Анни з однокласниками, що лише провокує більшу агресію:

– *When is conflict with Stacy going to end?*

– *Never (shouting) because she is an insane, psycho freak. You'd know that if you paid a speck of attention (іде, грюкнувши дверима в іншу кімнату, не дочекавшись дозволу мами, не завершивши повноцінного діалогу).*

- Anna!
- What?
- I think you know I pay attention, Anna.
- Enough to know that you got “F” in English today.
- Well, Mr. Bates is out to get me.
- Oh, him too?
- Yeah.
- He just looks for ways to torture me. Do you see? (Кричить) Why do I bother telling you anything?

Розрядити атмосферу намагається батько дівчини:

Ok. Who’s up for Chinese?

Aah. (shouting) You’re ruining my life (розвернулась і пішла без дозволу матері).

I will move and never never never return back.

На **інтродуктивній фазі** розпочинається розмова матері й дочки (“When is conflict with Stacy going to end?”), яка переростає в конфлікт, оскільки дочка не стримує своїх емоцій і кричить на матір, не пояснюючи нічого. Розмову розпочинає матір із докору й «стимулювання» до розв’язання проблеми, яка триває вже певний період.

Проміжна фаза. Із прикладу помітно, що Анна є дуже емоційною дитиною, що виражається вигуком “never”, іменниками та прикметником, що характеризують людину, яка має певні психологічні проблеми (“because she is an insane, psycho freak”). Дочка висловлює недовіру до матері, що виражено докором (“You’d know that if you paid a speck of attention”). Емоції дочки виражені невербально, оскільки під час розмови з матір’ю Анна іде, грюкнувши дверима. Мати займає позицію вихователя й не розгортає конфлікт, але емоції дочки, такі, як гнів і презирство до матері, виводять ситуацію з-під контролю. Дівчина-підліток вважає всіх оточуючих ворогами. Це виражено дієсловом-перебільшенням “to torture”. Вербально емоції в діалозі виражені через запитання (“Anna! – What?”), в якому мама підвищує голос на доньку, яка не реагує на матір і намагається втекти від розмови, підвищуючи тон на матір. Дівчина не вважає проблемою те, що вона має труднощі в спілкуванні з однолітками і з друзями в школі.

Інферентивна фаза. Атмосферу намагається розрядити батько, що виражається запитанням (“Ok. Who’s up for Chinese?”), але дочка знову докоряє матері та кричить, що виражено вигуком “Aah” і докором “You’re ruining my life”. Анна повторює прислівник “never”, наголошуючи на тому, що вона хоче втекти від них і жити окремо.

Дівчина йде без дозволу батьків, не закінчивши розмови.

У наступному прикладі відбувається продовження конфліктної ситуації, оскільки мати організувала особливу вечерю, щоб нарешті помиритися з донькою й повечеряти, та її ідея не принесла очікуваного результату.

– Anna, I am going to make one final attempt to understand what goes on in your head.

– Don’t treat me like your patient, mom.

– What?

– All calm and reasonable.

– Let’s talk. I really want to understand. I really do want to understand, Anna.

– It is only one chance. Why can’t I just go? Please.

– What I hear is that my special night means absolutely nothing to you?

– I don’t have to ask why my band means anything to you. It’s clear but you think we’re all noise. Aah. (shouting) You’re ruining my life.

Інтродуктивна фаза. Мати намагається переконати доньку у важливості святкового прийому для матері, а донька запланувала концерт на той самий час (“Anna, I am going to make one final attempt to understand what goes on in your head”). Мати намагається зробити фінальну спробу зрозуміти дочку й наголошує на цьому. Початок конфлікту марковано докором “don’t treat me”, у якому донька суперечить матері й повчає її.

Проміжна фаза. Мама, яка працює психологом, не може заспокоїти емоційну доньку, яка на всі зауваження й прохання матері відповідає агресивно й емоційно. Жодна з жінок не хоче йти на компроміс, що виражено запитанням (“Why can’t I just go? Please. What I hear is that my special night means absolutely nothing to you?”). Мати поводить себе стримано й намагається врятувати ситуацію (“All calm and reasonable”), вона наголошує на тому, що хоче зрозуміти дочку й допомогти їй, використовуючи синтаксичний прийом повтору, щоб наголосити на важливості своїх намірів (“I really want to understand. I really do want to understand, Anna”), проте дочка дотримується своєї точки зору, що її виступ на концерті значно важливіший за мамину вечерю з колегами.

Інферентивна фаза представлена реплікою доньки (“I don’t have to ask why my band means anything to you”). Непокора матері й незгода з її думкою виражені модальним дієсловом “have to”, дочка наголошує на тому, що вона не мусить запитувати в матері. Дочка думає, що її мама вважає захоплення доньки

музикою несерйозним, що підкреслює словами *"my band means anything to you"*, характеризує групу як «галас», «шум» (*"we're all noise"*). Вигук *"Aah"* і докір *"You're ruining"* ще раз доводить, що дівчина переживає важку емоційну ситуацію, оскільки виступ є дуже важливим для неї. У кінці діалогу дочка йде, залишивши маму наодинці.

Висновки з проведеного дослідження. Найбільш проблемним періодом у спілкуванні з дорослими є саме підлітковий вік, тому що в цьому віці відбувається перебудова взаємин із дорослими. Конфліктно небезпечні ситуації в дискурсі поколінь знаходять вербальне та невербальне вираження. Як показав аналіз, повсякденне життя передбачає конфліктні взаємодії між представниками різних поколінь. Спілкування між батьками/дорослими й дітьми проходить різні стадії розгортання діалогу в конфліктних ситуаціях: інтро-

дуктивну, проміжну й інферентивну. На трьох стадіях розгортання конфлікту мати й донька виражають свої емоції за допомогою мовних засобів і не можуть знайти спільне вирішення проблеми, так і не досягнувши компромісу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. М.: Флинта: Наука, 2002. 384 с.
2. Бабенко Л.Г. Русская эмотивная лексика как функциональная система. Свердловск, 1990. 611 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М.: Эдиториал УРСС, 2002. 289 с.
4. Давыдова В.В. и др. Психологический словарь. М.: Педагогика, 1983. 448 с.
5. Изард К. Психология эмоций. М.; Харьков; Минск; Питер, 1999.
6. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций. М.: Гнозис, 2008. 416 с.
7. Strazny P. Encyclopedia of Linguistics. Chicago: Fitzroy Dearborn, 2005. 1243 p.

УДК 811.111

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Романюха М.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри перекладу

Дніпровський державний технічний університет

У статті проаналізовано перекладацький аспект міжкультурної комунікації на матеріалі англomовного тревел-блогу HOSTELWORLD. Виявлено основні стратегії представлення таких культурно значущих номінацій: пряме включення, пряме включення із частковою експлікацією, пряме включення із повною експлікацією поняття.

Ключові слова: медіадискурс, тревел-блог HOSTELWORLD, міжкультурна компетенція, реалія.

В статье проанализирован переводческий аспект межкультурной коммуникации на материале англоязычного тревел-блога HOSTELWORLD. Очерчены основные стратегии представления культурно значимых номинаций: прямое включение, прямое включение с частичной экспликацией, прямое включение с полной экспликацией понятия.

Ключевые слова: медиадискурс, тревел-блог HOSTELWORLD, межкультурная компетенция, реалія.

Romaniukha M.V. TRANSLATION ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article analyzes the translation aspect of intercultural communication on the material of the English travel blog HOSTELWORLD. The main strategies of representation of culturally meaningful notions are analyzed: direct inclusion, direct inclusion with partial explication, direct inclusion with full explication of the concept.

Key words: media discourse, travel blog HOSTELWORLD, intercultural competency, realia.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку суспільства, процеси європейської інтеграції та глобалізації внаслідок технічного прогресу змушують переосмислювати культурну та національну ідентичність і поглиблювати знання для існування в багатокультурному середовищі. Концепція міжкультурної компетенції визначається як знання, що базуються на власній культурній компетенції людей щодо іноземних культурних конвенцій і стандартів, заснованих на традиційних засадах культури, нормах і цінностях. Міжкультурна компетенція ґрунтується насамперед на позитивному ставленні до співіснування в суспільстві з різними етнічними групами. Міжкультурну компетенцію можна розвивати, спираючись на добровільне прийняття суспільних практик різних культурних груп. Зауважимо, що комунікативний успіх у міжкультурній комунікації буде спостерігатися тоді, коли учасники будуть вільно володіти трьома взаємопов'язаними кодами: мовними, паравербальними та культурними [1, с. 275].

Представлена робота присвячена семантичним рисам перекладу досить нового медіажанру – travel-блогу, який є одним з об'єктів дослідження медіалінгвістики. Урізноманітнення каналів масової комунікації, зокрема за рахунок мережі Інтернет, слугувало потужним поштовхом для відокремлення в кінці минулого століття такої нової дисципліни, як меді-

алінгвістика, об'єктом вивчення якої є медіадискурс – сукупність процесів і продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації в усьому багатстві та складності їхньої взаємодії [3, с. 21–23].

Перш ніж перейти до розгляду специфічних рис пригодницького блогу, наведемо визначення блогу: «Блог – це веб-сайт, що містить датовані записи мультимедійного характеру, розташовані в зворотному хронологічному порядку, із можливістю коментування записів і перегляду будь-якого запису на окремій веб-сторінці» (*переклад наш – М. Р.*) [5, с. 216].

Сучасний пригодницький блог (тревел-блог або тревелог), вочевидь, бере початок від жанру подорожі, який має свою власну історію становлення: «Подорож є самостійним жанром художньої літератури, атрибутивні ознаки якого проявляються в принципі жанрової свободи, особливої ролі образу автора, присутності документальних елементів поряд із художнім вимислом, синтетичності, яка передбачає включення в текст елементів інших жанрів (щоденника, листа, репортажу, анекдоту, автобіографії)» (*переклад наш – М. Р.*) [6, с. 280].

Подібні жанри надзвичайно мінливі та неоднорідні [7, с. 31], їхня своєрідність і унікальність відбиває особистість автора чи авторів, що їх створюють. У цьому дослідженні ми розглядаємо текст у якості продукту дискурсу,

продукту комунікативно-когнітивної діяльності, тобто розглядаємо тревел-блог як вербальний продукт медіадискурсу.

Тревел-блог також виступає елементом міжкультурної комунікації, адже він утворюється представниками різноманітних культур і присвячений широкій аудиторії, яка користується англійською мовою як посередником, щоб дізнатися про специфіку інших культур. Зауважимо, що у зв'язку з досить недавньою історією дослідження пригодницького блогу відчувається, що багато питань мовного, стилістичного, перекладацького характеру ще чекають на своє вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд перекладацького аспекту в міжкультурній комунікації, представленій текстами англійського тревел-блогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідниці Є.Ю. Булигіна й Т.А. Трипольська зазначають, що діяльність авторів блогів і перекладачів ускладнюється наявністю безеквівалентних номінацій [8, с. 163–164].

Матеріалом дослідження є пригодницькі нариси колективного блогу HOSTELWORLD [9]. Для аналізу текстів блогу варто враховувати характеристики учасників – адресатів і адресантів. Є.О. Менджеричька відзначає, що для адекватного розуміння інформації, трансльованої в рамках медіадискурсу, необхідно, щоб збігалися так звані когнітивні бази, або фонові знання учасників комунікації в мовному співтоваристві [4, с. 52]. На думку одного з відомих дослідників медіадискурсу, ці характеристики комунікантів можна розглядати як складники ідеології – системи соціальних настанов. Ці характеристики, за Т.А. ван Дейком, можуть бути представлені такими фіксованими аксіоматичними категоріями, як *Самоідентифікація, Діяльність, Цілі, Цінності та Ресурси* [5, с. 32]. Отже, для того, щоб аудиторія порозумілася, необхідно, щоб і адресанти, і адресати ідентифікували себе схожим чином, мали спільні інтереси, мріяли про схожі речі та мали спільні цінності.

Автори спільного блогу Hostelworld – сучасні досить молоді люди, вони знаються на сучасних суспільних рухах, володіють електронними інструментами пошуку й оброблення інформації, вони спілкуються в соціальних мережах, ведуть блоги, не обтяжені соціальними та родинними обов'язками, тому нерідко змінюють місце проживання й отримують від цього задоволення:

“Amy Butler is a writer from New York City, currently bopping around without a fixed address. Her main activities include befriending bartenders and experiencing different cultures through bread. Read her blog The Wayfarer's Book or follow her Instagram”.

“Emma Martell, Coffee-obsessed Berlin exile living in London”.

“Luke Moss, English sun-chaser with tic-tac addiction. Loves finding random bars in foreign cities that play 90s/00s hip-hop and R&b!”.

Інформація про авторів блогів представлена в неформальному вигляді та зосереджена на їхніх захопленнях, які подекуди можуть здаватися дивними пересічному читачеві, приміром, захоплення одягом протилежної статі:

“Bronwyn Griffiths, Part-time drag queen. Full-time travel content queen. Just a small town (Australian) girl, living in a lonely (London) world”.

Функціональне навантаження блогу полягає в інформуванні аудиторії про найцікавіші ідеї відпочинку, специфічні місцеві розваги, найкращі місця для занять улюбленим хобі; блог відкриває найпривабливіші куточки нашої планети для небагатого мандрівника. Наведемо декілька заголовків блогу ресурсу HOSTELWORLD:

“The Best Hostels In Rome For Your Dolce Vita Trip” – «Найкращі хостели в Римі для подорожі в стилі дольче-віта».

“Porto nightlife hotspots perfect for drinking and dancing till dawn” – «Гарячі клуби в Порто, де можна добре випити та танцювати до світанку».

“8 Crazy Awesome Things To Do In Japan” – «8 неймовірних пригод у Японії».

“Fiestas, tapas & playas: the full travel guide for backpacking Spain” – «Фієсти, тапас і пляжі: повний пригодницький путівник про Іспанію».

У наведених заголовках переслідується рекламна мета – заохотити мандрівника відвідати певну країну чи регіон і познайомитися з місцевим колоритом. Подекуди в заголовках наведені добре відомі культурно значущі поняття, приміром, *Dolce Vita; Fiestas, tapas & playas*.

Національний колорит у тревел-блосі створюється цілою низкою мовних явищ: реаліями, власними назвами, вкрапленнями живої мови, вигуками. Імовірно, що найбільш потужно національний колорит репрезентується реаліями, адже вони створюють унікальне інформаційне тло, властиве фрагменту поняттєвого простору саме цієї країни.

Дослідники С. Влахов і С. Флорін зазначали, що реалії важко систематизувати, як і деякі інші мовні факти. Однак вони запропонували досить детальну класифікацію реалій [12, с. 48]:

– предметний розподіл реалій (етнографічні, географічні, суспільно-політичні реалії);

– розподіл за місцевістю (свої реалії: національні, локальні, мікрореалії; чужі реалії: інтернаціональні, регіональні; реалії в площині пари мов (внутрішні реалії та зовнішні реалії));

– часовий розподіл (у синхронічному та діяхронічному аспекті, тобто сучасні й історичні реалії);

– перекладацький розподіл.

Спираючись на класифікацію, запропоновану вищезазначеними дослідниками, спробуємо виявити, які категорії культурної інформації представлені в блозі Hostelworld.

Імовірно, що назви страв являють собою досить велику групу культурознавчої інформації. Приміром, для приваблення туристів до ресторану Corte dell'Orso у Венеції автор використав лише італійські назви страв і напоїв:

“Also in Rialto, you will find this mega cute and cosy place where you can sip a glass(es) of wine (that we call “ombra”, or beer) or a spritz (might have a German name but is a Venitian thing!) and have some of the best bruschettas you'll ever have! Our favourite is bruschetta with soppressa ham and mushrooms. DELISH!”

Географічні реалії та місцеві назви урбаністичних споруд також є вагомою частиною культурознавчої інформації. Фрагмент нижче заохочує побачити витвір архітектурної майстерності в Севільї – так звані Парасольки Севільї:

“Oasis Backpackers Seville this centrally located hostel has its own onsite bar, daily BBQs and home cooked dinners, and a rooftop terrace with a small pool. What's better than spending the happy hour drinking with great view of Metropol Parasol?”

Завдяки наведенню в тексті оригінальної іноземної номінації створюється особливий настрій, читач налаштовується на тональність і милозвучність місцевої мови. У наступному фрагменті *miradouro* (порт.) – це оглядовий майданчик у Лісабоні:

“A sea of terracotta rooftops baking in the sun. Panoramic views of the River Tagus and Lisbon's very own Golden Gate Bridge. This is one beautiful city, and there are a million and one viewing points (known as “miradouro”) from which to appreciate it”.

Тревел-звіти блогу Hostelworld, що присвячені не англomовним країнам, багаті на вітання та побажання, властиві носіям культури. Наступний фрагмент, що містить поради про подорожі півднем Іспанії, автор завершує типовим іспанським *De nada!* (*Будь ласка!*), ніби наперед реагуючи на подяку від туристів і заохочуючи їх до розширення міжкультурної компетенції:

“Southern Spain is an incredible region for a road trip but with so much to see and do, how do you choose your itinerary? To make it a little easier, we've asked local Spanish bloggers to share their favourite things to eat, see and do in each region. De nada!”

До окремої, не надто численної групи відносимо прямі включення іншомовних номінацій, які не несуть культурно специфічної інформації, але своєю появою імітують мовну інтерференцію, що виникає в комунікації туриста з місцевими жителями. У містечку Ла Паз (Болівія) туристу будуть раді: літні жінки (*abuelas*, ісп.) будуть змагатися за право продати вам ласощі, а непопулярність містечка зробить вас королем навіть із невеликим бюджетом у декілька болівійських песо (*pesos*, ісп.):

“The streets of La Paz have an energy about them that evades description – buskers compete for sidewalk space with abuelas selling homemade confections, while cable cars whisk commuters from the busy city centre and up to the hillsides. And you won't find too many other tourists in La Paz, so your pesos will go far here”.

Розглянемо деякі яскраві тенденції представлення культури в англomовному блозі Hostelworld. Імовірно, їх можна представити трьома стратегіями: пряме включення, пряме включення із частковою експлікацією, пряме включення із повною експлікацією.

Пряме включення іноземної мовної одиниці, найчастіше реалії, занурює читача в простір культури, підштовхує його до розширення своїх знань, до ретельної підготовки перед зустріччю з новою культурою. Імовірно, багатьом із нас перед візитом до Андалусії (регіон Іспанії) варто буде дізнатися про різницю між холодними супами газпачо та сальморехо [13]:

“When I think of Andalusian cuisine, the first thing I think of is olive oil. We use it in everything like good gazpacho or salmorejo. Nowhere else in the world do they grow more olive trees or produce as many extra virgin olive oil as in Andalusia”.

Часткова експлікація із прямим включенням у якості стратегії занурення до куль-

тури також досить часто застосовується в текстах блогу Hostelworld. Приміром, у нижченаведеному фрагменті досить поверховий опис іспанського печива під назвою *borrachuelos* – a typical sweet of the city (*минові місцеві ласощі*) – пробуджує неабиякий дослідницький інтерес. Смак печива, до складу якого входить аніс, лимон, кориця, апельсиновий сік, херес, мускатне вино й анісова горілка, уявити собі неможливо [14], варто їхати до іспанської Малаги:

“For lunch I recommend you go to Pedregalejo beach to try some sardines or grilled squid. Afterwards go to a bakery and ask for some borrachuelos, a typical sweet of the city”.

Наступна тенденція в блозі – пряме **включення з повною експлікацією**. У нижченаведених фрагментах вона застосована до страв грузинської (*чурчхела*) і шведської кухні (*німтіпанна*):

“I wanted to try churchkhela, a string of nuts dipped in fruit juices, so I stopped when one vendor called me over”.

“Try the classic Swedish dish of Pyttipanna, a fried hash of potato, onion, minced meat, beetroot and fried egg. Whether its freezing, you're hungover or looking for something not pickled, always say yes to Pyttipanna. In Malmö, Moosehead Bar is a solid bet”.

Включення культурно специфічних номінацій часто супроводжується **позитивною оцінкою**, своєрідним «авансом» (*perfect, famous, traditional, appetizing, mouth-watering, fascinating, extraordinary*), або більш потужними засобами навіювання у вигляді повних речень:

“Very elaborated dish that you should try

It is the kind of dish I would book a plane ticket for”.

Висновки з проведеного дослідження. Англомовний блог ресурсу Hostelworld націлений на бюджетного мандрівника, він є потужним джерелом країнознавчої інформації для сучасних молодих мандрівників, які знають, як зекономити. Майстерність тревел-блогерів визначається їх журналістськими, перекладацькими зусиллями, індивідуальними якостями завзятого мандрівника. У цих англомовних текстах культурне тло створюється здебільшого відмовою від перекладу культурно специфічної лексики,

зокрема, такими трьома стратегіями: пряме включення, пряме включення із частковою експлікацією, пряме включення із повною експлікацією поняття.

Блогери-мандрівники завдяки мовним стратегіям і засобам позитивної оцінки культурно специфічних понять сприяють поглибленню міжкультурної компетенції читачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
2. Jandt F.E. An Introduction to Intercultural Communication. Identities in a Global Community. Sage Publications. California. 2010. ISBN 978-1-4129-7010-5 (pbk.) 374 p.
3. Добросклонская Т.Г. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации. Вестник МГУ. Сер. 10: Журналистика. М.: Наука, 2006. № 2. С. 20–33.
4. Bell A., Garrett P. Media and Discourse: a Critical Overview. Approaches to Media Discourse. Ed. by A. Bell, P. Garrett. Oxford: Blackwell Publishing, 1998. P. 1–20.
5. Мельник М.В. Блог як жанр інтернет-комунікації. Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць. Випуск 5. Вид-во: НПУ ім. М.П. Драгоманова. К., 2012. С. 216–223.
6. Шачкова В.А. Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории. Филология. Искусствоведение Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3. С. 277–281.
7. Переломова О.С., Бондаренко І.В. Тревел-блог як модифікація подорожного нарису. Журналістська освіта на Сумщині: світові професійні стандарти: матеріали Одинадцятої міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 13–14 травня 2015 р.) / уклад.: О.Г. Ткаченко. Суми: Сумський державний університет, 2014. С. 29–34.
8. Булыгина Е.Ю., Трипольская Т.А. Язык городского пространства: словарь, карта, текст. М.: Языки славянской культуры, 2015. 240 с.
9. Hostelworld Travel Blog. Cheap Travel and Backpacking Tips. URL: <https://www.hostelworld.com/blog/>.
10. Менджеричкая Е.О. Термин «дискурс» и типология медиадискурса. Вестник МГУ. Серия Журналистика. М.: Наука, 2006. № 2. С. 50–55.
11. Van Dijk T.A. The Mass Media Today : Discourses of Domination or Diversity? Javnost. № 2(2). Ljubljana: The Public, 1995. P. 27–45.
12. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. 2-е изд. М.: Высш. шк., 1986. 416 с.
13. Испанский суп сальморехо. Холодные супы. URL: <https://www.edimdoma.ru/retsepty/55335-salmoreho-ispanskiy-sup-salmorejo-holodnye-supy>.
14. Малага, сладости. Рецепты: тортики, печенье и крендельки. URL: <http://www.grigs.biz/spain/post/2011/03/25/Confectionary.aspx>.

УДК 316.77:303.446.2

ОСОБЛИВОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В НАУКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Рубцова В.В., доцент кафедри

міжкультурної комунікації та іноземної мови

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Саліонович Л.М., к. філол. н.,

доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті проаналізовано проблеми міжкультурної комунікації в науковому середовищі. Виокремлено три типи наукової комунікації залежно від типу аудиторії, зазначено їх особливості й запропоновано шляхи підвищення ефективності цих типів комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, наукова комунікація, наукове середовище, міждисциплінарна комунікація, міждисциплінарна аудиторія.

В статье проанализированы проблемы межкультурной коммуникации в научной среде. Выделены три типа научной коммуникации в зависимости от типа аудитории, определены их особенности и предложены способы повышения эффективности данных типов коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, научная коммуникация, научная среда, междисциплинарная коммуникация, междисциплинарная аудитория.

Rubtsova V.V., Salionovych L.M. SPECIFIC ASPECTS OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN THE SCIENTIFIC ENVIRONMENT

The problems of cross-cultural communication in the scientific environment have been analysed. Three types of science communication depending on the type of audience have been specified, their peculiar features have been determined and the ways of improving their effectiveness have been suggested.

Key words: cross-cultural communication, science communication, scientific environment, cross-disciplinary communication, cross-disciplinary audience.

Постановка проблеми. У процесі роботи з аспірантами, що займаються науковими дослідженнями в різних галузях знання, зокрема, в ході аспірантських конференцій, виникають проблеми, які стосуються здебільшого контекстуальної складності наукових комунікацій, тобто необхідності правильного вибору методів і засобів донесення наукової інформації залежно від типу аудиторії. У зв'язку із цим виникає необхідність класифікувати типи аудиторії для деталізації потреб кожної з них, для визначення змісту й характеристик наукових комунікацій у контексті кожної з них. Особливості аудиторії диктують власні правила міжкультурної комунікації – від вибору тем для обговорення й способів презентації інформації до визначення стильової спрямованості й термінологічного наповнення повідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науці тема складності взаємодії вченого й аудиторії як одного з типів міжкультурної комунікації тривалий час і досить плідно обговорюється. Так, у роботах Ч. Чаппелла, Дж. Хартса [6], А. Лешнера [8], Дж. Каррада

[5], С. Броунелл, Дж. Прайса [4] зацентровано увагу на особливостях міжкультурної комунікації в науковому середовищі між фахівцями та нефхівцями певної наукової сфери в англomовному середовищі, що зумовлює актуальність нашого дослідження з огляду на процеси інтеграції української науки у світовий простір і глобалізацію наукового знання.

Мета статті – окреслити основні проблеми, що виникають у процесі міжкультурної комунікації в науковому середовищі з урахуванням різного типу аудиторії, і запропонувати певні шляхи подолання непорозумінь як з огляду на студії англomовних дослідників, так і з огляду на досвід проведення щорічних аспірантських конференцій у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут».

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід проведення протягом останнього десятиліття наукових аспірантських конференцій на кафедрі міжкультурної комунікації й іноземної мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» показав, що критично

важливим фактором успішної комунікації є здатність адаптувати форму й зміст виступу до специфічних особливостей аудиторії. Актуальним у цьому контексті є розподіл аудиторії на три типи: експертна аудиторія (учені, що працюють у рамках однієї наукової галузі), змішана міждисциплінарна аудиторія (аспіранти в галузі як гуманітарних, так і природничих наук), аудиторія неспеціалістів (викладачі іноземних мов кафедри).

1. *Експертна аудиторія.* У процесі здійснення такого контакту вчених в експертному середовищі кількість складних моментів є, на наш погляд, найменшою, тому що ці комунікації є традиційними, підготовка до них ведеться відповідно до наявних методик у галузі здійснення первинних і вторинних наукових комунікацій. Як відомо, до первинних комунікацій [1] відносять загальноприйняті науковим співтовариством формальні публікації (наукові статті, монографії та дисертації). Аспіранти отримують ґрунтовну підготовку в цій галузі, зокрема й на заняттях із дисципліни «Іноземна мова для комунікації в академічному й науковому середовищі». У рамках курсу вивчаються основи академічного письма, зокрема викладається IMRAD – структура наукової статті з подальшою практикою її написання. Вторинні комунікації (оброблення первинних наукових текстів, насамперед, анотація) [2] також знайшли відображення в програмі згаданої дисципліни. Формування навичок здійснення вторинних наукових комунікацій відбувається в процесі навчання анотуванню й реферуванню. Однак проблема може полягати в тому, що у зв'язку зі стрімким технологічним розвитком у сучасному інформаційному суспільстві з'являється безліч нових жанрових різновидів анотацій (візуальна анотація, відеоінструкція, а також нежанр, який отримав назву highlights), що вимагають ретельної уваги й вивчення. Тому зазначені жанри мають бути обов'язково включені в курс дисципліни для практичного відпрацювання вторинної наукової комунікації.

2. *Змішана міждисциплінарна аудиторія.* Проблеми, які проявляються в контексті роботи в рамках міжгалузевої аудиторії, є, на наш погляд, результатом недооцінки в підготовці наукових кадрів ролі філософії як метанауки, покликаної синтезувати інформацію про картину світу й вирішувати як глобальні насущні проблеми світу, так і власне проблеми конкретних наук. На стику дисциплін постійно з'являються нові виклики, які не можуть бути

успішно вирішені знанням лише однієї науки: це важко, складно чи взагалі неможливо. Тому потрібно залучати досягнення інших наук, здійснювати обмін науковими методами між предметними галузями й таким чином збагачувати методологію пізнання. Якщо молоді вчені недостатньо володіють загальнофілософськими методами, не можуть вільно застосовувати міждисциплінарний підхід, то вони приречені «варитися всередині» своїх наук, і в результаті вповільнюватимуть власні дослідження, тоді як спілкування представників різних наук може бути дуже плідним. Міждисциплінарний обмін методами дозволяє молодим ученим подивитися на власну галузь дослідження не зсередини, а ніби збоку, побачити прийнятний підхід до вирішення проблем своєї науки методологічними засобами іншої галузі знання. Це дає їм можливість брати участь у створенні міждисциплінарної методології, застосовувати інші, нестандартні способи досягнення наукової істини, що згодом позитивно позначиться на якості досліджень і отриманих результатах. Наприклад, цей процес можна представити таким чином: на конференції виступають із доповідями про власну наукову діяльність аспірант у сфері ІТ і молодий учений-економіст. Результатом їхньої спільної діяльності на міждисциплінарному рівні може стати створення прикладної програми-симулятора, що здійснює економічне прогнозування.

У якості проміжного кроку на шляху до вирішення проблем, що виникають у процесі міждисциплінарного спілкування майбутніх учених, пропонується перед проведенням такого роду конференцій відводити достатньо часу на асинхронну комунікацію з метою:

– розроблення універсального словника, що буде зрозумілий усім учасникам міждисциплінарної події, засобами відпрацювання Academic Word List, який може служити базовим словником, що робить можливим змістовне спілкування вчених у рамках міждисциплінарних проектів в академічному й науковому середовищі;

– визначення значень діалектних конструкцій, загальноприйнятих у наукових комунікаціях, специфіки метафоричності наукової мови, принципів артикуляції, пошуку зон перетину наукової лексики, тобто лінгвістичної діяльності, спрямованої на розвиток взаєморозуміння між представниками різних галузей знання [3].

Отже, систематичне проведення міжнародних міждисциплінарних конференцій

створює сприятливі умови для синхронної комунікації аспірантів і науковців із різних галузей знання й різних культур і сприяє отриманню синергетичного ефекту в результаті вирішення проблем окремої науки методами інших наук.

3. *Аудиторія неспеціалістів* (громадськість). Проблеми, що виникають у контексті наукових комунікацій з аудиторією непрофесіоналів певної сфери, заслуговують, на наш погляд, особливої уваги, тому що ці питання недостатньо розглянуті українськими науковцями.

Актуальність таких взаємодій зумовлена низкою причин. Насамперед, наукове знання значною мірою дискредитується фактами навмисної дезінформації громадськості через мас-медійні канали. У засобах масової інформації переважають публікації, що містять емоційні оцінки явищ і подій, думку часто формують представники блогосфери, так звані «лідери думок», які, як правило, не є експертами в наукових галузях, а також мас-медіа, далекі від науки, але пов'язані з комерційними інтересами певних фінансових груп. Жанр науково-популярної літератури, вельми поширений раніше, знаходиться в занепаді, він понівечений і принижений, інформацію дістають і використовують із неперевірених джерел. Як наслідок, спостерігається негативна тенденція зростання загального рівня невігластва аудиторії, у її середовищі формується низка потенційно небезпечних помилок уявлень. Ці фактори можуть призвести до катастрофічних наслідків, якщо це буде стосуватися важливих проблем суспільства, наприклад, ядерної безпеки (розуміння наслідків аварій), медичної сфери (питання вакцинації), соціально-економічного устрою суспільства (електоральна поведінка). Тому в контексті сучасної реальності відповідальність ученого перед суспільством надзвичайно велика.

Також науковці наголошують на проблемі протидії аудиторії, пов'язаній із недовірою до вчених унаслідок дискредитації справжнього наукового знання. Протидія масової аудиторії може бути викликана перебільшеними заявами, що спотворюють сутність питання. В історії є безліч прикладів, коли ім'ям науки скоювали злочини, коли її використовували в корисливих інтересах [7]. Тому сьогодні меседж ученого може наштотуватися на опір аудиторії, що зажадає від нього пошуку відповідних механізмів і технік для того, щоб установити з нею міцний контакт і нівелювати всі протиріччя.

Успішна комунікація з непрофесійною аудиторією передбачає передусім визначення її потреб із метою вибору відповідної доступної мови й відбору релевантної інформації. Під час підготовки до виступу слід ураховувати істотні відмінності між загальною й науковою термінологією – перевантаження повідомлення складною незрозумілою термінологією значно ускладнить сприйняття. Ще одним важливим фактором є те, що аудиторія неспеціалістів, як правило, краще сприймає інформацію у форматі розповіді чи історії, тоді як учені природним чином звикли оперувати лише фактами. Цих протиріч слід уникати, застосовуючи в комунікаціях із громадськістю техніки, покликані адаптувати зміст наукового знання до конкретних потреб певних аудиторій, які нині активно розробляються в зарубіжній науці. Прикладом таких підходів є сторітелінг, метод наративу, техніка i-search [10].

Отже, серед завдань, що стоять перед ученими в галузі комунікацій із нефаківцями, є відновлення довіри до науки, необхідність залучення широкої громадськості до процесу пошуку рішень найбільш нагальних проблем людства, які набули глобального характеру, а це можливо лише за умови загального високого освітнього рівня громадян. Підвищення рівня загальної підготовки є зоною відповідальності саме вченого [8], його етичним обов'язком [9]. У зв'язку із цим суспільство чекає від ученого надання правдивої, зрозуміло викладеної, своєчасної інформації, заснованої на фактах, щоб дати можливість усім зацікавленим відстежувати етапи наукових досягнень і формувати власну думку на базі науково обґрунтованих фактів і відомостей. Слід розуміти, що постійно розширюється коло актуальних політичних і економічних питань, зокрема питань безпеки, що обертаються навколо наукових досліджень. Чим більше у вченого буде можливостей поділитися своїм знанням із громадськістю, тим більше в людей буде шансів прийняти правильне рішення на основі повної наявної інформації за ключовою проблематикою суспільства в цілому. Здорова демократія ґрунтується на інформованому електораті, а важливість ролі вченого у зв'язку із цим є незаперечною. Посилення філософської та гуманітарної підготовки в цілому з акцентом на моральному компоненті у формуванні особистості вченого може бути ефективним вирішенням цієї проблеми.

Висновки з проведеного дослідження. Із метою вирішення зазначених проблем необхідно не тільки забезпечити формальну підготовку фахівців у сфері наукових комунікацій (і з громадськістю зокрема), а й максимально використовувати можливості, які пропонують окремі установи, із метою отримання практичних навичок комунікацій із непрофесійною аудиторією, наприклад, Alan Alda Center for Communicating Science at Stony Brook University, the New York Academy of Science's Science and the City program, які пропонують відповідні програми для магістрів і аспірантів, The American Association for the Advancement of Science (AAAS) та ін. Під час навчання практичні завдання для молодих учених мають охоплювати створення й ведення мікроблогів науково-популярного спрямування, публікації наукових результатів в адаптованій для неспеціалістів формі, трансформацію вже наявних наукових публікацій на мову, зрозумілу непрофесійній аудиторії тощо з метою поширення й популяризації наукового знання й підвищення ефективності міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Яхонтова Т. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2014. № 2. С. 135–140.
2. Яхонтова Т. Сучасна наукова комунікація: жанрові інновації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2015. Вип. 14. С. 232–234.
3. Bracken (née Bull) L., Oughton E. "What do you mean?" The importance of language in developing interdisciplinary research. *Transactions of the Institute of British Geographers*. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1475-5661.2006.00218.x>.
4. Brownell S., Price J., Steinman L. Science Communication to the General Public: Why We Need to Teach Undergraduate and Graduate Students this Skill as Part of Their Formal Scientific Training. *J Undergrad Neurosci Educ*. 2013 Fall; 12(1): E6–E10. Published online 2013 Oct 15. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3852879/>.
5. Carrada G. Communicating Science "A Scientist's Survival Kit". Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. URL: http://www.livingknowledge.org/fileadmin/Dateien-Living-Knowledge/Dokumente_Dateien/Toolbox/LK_C-Communicating_Science_Kit.pdf.
6. Chappell Ch. R.; Hartz J. The challenge of communicating science to the public. *Chronicle of Higher Education*. 1998. V. 44. P. 28; Research Library Core, Section: Opinion Page: pg. B7. URL: https://www.physics.ohio-state.edu/~wilkins/writing/Resources/essays/sci_comm.html.
7. Hunter Ph. The communications gap between scientists and public. Published online 07.10.2016. *EMBO reports* (2016) 17, Pp.1513–1515. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.15252/embr.201643379>.
8. Leshner A. Public Engagement with Science. *Science*. 14 Feb 2003. Vol. 299, Issue 5609. P. 977. URL: <http://science.sciencemag.org/content/299/5609/977>.
9. Jucan M., Jucan C. The Power of Science Communication. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. V. 149. Pp. 461–466. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.288>.
10. Torres H., David & E. Pruij. Scientific storytelling: A narrative strategy for scientific communicators. *Communication Teacher*. 1–5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17404622.2017.1400679?journalCode=rcmt20>.

УДК 811.111:398.21

СЮЖЕТ І КОМПОЗИЦІЯ КАЗКИ В РАКУРСІ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ ЛІНГВІСТИКИ

Ставенко О.В., аспірант

кафедри англійської мови та методики її викладання

Херсонський державний університет

У статті пропонується огляд еволюції підходів до вивчення сюжету й композиції казки в річищі різних поетик. З'ясовані ключові підходи до дослідження композиційно-сюжетної організації художнього тексту в руслі історичної, формальної й структурної поетик. Описані лінгвістичні способи реалізації композиційно-сюжетної організації в ракурсі когнітивної поетики.

Ключові слова: казка, композиційно-сюжетна організація, композиція, сюжет, мотив, підходи, поетики: історична, формальна, структурна, лінгвопоетика, когнітивна поетика.

В статье предложен обзор эволюции подходов к изучению сюжета и композиции сказки в области разных поэтик. Представлены ключевые подходы к исследованию композиционно-сюжетной организации художественного текста в ракурсе исторической, формальной и структурной поэтик. Описаны лингвистические способы реализации композиционно-сюжетной организации в русле когнитивной поэтики.

Ключевые слова: сказка, композиционно-сюжетная организация, композиция, сюжет, мотив, подходы, поэтики: историческая, формальная, структурная, лингвопоэтика, когнитивная поэтика.

Stavenko O.V. THE STUDY OF PLOT AND COMPOSITION OF A FAIRYTALE IN THE PERSPECTIVE OF MODERN SCIENTIFIC PARADIGM OF LINGUISTICS

An overview of the evolution of different approaches to plot and composition studies is under analysis. The article presents the main approaches to the investigation of the composition and plot organization of a literary text in the perspective of historical, formal and structural poetics. Linguistic ways of realization of the composition and plot organization in the context of cognitive poetics are revealed in the article.

Key words: fairy tale, composition and plot organization, motive, approaches, poetics: historical, formal, structural, linguistic, cognitive.

Постановка проблеми. Композиційно-сюжетна організація художнього твору і власне казки є об'єктом дослідження літературознавства й лінгвістики. Увагу лінгвістичних досліджень зосереджено на композиційно-сюжетній структурі казок та її стилістичному, семантичному оформленні, літературознавство ж разом із фольклористикою досліджує виникнення й розповсюдження ключових у композиційно-сюжетній структурі термінів «сюжет» і «фабула». Під час тлумачення композиції, сюжету та фабули береться до уваги один із аспектів їх значення, у результаті чого визначення можуть значно відрізнятися. Тому назриває потреба в розгляді еволюції поглядів на поняття «фабула», «сюжет» і «композиція», методів їх дослідження і в уточненні їх визначень, що й становить актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Композиція літературного твору (і казки зокрема) є предметом дослідження різних галузей філології, а саме: літературознавства й фольклористики, де композиційно-сюжетна структура вивчається в руслі історичної [4; 17], формальної [9; 10; 13; 16; 18; 19] і структурної поетик [3; 7; 12].

Акумуляуючи здобутки попередників, лінгвісти досліджують композицію літературного твору в ракурсі лінгвістичної [11] і когнітивної [8; 14; 15] поетик.

Постановка завдання. Метою нашої статті є простежити еволюцію підходів до вивчення сюжету й композиції твору, а завдання полягає в з'ясуванні ключового підходу до композиційно-сюжетної організації художнього тексту в руслі різних поетик. Об'єктом дослідження є підходи до вивчення сюжету й композиції літературного твору, зокрема казки. Предметом – лінгвістичні способи реалізації композиційно-сюжетної організації художнього тексту в річищі різних поетик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші спроби визначити й описати композиційно-сюжетну структуру казки були здійснені в контексті *історичної поетики*. О. Веселовський у своєму дослідженні послуговується поняттями сюжету й мотиву. Мотив дослідник називає формулою, або найпростішою розповідною одиницею, що на перших етапах розвитку людства образно відповідала на запити первісного розуму й закріплювала

особливо важливі і яскраві повторювані враження від дійсності. Ознакою мотиву є його образний одночленний схематизм, прикладом якого слугують неподільні елементи казки. Сукупність же мотивів утворює сюжет твору. Послідовність і співвідношення мотивів попри свою типовість і схематизм усе ж є актом творчості митця [4, с. 301]. Так, сюжет казки вибудовувався, передаючись із вуст в уста, а отже, оповідач міг на свій розсуд обирати й розташовувати елементи сюжету казки.

Сюжет науковець визначає як складні схеми, в образності яких узагальнені акти людського життя й психіки, і включає до цього поняття позитивну чи негативну оцінку дій персонажів [4, с. 302].

О. Веселовський також робить спробу пояснити явище наявності однакових або подібних мотивів у різних народів і в різні часи. На думку науковця, схожі мотиви зароджувалися в різних племен самостійно. Повторюваність і спільність же їх пояснюється єдністю психологічних процесів, що знайшли вираження в цих мотивах. А от існування подібних сюжетів у різних народів учений пояснює запозиченням сюжету однією етнокультурою в іншої [4, с. 300–307].

На противагу думці О. Веселовського, представник російської формальної школи В. Шкловський вважає, що схожість сюжетів або їхній збіг не можуть бути пояснені самозародженням або запозиченням. Збіги пояснюються лише існуванням особливих законів сюжетотворення, які науковець ілюструє на прикладі творів різних жанрів. Так, за цими законами сюжети казок розвиваються ступінчасто. Побудова твору містить у собі повтори, що реалізуються за допомогою таких прийомів сюжетності, як рими, тавтології, тавтологічний паралелізм, психологічний паралелізм, уповільнення, казкові обряди, перипетії. Казку науковець називає комбінацією мотивів, а її сюжет – формою, певним законом побудови твору [19, с. 24–68].

Питання становлення сюжетів і жанрів на матеріалі давньогрецької літератури у своєму дослідженні висвітлює й знавець античності, культуролог-фольклорист О. Фрейденберг [17]. Дослідниця прослідковує розвиток сюжету від однієї з форм первісної концепції світу до структурного кістяка твору, композиційної фабули (подій, що лежать в основі твору) [17, с. 299]. О. Фрейденберг виділяє 3 етапи в історії розвитку сюжету: фольклорний, коли ідеї творів, сюжети були присвячені природі й життю довкола; тра-

диційний, коли написання творів здійснювалося за шаблоном, використовувалися чужі сюжети; нова епоха, де сюжетами творів стають події, взяті з газет, повсякденного життя чи вигадані [17, с. 13–14].

У руслі *формальної школи* під час дослідження композиційно-сюжетної структури твору поряд з терміном «сюжет» літературного твору також досліджували й термін «фабула».

За основу вивчення фабули формалісти беруть «Поетику» Аристотеля [1]. Грецький філософ розумів це поняття як відтворення дії, як поєднання подій, зображених у творі. За Аристотелем, основними характеристиками фабули є її зрозумілість, легкість у запам'ятовуванні, логіка у виборі й поєднанні окремих частин твору, що допомагає розкрити задум автора. Аристотель розрізняв прості фабули й заплутані. Заплутані фабули містять перипетії (зміна того, що відбувається, до протилежного) і впізнавання (перехід від незнання до знання). Такі фабули зображують дивовижні події та характеризуються драматизмом і єдністю довкола цілісної й завершеної дії. Здебільшого вони притаманні епічним творам [1].

Диференціація фабул Аристотеля на прості й заплутані згодом розвивається в розмежування фабул за принципом родової належності твору. У ліриці фабула фрагментарна, нечітка, у драмі – проста, проте повна, а в епосі – складна, розгорнута й розгалужена, може мати декілька пов'язаних між собою чи ізольованих фабульних ліній [6, с. 130–133].

Для позначення сюжету Аристотель не вводить окремого терміна, оскільки в його розумінні фабула й сюжет тотожні. Не розрізняють сюжет і фабулу й радянські літературознавці О. Ревякін і Л. Тимофеев. Для визначення подієвого аспекту твору вчені не вважають доцільним використовувати два поняття й зупиняють свій вибір на терміні «сюжет» [13, с. 431]. Це поняття вони тлумачать як свідомо відібрану в процесі вивчення життя й утілену в художньому творі подію (систему подій), у якій розкриваються конфлікт і характери персонажів у певних соціальних умовах, або як подію, що має конфлікт, образи й обставини [13, с. 393–394].

На противагу такому погляді, класична теорія сюжету розмежує поняття фабули й сюжету. Зокрема, Б. Томашевський для диференціації цих понять використовує термін «мотив», який визначає як тему неподільної частини твору. Фабулу вчений розуміє як сукупність мотивів у їх логічному причин-

но-часовому зв'язку, а сюжет – сукупність цих же мотивів у тій послідовності й зв'язку, в якій вони подані у творі [16, с. 182–183].

Г. Пospelов визначає фабулу як розповідь про події, зображені у творах [9, с. 461], а сюжет – як розвиток дії, тобто хід подій у літературних творах [9, с. 430]. Дослідник виділяє два типи сюжетів: хронікальний і концентричний (з огляду на принцип поєднання епізодів). На ранніх етапах історичного розвитку епосу його сюжети будувалися за часовим, хронікальним принципом поєднання епізодів (наприклад, чарівна казка). Пізніше в європейському епосі виникають концентричні сюжети (побудовані довкола основного конфлікту) [9, с. 430].

Класифікацію сюжетів створює і В. Халізов. Учений виокремлює три типи сюжетів: архетипні (класичні) сюжети, побудовані довкола однієї подієвої лінії, де чималу роль відіграють перипетії; хронікальні, в яких нарівні, незалежно один від одного, об'єднані лише часом, розгортаються події комплекси, що мають свої початки й кінці; багатолінійні сюжети, де одночасно, паралельно один одному розвиваються декілька дотичних лише епізодично подієвих рядів, що пов'язані з долею різних осіб [18, с. 233–241].

Архетипні сюжети притаманні чарівним казкам. У них події рухаються від зав'язки до щасливої розв'язки. У казках має місце апологія життєвої сили, енергії й волі, яка долає всі конфлікти, що в ході подій виникають, розвиваються, загострюються та певним чином вирішуються [18, с. 233–241].

Композицію літературного твору В. Халізов тлумачить у широкому розумінні як побудову твору, зумовлену його змістом і жанром, тобто розташуванням і співвіднесеністю компонентів художньої форми [9, с. 163]. До поняття композиції вчений включає систему образів, композицію сюжету (фабулу), оповідну композицію, композицію деталей, мовленнєву композицію (стилістичні прийоми) і композицію позасюжетних елементів [9, с. 163–164].

У вузькому розумінні поняття композиції визначає радянський літературознавець В. Кожин. Учений тлумачить її як зв'язок і співвідношення усіх форм літературного зображення, послідовність яких змістовна [10, с. 433–434]. Одиницею композиції науковець називає відрізок твору, у межах якого зберігається одна певна форма літературного зображення (розповідь, опис, характеристика, діалог, монолог, внутрішній

монолог, лист, ремарка, ліричний відступ тощо). Ці прості компоненти об'єднуються в складніші, у портрет, пейзаж, розмову, які й собі об'єднуються в сцени, а останні – у глави, частини, томи твору [10, с. 433–434].

А от у понятті сюжету В. Кожин бачить більш складне й комплексне поняття, аніж його попередники. Термін науковець визначає як живу послідовність усіх численних і різноманітних, взаємопов'язаних і взаємозумовлених, зовнішніх і внутрішніх рухів як людей, так і предметів, зображених у творі [10, с. 421]. У сюжеті він розрізняє дві сторони: основу, або колізію (рушійний клубок зв'язків, протиріч і стосунків), і події, у яких ця основа проявляється. Зав'язку, кульмінацію й розв'язку В. Кожин називає станами колізії, її початком, найбільшим напруженням і вирішенням [10, с. 421–426].

Аналізуючи розвиток літературного процесу з погляду фабульності, В. Кожин виділяє три етапи розвитку сюжету. Під час першого етапу сюжет виступав більшою мірою як деталізація фабули, як засіб її реалізації. Фабула мала таке ж відношення до сюжету, як скелет до тіла. Проте з епохи Відродження сюжет уже стає засобом оживлення не фабули, а колізії. У сюжет входять елементи, що не є подробицями подій, зокрема зображення манери поведінки героїв, їхніх жестів, психологічних дій та ін. Ці елементи набувають інколи навіть першочергового значення, створюються навіть безфабульні твори. Зрештою, у ХХ столітті фабульність знову стає самостійною й суттєвою характеристикою творів літератури. Проте в цей період уже панує свобода митця, який сам вирішує, на чому робити акцент. Характерною рисою літератури цього періоду є її багатоплановість, багатолінійність, зміна кадрів, синтез особистих і історичних ліній [10, с. 451–484].

Слід зазначити, що різниця між фабулою й сюжетом може бути як несуттєвою, так і досить різною. На початку розвитку літератури вони були майже тотожними. Так, фабульною є народна казка, яка передає лише певне поєднання фактів, основні події й учинки героїв, не заглиблюючись у їх зовнішні й внутрішні жести [10, с. 421–459]. Проте з часом фабула й сюжет набувають усе більших розбіжностей, інколи не маючи майже нічого спільного.

В. Кожин характеризує літературу для дітей, куди входять і казки, як таку, що з позиції сюжету (схема ідей і стосунків) тяжіє до простоти, а з позиції фабули (схема зов-

нішніх подій, зіткнень і боротьби) – до складності. У такій літературі фабули різні, але є сюжетна подібність (аналогічні вирази, дії героїв тощо) [10, с. 421–459].

Отже, в основі визначень композиційно-сюжетної організації твору в річищі формальної школи в більшості випадків лежить сюжетно-фабульний незбіг, а композиція постає поєднанням окремих елементів твору (форм літературного зображення у вузькому розумінні й сцен, глав, частин – у широкому).

Композицію казки з огляду на структурні елементи проаналізував В. Пропп у праці «Морфологія казки». Пропри належність В. Проппа до формалістів, його працю вважають початком *структурного підходу* до вивчення композиційно-сюжетної організації твору. Дослідник установлює близькість фабульної основи російських фольклорних казок за допомогою виділення їх постійних елементів – 31 функції дійових осіб [12, с. 23–51]. Під функцією В. Пропп розуміє вчинок дійової особи, визначений із погляду його значущості для ходу дії [12, с. 20]. Функція є постійним, стійким елементом казки, послідовність же функцій у творі є завжди однаковою. Це й зумовлює однотипність будови всіх чарівних казок [12, с. 20–22].

Спираючись на «Морфологію казки» В. Проппа, структуралісти або запозичують метод В. Проппа, дещо його вдосконалюючи, або прагнуть відкинути його основи [3, с. 239] й у такий спосіб виробляють власну методику аналізу композиції твору й казки зокрема.

А.-Ж. Греймас скорочує кількість функцій, вироблених В. Проппом, до двадцяти й об'єднує їх у пари, пов'язані парадигматичними відношеннями «початкова ситуація/кінцева ситуація» [3, с. 245]. Окрім того, учений доповнює модель послідовності функцій В. Проппа моделлю, що описує систему персонажів. Дійових осіб, за термінологією В. Проппа, А.-Ж. Греймас називає актантами й класифікує їх за трьома актантними класами: клас «Суб'єкт» vs «Об'єкт», «Адресант» vs «Адресат», «Помічник» vs «Супротивник» [7, с. 158–161]. Актанти можна визначити, виходячи з корпусу всіх без виключення казок, тоді як у межах однієї певної казки діють «актори». Розподіл акторів створює окрему казку, а структура актантів формує жанр [7, с. 156].

Удосконалює теорію В. Проппа й К. Бремон, який називає функцію дійової особи найменшою інваріантною розповідною одиницею твору [3, с. 239] й об'єднує їх (функції)

у проміжні групи (тріади функцій), що зв'язані синтагматичними відношеннями. Послідовність функцій схематично зображується в такому вигляді: можливість дії – її реалізація у формі вчинку – результат [3, с. 244]. Із таких угруповань функцій і сукупності стійких, не лише хронологічних (за В. Проппом), але й логічних і причинно-наслідкових відносин, у які вони вступають один з одним і з цілим твором, і складається композиція твору.

Таким чином, з погляду структурного підходу композиція літературного твору є системою, елементи якої знаходяться в синтагматичних і парадигматичних відношеннях.

Послуговуючись доробками історичної поетики, формальної школи, структуралізму, розробляються лінгвістичні дослідження композиційно-сюжетної організації літературного твору в руслі інших поетик.

Із позиції *лінгвопоетики* композиція твору трактується як один із засобів забезпечення зв'язності тексту, як комунікативна співвіднесеність його компонентів, що знаходяться в синтагматичних відношеннях [11, с. 202–205].

У руслі *когнітивної поетики* композиційно-сюжетну організацію літературного твору розуміють як таку, що складається з об'єднаних спільним мотивом базових фреймів (предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний) [8; 15], за допомогою яких утворюються концептуальні схеми (конструкції, що організують вербалізовану інформацію) [8, с. 83]; як лінгвокогнітивний конструкт, що існує в художньо-поетичній свідомості певної історично-культурної спільноти [15, с. 7]; як сукупність сюжетних блоків, об'єднаних композиційними прийомами, що виділяють найважливіші категорії й властивості тексту й забезпечують зв'язність і цілісність його змісту [14, с. 33–34].

Одним із ключових термінів у лінгвокогнітивному підході до вивчення композиції твору [14] є текстова ситуація, яку розуміють як фрагмент тексту, що описує певні події й розкриває певну тему. Смісловим ядром текстової ситуації є мотив, що лежить в основі сюжетного блоку й визначає його зміст і назву. У художньому тексті мотив реалізується за допомогою ключового елемента, вираженого в словосполученні чи реченні, і смислового корелята, вираженого словом, словосполученням, фразеологічною одиницею тощо [14, с. 30].

Композиція твору є ментальним утворенням, що актуалізується на всіх рівнях художнього тексту. Так, поряд із композицій-

но-сюжетною структурою виділяють композиційно-сміслову структуру, що демонструє розгортання ключової концептуальної мега-метафори твору [14, с. 34–37], і вербальну, яка включає в себе графіко-фонетичні, лексичні й синтаксичні засоби, що виражають специфіку жанру сучасної авторської казки [14, с. 40–41].

Таким чином, у рамках когнітивної лінгвістики композиція тексту літературного твору є лінгвокогнітивним конструктом, що містить у собі композиційно-сюжетну, композиційно-сміслову й вербальну структури.

Висновки з проведеного дослідження. Аналітичний огляд наукової літератури з питання композиційно-сюжетної організації літературного твору дозволяє виділити різні підходи до вивчення сюжету й композиції. Із позиції історичної поетики сюжет визначається як складна схема, що утворюється за допомогою комбінації мотивів – найменших неподільних компонентів твору (і казки зокрема).

Поглиблюючи дослідження попередників щодо сюжету твору, формалісти вводять поняття фабули. Якщо сюжет є сукупністю мотивів у послідовності викладу їх у творі, то фабула постає сукупністю мотивів у їх логічному причинно-часовому зв'язку. Композицію ж літературного твору тлумачили в широкому розумінні як побудову твору, розташування й співвіднесеність компонентів художньої форми, у вузькому – як зв'язок і співвідношення усіх форм літературного зображення.

Композицію казки як лінійну послідовність функцій дійових осіб, які є постійними елементами казок, розглядає В. Пропп. Виокремлення функцій персонажів лягає в основу структурного підходу до вивчення композиції казки. Проте в дослідженнях структуралістів увага акцентується на синтагматичних і парадигматичних відношеннях, що пов'язують ці функції й формують композицію літературного твору.

У руслі лінгвопоетики композиція визначається як комунікативна співвіднесеність компонентів тексту, що знаходяться в синтагматичних відношеннях. Із погляду когнітивної поетики композиційно-сюжетна структура художнього тексту трактується як сукупність об'єднаних композиційними прийомами сюжетних блоків, в основі яких лежить мотив.

Таким чином, аналіз еволюції підходів до вивчення сюжету й композиції літературного твору в цілому й казки зокрема вказує на потребу подальшого вивчення специфіки лінгвальних засобів вираження композиційно-сюжетної організації художнього тексту в річищі когнітології та наратології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель Об искусстве поэзии. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=2833>.
2. Белехова Л. Современная лингвистика в Украине и мире: научные парадигмы, наработки и перспективы. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика. Херсон: Видавництво ХДУ. 2005. Вип. II. С. 8–15.
3. Бремон К. Структурное изучение повествовательных текстов после В. Проппа. Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / пер. с фр. и вступ. ст. Г. Косикова. Москва: Изд. Группа «Прогресс», 2000.
4. Веселовский А. Историческая поэтика. Москва: Высшая школа, 1989. 404 с.
5. Волков А. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці :Золоті литаври, 2001. 636 с.
6. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2005. 488 с.
7. Греймас А.-Ж. Размышления об актактных моделях. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. Косикова. М.: ИГ Прогресс, 2000. С. 153–170.
8. Жаботинская С. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети. Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. № 9. Проблеми прикладної лінгвістики. Одеса: Астропринт, 2004. С. 81–92.
9. Кожевников В. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. Кожевникова, П. Николаева. Редкол.: Л. Андреев, Н. Балашов, А. Бочаров и др. Москва: Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.
10. Кожин В., Сюжет, фабула, композиция, в кн.: Теория лит.-ры. Основные проблемы в историческом освещении литературы. Т. 2, Москва, 1964. 486 с.
11. Мореховский А., Воробьева О., Лихошерст Н., Тимошенко З. Стилистика английского языка. Киев: «Вища школа», 1984. 236 с.
12. Пропп В. Морфология «волшебной» сказки. URL: http://www.lib.ru/CULTURE/PROPP/morfologia.txt_with-big-pictures.html.
13. Словарь литературоведческих терминов / Ред. сост.: Л. Тимофеев, С. Тураев. Москва: «Просвещение», 1974. 509 с.
14. Солодова Е. Лингвокогнитивные характеристики композиции текста английских сказок Дж. К. Роулинг: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04. Харьков, 2008. 204 с.
15. Співак С. Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2004. 22 с.
16. Томашевский Б. Теория литературы. Поэтика: учеб. пособие. Москва: Аспект Пресс, 1996. 334 с.
17. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра / Подгот., общ. ред., предисл. и послесл. Н. Брагинской, послесл. И. Пешкова. М.: Лабиринт, 1997. 448 с.
18. Хализев В. Теория литературы: учебник. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Высш. шк., 2004. 405 с.
19. Шкловский В. О теории прозы. Москва: «Федерация», 1929. С. 24–68.

УДК 811.14'06:811.111]'367(045)

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ
СИНТАКСИЧНОЇ ПОДІЛЬНОСТІ ПРИЙМЕННИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРИЙМЕННИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ ПРИЧИНИ
АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ)**

**Хоровець В.Є., старший викладач
кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольський державний університет**

У статті досліджено основні підходи до визначення статусу прийменникових еквівалентів. Сформовано реєстр прийменникових еквівалентів причини в англійській і новогрецькій мовах. Здійснено зіставний аналіз можливих модифікацій прийменникових еквівалентів причини в досліджуваних мовах.

Ключові слова: прийменникові еквіваленти, когезія, препозиціоналізація, модифікації, детермінант.

В статье исследуются основные подходы к определению статуса предложных эквивалентов. Составлен реестр предложных эквивалентов причины в английском и новогреческом языках. Представлен сопоставительный анализ возможных модификаций предложных эквивалентов причины в исследуемых языках.

Ключевые слова: предложные эквиваленты, когезия, препозиционализация, модификации, детерминант.

Khorovets V.Ye. ON THE QUESTION OF DEFINING CRITERIA OF THE PREPOSITIONAL EQUIVALENT SYNTACTIC SEPARATNESS (BASED ON CAUSAL PREPOSITIONAL EQUIVALENTS IN ENGLISH AND MODERN GREEK)

The main approaches to defining the status of prepositional equivalents are dealt with in the article. Lists of causal prepositional equivalents in English and Modern Greek have been compiled. Typological analysis of possible modifications of causal prepositional equivalents in the languages under research has been carried out.

Key words: prepositional equivalents, cohesion, prepositionalization, modifications, determiner.

Постановка проблеми. Питання з'ясування сутності та статусу прийменникових еквівалентів (далі – ПЕ) (утворень, які складаються з двох або більше компонентів, співвідносні зі значенням прийменників і є результатом дії процесу граматикалізації) як одиниць проміжного рівня мовної системи активно досліджується в сучасних вітчизняних і зарубіжних мовознавчих розвідках. Наразі найгострішою проблемою дослідження цих перехідних утворень є питання визначення межі між прийменниковими еквівалентами та вільними сполуками, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку мовознавчої думки спостерігається посилення уваги до проблематики нарізно оформлених прийменників. Зокрема, цим питанням займаються О. Антонова, Н. Куш, Т. Левакіна, А. Лучик, О. Пособчук [1; 2; 3; 4; 5]. Більшість дослідників ПЕ зосередили увагу на визначенні статусу цих міжрівневих одиниць, їх семантичних зв'язках, особливостях структури та сполучуваності на матеріалі слов'янських мов. Утім, дослідженню нарізно оформлених прийменників германських і новогрецької мов усе ще бракує належної уваги.

Постановка завдання. Мета цієї розвідки – з'ясування критеріїв синтаксичної подільності та можливих модифікацій ПЕ зі значенням причини в англійській і новогрецькій мовах. Окреслена мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) висвітлення основних підходів до визначення статусу ПЕ;
- 2) формування реєстру ПЕ причини в англійській і новогрецькій мовах;
- 3) здійснення зіставного аналізу можливих модифікацій ПЕ причини в досліджуваних мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагальною проблемою дослідження ПЕ є питання визначення межі між прийменниковими еквівалентами та вільними сполуками. У зв'язку із цим постає питання визначення критеріїв одиниць для аналізу. З одного боку, частину цих одиниць зараховують до складених прийменників [2; 6], з іншого – ця група являє собою відкриту систему, яка активно поповнюється новими елементами, що різняться за ступенем входження до прийменникової системи.

Для того, щоб аналітична формація набула службових ознак, необхідна наявність певних умов, сприятливих для розвитку релятивної

спроможності. Одним із основних чинників, що уможливають перехід словоформ із частиномовної категорії, є зневиразнення їхнього лексичного значення та поступовий розвиток семи релятивності [1; 6]. Не менш важливою умовою для переходу до класу прийменників є регулярне вживання в незвичних синтаксичних контекстах, зміна синтаксичної функції, утрата автосинтаксичності [1; 4; 5]. Усе це призводить до втрати такими одиницями ознак вихідної частини мови та її функціонування в якості типового представника прийменникового класу.

Утім, прийменникові сполуки, що перебувають у процесі або вже зазнали препозиціоналізації, важко піддаються обліку, оскільки майже неможливо перерахувати всі варіанти сполучень повнозначного слова з прийменником, які можуть бути потенційними складеними прийменниками.

Як уже було зазначено, серед мовознавців немає єдності щодо того, які із цих аналітичних формацій уже завершили процес препозиціоналізації та повністю набули системних ознак прийменників, а які ще перебувають на стадії формування прийменника. Тому такого типу перехідні випадки в мовознавстві тлумачаться по-різному. Одні науковці віддають перевагу формі й виділяють тут різні слова, інші вчені такі сполучення називають одним словом (еквіпрійменники [3], неповнозначні лексичні комплекси, співвідносні з прийменниками [7], прийменникові лексії [6], прийменникові еквіваленти [2], прийменникові еквіваленти слова [1; 4; 5] та ін.).

В англійському мовознавстві теж тривають пошуки відповідної дефініції, що здатна відобразити суть нарізно оформлених прийменників. З аналізу низки праць англістів випливає, що в англійській мові є велика кількість прийменниково-іменниково-прийменникових конструкцій (PNP-constructions), що виконують функцію прийменників [8]. Неможливість установаження чітких меж між власне складними прийменниками та виразами, наближеними до них за значенням і функціями, зумовила неусталеність термінологічного апарату та співіснування різних термінів на позначення цього явища: квазіприйменники (англ. quasi-prepositions) [9], фразові прийменники (англ. phrasal prepositions), словосполучення на кшталт прийменників (англ. preposition-like word formations) [10], групові прийменники (англ. group prepositions) [11; 12], складні прийменники типу прийменникової фрази, вторинні напівприйменники

(англ. complex prepositions of the prepositional phrase type, secondary semi-prepositions) [10]. Утім, більшість учених в англістиці послуговується терміном «складні прийменники» (complex prepositions), зазвичай маючи на увазі сполуки, що вже повністю чи майже повністю пройшли процес препозиціоналізації. Досліджуючи складні прийменники типу прийменникової фрази (у термінології автора – «complex prepositions of the prepositional phrase type»), А. Клегр відзначає виключно високу продуктивність складних прийменників цього типу внаслідок того, що ці одиниці характеризуються відкритою структурою та формують градієнт, з одного боку якого знаходяться власне складні прийменники, а з іншого – вільні прийменникові сполучення [10, с. 51–52]. Отже, градуальний характер зазначених сполук вимагає створення надійних критеріїв для їх ідентифікації.

Неоднозначність і дискусійність статусу цих сполук засвідчив Е. Круйзинга ще на початку ХХ століття, розрізняючи прості прийменники та групові (англ. group prepositions). Він наводив приклади сполук, уживання яких однаковою мірою (без зміни значення) поширене як з артиклем, так і без нього (in presence of – in the presence of). Це пояснюється збереженням кожним елементом свого незалежного значення у свідомості багатьох мовців [12, с. 345–346].

Під час аналізу ПЕ зі значенням причинних відношень на матеріалі корпусних текстів публіцистичного та художнього характеру спостерігаємо широке вживання подібних паралельних конструкцій:

“In the light of these partial versions of reality, I suggest there is a need to look beyond the surface presentation, whether handed out in the form of a press release or in the crime statistics which senior officers consistently use as an indication of social mayhem” (1);

“In light of these findings, we suggest that social work needs to move away from profession-centred approaches to education and practice and towards a reconceptualization of its place in social welfare and social development efforts” (1).

Найбільш поміркованою, на наш погляд, є думка про градуальний характер цих одиниць, яку розвинули Р. Квірк та інші вчені: від таких, що вже завершили процес препозиціоналізації та тяжіють до ядра класу прийменників, і до тих, які менш препозиціоналізовані й знаходяться на іншому полюсі континуума, тобто ближче до вільних сполучень [11]. Отже, усі нарізно оформлені одиниці, які характеризу-

ються тим чи іншим ступенем препозиціоналізації, є лише проміжною ланкою на шляху до нових власне прийменників.

Досліджуючи англійські складні прийменники, Р. Квірк та інші вчені констатують, що між ними та вільними прийменниковими сполуками немає чіткої межі, тому дослідники запропонували «шкалу зв'язності (когезії)», для якої вони визначили дев'ять критеріїв синтаксичної подільності, відзначаючи, що прийменник, на відміну від вільної прийменниково-іменниково-прийменникової конструкції, не дозволяє жодної з дев'яти модифікацій [9, с. 671–672]. Отже, чим більшої кількості критеріїв відповідає прийменникове сполучення, тим далі воно в граматичному сенсі від прийменників.

На основі аналізу англійських і новогрецьких ПЕ зі значенням причинних відношень було визначено, що зазначені конструкції не дозволяють усі типи модифікацій одночасно. Проте серед англійських ПЕ зі значенням причини зафіксовано приклади майже всіх типів модифікацій. Найпоширенішим типом модифікації є можливість додавання артикля (означеного, неозначеного та нульового) до іменника. Наведемо типові приклади зазначеного типу варіації:

“This scheme was shrewd, but for the fact that the “crumbling” in England came too late, when much SNP support had already drifted to Labour in expectation of a hung parliament, and wasn't registered at all in the polls” (1);

“It is not that people should be righteous in the expectation of some reward but rather they should behave righteously because of an inherent desire to do so” (1);

“Police and security forces were urged to exercise the “greatest possible restraint” in face of the “impatience of critical citizens” and reformists were begged not to take part in unauthorised demonstrations” (1).

Аналіз текстів художнього та публіцистичного дискурсу корпусу англійської мови дозволив прослідкувати, що одиниці, в яких варіант без детермінанта виявляє значно вищу частотність, превалюють над тими, які частіше вживаються з артиклем, у чому простежується вияв мовної економії та тенденція до абстрагізації, а отже, більше наближення до прийменникового класу.

У матеріалі вибірки текстів корпусу новогрецької мови серед ПЕ зі значенням причинних відношень зафіксовано лише три випадки з варіативним використанням артикля: *λόγω (της) έλλειψης, για (την)*

επιδίωξη та *με το πρόσχημα*. Проте серед них є певні відмінності в аспекті вживання. Варто зазначити, що в конструкції *λόγω έλλειψης* варіант без артикля вживається набагато частіше; використання артикля в складі одиниці *για (την) επιδίωξη* не впливає на частотність уживання. Варіативність конструкції *με το πρόσχημα* впливає на відмінок, яким вона керує: варіант без артикля вимагає після себе знахідного відмінка, у той час як варіант з артиклем – родового:

«Όπως αναφέρεται στην εισηγητική έκθεση της τροπολογίας «πολλά θρησκευτικά δόγματα και εκκλησίες επιτρέπουν την καύση των νεκρών, αλλά λόγω έλλειψης νομοθετικού πλαισίου, αυτό δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα» (2);

«Τέλος, απαντώντας σε ερωτήσεις των σπουδαστών σχολίασε: «Οι ομάδες της Θεσσαλονίκης έχουν ταλέντα, αλλά δεν μπορούν να τα κρατήσουν λόγω της έλλειψης χρημάτων, ενώ ο κόσμος δεν έχει υπομονή... Το ελληνικό μάσκετ δεν διαχειρίστηκε και ούτε εισέπραξε φυσικά όλα τα κέρδη από την κατάκτηση του Ευρωπαϊκού του '87» (2);

«Δηλαδή, είναι αναμφίβολο ότι οι κατηγορούμενοι συμμετείχαν σε ένα «πολιτικό μόρφωμα» (μια πολιτική ομάδα) για την επιδίωξη της πολιτικής τους στρατηγικής (που ήταν η ανατροπή του αστικού καθεστώτος, όπως λένε σε κάποιες προκηρύξεις)» (2);

«Ξέρετε, δεν πρόκειται για διαμαρτυρία με ιδεολογική βάση, αλλά για επιδίωξη ιδίου οφέλους από μια μικρή ομάδα ατόμων» (2);

«Θα περάσουν κάποια χρόνια που το NATO ειδικώς θα εξελιχθεί σε επιθετικό από αμυντικό δήθεν οργανισμό, με πρόσχημα τις εφαρμοσμένες ανά τον κόσμο αρχές του μαρξισμού, που είναι τελείως αντίθετες με το αμερικανικό κατεστημένο» (2);

«...Και να στρέψει την προσοχή του, όπως έκανε τον προηγούμενο αιώνα, στις σημερινές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που γίνονται με το πρόσχημα της τρομοκρατίας από δημοκρατικές (υποτίθεται) κυβερνήσεις» (2).

Отже, варіативність уживання артикля вказує на нижчий ступінь граматикилізованості порівняно з одиницями, які не дозволяють цього типу модифікації, проте вищий, ніж у тих, які вживаються з артиклями (уπό την επήρεια, με το θέλημα тощо).

З огляду на можливість/неможливість уживання з артиклем, варто згадати конструкцію *υπο την απειλη*, яка (в якості ПЕ причини) має у своєму складі означений артикль. Водночас досліджуваний матеріал засвідчив один випадок уживання зазначеної конструкції без артикля, але в іншій функції – означення.

Подібну різницю спостерігаємо й на прикладі одиниці στην απάντηση: з артиклем вона функціонує як ПЕ зі значенням причини, а без нього (σε απάντηση) – в якості прислівника. Порівняємо такі речення:

«Με αφορμή την έντονη συζήτηση και αντιπαράθεση που ανακίνησε η τροπολογία του υφυπουργού Οικονομικών, Γεώργιου Δρυ, σχετικά με τη ρύθμιση χρεών των ΠΑΕ της Θεσσαλονίκης, η οποία κατατέθηκε αλλά δεν ψηφίστηκε, έπειτα από έντονο παρασκήνιο και όπως «διέρρευσε» υπό την απειλή παραίτησης – εικονικής ή πραγματικής – του Θρασύβουλου Λαζαρίδη, οι απαντήσεις των υποψηφίων δημάρχων Θεσσαλονίκης, οι οποίες δόθηκαν σε ανύποπτο χρόνο, παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον» (2);

«Την απαγόρευση του διεθνούς εμπορίου χαβιαριού και των άλλων προϊόντων που προέρχονται από τον οξύρρυγχο, ένα ψάρι σπάνιο με παρουσία 300 εκατομμυρίων ετών στη γη, αποφάσισε ο Cites, ο διεθνής οργανισμός για το εμπόριο των υπό απειλή εξαφάνισης ειδών» (2);

«Στην απάντηση της διοίκησης του ΟΑΕΔ αναφέρεται ότι «οι κείμενες διατάξεις είναι αυστηρές και εφαρμόζονται για όλους τους αλλοδαπούς και ημεδαπούς εργάτες» και «η ικανοποίηση του αιτήματος θα συνιστούσε διακριτική μεταχείριση» (2);

«Σε απάντηση καταφθάνει μια θλιβερή παρικμασμένη φιγούρα» (2).

Модифікації, що дозволяють опустити один із компонентів (крім детермінанта), замінити прийменник і комплемент присвійним займенником або вжити конструкцію без комплементу, неможливі в рамках ПЕ причини. У нашій вибірці зафіксовані випадки заміни прийменника та комплементу англійських прийменникових сполук, у семантиці іменникових компонентів яких є значення спонування до дії (таких, як at the command of, at the suggestion of, at the request of), присвійним займенником. Але в такому разі ПЕ змінює свій статус, оскільки починає функціонувати як прислівник.

“In an extract from a journal (the only one to survive from the trip), which Eliza kept during that September, she describes this brief outing at the command of her restless husband...” (1);

“At his command all four took off their masks and tracksuit tops and threw them through the windows on to the garage floor” (1);

“The museum invited him, said one of its officials, at the suggestion of “the State Department, which advised us that Tudjman was democratically elected” (1);

“At his suggestion, two soldiers from the Senussi tribe, a local Libyan people some of

whom served as auxiliaries to the British Army, were included who could act as guides” (1).

Аналіз корпусних даних свідчить про тенденцію до збільшення частотності конструкцій вищезгаданого типу, які функціонують як прийменники, порівняно з їх функціонуванням у якості прислівників, у чому простежується спрямованість до посилення процесу препозиціоналізації. Подібну тенденцію спостерігаємо й у матеріалі вибірки новогрецької мови.

Іншим типом модифікацій, який зафіксовано серед англійських ПЕ, є субституція прийменника 1 або прийменника 2. Наприклад, ПЕ by/at the will of може вживатися з різними первинними прийменниками в якості початкових компонентів:

“By the time that Baldwin again met the TUC representatives, at 9 p.m., he was, by the will of the Cabinet, a long way back from the position of the previous night, and embarrassed by the movement” (1);

“The accountant “deals with the business, but not the personality, of the client” and “a wilful activity necessitates legal services which are initiated, and can be terminated, at the will of the client; but the necessity of contacting a doctor emerges out of circumstances which are beyond human control” (1).

Проте на прикладі текстів корпусу англійської мови можна прослідкувати, що одиниця by the will of виявляє набагато вищу частотність (майже в три рази).

У якості ілюстрації субституції кінцевого прийменника наведемо приклад ПЕ in protest against/at:

“Another 500 judges and 5,000 court employees have resigned out of fear or in protest against inadequate protection” (1);

“Wang, the computer company, has stopped its sponsorship of the Leinster senior league competition in protest at the Irish RFU’s links with the South African Rugby Board’s centenary celebrations this summer” (1).

Спостереження за новогрецькими ПЕ також дозволяє виявити подібні варіації, проте, на відміну від англійських причинових ПЕ, новогрецькі конструкції дозволяють субституцію лише початкового прийменникового компонента: στη/εις μνημη, σε/εις αναμνηση, σε/εις ένδειξη. Приклади свідчать про те, що в усіх цих випадках відбувається варіювання однакових прийменників, і, таким чином, про певну віддаленість цих одиниць від вільних сполук. З іншого ж боку, відомості дослідження корпусних текстів дають змогу визна-

чити, що прийменник *σε* виявляє набагато вищу частотність і, таким чином, витісняє варіант із подібною семантикою. У цьому проявляється прагнення мови до економії. Під час аналізу структурних особливостей новогрецьких ПЕ та їх можливих модифікацій привертає увагу конструкція, ядром якої є іменник *χαρη*, оскільки він може продукувати одночасно дві конструкції причинової семантики: із прийменником *για* в препозиції, вимагаючи родового відмінка, і з прийменником *σε* в постпозиції з керуванням знахідним відмінком, при цьому одна з них об'єднує в собі значення причини зі значенням мети, у чому вбачаємо прояв мовної економії.

«*Η προσωπική άποψη της γράφουσας, που πέρασε ώρες «παίζοντας» με το καινούριο μηχανάκι της Apple – κι όχι μόνον για χάρη της δουλειάς, είναι ότι μόλις κανείς συνηθίσει τα διαφορετικής εργονομίας πληκτρολόγιο και ποντίκι, ερωτεύεται αυτή τη γρήγορη και εύκολη συσκευή για οικιακή χρήση»* (2);

«*Χάρη στη θετική ανταπόκριση των βρετανικών αρχών στο αίτημα των Ισπανών δικαστών, ο Πινοτσέτ «παγιδεύτηκε» στο Λονδίνο»* (2).

Наступний тип модифікацій передбачає вільне поширення іменникового компонента шляхом додавання прикметника чи присвійного займенника. Цей тип модифікацій дозволяють лише окремі ПЕ, оскільки в нашій вибірці текстів художнього та публіцистичного характеру двома мовами зафіксовані лише поодинокі випадки такої модифікації. Так, англійський ПЕ *in pursuit of* може бути поширений за рахунок прикметника чи присвійного займенника:

“*Things, however, came to a head one day when a veterinary surgeon on his rounds, in a regulation Volvo estate, was alarmed to see Noddy tearing towards him on the wrong side of the road, in hot pursuit of a Transit van*” (1);

“*Mrs Maugham was a great shopper in large department stores, and she could not resist their sillier notions; if anyone had accused her of extravagance, she would have roundly rebuffed the accusation as fantastic and perverse, and yet she must have spent many useless pounds in her pursuit of useful acquisitions. Similarly, she always maintained that she hated clutter-clutter, implying, in her tone, the dense decorative drawing-room knick-knacks of Victorian England and yet clutter reigned in all her rooms*” (1).

Аналіз фактичного матеріалу також засвідчив наявність у новогрецькій мові двох ПЕ зі значенням причини, що дозволяють поширення за рахунок додавання прикметника: *για την επιδίωξη* і *κατόπιν αιτήματος*.

І якщо прикметники та присвійні займенники, за рахунок яких може бути поширена англійська конструкція *in pursuit of*, можуть варіюватися, то в матеріалі вибірки корпусних текстів новогрецької мови зафіксовані окремі випадки вживання лише двох конкретних прийменників. Наведемо такі приклади в якості ілюстрації зазначеного спостереження:

«*Στην παρθενική ομιλία του στο υπουργικό συμβούλιο, ακούσαμε τον πρωθυπουργό να μιλά συγκεκριμένα για αποκατάσταση της αξιοπρέπειας στις σχέσεις πολίτη-κράτους, πάταξη της εκτεταμένης διαφθοράς, για διάφανη και χρηστή διαχείριση του ευρώ του πολίτη και για πράσινη ανάπτυξη, για αναδιανομή, αξιοκρατία, μόρφωση, για τη διαρκή επιδίωξη καινοτομίας σε οργάνωση και σε πολιτικές του κράτους, για αναβάθμιση των θεσμών, νομιμότητα και ισονομία»* (2);

«*ΔΙΗΜΕΡΗ άδεια στους Έντβιν Μουράτι και Μπαρκ Σεγκιρί χορήγησε ο Σάββας Κωφίδης κατόπιν σχετικού αιτήματος των δύο ποδοσφαιριστών, οι οποίοι σκοπεύουν να βρεθούν το Σαββατοκύριακο στο Παρίσι»* (2).

Можливість поширення ПЕ причини за рахунок додавання нових компонентів в інтерпозиції до ключових складових частин свідчить про більш слабкі синтагматичні зв'язки компонентів, що певним чином порушує цілісне оформлення ПЕ. Проте аналіз корпусного матеріалу досліджуваних мов дозволяє простежити безперечно домінування варіантів *in pursuit of*, *για την επιδίωξη* і *κατόπιν αιτήματος*. Це, з одного боку, виявляє тенденцію мови до економії, а з іншого – демонструє процес мовних змін на синхронному зрізі, тобто незавершеність переходу цих одиниць до розряду ПЕ.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз можливих модифікацій ПЕ дозволяє дійти висновку, що досліджувані нарізно оформлені одиниці у двох порівнюваних мовах виявляють властивості слова, але характеризуються різним рівнем синтаксичної зв'язності й тяжінням до полюсу прийменників. Проте питання межі власне складних прийменників і ПЕ залишається невизначеним, що свідчить про їхній перехідний статус.

Запропонована стаття не претендує на вичерпне висвітлення проблеми визначення критеріїв синтаксичної подільності англійських і новогрецьких ПЕ зі значенням причини. Особливості структури, форми вираження та функціонування ПЕ причини потребують подальшого ретельного дослідження із залученням текстів різних типів і жанрів, що, безумовно, сприятиме розробленню певних положень теорії дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Еквіваленти слова, співвідносні з прийменниками семантики відповідності в польській і українській мовах. Магістеріум. 2009. Вип. 37. С. 13–17.
2. Куц Н. Прийменникова еквівалентність в українській граматиці: структура, семантика, функції: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Донецьк, 2009. 20 с.
3. Левакіна Т. Семантична диференціація та функціонування прийменників соціативності в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Запоріжжя, 2011. 17 с.
4. Лучик А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі. Мовознавство. 2006. № 5. С. 95–99.
5. Пособчук О. Статус прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах. Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 серпня 2014 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «Логос», 2014. С. 39–42.
6. Загнітко А. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
7. Бутко Л. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти): автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Кіровоград, 2008. 17 с.
8. Hoffmann S. Grammaticalization and English Complex Prepositions: A Corpus-Based Study. London & New York: Routledge, 2005. 214 p.
9. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. Longman. 1985. 1779 p.
10. Klégr A. English complex prepositions of the prepositional phrase type. Acta Universitatis Carolinae Philologica 5, Prague Studies in English XXII. Prague, 1997. P. 51–78.
11. Sweet H. A New English Grammar. Logical and Historical. Oxford: Oxford University Press, 1958. 168 p.
12. Kruisinga E. A Handbook of Present-day English. Part II: English Accidence and Syntax. Groningen: P. Noordhoff, 1932. 550 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. British National Corpus. Oxford, 1991–2007. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.
2. Corpus of Modern Greek. URL: <http://www.web-corpora.net/GreekCorpus/>.

УДК 81'373.7(=111=161.2)

СЕМАНТИКА ФЛОРОНІМА *КВІТКА* В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Чернявська А.В., аспірант кафедри
германських мов і перекладознавства

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто семантику флороніма *квітка* (flower) на матеріалі ідіом і паремій української й англійської мов. Флоронім розглянуто в зіставному аспекті. Схарактеризовано його символічне значення. Установлено універсальні й національно-специфічні риси семантики флороніма *квітка* в структурі паремій та ідіом.

Ключові слова: флоронім, паремії, ідіоми, символічне значення, семантика флороніма.

В статье рассмотрена семантика флоронима *цветок* на материале идиом и паремий в украинском и английском языках. Флороним рассматривается в сопоставительном аспекте. Охарактеризовано его символическое значение. Установлены универсальные и национально-специфические черты флоронима *цветок* в структуре паремий и идиом.

Ключевые слова: флороним, паремии, идиомы, символическое значение, семантика флоронима.

Cherniavska A.V. SEMANTICS OF THE FLORONYM *FLOWER* IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGY

The article focuses on the semantics of the floronym *flower* on the basis of idioms and paroemias of the Ukrainian and English languages. The floronym is scrutinized in the contrastive aspect. The symbolical meaning of the floronym is characterised. Certain universal and specific national features of the floronym *flower* in the structure of proverbs and idioms are identified.

Key words: floronym, paroemia, idiom, symbolical meaning, semantics of a floronym.

Постановка проблеми. Антропоцентрична парадигма є актуальною в мовознавстві в останні десятиліття, оскільки дає змогу дослідити специфіку мовної об'єктивації різноманітних аспектів побутової свідомості носіїв різних мов. Одним із найбагатших джерел пізнання людини серед мовних засобів є фразеологізми. Саме в них відображається культурна самобутність народу, міститься та транслюється мудрість, світобачення та світосприйняття цього народу, передається життєвий досвід із покоління в покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектному аналізу фразем у різних мовах, а також теоретико-методологічним проблемам їхнього дослідження присвячено праці Б. Ажнюка, М. Алефіренка, М. Гамзюка, В. Жайворонка, Р. Зорівчак, В. Кононенка, О. Корнілова, З. Коцюби, О. Левченко, Ю. Прадіда, О. Селіванової, В. Телії, В. Ужченка й ін.

Актуальність теми дослідження становить необхідність систематизованого аналізу семантики, зокрема символічного значення квітів у зіставному аспекті. Назви рослин, як і найменування об'єктів навколишнього світу, доволі часто функціонують як компоненти фразеологічних одиниць. Флороніми є об'єктом лінгвістичних досліджень В. Жайворонка, І. Подолян,

А. Сердюк, Т. Алексахіної й ін. Проте в семантичному, семіотичному та контрастивно-універсологічному плані в українській і англійській мовах флороніми досліджені мало.

Постановка завдання. Мета статті – виявити смислотворчу роль флороніма *квітка* у структурі фразеологізмів української й англійської мов. Об'єктом дослідження є ідіоми й паремії з флоронімом *квітка* (*flower*) в українській і англійській мовах.

У цій праці використано метод лінгвістичного опису, зіставний аналіз, аналіз словникових дефініцій, елементи компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб зрозуміти смислотворчу роль флороніма *квітка* в українській мові та його аналогу *flower* в англійській мові, слід розглянути його символічне значення. В «Енциклопедії символів» Дж. Купера знаходимо таке пояснення символічного значення квітів: квіти втілюють жіночий, пасивний принцип, певну форму вмістилища, «чашу» квітки. Квітка в бутоні – це тільки потенційна можливість. Коли квітка розкривається й росте назовні зі свого центру, то втілює розвиток у здійсненні [12, с. 362].

Кожна розвинена мова має у своєму складі значну кількість стійких словосполу-

чень – фразеологізмів, що завжди вживаються носіями мови у звичному, усталеному оформленні. Саме вони найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ протягом віків для потреб спілкування в усній і писемній формах [24, с. 3].

Паремії є текстами відповідного жанру фольклору й водночас одиницями мови, семантичні особливості котрих зумовлюються специфікою відображення у свідомості тієї об'єктивної реальності, яку вони позначають, тобто своєрідністю взаємозв'язку мови й мислення [11, с. 6]. Отже, особливий статус паремій є одним із чинників, що зумовлює специфіку реалізації національного й універсального в їхній семантиці.

Флоронім *квітка* у структурі українських фразеологізмів має такі варіанти: *цвіт, квіт, цвіточок, чічка*. Англійський флоронім *flower – bloom, blossom*.

Квіти супроводжують усе людське життя – від народження до могили [8]. Це відображено як в українській, так і в англійській лінгвокультурах. На знак любові, подяки чи вибачення люди дарують квіти *natural flowers* [3, с. 342]. Їх дарують жінкам із нагоди дня народження чи закінчення вишу, це так звані *floral offerings, квіткові підношення* [3, с. 342]. У цих словосполученнях флоронім *flower* ужито в його денотативному значенні.

Звичаєвим для обох культур є використання квітів на весіллях, обов'язковим атрибутом нареченої є букет квітів, який у свідомості англійців асоціюється з *orange blossom* [29, с. 815]. Для українців прикметною є *весільна квітка* [8] – червона стрічка з барвінком, яку пришивають до шапки на весіллі нареченому й боярам під супровід весільних пісень [8]. Квіти дарують хворим чи покладають на могили: *floral tributes* [27, с. 1437]; *no flowers (by request)* [3, с. 694] (примітка до оголошення про похорон – просять не приносити квітів). Вираз *no flowers (by request)* [3, с. 694] притаманний американській культурі та може вживатись у переносному сенсі, означаючи «ніяких ознак співчуття, трауру». Сполучення *flower girl* [27, с. 498] уже рідко вживане в значенні *квітницарка, продавчиня квітів* [22]; проте часто позначає дівчинку, яка несе квіти перед нареченою на весіллі. *Flower arranging* [27, с. 498] – ікебана, або мистецтво укладання букетів і квіткових композицій, яке зародилось в Японії й розповсюдилось у цілому світі. У наведених сполученнях флоронім *квітка (flower)* вжито в денотативному значенні.

Квіти мають особливе символічне значення, яке відоме носіям обох лінгвокультур і має назву *language of flowers* [3, с. 586] – *мова квітів, гра у флірт квітів*. Наприклад, червоні троянди репрезентують романтичне кохання, а білі лілеї в англійських країнах використовують на похоронах [27, с. 498]. Вираз *say it with flowers* [27, с. 498] вербалізує пораду, у якій реалізується символічне значення флороніма *flower*, а саме: «висловлювати почуття за допомогою квітів (витончено); галантно заличатися» [1].

Спільною для побутової свідомості носіїв української й англійської мов є спостереження за природою, утілені в низці прислів'їв: *April showers bring forth May flowers* [30, с. 29]; *March winds and April showers bring Mayflowers* [7, с. 264]; *the flowers that bloom in the spring* [27, с. 498]; *У квітні – дощі, у травні – квіти* [7, с. 264]; *Де цвіток, там і медок* [18, с. 116]; *Де цвіт, там мід* [18, с. 58; 6, с. 378]; *Бджола летить на любий цвіт* [17, с. 54]; *На свіжий цвіт бджола сідає, а зів'ялий обминає* [18, с. 116]; *Бджоли раді цвіту, люди раді меду* [18, с. 182]; *Не з одної квітки бджола бере мед* [18, с. 183]. У пареміях обох мов простежується денотативне значення флороніма *квітка*, а саме: «трав'яниста рослина, що має на кінці стебла утворення, яке складається із серцевини й пелюсток навколо неї; звичайно має різне забарвлення та приємний запах» [21], пор. англійське *flower*: “the part of a plant from which the seed or fruit develops, often brightly coloured and lasting only a short time; a flower with its stem that has been picked as a decoration; plant grown for the beauty of its flowers” [29, с. 451].

Спостереження за змінами пір року простежуємо в українській фразеології в протиставленні «весна – осінь»: *Весна красна цві'їтк'ами, а осінь – плод'ами* [13, с. 66]; *Весна красна квітками, а осінь пирогами* [18, с. 79]; *Весна багата на квітки, а хліба в осіні позичає* [18, с. 79]; *Весна багата на квітки, а осінь – на сніпки* [18, с. 79]. Флоронім *квітка* в цих пареміях вжито в денотативному значенні. Фразеологізми з досліджуваним флоронімом, ужитим у подібних контекстуальних ситуаціях, у проаналізованому англійському матеріалі не засвідчені.

Квіти асоціюються зі свіжістю, бажаністю. В англійській мові такі асоціації вербалізуються в сталих образних компаративах: *(as) fresh as a flower* [3, с. 359; 26, с. 112]; *(as) fresh as flowers in May* [3, с. 359; 26, с. 112]; *(as) welcome as (the) flowers in May* [3, с. 998];

26, с. 112], які ще В. Шекспір уживав у своїх творах [26, с. 112]. Для української мови характерні порівняння з флоронімом *квітка*, яка є втіленням краси: *хороша, як квітка* [3, с. 315]; *гарна, як квітка* [7, с. 400]; *як та квітка* [24, с. 367]; *як (мов, ніби) [та] квіточка (квітка)* [22]; *гарна, як квітка навесні* [7, с. 400]. Лексема *квітка* в цих фразеологізмах містить експліцитну сему «краса» в обох мовах. В українській паремії *Весна гарна квітами, людина – характером* [18, с. 46] універсальна домінуюча сема «краса» аналізованого флороніма слугує основою для порівняння пори року й характеру людини. В англійській фразеології подібного зіставлення не виявлено.

У прямому й переносному значенні досліджуваний флоронім вживається в таких ідіоматичних зворотах англійської й української мов: *(to) burst into bloom* [3, с. 175]; *(to) burst into flower* [3, с. 175]; *in (full) bloom* [27, с. 126; 29, с. 116]; *in (full) blossom* [29, с. 117]; *in full flourish* [3, с. 530]; *in bud* [27, с. 159; 29, с. 145]; *in flower* [27, с. 498]; *to come to full flower* [1]; *у повному розквіті* [3, с. 530]; *у цвіті (у цвіту)* [24, с. 939]. В обох мовах домінуючими семами флороніма *квітка* в наведених ідіомах є «молодий вік», а також «здоров'я». Ці фразеологізми відображають реальні спостереження за світом флори та контекстуально можуть уживатися стосовно людей.

Англійська ідіома *(to) fit like frost and flowers* [3, с. 337] побудована на протиставленні флороніма *flower* у його денотативному значенні та явища погоди, несумісного з ростом квітки. За умови перенесення цієї ситуації на людські стосунки аналізована ідіома означає таке: зовсім не підходити один одному, не гармоніювати. Українська паремія *Куди жєяливі до чічки* [5, с. 127], за тлумаченням І. Франка, має значення «куди недотепному, злосливому та шкідливому до доброго чоловіка» [5, с. 127]. Отже, флоронім *чічка* в українській мові може об'єктивувати сему «добра людина».

Паремії *Одна квітка не зробить вінка; Один цвіт не робить весни* [18, с. 16]; *Один цвіт не робить вінка* [16, с. 273] стосуються як світу флори, так і світу людей. Значення одиницності є домінуючим, а флоронім *квітка* в цих пареміях є варіативним компонентом, пор.: *Один дуб у полі не ліс; Один у полі не воїн; Одна ластівка не робить весни* [16, с. 273]. Схожа ідеологема реалізується також в англійському паремійному корпусі, приміром: *One tap, no tap* [1]; однак англійських варіантів паремій із досліджуваним

флоронімом не зафіксовано. Паремія *Єдна росада, єдин цвіт, а ни єдино* [6, с. 52] указує на те, що в одній сім'ї виростають різні люди. Український флоронім *цвіт* у цій паремії містить конотацію «єдність», що не властиво англійському флороніму *flower*.

У діалектному словнику фразеологізмів З. Мацюк знаходимо яскравий приклад флороніма *квітка* в значенні «щось найкраще»: *Діти – мої квіти* [13, с. 7]; *Діточки як чічечки* [5, с. 5]. У прислів'ї *Діти, як квіти (цвіти): поливай, то ростимуть* [17, с. 117] теж вербалізоване порівняння дітей із квітами, які асоціюються з молодістю й тендітністю. Наступна паремія об'єктивує імпліцитне зіставлення, у якому флоронім *квітка* містить сему «краса», «щастя в здійсненні»: *Тоті цвіти красні, котрі зацвітають, тоді діти щасні, коли матір мають* [17, с. 112]. Побутовій свідомості носіїв англійської мови, реалізованій у фразеології, подібне порівняння не притаманне.

У фразеологічно вербалізованих українських народних уявленнях відображене спостереження над подібністю дітей і батьків. При цьому наводяться аналогії зі світу природи. Ці аналогії давнього походження, вони реалізують структурну формулу *яке А, таке й Б*, за якою твориться багато паремійних висловів: *Яке дерево, такі і його квіти, який батько, такі і його діти* [17, с. 11]; *Яке дерево, такі і його цвіти, які батьки, такі і їх діти* [17, с. 108]. Квіти в цьому разі розглядаються як частина певної рослини. Аналізований флоронім виступає однією з ланок поступального взаємозв'язку й слугує основою для зіставлення: «дерево – квіти → батько – діти». Англійській фразеології таке зіставлення не властиве.

Паремії *На цвіту пришиблено* [17, с. 351]; *[ще] на цвіту прибитий* [24, с. 689]; *прибитий на цвіту* [9, с. 167]; *Не з кожного цвіточка ягідочка* [18, с. 116] вербалізують образні уявлення носіїв української мови про занехаяну змалку, недорозвинену, недоумкувату дитину. У цьому разі флоронім *цвіт* позначає «молодість, ранній вік» і відсутність «утілення розвитку у здійсненні» [12, с. 362]. Англійська ідіома *(to) nip sth in the bud* [28, с. 45; 29, с. 784] означає «зупинити чи знищити на ранній стадії розвитку». Флоронім *bud* вжито в ширшому значенні, ніж український флоронім *цвіт*, оскільки має додаткове значення «припинити щось, запобігти, поки ситуація не погіршилася».

У Франковій збірці «Галицько-руські народні приповідки» знаходимо порів-

няння дівочої краси й квітки: *Дівка як чічка* [4, с. 796]; *Дівочка як чічечка* [4, с. 800]; *Красна, як чічка в городі* [5, с. 408], де діалектний варіант флороніма *чічка* містить домінантний семантичний компонент «гарна, принадна», що слугує основою порівняння. У паремійних текстах української мови часто дівоча/жіноча врода зіставляється з квітом: *Дівчина, як квіточка: з нею рай, а чужої молодиці не займай*; *Людя – як повітка, а мені – як квітка* [18, с. 61]; *Жінка – як чічка, свіжа, як ягідка, як колосок, повна, прибрана, як пава* [5, с. 170]; *Твоя жінка – як повітка, а моя – як квітка* [17, с. 97]; *А в рум'яниці така сила, що всі квіти погасила* [17, с. 39]. Порівняння жінки й квітки в проаналізованому англійському матеріалі не знаходимо.

Через флоронім *цвіт* вербалізований узагальнений образ українського жіноцтва, наприклад, у таких фразеологізмах: *як цвіту в городі (по всьому світу)* [9, с. 188]; *Єсть того цвіту по всьому світу*; *Є того цвіту по цілім світі* [18, с. 116]; *Як жінка умре, то жінку до гробу, як глину, а другу беру, як калину, бо єсть цвіту по всьому світу* [17, с. 98]. Досліджуваний флоронім містить сему «краса» в поєднанні із семою «множинність».

Швидкоплинність краси та вроди яскраво відображена в пареміях обох зіставляваних мов: *Дівка – квітка, поки не змарніла* [17, с. 32]; *Дівочий вік – як маків цвіт* [17, с. 33]; *Минають годки, що нюхали цвітки* [17, с. 154]; *Цвіт доки цвіте, доти й очі милує* [18, с. 117]; *Beauty is a fading flower* [7, с. 155]; *Beauty is a sort of bloom on a woman* [1]. У всіх цих пареміях досліджуваний флоронім містить сему «краса» та семи «нетривалість» і «швидкоплинність молодості».

Англійські ідіоми із флоронімом *flower* експлікують семи «розквіт сил, чудовий стан здоров'я»: *the flower of life – розквіт життя* [2, с. 430]; *in the flower of one's age (in the pink)* [3, с. 542]; *the bloom (blue) of the plum* [3, с. 146]; *in the bloom of youth* [27, с. 126]; українські ідіоми *цвітом цвісти* [22]; у *цвіті літ* [24, с. 939] об'єктивують семи «свіжість, краса, чари молодості». Таке образне вживання досліджуваного флороніма є універсальним – знаходимо його і в Святому Письмі, Старому Завіті Книги II Макавеїв: «*Та нині постарівсь я, ви ж, хвалити Бога, у цвіті віку*» (II Мк., 16:3) [19, с. 560].

Ототожнення квітки й поговірки передає позитивно конотовану характеристику прислів'я як окраси мовлення в складі української паремії: *Поговірка – квітка, пословиця –*

ягідка [17, с. 303]. Флоронім *квітка* реалізує сему «недовговічність» у пареміях, як-от *Се тільки цвіт, а ягідок пождіт* [6, с. 378]; *Не з кожного цвіточка ягідочка* [18, с. 116]; *Аби цвіт, а ягідки будуть*; *То тільки цвіток, а впереди ягідки*; *То були тільки квіточки: підожди – побачиш і ягідки* [18, с. 116]; *Це ще тільки цвіт (квіточки), а ягідки будуть* [15, с. 197]. У той же час флоронім *квітка* протиставляється ягідці – результату, утілюючи еволюційний, градуальний компонент «можливість здійснення». Протиставлення «квітка – ягідка» у проаналізованих англійських фразеологізмах не виявлено.

Англійське прислів'я *Thought is the blossom; language the bud; action the fruit behind it* [1] вербалізує думку, що слова не повинні розходитись із ділом. У досліджуваній паремії, за спостереженнями З. Коцюби, простежуємо результат реалізації окремого випадку фундаментальної опозиції «слово – діло» [10, с. 243].

У фразеологізмах зіставляваних мов *the flowers of speech* [1]; *flowery phrases*; *квіти красномовства* [3, с. 342], *flowery style* [2, с. 431] реалізується домінантна сема квітки – «краса». Проте ці фразеологізми часто вживаються в іронічному значенні («кучеряві фрази», «пишномовний стиль»), тому досліджуваний флоронім набуває конотації надлишковості.

Протиставлення «брехня – правда» об'єктивоване в українському прислів'ї *Брехня часта, але пуста, а правда рідка, зате – як квітка* [17, с. 380]. У ньому правда порівнюється з квіткою, де елемент денотативного значення флороніма «гарна» вжито в поєднанні з атрибутом «рідка». В англійській мові таке протиставлення відсутнє.

Через флоронім *квітка* вербалізовано колективні уявлення носіїв української й англійської мов про такі поняття, як щедрість, справедливість, терпіння, дотепність, а подекуди й цинізм: *Generosity is the flower of justice*; *Щедрість – це цвіт справедливості* [7, с. 361]; *Humour is a fruit of wisdom; wit – the flower of intellect* [1]; шекспірівський вираз *the flower of chivalry/courtesy* [26, с. 266]; *Patience is a flower that grows not in every garden*; *Терпіння – це квітка, що росте не в кожному саду* [7, с. 216]. У зазначених фразеологізмах досліджуваний флоронім вжито в переносному значенні («щось найкраще, добірне»). В англійській паремії *A cynic is a man who, when he smells flowers, looks around for a coffin* [1] вербалізується опозиція «життя – смерть», що не властиво для української фразеології.

Паремії *No flowery road leads to glory; There is no pathway of flowers leading to glory; Дорога до слави не усипана квітками* [7, с. 294] репрезентують меліоративну сему «окраса», яка є її універсальною ознакою, у поєднанні із семою «легкість».

Експліцитну реалізацію постійного семантичного атрибута флороніма *квітка* («гарний», «добрий») спостерігаємо в таких українських пареміях: *Гарний цвіт не буде довго стояти при дорозі* [18, с. 116]; *На добрий цвіт бджола летить* [18, с. 116]; *І пчола на красний цвіт летить* [5, с. 812] у значенні «добру людину всі люблять». У проаналізованих англійських пареміях не зафіксовано вживання флороніма *flower* із подібним значенням.

Флоронім *flower* у структурі англійського фразеологізму *(the) flower of smth* [29, с. 451] має значення “*the finest or best part of smth*” [29, с. 451]. Він також може означати «гордість, прикрасу» родини чи компанії: *the flower of a family* [2, с. 430], *(the) flower of the flock* [3, с. 342]. Схожого значення може набувати й український флоронім *цвіт* [22], який у відповідних контекстах уживається на позначення кращих людей якогось суспільного середовища.

У ширшому сенсі англійські флороніми *bloom/flower* позначають щось найкраще, добірне, найсприятливіший час для чогось: *the flower of* [27, с. 498]; *the pick and flower* [3, с. 755]; *the bloom of, in the bloom of youth, the first bloom of love* [27, с. 126]. Так, в українській мові флоронім *квітка* теж уживається з подібним контекстуальним значенням. Ідіома *цвіт (сінь) землі* [14, с. 136] означає найкращих, найвидатніших представників народу; добірну частину певного товариства, суспільства; іноді вживається в іронічному значенні [22].

Паремізовані висловлювання (термін З. Коцюби [11, с. 57]) *Life is a flower* [26, с. 153] і *Life fades (withers) like a flower* [26, с. 153] нагадують про красу життя та про його скороминучість. Символічне порівняння життя з квіткою є універсальним, оскільки подібне знаходимо в Біблії: «*Чоловік бо – дні його, немов билина: квітне, мов квітка в полі. Потягне над ним вітер, і його немає, і місце, де він був, його не впізнає більше*» (Пс 103:15–16) [19, с. 677].

Флоронім *квітка* вжито в денотативному значенні в українських пареміях: *Чоловік любить нести домів сніг, а бджола – цвіт* [17, с. 102]; *Чоловік по світу, як бджола по цвіту* [17, с. 203]; *Бджоли раді цвіту, люди – літу* [23, с. 52]. Внутрішнє порівняння закла-

дене у структурі цих паремій: тема працьовитості людини об’єктивована через порівняння її з бджолою. Об’єктивно наявний сценарій існування комахи став донорським когнітивним сценарієм для образної реалізації певного аспекту людського життя.

Паремізоване висловлювання *A flower among thorns sends forth a very sweet smell* [26, с. 112], уперше вжите у творах В. Шекспіра, містить флоронім *flower* із семою «запах», який є одним із компонентів семантичної структури аналізованого флороніма. У приказках *Кожен цвіт має свій запах* [18, с. 116]; *Painted flowers have no scent* [7, с. 386]; *Мальовані квіти не дають запаху* [18, с. 116] досліджуваний флоронім вжито в прямому й переносному значенні, а отже, ці паремії можуть уживатися відносно світу людей.

Наступні паремії описують реальність, яка часом виявляється несправедливою: *Не раз із кропивою і красний цвіт зривають* [18, с. 116]; *Цвіти збирають – не вибирають* [18, с. 117]; *Гарний цвіт не буде довго стояти при дорозі* [18, с. 116]. У них флоронім *квітка* містить базову сему «краса». Паремія *Квітки колючі найбільш живучі* [18, с. 116] за допомогою пейоративного атрибута «колюча» контекстуально вербалізує логему «слід захищатися, щоб вижити». Паремізоване висловлювання, уведене в ужиток В. Шекспіром, *To pluck a flower from among nettles* [26, с. 112] показує протиставлення позитивно конотованого флороніма *flower* негативно конотованому флороніму *nettles*. У всіх наведених фразеологізмах досліджуваних мов може реалізуватися пряме й переносне значення флороніма *квітка*.

У протиставленні *Підлеслива людина – гадюка під квітками* [17, с. 387] експліцитна характеристика квітки, її меліоративна сема «краса» протиставляється імпліцитній пейоративній семі «підступність», реалізованій у семантичній структурі зооніма *гадюка*. Загалом флоронім *квітка* є позитивно конотованим, проте в побутовій свідомості носіїв досліджуваних мов нема чіткої межі між добром і злом або їхнього чіткого протиставлення: *З однієї квітки бере яд змія, а бджола – мед* [18, с. 116]. Флоронім *квітка* не є джерелом добра чи зла. Це спостереження підтверджує висновок З. Коцюби про те, що в побутовій свідомості носіїв слов’янських, германських і романських мов немає чітко структурованих опозиційних зв’язків у протиставленні «добро – зло» [11, с. 164].

Просторічні, сленгові фразеологізми-історизми *flower people BrE / children AmE*

[27, с. 498–499] у британському й американському варіантах англійської мови позначають молодих завітчаних людей-хіппі, а квітка символізує прихильність людей до миру. Проте *flower child* [20, с. 125] може означати будь-яку людину, яка не здатна впоратись із дійсністю через її тендітність, слабкість. Відповідно *flower power* [27, с. 498–499] символізує силу представників контркультури, так званих *flower people*, які пропагували шлях любові й ненасильства в надії змінити американське суспільство в 60-х рр. XX століття й активно виступали проти війни у В'єтнамі [20, с. 125]. Це фразеологічні ідіоматичні реалії, у яких флоронім *квітка* репрезентує сему «молодість» і позитивні конотації, крім цього, *квітка* в цих прикладах є символом добра, любові, свободи, що становлять додаткові компоненти її семантики.

В українському фразеологізмі *квітку прищипити* [9, с. 160]; *прищипувати (прищипити) квітки(-у)* [9, с. 702] флоронім *квітка* набуває негативних конотацій, оскільки ідіома має значення «насміхатися, давати клички кому-небудь, ображати когось в'їдливими репліками, дошкульними словами». Проте аналізований флоронім у цьому фразеологізмі є варіативним компонентом (пор: *прищипувати ганлик, латку* [9, с. 702]) і не відіграє суттєвої ролі в його тлумаченні.

Американському варіанту англійської мови притаманний сленговий вираз *to sprinkle the flowers* [3, с. 883; 2, с. 430], який має значення «роздавати хабарі, підмазувати, підмогоричувати». Ще кілька сленгових виразів (як-от *blooming* [27, с. 126]; *blooming well* [25, с. 340]) уживаються як евфемізм до *bloody*. Британське *flowery* – скорочена форма від *flowery dell* [25, с. 340], яке римується із *cell*, означає тюремну камеру, а застаріле *Tyburn blossom* [3, с. 974] уживається на позначення молодого злодія, юного правопорушника, тоді як атрибут *Tyburn* походить від назви місця прилюдних страт у Лондоні до 1783 р. Сленговий вираз *bloomer/blooming error* [25, с. 409] означає грубу помилку, а *grog-blossom* [25, с. 154] позначає червоний ніс п'яниці. Отже, унаслідок негативних асоціацій досліджуваний флоронім набуває негативного забарвлення, що не притаманне українській побутовій свідомості.

Досліджуваний флоронім в обох мовах може вживатися в термінологічному значенні. Приміром, термін *flower of the winds (роза вітрів)* [2, с. 430] уживається в морській справі, а зображення рози вітрів формою

нагадує квітку. Друкарський термін *printer's flower* (віньєтка, графічна прикраса в кінці книги [3, с. 776; 2, с. 430]) утворився внаслідок того, що, як правило, сюжетом для віньєток є рослинні мотиви.

Висновки з проведеного дослідження. Флоронім *квітка* в ідіомах і пареміях англійської й української мов може вживатися як у денотативному, так і в переносному чи символічному значеннях. У колективних уявленнях носіїв обох мов, вербалізованих у фразеологізмах, реалізуються такі спільні семантичні компоненти: краса, свіжість, розквіт; атрибути «гарна, колюча, пахуча», які іноді можуть бути елементами денотативного значення. Такі конотативні компоненти семантики, як чари молодості, здоров'я, щось найкраще та швидкоплинність вроди/краси/життя, є універсальними. Флоронім *квітка* є смисловим компонентом концептів *щедрість, справедливість, терпіння, слава*. Позитивна конотативність флороніма *квітка* може слугувати основою для фразеологічної об'єктивізації таких опозицій, як «слово – діло», «добро – зло». Лише в українській фразеології смислотворча роль флороніма *квітка* реалізується в таких контекстах: дитинство, працелюбність, багатоманіття проявів життя, несправедливість життя. Аналізований флоронім слугує основою для вербалізації опозиції «брехня – правда» й об'єктивізації збірного образу українського жіноцтва. Характерними для англійської мови є такі фразеологічно вербалізовані конотативні компоненти семантики досліджуваного флороніма: щось найдобріше, найсприятливіший час для чогось, щось зайве. Проте в англійській мові флоронім має низку негативних конотацій, які втілюються в сленгових сполученнях. Флоронім *flower* є символом добра, любові, свободи і в складі ідіом і паремій англійської мови може вербалізувати опозицію «життя – смерть». Перспективним є зіставне дослідження семантики флоронімів-гіпонімів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-русский словарь цитат, пословиц, поговорок и идиом. URL: http://aphorisms_en_ru.academic.ru/.
2. Англо-український словник: У 2 т. Близько 120000 слів / уклад М. Балла. К.: Освіта, 1996. Т. 1. 752 с.
3. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Баранцев. 3-тє вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
4. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упоряд. і пояснив І. Франко. 2-е видання. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. Т. 1. 832 с.

5. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упоряд. і пояснив І. Франко. 2-е видання. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. Т. 2. 818 с.
6. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упоряд. і пояснив І. Франко. 2-е видання. Львів: видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. Т. 3. 699 с.
7. Дубенко О. Англо-американські прислів'я та приказки: посіб. для студ. та викладачів вищ. навч. закл. Вінниця: Нова Книга, 2004. 416 с.
8. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury.
9. Коломиец Н., Регушевский Е. Словарь фразеологических синонимов / под ред. В. Винника. К.: Рад. шк., 1988. 200 с. На укр. яз.
10. Коцюба З. Прислів'я як концепт. *Studia Linguistica*: Зб. наук. праць. Вип. 5. Ч. 2. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 240–244.
11. Коцюба З. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbs'яльному просторі (від універсального до національного): монографія. Львів: ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. 472 с.
12. Купер Дж. Энциклопедия символов. Серия «Символы». Кн. IV. М.: Ассоциация духовного единения «Золотой Век», 1995. 411 с.
13. Мацюк З. Із народу не викинеш: Діалектний словник фразеологізмів. Луцьк: РВВ «Вежа», 2006. 136 с.
14. Олійник І., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. Київ: Радянська школа, 1971. 351 с.
15. Олійник І., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. Київ: Рад. шк., 1991. 400 с.
16. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. Пазяк. К.: Наук. думка, 1991. 440 с.
17. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. Пазяк. К.: Наук. думка, 1990. 528 с.
18. Прислів'я та приказки: природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. Пазяк. К.: Наук. думка, 1989. 480 с.
19. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. *Ukrainian Bible 63 DC*. United Bible Societies. 1992 – 50M. 1070 + 352 с.
20. Маккей А. и др. Словарь американских идиом: 8000 единиц. СПб.: Издательство «Лань», 1997. 464 с.
21. Словник української мови: в 11 тт. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
22. «Словники України» on-line Український лінгвістичний портал. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>.
23. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанич, М. Пазяк. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1984. 392 с.
24. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. 984 с.
25. Ayto J. *The Oxford Dictionary of Slang*. Oxford University Press Inc., New York, 1998. 474 p.
26. Dent R.. *Shakespeare's Proverbial Language: An Index*. Berkeley: University of California Press., 1981. 289 p.
27. *Longman Dictionary of English Language and Culture*. 6th impression. Longman: Pearson Education Ltd, 2003. 1568 p.
28. *Longman Idioms Dictionary*. Edinburgh: Longman, 1998. 398 p.
29. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / 5th ed.* / Ed. by Jonathan Crowther. Oxford: Oxford Univ. Press, 1995. 1428 p.
30. *The Oxford Dictionary of English Proverbs / 5th ed.* / Ed. by Jennifer Speake. Oxford: Oxford Univ. Press, 2008. 625 p.

УДК 811.111'373.7(043)

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ СИМВОЛІВ В АНІМАЛІСТИЧНИХ ПРИСЛІВ'ЯХ УКРАЇНСЬКОЇ Й АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Шепітько С.В., к. філол. н.,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольський державний університет

Пилипшанова К.В., студентка
кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольський державний університет

Прислів'я з назвами тварин використовуються для характеристики людини і її поведінки, оскільки вони мають високий конотативний потенціал. У дослідженні подається лінгвокультурний аналіз прислів'їв, що містять у своєму складі компонент-зоонім, розглядаються образи тварин через призму культури певного етносу, що дозволяє виявити зв'язок і відмінності між пареміологічними одиницями різних мов і відображеною в них національною картиною світу, що забезпечує адекватну міжкультурну комунікацію.

Ключові слова: зооніми, прислів'я, міжкультурна комунікація, лінгвокультурний аспект.

Пословицы с названиями животных используются в качестве образной характеристики человека и его поведения, так как они обладают высоким коннотативным потенциалом. В исследовании представлен лингвокультурный анализ пословиц, содержащих в своем составе компонент-зооним, рассматриваются образы животных через призму культур определенных этносов, что позволяет обнаружить связи и различия между пареміологічними единицами языков и отраженной в них национальной картиной мира, что обеспечивает адекватную межкультурную коммуникацию.

Ключевые слова: зооним, пословица, межкультурная коммуникация, лингвокультурный аспект.

Shepitko S.V., Pylypshanova K.V. CULTURAL AND LINGUISTIC ANALYSIS OF SYMBOLS IN ANIMALISTIC PROVERBS IN UKRAINIAN AND ENGLISH

Proverbs with animalistic component are used as a figurative characteristic of person's behavior, since they have a high connotative potential. This article provides linguistic & cultural analysis of proverbs containing animalistic component. Images of animals are viewed through the prism of culture, and this allows to discover common features and differences between the paremiological units of the languages under consideration and also the national pictures of the world reflected in them, which, in its turn, provides an adequate intercultural communication.

Key words: zoonym, proverb, intercultural communication, cultural & linguistic aspect.

Постановка проблеми. Прислів'я мають яскраво виражений національний характер. Вони являють собою один з основних «кодів» культури, який «формується з повсякденної культури», передається з покоління в покоління й відображає всі аспекти життєвої філософії народу – носія мови [2, с. 219]. Це специфічні фразеологічні одиниці, засоби узагальнення досвіду й мудрості, готові коментарі до будь-яких ситуацій [7, с. 102].

Дослідження прислів'їв дає можливість отримати цінну інформацію про спосіб життя, культуру, менталітет того чи іншого народу, про його переваги, переживання, побоювання, ставлення до різних соціальних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прислів'я розглядалися дослідниками в багатьох аспектах. Теорією їхнього вивчення займалися О.О. Потєбня, О.О. Шахматов, В.В. Виноградов, В.Л. Архангель-

ський, Г.Л. Пермяков та ін. Походження прислів'їв, визначення, використання, класифікацію, структуру, значення розглядали І.І. Срезневський, Ф.І. Буслаєв, В.І. Даль, Г.Л. Пермяков, В.П. Жуков, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.І. Зімін, Н.М. Амосова, Л.Б. Савєнкова, Г.Д. Сидоркова, З.К. Тарланов, А. Крікман та ін. Дослідженням англійських прислів'їв займалися В. Мідер, А. Тейлор і В.Х. Коллінз. Сьогодні в умовах міжкультурної комунікації все більш актуальним стає вивчення мовних елементів або явищ в порівняльному аспекті, що сприяє повному розкриттю специфіки національної ментальності тих чи інших народів.

Постановка завдання. Об'єктом нашої роботи є мовний символізм в анімалістичних прислів'ях англійської й української мов. Предметом роботи є ізоморфізм та аломорфізм символізму в семантиці анімалістичних

прислів'їв. Метою роботи є дослідження специфіки мовної картини світу на матеріалі анімалістичних прислів'їв в англійській і українській мовах і визначення універсальних символів у прислів'ях досліджуваних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прислів'я цікаві не тільки як засіб спілкування, але й як засіб пізнання національного характеру народу, проникнення в систему його цінностей. Вони експлікують менталітет народу як лінгвокультурної спільноти, дають можливість виявити найбільш значущі цінності, які відображують психологію народу. Цінності орієнтують індивіда в його оточенні та виявляють позитивні чи негативні аспекти реалій дійсності [6, с. 114]. Зв'язок семантики прислів'їв з аксіологією очевидний, оскільки кожна культура формує свою унікальну систему цінностей, пріоритетів, моделей поведінки, великий потенціал розкривається для виявлення ціннісних орієнтацій у мовній картині світу різних народів.

У рамках роботи розглядаються прислів'я з компонентом-зоонімом в англійській і українській мовах. Термін «зоонім» являє собою пряму номінацію тварини, а для позначення переносних уживань зоонімів використовується термін «зооморфізм». «Поряд із прямим значенням кожна зоолексема має потенційну конотацію, тобто у свідомості носіїв мови вона супроводжується специфічними емоційно-естетичними асоціаціями» [4, с. 76].

У перших письмових джерелах будь-якого народу є неодноразове згадування про тих чи інших представників тваринного світу, метафоричні порівняння героїв етносу з різними тваринами. Назви тварин часто пов'язані з народною й міфологічною символікою. Коріння цього явища йдуть углиб століть, коли племена поклонялися зображенням тварин – тотемам. Окремі тварини стали уособлювати якості, які людина хотіла б мати або яких прагнула б позбутися.

Поступаючись тваринам у силі, спритності й швидкості, людина могла вижити тільки за рахунок своєї інтелектуальної переваги. Їй необхідно було не тільки знати поведінку диких тварин, але й передавати ці знання наступним поколінням, тому лексичні одиниці з компонентом-зоонімом належать до одних із найдавніших, а отже, саме в них найбільше відображаються традиції та звичаї народу. «Порівняльний аналіз зоонімів викликає безперечний науковий інтерес насамперед щодо опису національної мовної картини світу, адже будь-яке порівняння мов призводить до

встановлення трьох основних властивостей: загальних, схожих і відмінних» [1, с. 36]. Національна картина світу виявляється в загальних уявленнях людей, що належать до одного етносу, в їх однотипних реакціях на типові ситуації, у схожих оцінках і судженнях, у прислів'ях, афоризмах, приказках.

Особливості мовної суспільної свідомості накладають свій відбиток на фразеологічні одиниці будь-яких мов і формують національний мовний характер народів. Саме тому, наприклад, українські фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом загалом відомі та зрозумілі носіям української мови, гармонійно входять в їхнє світосприйняття як невід'ємна частина загальної картини реальності. У той же час для англійців вони можуть бути незрозумілі.

Як зазначає І.Є. Тимошенко, за наявності певної й неминучої різниці у фразеології різних народів є й багато спільного: «Подібність і тотожність думки або понять не дивна, тому що основні поняття моральності, ідеї добра й зла, приписи здорового глузду й висновки емпіричних спостережень природи й навичок тварин більш-менш однакові в усіх народів» [5, с. 17].

Наприклад, англійське прислів'я “Dog does not eat dog” та його український еквівалент «Вовк вовка не з'їсть» не можуть розглядатися як повністю еквівалентні в морально-етичному плані. Однак сенс у них однаковий: метафорично передаються такі цінні людські якості, як дружба й вірність. Граматична структура в них також однакова: як видно в обох варіантах, дієслова подані в негативній формі, іменники в однині мають узагальнене значення. Однак у прислів'їв неоднакове компонентне наповнення. Якщо в англійському прислів'ї зоонім – «собака», то в українській – уже не домашня, а дика тварина («вовк»). Вважається, що вовк із давніх-давен у багатьох культурах є важливим символом, носієм різних якостей і властивостей. Відповідна лексема активно використовується в національно-культурному фонді мови. При цьому в прислів'ях обидві тварини наділяються позитивними якостями: собака завжди відрізнялася вірністю; вовк, як відомо, також дуже вірна тварина, оскільки вовки дуже прив'язані до товаришів у зграї. Таким чином, у цих прислів'ях відбувається «підміна» понять – реалій мовної картини світу, і оцінний компонент «небезпека» набагато сильніше виражений в українському варіанті.

Зоонім «вовк» фігурує в багатьох прислів'ях української мови: «Пожалів вовк

кобилу – залишив хвіст і гриву»; «Не клади вовку пальця в рот» та інші. В аспекті антропоцентричної парадигми зоонім «вовк» постає анімалістичним прообразом людини з певними рисами характеру: злий, голодний, дикий, небезпечний, що знаходить підтвердження в таких прислів'ях: «Не за те вовка б'ють, що сірий він, а за те, що вівцю з'їв». Як ми бачимо, вовк виступає кровожерливим і голодним, при цьому асоціюється з людиною, яку засуджують і навіть карають через поганий учинок. У прислів'ї «Скільки вовка не годуй, він усе в лів дивиться» голодний і дикий вовк асоціюється з людиною, що тяжіє до того життя, до якого вона звикла.

У середньовічній Європі вовки жили в розорених війнами містах, поширювали хвороби. Тварина стала уособлювати ненаситність, голод і злидні. І до сьогодні в англійській мові цей зоонім є також символом хитрості, жадібності, злості: “Who keeps company with the wolf, will learn how to howl”; “never give the wolf the sheep to keep”.

Образ-символ формувався під впливом різних повір'їв. Тому могло бути дві або навіть кілька думок із приводу тієї чи іншої тварини. У якості прикладу можна навести ставлення до зайця. В універсальній символіці заєць уособлює відродження, повернення юності. У християнській символіці білий заєць біля ніг Діви Марії означає подолання плотського потягу, а згідно з віруваннями стародавніх слов'ян заєць представлявся як образ біса. Зустріч із зайцем вважалася поганою ознакою в усіх слов'ян. В українській мові заєць представлений у фольклорі із симпатією. За цю тварину, хоча вона й виступає символом боягузтва, зазвичай заступаються дійові особи казок. В українських казках він зовсім не пов'язаний із нечистою силою, а лише представляє боягузтво: «Мертвого лева и заєць скубне», «Лаяв заєць вовка, тільки вовк того й не чув». В англійському прислів'ї цей зоонім теж є символом боягузтва: “Hares may pull dead lions by the beard”. В обох досліджуваних мовах заєць також виступає в ролі об'єкта полювання: “If you run after two hares, you will catch neither”; «За двома зайцями поженешся – жодного не зловиш». Ці прислів'я мають однакову конотацію, оскільки вони прийшли з латинської мови й мають спільну етимологію.

Кінь – це великий трудяга, який грав у сільському господарстві дуже важливу роль. Він і символізує цю якість у прислів'ях: «Охоча конячка всю поклажу тягне», «Мала

кобилка, та великий віз тягне», «На слухняного коня й батога не треба». Але ці тварини також мають негативну конотацію: «У ледачого коня і хвіст у тягар».

Із зоонімом “horse” в англійській мові також пов'язана значна кількість прислів'їв: “Do not spur a willing horse”; “Do not swap horses in the middle of the stream”; “It is a good horse that never stumbles”; “Flies go to the lean horse”.

У контекстних реалізаціях найбільший відсоток прикладів із негативною оцінною конотацією припадає на зоонім «осел». Парадоксальність інтерпретації цього образу в українській і англійській етнокультурах полягає в тому, що в давнину в обох народів осел вважався священною твариною. Окремі ритуали, пов'язані з прославленням осла, увійшли в ужиток як католицької, так і православної церкви. У деяких графствах Великобританії й на Заході США донині проводяться конкурси «ослячої краси» й «ослячі паради» на згадку про втечу Святого Сімейства на ослах до Єгипту. У слов'ян же довго існував ритуал пасхальної їзди патріарха верхом на віслюкові на згадку про в'їзд Христа в Єрусалим. У фольклорі й у фразеології, однак, осел – це символ дурості, упертості, ліні. Українські прислів'я із зоонімом «осел» незмінно мають негативну оцінну конотацію. В англійському прислів'ю фонді лише одне прислів'я містить позитивний оцінний компонент: “Asses as well as pitches have ears” («Дурні й діти розуміють набагато більше, ніж думають ті, хто говорить»).

Порівняння людини із собакою універсальне для багатьох мов і притаманне як українській мові («Собака собаку знає»; «Бійся пса не того, що гавкає, а того, що лащитья»; «Собака собакою стане, хоч і хвоста не стане»), так і англійській мові (“The dog barks, but the caravan goes on”; “Dog does not eat dog”; “Every dog is a lion at home”; “Do not teach the dog to bark”). Найменування цієї тварини дає найбільшу кількість негативних конотацій. Оскільки ця тварина насамперед є сторожем господарства, то вона асоціюється зі злістю («Скажений пес і хазяїна кусає», «Добрий собака аж за кочергу хапає»); собаку тримають у неволі, у будці й на ланцюгу («Жив, як пес, а вмер, як собака», «Вдача собача: не брехне, то й не дихне»). Таким негативним образним оцінкам, мабуть, сприяло приручення собаки, її залежність від людини.

У фольклорі неодноразово фіксується твердження про те, що ведмідь від людини

відрізняється тільки шкірою: якщо ж її з нього зняти, ведмідь буде виглядати, як людина: такі ж п'ятипалі кисті рук і ніг, здатність відчувати радість і печаль, любов до своїх дітей. Наведемо приклад, у якому зоонім «ведмідь» присутній в обох прислів'ях досліджуваних мов: "Catch the bear before you sell his skin"; «Не вбивши ведмедя, шкіру не продають». Ведмежа шкіра дуже цінувалася, із неї шили зимові предмети одягу, вважалося, що вона має лікувальні властивості. Крім цього, за старих часів вона використовувалася в ритуальних обрядах. Цілу шкіру ведмедя використовували для прикраси житла й для підтвердження свого статусу хорошого мисливця.

В англійському прислів'ї "Two dogs over one bone seldom agree" закріплена властивість собак битися за їжу. В українському прислів'ї-еквіваленті «Два ведмеді в одному барлозі не уживуться» спостерігається інший образ, образ дикого ведмедя, який у свідомості українського народу асоціюється зі своїм житлом – барлогом.

У фразеологічному фонді української мови найменування диких тварин фіксуються значно частіше, ніж в англійській мові. Отже, у наведеному прикладі закладений однаковий сенс (нетерпимість до рівного собі), однакове структурне оформлення ("two dogs – one bone", «два ведмеді – один барліг»), але є різні образи тварин, які зумовлені національно-культурною самобутністю двох народів. У цьому прикладі, як і в попередньому випадку, здійснюється оцінне посилення поняття «небезпека», пов'язаного з особливостями української мовної картини, в якій присутній зоонім «ведмідь», що несе смислове значення «дика» (а значить, дуже небезпечна) тварина. В українському арсеналі реалій собака не становить такої небезпеки, як ведмідь, тому оцінність в українській мовній картині щодо цього феномена виражена сильніше (за допомогою заміни концепту «собака» на концепт «ведмідь»). Цей приклад підкреслює той факт, що аксіологічна свідомість особистості неминуче обмежується суспільством, його законами, оскільки саме суспільством визначаються норми поведінки людини, норми буття в контексті тієї чи іншої мовної картини світу [3, с. 57].

Зоонім «лисиця» трапляється в українських прислів'ях рідше, ніж зооніми «вовк»

і «ведмідь». В українській лінгвокультурі лисиця – це анімалістичний образ жінки: «Стару лисицю двічі не проведеш». Лисиця характеризується такими рисами, як хитрість і брехливість. При цьому в деяких прислів'ях трапляються назви частин тіла тварини: «Стара лисиця рильцем рие, а хвостом сліди замітає»; «Кожна лисиця свій хвіст хвалить». Хвіст є найціннішою частиною тіла лисиці. Із лисячих хвостів люди ще здавна виготовляли красиві хутрянні предмети одягу. Саме хвіст лисиці асоціюється з жіночою красою, лукавством і спритністю. Лисиця й вовк – два «конкуренти»: «Одна лисиця сімох вовків ошукає». Протиставлення лисиці й вовка використовується як прийом викриття жіночої хитрості й чоловічої дурості.

У прислів'ях англійської мови зоонім «лисиця» трапляється досить часто й також символізує хитрість, брехливість, підступність: "The fox is not taken twice in the same snare"; "Don't set the fox to keep your geese".

Зоонім «кішка» уособлює хитромудрість, здатність до перевілення; ясновидіння, кмітливості, уважності, жіночу злість. Ці асоціації мали різну символічну вагу й значення в давніх культурах. У «темне середньовіччя» й у божевільні часи полювання на відьом кішки зображувалися на картинах, на яких вони займаються своїми звичними справами: служать предметом для погляджування, шкодять побутовим речам, б'ються із собаками й крадуть їжу з кухні. Останнє й відбилося в прислів'ях досліджуваних нами мов: "The cat shuts her eyes while it steals cream"; «Чи знає кішка, чиє м'ясо з'їла». Це означає, що людям властиво закривати очі на свої гріхи.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, приклади прислів'їв із компонентами-зоонімами відображають національну самосвідомість народу в різних лінгвокультурах, показують, що пареміологія є джерелом відомостей про культуру та символи, які відбивають уявлення того чи іншого народу про обряди, традиції, своєрідність навколишнього світу; стають надбанням мовної свідомості. У результаті зіставлення анімалістичних прислів'їв англійської й української мов можна стверджувати, що оцінна конотація зоонімів виявляє як подібність, так і розбіжність у фундаментальних цінностях відповідних етносів, вимагаючи певних фонових знань від учасників комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галимова А.В. Этнокультурная специфика зоонимической лексики, характеризующей человека (на материале русского и немецкого языков): дис. канд. филол. наук. Уфа, 2004. 36 с.
2. Кунін В.А. Курс фразеології сучасної англійської мови. Підруч. для іноземців и фак. інозем. мов. М.: Вища школа, Дубна: Вид. центр «Фенікс», 1996. С. 219.
3. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. 141 с.
4. Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. М.: Наука, 1981. 169 с.
5. Тимошенко І.Е. Литературные первоисточники и прототипы трехсот русских пословиц и поговорок. К: Друкарня Петра Барського, 1897. С. 17.
6. Шепітько С.В. Аксиологічні характеристики англійських прислів'їв: питання теорії. Одеський лінгвістичний вісник. 2016. Вип. 7. С. 114–117.
7. Шепітько С.В. Пословицы как объект исследования англоязычной лингвистики. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. № 1072, 2013. С. 99–105.

СЕКЦІЯ 4
СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 81.38

РОЛЬ ІСТОРИЗМІВ У РОМАНІ В. МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛ»

Голоцукова Ю.О., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольський державний університет

У статті проаналізовано активізацію руху застарілих слів у мові історичної прози. Проведено аналіз хронологічно маркованої лексики, виділено основні групи історизмів. Схарактеризовано стилістичні особливості хронологічно маркованої лексики.

Ключові слова: архаїзація, застаріла лексика, історизм, хронологічно маркована лексика.

В статье проанализирована активизация движения устаревших слов в языке исторической прозы. Проведен анализ хронологически маркированной лексики, выделены основные группы историзмов. Охарактеризованы стилистические особенности хронологически маркированной лексики.

Ключевые слова: архаизация, устарелая лексика, историзм, хронологически маркированная лексика.

Golotsukova Yu.O. THE ROLE OF LEXICAL ISORISM IN THE NOVEL BY V. MALYK «THE SECRET AMBASSADOR»

The article analyzes the activation of the movement of obsolete words in the language of historical prose. The analysis of the lexical isorism is carried out, the main groups of lexical isorism are identified. Stylistic features of lexical isorism are characterized.

Key words: archaization, obsolete lexicon, historicism, chronologically marked vocabulary.

Постановка проблеми. Лексикологічні дослідження останніх років характеризуються зростанням інтересу до проблем розвитку мови, до механізму вдосконалення засобів лексичної номінації, вияву тенденцій розвитку слова і лексичного фонду в цілому. Серед лексичних елементів сучасної української літературної мови, семантична структура яких має певну часову маркованість, ґрунтовно досліджувалися неологізми. Пласт застарілої лексики випав із поля зору лінгвістів як самостійний об'єкт вивчення і розглядався лише побіжно під час дослідження інших проблем (у працях Л. Булаховського, В. Виноградова, Л. Гумецької, В. Ващенко, А. Москаленка, А. Коваль, І. Чередниченка, П. Горещького та інших). У лінгвістичній літературі є окремі роботи, присвячені процесам архаїзації (А. Ялишевої, Ю. Шевчук, І. Волченко, І. Забавіної та інших) у російській, німецькій, англійській та французькій мовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси архаїзації слів охоплюють значну частину словника української мови, й ігнорувати таку групу лексики означало б спрощувати уявлення про динаміку словникової еволюції. Відзначаючи кількість спе-

ціальних досліджень із теорії застарілої лексики та екзотизмів у сучасній українській літературній мові, видається необхідним підкреслити увагу лінгвістів близького зарубіжжя до проблеми хронологічно маркованої лексики (М. Фоміна, Д. Шмельов, Е. Киличев, Г. Колесник, Н. Михайловська). Архаїчна лексика проаналізована з функційного погляду в роботах О. Галкіної-Федорук, Л. Лисиченко, М. Шанського, Д. Шмельова тощо. Як засіб історичної стилізації в художніх творах досліджували архаїзми Л. Булаховський, Л. Скрипник, Л. Донець, Ш. Токсанбаєва, Л. Шнайдерман, В. Буда та ін.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю подальшої розробки питань, пов'язаних із процесом архаїзації лексики, потребою створення тематичної та структурно-семантичної класифікації застарілих та екзотичних слів. Заслужовує на увагу й стилістичний діапазон пасивного словника художніх творів історичного жанру. Актуальність дослідження зумовлена також і тим, що застаріла лексика тісно пов'язана з матеріальною і духовною культурою народу. Таким чином, зростає наукове зацікавлення цією групою слів як у

лінгвістичному, так і в історичному та культурологічному планах.

Мета нашої роботи – з'ясувати специфіку функціонування історизмів у творі В. Малика «Таємний посол».

Постановка завдання. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) проаналізувати специфіку реалізації історизмів у тексті; 3) розглянути причини використання історизмів у сучасній прозі; 4) з'ясувати стилістичні функції історизмів у романі В. Малика «Таємний посол».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Лексична система сучасної української мови динамічна, постійно розвивається, активно поповнюється за рахунок включення запозичень, перегрупування і формування нових значень у вже існуючих слів, появи неологізмів, варіювання семантичного обсягу лексико-семантичних варіантів і збагачення компонентного складу семем. Поряд із цим у мові протікають процеси старіння лексем, втрати окремих значень полісемантичними словами, зникнення лексичних одиниць з активного запасу мови. Таким чином, забезпечується гармонійне існування і функціонування в мовленні мовної системи, в складі якої є вживані одиниці і такі одиниці, що втрачають актуальність, неологізми і застарілі слова, архаїзми, історизм, терміни і професіоналізми, що мають граничний характер і розташовані на межі активного і пасивного запасів, і ядра лексики, що має високу частотність вживання.

Архаїзація як явище являє собою відображення, в першу чергу, соціальних тенденцій, політичного курсу суспільства, культурологічного тла життя в країні, етнокультурної концепції носіїв мови. Вона є одним з основних індикаторів соціальних змін, релігійних трансформацій, політичних і економічних реформ.

Мова як жива субстанція оперативно реагує на появу нових життєвих реалій і на відмирання старих. Вона пропонує нові найменування, нові значення знайомих слів, модернізує словотвірні моделі, трансформує традиційні типи слововживань, усталені мовні конструкції. З урахуванням мінливої соціальної обстановки мовна система усуває номінації, семи, значення полісемантичність слів, лексеми, що стали непотрібними або недоречними.

Усі фактори архаїзації поділяють на екстралінгвістичні та інтралінгвістичні. Екстралінгвістичні чинники стимулюють трансформацію мовної структури сучасної української

мови, а інтралінгвістичні сприяють підготовці і здійсненню різних мовних змін: процесів заміни, перестановки значень за ступенем актуальності і за семантичними параметрами. Власне мовні чинники старіння, детерміновані, як правило, функціонуванням та особливостями низки базових лінгвістичних понять, таких, як мовна картина світу, мовна особистість, лексема.

Процес архаїзації представляється органічно пов'язаним із трансформацією мовної картини світу, яка мислиться як асоціативно-вербальна мережа, сітка понять. У міру зміни базових положень у сітці понять змінюються і лексичні, і граматичні ресурси мови. Окрема частина інформації актуалізується, а інша – застаріває.

Мовна картина світу являє собою інформацію про зовнішній і внутрішній світ, оформлену засобами діючих розмовних мов. Вона має подвійну природу – опредмечену і неопредмечену. В її основі лежить сигніфікативний набір (базове знання) і свого роду прагматична шкала – система оцінки реалій навколишнього світу за ступенем актуальності для даного часу і конкретного носія мови. Мовна картина світу може бути представлена у двох формах – індивідуальній, властивій кожному, хто говорить цією мовою, і загальномовній, яка характеризується зберіганням фонових знань і етнолінгвістичною інформацією, культурного потенціалу соціуму.

Мовна особистість – це сукупність потенційних здібностей і когнітивних характеристик людини, що обумовлюють породження, сприйняття і оцінку нею мовних творів. Таким чином, крім власне особистісного аспекту цього поняття, включає психологічний і соціальний фактори, що зумовлюють типовий, узагальнений характер мовної особистості.

Крім екстралінгвістичних чинників, що стимулюють трансформацію мовної структури сучасної української мови, виділяються і інтралінгвістичні, власне мовні чинники, які сприяють підготовці і здійсненню різних мовних змін – процесів заміни, перестановки значень за ступенем актуальності і за семантичними параметрами, включення знову актуалізованих лексем у повсякденну комунікацію носіїв мови, усунення окремих семем і лексем унаслідок втрати ними значущості для даного колективу і для мови в цілому.

Інтралінгвістичні чинники архаїзації, пов'язані з поняттям мовної картини світу, ґрунтуються, в першу чергу, на ненормативному функціонуванні її регулятивної та інтер-

претативної функції. Ці функції пов'язані з репрезентацією і оцінкою соціальних реалій в об'єктивній мовній картині світу (індивідуальної і загальноетнічної). У тому випадку, якщо причини старіння слова мають своєю основою поняття мовної особистості, вони будуть спиратися на прагматичні модифікації в ній, на руйнування ієрархії смислів або випадання значення слова з культурно-ціннісної системи особистості на лінгвокогнітивному рівні та інше [1].

Під час розгляду процесу старіння в семіотичному ключі основою для формування інтралінгвістичних факторів архаїзації постає невідповідність значення слова денотату, модифікація пізнавально-репрезентативної функції мови, зрушення в процесі семіозису, модифікація сигнальної функції семіотичної одиниці, порушення системного характеру знака, недотримання асиметрії еміотичної одиниці, нетотожність знака самому собі в часі, модифікації в процесі абстракції, порушення в автоматизованому відтворенні мовного знака та інше.

У цілому суть процесу архаїзації лексичного складу сучасної української мови полягає у втраті окремими лексемами і їх лексико-семантичних варіантів актуальності за рахунок а) зникнення реалій, позначуваних ними, із числа значущих для даного мовного соціуму на певному етапі розвитку (історизм); б) заміни застарілої або застарілої номінації на нову, більш актуальну (власне архаїзми). Наслідком їх стає дезактуалізація лексеми, лексико-семантичного варіанту.

Залежно від причини дезактуалізації лексеми виділяють чотири типи власне архаїзмів: лексико-семантичні, лексико-фонетичні, лексико-словотвірні та лексико-морфологічні.

Процес архаїзації лексичного складу постає не автономним, а суміжним із багатьма іншими мовними процесами. Його взаємозв'язок з іншими динамічними процесами, що протікають у мові, обумовлений, у першу чергу, нормованістю літературної мови і чіткою структурною організованістю мовної системи в цілому.

Так, архаїзація тісно пов'язана з явищами мовної омонімії та полісемії. Саме полісемантичні слова в більшості своїй схильні до процесу старіння як повністю, так і по окремих семемах за рахунок того, що структурні зв'язки всередині слова з великою кількістю значень слабшають і згодом можуть втратитися, а окремі лексико-семантичні варіанти можуть перейти до пасивного запасу.

У певних випадках мовної омонімії (особливо на етапі її розпаду) кілька значень раніше омонімічних слів можуть об'єднуватися в одну полісемантичну лексему, трансформуватися, змінюватися за порядком і значущістю, переходити в пасивний запас і втрачатися [1; 2].

У деяких випадках процес старіння не протікає відкрито (тоді актуальність втрачає не все слово і не всі значення цілком), а проходить у формі розвитку компонентів семантики всередині слова. Така дезактуалізація лексем може бути відображена двома видами: а) латентна архаїзація і б) латентна ренеологізація.

Латентна архаїзація – це підвищення показника індексу полісемії, що несе за собою згасання актуальності семемами, а латентна ренеологізація – це, як зворотний процес, зниження даного показника, що приводить до відродження актуальності лексико-семантичних варіантів у структурі полісемантичного слова.

Явище архаїзації в сучасній українській мові маніфестується не тільки повним старінням лексичної одиниці, а й спостерігається як часткова архаїзація і часткова історизація. Часткова архаїзація полягає в тому, що лише одне або кілька значень полісемантичного слова втрачають свою актуальність. Часткова історизація – це процес, суміжний із попереднім; він представлений переходом одного або декількох лексико-семантичних варіантів багатозначної одиниці в розряд історизмів.

Явище архаїзації представляє і такий різновид процесу старіння мовних одиниць, як вторинна архаїзація. Вторинна архаїзація заснована на повторному переході лексичних одиниць з активного запасу в пасивний. Як правило, вона протікає в два етапи: на першому етапі слово піддається ренеологізації, а на другому – знову переходить у пасивний запас.

Тож архаїзація лексики сучасної української мови являє собою складне явище, яке не можна оцінювати однозначно і яке заслуговує детального дослідження в синхронно-діахронному плані.

Аналіз історизмів, проведений на матеріалі твору В. Малика «Таємний посол», дає змогу побудувати таку класифікацію: а) суспільно-політичні історизми; б) військові історизми; в) історизми, що відображають соціально-економічні відносини; г) побутові історизми.

Суспільно-політична лексика є цікавим матеріалом для дослідження семантичних процесів розвитку слів у тісному зв'язку із чинниками економічного та політичного життя. Семантична група слів на позначення

класової структури суспільства, соціального стану, місця людини в суспільстві репрезентована у творі В. Малика «Таємний посол» лексемами: *боярин, вельможа, воєвода, вїйт, возний, голота, дейнеги, імператор, жупан, зости, канцлер, князь, конюший, раб, тивун, хлоп, челядь* тощо.

Високою частотністю вживання відзначається лексема *князь* – запозичення з прагерманської мови (*kingar* – *король*, утворене від *kuni* – *рід*). Лексема високопродуктивна в словотвірному плані. Зафіксовано деривати *князювання, княжна, княжич, княж*.

Найпоширенішою в семантичній групі історизмів, які є номінаціями представників простого народу, є лексема *челядь*. Вона праслов'янського походження, в давньоруській мові означала «раби», «служби». За часів кріпацтва так на Україні називали слуг. У деяких діалектах сучасної української мови – це «сім'я», «люди». У досліджуваному історичному романі актуальною семою для номена челядь є «служби».

Перейшов до розряду пасивної лексики і номен *дейнеги*. Основу його семантичної структури становить значення «народний повстанець».

Історизми на позначення **військових реалій** репрезентовані лексемами: *воєвода, гридь, десяцький, дружина, дружинник, лучники, мечники, орда, пішці* тощо.

Номен *воєвода* утворився з основ *voj* (*інь*) і *voditi* (*водити*). Із чисто військового терміна *воєвода* поступово перетворюється в слово, яке називало становище людини не тільки у військовій, але і в соціально-політичній ієрархії, бо з XVI століття воєвода починає виконувати функції начальника повіту, міста.

До **соціально-економічної лексики** належать слова на позначення назв осіб, пов'язаних із певним родом занять: *вуглярі, смологони, лісовики, бортники, косарі, ликодрачі* тощо.

Походження та структура багатьох професійних назв ремісників досить прозора: *волопас, вугляр, смологон, кожум'яка, ликодрач*. Але є й такі, семантика яких потребує дослідження. Наприклад, *броварник* є давнім запозиченням із німецької мови і означає «робітник пивоварні» (середньонімецьке *brouwer* – *пивовар*).

Зі сторінок українських історичних романів другої половини XX ст. вимальовується яскрава картина податкової системи різних історичних періодів. Соціально-економічна лексика на позначення видів податків представлена лексемами *правежі, потяги, вира, поволокова,*

поральне, сторожеве, подимне, подушне, повозове, подворове, разове, мостове, митне, позовне, присяжне, торгове, ланове, польове, лісове, станове, млинове тощо.

Термін *вира* в східних слов'ян етимологічно пов'язаний зі спільнослов'янським багатозначним словом *в'ра*, одним із значень якого було «провина». Східні слов'яни замість терміна *вира* часто вживали слово *вина* на позначення не тільки провини, але і *плати за провину чи злочин*.

Своєрідною особливістю лексики на **означення одиниць виміру і ваги** є її глибока давність і найтісніший зв'язок з історією народу. Ця семантична група представлена лексемами: *верства, лікоть, міра, п'ядь, поприще, пуд, стадія, фунт*. Переважна більшість давніх лінійних мір пов'язана з рукою, її розмірами, рухами. Слово *п'ядь* якоїсь сталої величини не має, вона коливається залежно від способів вимірювання. Найчастіше ця одиниця позначає відстань між кінцями великого та вказівного пальців у момент їх найбільшого розтягнення. Іноді *п'ядь* уже не стільки асоціюється з мірою, скільки виступає символом дуже малих величин.

Семантична група на **означення назв старовинних монет, грошових одиниць** репрезентована лексемами: *грїш, гривна, дирхема, дукат, золотий, мідниця, міліарісій, ногата, нумизма, резана, срібляник, талер, червінець, шеляг*.

Лексема *дукат* полісемна. Застарілими є обидва значення цього слова — «старовинна монета, червінець» і «жіноча прикраса у вигляді монети, яку носили на шиї».

Особливе місце у творі відводиться **історизмам-топонімам**: *Вишгород, Дубно, Заруб, Звенигород, Корсунь, Лубеч, Любар, Острог, Паволоч, Переяслав* та інші.

Лексика, що характеризує **адміністративно-територіальний поділ**, репрезентована лексемами: *воєводства, волость, землі, князівства, маєток, староства, фільварок, ханства*.

Тематична група **побутової лексики** включає в себе семантичні групи на означення назв жител, господарських будівель та інших споруд, назв одягу та головних уборів, взуття, назв їжі, напоїв, назви музичних інструментів. Окремі кімнати в будинку часто мали назви залежно від їх призначення. Для вираження поняття «*світла кімната без кухонної печі*» вживалося слово *світлиця*. У значенні «*спальня*» вживались лексеми *ложниця, спочивальня*.

Семантична група **жіночого одягу** представлена номенами: *запaska, плахта, намітка*. Слово *запaska* – спільнослов'янське найменування жіночого буденного поясного одягу.

Назви зафіксованих у творі **головних уборів** систематизуються за ознакою приналежності до тієї чи іншої статі. Чоловічі головні убори: *кабардинка, магерка*; жіночі: *очіпок, намітка, наверхник, кибалка, убрус*.

Відчуття епохи в художньому творі досягається широким введенням застарілої лексики, що характеризує різні сторони соціально-економічного та культурного життя народу, особливості побуту та звичаїв в описуваний час.

Посилення стилістичного ефекту досягається введенням застарілих слів у синонімічні ряди, використанням антонімії, багатозначності слова, омонімії: «*Хіба неоднаковий рот у пана та хлопа, і чи не пасує срібна таріль кожному*».

Хронологічно маркована лексика виступає як засіб творення комічного і сатиричного ефекту. Одним із найважливіших прийомів мовної сатири є використання церковно-книжної лексики. Потрапляючи в незвичайне словесне оточення, архаїчна лексика сприймалася читачем як стилістично стороння і створює комічне враження: «*Святий Миколаю, поглянь на воєводу!... І на тих дурнів воззрися...*».

Висновки з проведеного дослідження. У мові історичної прози відбуваються важливі творчі процеси, результатом яких є активізація руху застарілих слів. Історизми рідко вживані в мові, яскраві, своєрідні, контрастні іншим загальноновживаним лексемам, і вносять у текст певне емоційне напруження.

Проведений аналіз хронологічно маркованої лексики дозволив виділити такі групи історизмів: 1) які відображають сфери суспільного життя, 2) соціально-економічні відносини, 3) побут, 4) військові реалії.

У межах кожної тематичної існують менші, тісно пов'язані між собою, лексико-семантичні групи. Багато досліджуваних одиниць є одночасно членами не однієї, а кількох лексико-семантичних парадигм.

Розглянута застаріла лексика різна за розвитком семантики. Одні лексеми розширили її, інші – звузили.

Хронологічно маркована лексика володіє значними потенційними стилістичними можливостями, що реалізуються у взаємодії і співвіднесеності цих лексем із загальноновживаними словами на звуковому, лексичному та образному рівнях. Можливість використання цієї групи лексики в переносному значенні і в системі тропів підсилює їх стилістичний потенціал.

З погляду походження аналізована лексика становить собою поєднання різних лексичних одиниць. Її основу складають слов'янські за походженням лексеми, частина яких бере початок з епохи спільнослов'янської мовної єдності (*запaska, лікоть*), частина виникла на власне українському мовному ґрунті ще в епоху Київської Русі (*кожух, ногавиці*), частина – породження пізнішого періоду (*сіряк, намітка*). Серед досліджуваних лексем багато запозичень, особливо з польської та тюркських мов.

Подальше вивчення історизмів видається нам важливим завданням сучасного українського мовознавства, оскільки їх вивчення дозволяє відслідковувати зміни лексичної системи як одного з найважливіших чинників мовної еволюції і, зокрема, розкриває активний, творчий характер української мови у використанні іншомовного лексичного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайдученко Г.М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози другої половини ХХ століття): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
2. Колоїз Ж.В. Українська оказіональна деривація. Київ, 2007. 310 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ, 1973. 588 с.

УДК 811.161.1'42:305

АКТУАЛИЗАЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Кардашова Е.В., к. филол. н.,
старший преподаватель кафедры русского языка
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Фильчук Т.Ф., к. филол. н., доцент,
доцент кафедры русского языка
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье рассматривается оппозиция *мужское / женское* как важнейший структурообразующий элемент человеческой культуры; определяются понятия социального, гендерного, культурного и речевого стереотипов; выявляется характер экспликации гендерных стереотипов *мужское / женское* в русском публицистическом дискурсе; анализируются стереотипные модели, которые представляются продуктивными для концептуального анализа: *женское / мужское*: работа, дело, профессия; *женское / мужское* счастье; *настоящая женщина / настоящий мужчина*. В качестве источника языкового материала используются данные газетного подкорпуса Национального корпуса русского языка.

Ключевые слова: гендер, стереотип, оппозиция *мужское / женское*, женская работа / мужская работа, женское дело / мужское дело, женское / мужское счастье, *настоящая женщина / настоящий мужчина*.

У статті розглядається опозиція чоловіче / жіноче як найважливіший структуротвірний елемент людської культури; визначаються поняття соціального, гендерного, культурного й мовного стереотипів; виявляється характер експлікації гендерних стереотипів чоловіче / жіноче в російському публіцистичному дискурсі; аналізуються стереотипні моделі, які є продуктивними для концептуального аналізу: жіноча / чоловіча: робота, справа, професія; жіноче / чоловіче щастя; справжня жінка / справжній чоловік. Як джерело мовного матеріалу використовуються дані газетного підкорпусу Національного корпусу російської мови.

Ключові слова: гендер, стереотип, опозиція чоловіче / жіноче, жіноча робота / чоловіча робота, жіноча справа / чоловіча справа, жіноче / чоловіче щастя, справжня жінка / справжній чоловік.

Kardashova E.V., Filchuk T.F. ACTUALIZATION OF GENDER STEREOTYPES IN THE PUBLICISTIC DISCOURSE

The article deals with the opposition male / female as one of the most important cross-linking element in the human culture. At the research is defining the notion of social, gender, cultural and speech stereotypes; discovering the nature of explication male / female gender stereotypes in Russian publicistic discourse; examines the stereotypical models which can be productive for conceptual analysis of male / female: job, business, profession; women's/men's happiness; a real woman / a real man. The newspapers subcorpus data of National Corps of Russian language were used as a source of linguistic material.

Key words: gender, stereotype, opposition male / female, women's / men's job, women's / men's business, women's / men's happiness, a real woman / a real man.

Постановка проблемы. Антропоцентрический принцип в современной лингвистической науке предполагает рассмотрение фактов языка с точки зрения человека говорящего, человека мыслящего и познающего мир, человека культуры. Целостный подход к феноменам языка и мышления, языка и культуры обуславливает появление нового исследовательского инструментария, в том числе и понятий *концепт, лингвокультура, языковая картина мира*.

Оппозиция *мужское / женское* является одной из важнейших структурообразующих оппозиций человеческой культуры. В гуманитарных науках сформировалось убеждение, согласно которому мужское и женское рассматриваются не с

точки зрения принадлежности биологическому полу, но с точки зрения психологических, социальных, поведенческих характеристик, как культурно обусловленный феномен. Особенности социокультурного подхода к понятиям *мужского / женского, мужчина / женщина, маскулинность / фемининность* отражены в идее гендера – сложного комплексного феномена, включающего определенные признаки «социального пола», т. е. социальных ролей и стереотипов мужского и женского поведения. Гендер определяется как «конвенциональный идеологический конструкт, в котором аккумулярованы представления о том, что значит быть мужчиной или женщиной в данной культуре» [1, с. 6].

Специфика отражения гендерных различий в языке и культуре является одним из наиболее динамично развивающихся современных направлений научных исследований. Особый интерес вызывают вопросы, связанные с представлениями о мужском и женском, мужественности и женственности в сознании представителей той или иной лингвокультуры, и способы актуализации этих представлений в языке, что, в свою очередь, обуславливает **актуальность** настоящей статьи.

Объектом исследования являются концептуальные смыслы, прямо или косвенно связанные с оппозицией *мужское / женское*. **Предметом** – речевая актуализация стереотипов, фиксирующих представления о *мужском / женском* в русской лингвокультуре.

Цель статьи состоит в выявлении характера экспликации гендерных стереотипов *мужское / женское* в русском публицистическом дискурсе.

Теоретической базой работы являются культурологические, социологические, психолингвистические, лингвофилософские и лингвистические исследования Е.И. Герасименко, Е.И. Горошко, Е.С. Гриценко, Г.Е. Крейдлина, У. Липпмана, А.В. Кирилиной, М.В. Томской, Й.С. Страшнюк, Л.Н. Степановой, Ю.С. Степанова, В.Н. Телии, Т.П. Третьяковой.

Понятие «гендер» включает в себя совокупность культурных, социальных норм, которым следуют люди в зависимости от их пола. Формирование гендерного сознания индивидов происходит посредством распространения и поддержания социальных и культурных стереотипов, норм и предписаний, а также дальнейшего наращивания гендерных стереотипов [4].

Изложение основного материала. С самого рождения человек становится объектом воздействия гендерной системы, т. е. в процессе воспитания семья, система образования, культура и социум в целом внедряют в сознание людей гендерные нормы, формируют определенные правила поведения, закрепляют в женщине / мужчине соответствующее полоролевое поведение и соответствующие им гендерные стереотипы, отражающиеся в речевом поведении говорящего. Далее эти гендерные нормы поддерживаются за счет различных социальных и культурных механизмов, например, социальных и культурных стереотипов.

Для определения и описания концептуальных смыслов *мужского / женского* обратимся к понятиям социального, гендерного, культурного и речевого стереотипов.

Социальный стереотип выражает отношение человека к определенному явлению окружающей действительности, сложившееся под влиянием определенных социальных условий и опыта. Гендерный стереотип представляет собой привычное отношение человека или группы людей к другому человеку или группе людей, отличающихся по гендерному признаку. Как и социальные, гендерные стереотипы действуют только в определенный период времени, однако отдельные устойчивые концепты (например, *женщина – мать*) действуют вне времени, т. е. не в какой-то конкретный исторический период. Многие гендерные стереотипы основаны на человеческих эмоциях, на оценке происходящего, могут быть связаны с психологическими особенностями того или иного индивида и зависят от приобретенного в течение жизни опыта.

Как известно, стереотип обладает устойчивостью, ценностными характеристиками (положительными или отрицательными) и представляет собой детерминированную культурой «картинку мира», позволяющую экономить усилия познающего субъекта при восприятии сложных социальных явлений [3].

Понятие социального (в частности, гендерного) стереотипа в данном случае может быть отождествлено с понятием культурного стереотипа, трансляция которого, в свою очередь, может осуществляться посредством так называемых речевых стереотипов. Речевые стереотипы являются «устойчивыми ориентационными коммуникативными единицами» и «представляют собой коммуникативные идиомы, за которыми коммуникативная ситуация закрепляет особое функциональное значение, определяющееся языковой картиной мира» [5].

Таким образом, речевой стереотип представляет собой формулу, которая быстро и емко передает общеизвестное содержание в каких-либо типичных ситуациях общения, используя которые говорящий формирует определенное отношение к происходящему. Функция речевого стереотипа заключается в генерализации и актуализации социальных, культурных, гендерных стереотипов в речи людей. Содержание, аккумулированное в социальных, культурных, гендерных стереотипах, передается посредством речевых стереотипов.

Анализ речевых стереотипов, включающих лексемы *мужское / женское*, позволяет определить их культурно значимое содержание.

Особенностью употребления речевого стереотипа является автоматизм, так как сте-

реотип – это готовая форма, заключающая содержание, которое одинаково известно и адресату, и адресанту. Концептуально значимые характеристики *мужского / женского* вытесняются в область ассоциаций, пресуппозиций, дополнительных признаков, что, в свою очередь, требует экспликации «свернутых» в формуле стереотипа смыслов.

Рассмотрим несколько стереотипных моделей, которые представляются наиболее продуктивными для концептуального анализа: *женское / мужское*: работа, дело, профессия, счастье; *настоящая женщина / настоящий мужчина*. Эти модели, содержащие определения *мужской / женский*, целесообразно анализировать попарно, так как сопоставление антонимичных конструкций позволяет выявить дополнительные концептуальные смыслы и эксплицировать культурно значимое содержание.

Источником языкового материала являются данные газетного подкорпуса Национального корпуса русского языка (далее – НКРЯ), привлекаемого в качестве среза публицистического дискурса [3]. Публицистический дискурс интересен для целей настоящего исследования прежде всего потому, что он выступает активным транслятором коллективных языковых представлений, закрепленных в обыденном сознании, одновременно являясь принципиально фиксируемым типом дискурсии. Кроме того, именно публицистический дискурс с такими его конститутивными параметрами, как стандарт и экспрессия (В.Г. Костомаров), наиболее продуктивен с точки зрения репрезентации готовых речевых форм, в частности гендерных моделей.

Женская работа / мужская работа

Приступая к рассмотрению стереотипа *женская работа*, отметим, что благодаря многозначности лексемы *работа* данный стереотип, во-первых, широко характеризует основные типы женской деятельности; во-вторых, квалифицирует в качестве женских определенные профессии.

Женская работа в первом понимании обнаруживает связь с такими социальными институтами, как *брак* и *материнство*. Именно реализация в рамках этих институтов, исполнение социальных ролей *жены* и *матери* и является главной *женской работой*¹. *Женской работой* считается также все, что связано с обслуживанием семьи (уборка дома, приготовление пищи, уход за детьми)². Отметим, что стереотип *женская работа* показывает, что труд женщины (каким он мыслится в лингвокультуре) является в первую очередь *обслуживающим* (а не созидательным!) трудом.

Стереотип *женская работа* во втором значении не слишком распространен. Обращение к газетному подкорпусу НКРЯ дает нам всего лишь один контекст³, что, безусловно, отражает представления о том, что женщине не обязательно владеть профессией, основная возможность реализации для нее – это реализация в семье, в материнстве, в заботе о домашнем уюте и пр. В связи с этим целесообразно привлечь к анализу высказывания, содержащие выражение *женская профессия*, которое дает такой набор типичных «женских» профессий: *воспитатель, бухгалтер, швея, почтальон, кассир, медсестра, гид-переводчик, актриса, продавец, секретарь, стюардесса, ткачиха*⁴. Какие концептуальные

¹ – *Брак – это самая тяжелая женская работа!* – приторно вздыхая, философствовала «Майкл» [Ю. Снегирёв, А. Мешков. Пришла весна, запели птицы, а нам приспичило жениться! // Комсомольская правда, 2005.03.28]; [...] *культура такая – женской работой* считается умение быть женой и матерью [Я. Танькова. Дневник консуматора: Как я разгадала тайну миллионера-мафиози и завоевала его сердце // Комсомольская правда, 2011.10.27]; *Но испокон века семья, дом, дети были женской работой* [Е. Григорьева. Пусть мама будет ласковой, а папа – строги // Труд-7, 2002.07.23].

² *Сначала с Тимуром трудно было, – рассказывает Ольга. – Никак не могла привыкнуть, что он посуду не моет и в квартире не убирается. У нас, говорит, принято, чтобы женскую работу женщина выполняла* [Н. Миронов. Мигрант для москвички – лучший жених? Он галантен, не пьет и пашет за троих! // Комсомольская правда, 2007.08.31]; *Считается, что опытная жена справится с женской работой в любом случае: и полы вымоет как надо, и белье в стиральную машину загрузит, и погладит, и несложный обед сготовит* [Где найти прислугу для загородного дома // Известия, 2004.07.13].

³ *А зарплату задерживают, – гудят мужжики. Пробую найти какую-нибудь женскую работу. Секретарь-машинистка – 1000 рублей, ткачиха – 700–2500, медсестра – 700* [Не пора ли нас страховать от безработицы? // Комсомольская правда, 2002.03.13].

⁴ *Местные газеты пестрят объявлениями о том, что требуют швеи, продавцы, почтальоны, медсестры, бухгалтеры, кассиры – большей частью типично женские профессии* [В. Князев. На панель, как на фабрику // Труд-7, 2005.09.29]; *Заметьте: гид-переводчик – типично женская профессия, подавляющее большинство в ней – женщины* [И. Прусс. Мужской шовинизм. О механизме сохранения культурных стереотипов // «Знание – сила», 2008]; *Если считать актерство по своей сути женской профессией, то что может сильнее подействовать на зрителя, чем женские слезы?* [М. Латышева. Четыре кадра: женские слезы // РБК Дейли, 2013.03.01]; *Актер – это рабская, зависимая и очень женская профессия* [А. Плешакова. Новая звезда «Ленкома» Антон Шагин: Слава богу, я никогда не был отличником // Комсомольская правда, 2011.04.17]; [...] *Понятно, что воспитатель – женская профессия. По сути, они все работают подумками* [А. Дуэль. Профессия воспитателя станет денежной и престижной // Комсомольская правда, 2012.12.03]; *Ариша Смирных: – [...] Женская профессия – это продавец* [Я. Прямова. «Они тренируются на своих домах» // Труд-7, 2010.11.19]; *Женская профессия: работают ткачами в основном женщины* [А. Ильина. Девушки фабричные // Труд-7, 2010.11.08]; *Секретарь – женская профессия. По крайней мере я не слышала, чтобы секретарями были мужчины* [Е. Бритцова. «У них вся одежда – мини-юбка» // Труд-7, 2010.10.20]; *Стюардесса – всегда была одной из самых романтических женских профессий* [О. Крылова. Хозяйка неба // Труд-7, 2008.06.17].

смыслы объединяют все эти профессии в «женские»? Во-первых, близость профессии воспитателя традиционной женской деятельности – заботе о воспитании детей. Во-вторых, профессии стюардесса или актриса считаются женскими из-за окружающего их особого романтического ореола, а профессии медсестра, продавец, бухгалтер, гид, секретарь традиционно не интересны мужчинам из-за непрестижности или низкой оплаты труда⁵. Это обстоятельство позволяет выявить один из важнейших параметров противопоставления мужского и женского – женское проигрывает мужскому по признаку социального статуса, социального престижа, ассоциируется с чем-то ‘низким’, ‘недостойным’, ‘недолжным’.

Рассмотрим контексты, содержащие выражения *не женская / не мужская работа*, которые являются самостоятельными стереотипными моделями, обладающими собственными наборами смыслов, значимыми для понимания концептов мужского и женского. Так, анализ стереотипа *не женская работа* позволяет говорить о том, что из числа жен-

ских занятий традиционно исключаются профессии, связанные с тяжелым физическим трудом, угрозой для здоровья, опасностью для жизни⁶. Отметим, что стереотип *женская работа* также квалифицирует в качестве *женской* спокойную, размеренную работу⁷.

Синонимичное стереотипу *женская работа* выражение *женское дело*, интерпретируемое не только как собственно профессия, но как деятельность вообще, репрезентирует аналогичный набор концептуальных смыслов. Так, в качестве *женского дела* выступают рождение и воспитание детей⁸, организация быта⁹, спокойные домашние занятия¹⁰, уход за собой¹¹. Кроме того, типично женским занятием является сфера чувств и эмоций – страстей¹².

Репрезентативным для понимания особенностей актуализации концептов *женское / мужское* в публицистическом дискурсе оказывается анализ стереотипа *не женское дело*. Деятельность, связанная с повышенным риском для жизни и здоровья¹³, повышенной физической¹⁴, психологической¹⁵, интеллектуальной¹⁶ нагрузкой, особой *ответственно-*

⁵ Ср.: Экскурсовод – *женская профессия*? Алина: – Да, потому что мужчинам такая работа неинтересна. [Е. Бритцова. Работа экскурсовода с точки зрения младшеклассников // Труд-7, 2010.08.22]

⁶ Только после долгих лет плаваний я понял, что это «равноправие» ничуть не лучше того, которое дает им право на тяжелую, не *женскую работу* по рытью канав или укладке железнодорожных шпал, работу, от которой отказываются мужчины [А. Городницкий. «И жить еще надежде» (2001)]; Другие защищают принятое решение, мол, не *женская работа* стоять на улице и дышать вредными газами, девочкам детей рожать еще надо [И. Потеря, Ольга Гопало. В Ростове расформирован женский взвод ДПС // Комсомольская правда, 2011.01.18]; Мужчина тоже не оставался в долгу – при удобном случае напоминала жене, что милиция не *женская работа* [Е. Акимова. В Волжском следователь довела мужа до самоубийства, запрещая видеться с дочкой // Комсомольская правда, 2010.11.12]; Пошла на завод огнеупоров. Вот это действительно не *женская работа!* По несколько тонн кирпичей перекладывала за смену [О. Гусева. Море слезам не верит // Труд-7, 2003.03.06].

⁷ Хороший подарок для меня, когда я занимаюсь *женской работой*, связанной с вышиванием, вязанием [Е. Морозова. Какой самый необычный подарок вы получали? // Труд-7, 2007.12.26]; Прежде чем придет черед *женской работы* (отмывания и систематизации черепков и прочего археологического материала), предстоял *долгий, грубый, сугубо мужской физический труд*: углубиться минимум на четыре метра в землю, а точнее в твердую глину [Ищите женщину // Известия, 2005.03.03].

⁸ Стереотип о том, что воспитание детей – *женское дело*, все еще живет в умах россиян... [В. Житкова. Бизнес по-мужски: Сервисы, в которых нет места женщинам // РБК Дейли, 2014.03.07]; [...] за неделю до трагедии поделилась нечаянной радостью. – Наталья сказала мамане, что бог ее наградил третьим ребенком. Я уж не знаю, правда это или нет, в *женские дела* не лезу [Е. Миронова, Потеря Ирина. В Ростовской области священник до смерти забил жену // Комсомольская правда, 2012.12.20]; Там местные папы доказали, что действительно могут все, что угодно, а точнее, почти невозможное: они сумели убедить многих глав семейства в том, что родительские собрания и возвращение «цветов жизни» не только *«женское дело»*. [К. Десятова. Татарстанские папы объединились в Союз // Комсомольская правда, 2009.08.11].

⁹ Поэтому многие клиенты предпочитают брать в дом повара-женщину из опасения, что мужчина не захочет заниматься этим чисто *«женским» делом* [Н. Саргина. Не кофегары и не плотники, зато домашние работники // Труд-7, 2003.01.20].

¹⁰ Отнеслись к вышиванию позитивно. – [...] Все же многие считают это *женским делом* [Д. Пономаренко. «Это дело не для слабонервных!» // Советский спорт, 2010.11.27]

¹¹ Женщины заняты своими *женскими делами*: делают маникюр, продают духи, рожают, занимаются моделированием одежды и проводят редколлегии в дамских журналах [Ж. Сергеева. Ой, дева-ачки // Труд-7, 2008.12.08].

¹² Собственно, чувства – это *женское дело*, и, разжигая страсти, власть, занимая место символического мужчины, должна была бы иметь дело со все более и более нервной женщиной [В. Осипов. Отрицалово отрицалова, или Апология безмятежности // Известия, 2013.05.08].

¹³ Считалось, что летать в космос – не *женское дело* [Н. Лескова. Валентина Пономарева: Я бы и сейчас полетела в космос // Труд-7, 2003.09.17]; Извините, но вам не кажется, что дрессура крупных животных, таких, как слоны, – все-таки не *женское дело*? [И. Шнякина. Слоны тоже выпить не дурак // Труд-7, 2003.02.26].

¹⁴ Вам, наверное, приходилось слышать, что борьба *«совсем не женское дело»*? – А легкая атлетика, по-вашему, *«женское дело»*? Я бывала на их тренировках и поразилась, какие у них большие нагрузки [Л. Николаева. Теа Донгузашвили: 'Золото' от меня не уйдет // Труд-7, 2005.06.04]; Мы решили, что голодовка – не *женское дело*, – рассказал Зволев [Итоговый выпуск (вечерний) – 01.03.05 18:25 – Челябинск // Новый регион 2, 2005.03.02].

¹⁵ Я не военный журналист, я паркетный! Это действительно не *женское дело*. Все ребята, с которыми я общалась в Беслане, относились нормально [О. Фомина. Корреспондент «Вестей» Маргарита Симоньян: Я рыдала, когда вела репортажи из Беслана // Комсомольская правда, 2004.09.10].

¹⁶ Ломают стереотипы, что технические специальности – не *женское дело* [И. Сиротенко. Сергей Андроник: «В Политех поступают самые красивые девушки Молдовы» // Комсомольская правда, 2010.07.28]; и даже особого удивления в то время «изыскания» эти ни у кого не вызвали, потому что и без того обывателям было известно: думать – не *женское дело* [А. Горбовский. Волос долог, да ум короток – это про кого? // Труд-7, 2000.05.18].

стью¹⁷ (наприклад, війна / военная служба¹⁸, робота в правоохоронительных органах¹⁹, політика і бізнес²⁰) маркується як не-женська.

Ітак, перераховані області людської діяльності однозначно закріплюються в якості виключительно мужських, що, в свою чергу, підтверджує приводимий нижче аналіз стереотипів *мужская работа* і *мужское дело*. Отметим, що контекстів, описуваних не-женские занятія, значительно більше, ніж тих, які представляють собою стереотипи *женское дело / женская работа*. Таким чином, *мужская работа* діяльність вважається більш значимою, ціннісно маркованою, тоді як *женская работа* (за деякими винятками) визначається по остаточному принципу: як нечто, не пов'язане з героїчними подіями, екстремальними ситуаціями, будь-якими «сильними проявленнями» життя, як нечто звичайне і побудне, розмірене, знайоме і тому непривлекательне і незначиме.

Аналіз стереотипа *мужская работа* дозволяє сказати набагато більше про мужском, ніж аналіз стереотипа *женская работа* – про жіночому. Во-первых, *мужская работа* виявляє соціальне вимірювання аналізованого поняття – кваліфікує чоловіка як виконавця певних суспільних функцій, серед яких – діяльність, пов'язана з *тяжелой* (і навіть *экстремальной*) *физической* і *психологической* навантаженням²¹, *обеспечение материального благополучия семьи*²², *деятельность, связанная с опасностью, риском, угрозой для жизни*²³, в частині війна або служба в армії²⁴. Специфічно чоловічим заняттям вважаються *строительство, ремонт, починка, ручной труд*²⁵ – все, що пов'язано з *обеспечением жизни и деятельности самого мужчины и его домашних*. В якості додаткових ознак, які асоціюються з основним, виступають *определения тяжелая, серьезная, тяжкая, суровая, ратная работа*. *Мужская работа*

¹⁷ *А вот на капитанский мостик не пускали – мол, не женское дело* [И. Максимова. Капитан в виде исключения // Труд-7, 2006.09.19].

¹⁸ *Российская армия опровергает бытующее утверждение, что, дескать, военная служба – не женское дело*. [Виктор Баранец. Министр обороны поздравил женщин-военнослужащих с 8 марта // Комсомольская правда, 2014.03.07]; *Поэтому мнение «Война – не женское дело» до последнего времени было всеобщим* [М. Соколов. Ах, война, что ты, подлая, сделала... // Известия, 2013.02.05].

¹⁹ *Я работник правоохранных органов. Жаль, поздно поняла, что это неблагодарный труд и вообще не женское дело* [«Выживают с фирмой» // Труд-7, 2009.03.17]; – *Замечу, [...] я мечтала быть следователем, но меня убедили, что это не женское дело* [А. Заозерская. Анатолий Белый: «Думая о детях, хотел только сына» // Труд-7, 2010.06.10].

²⁰ *Они первыми опровергли мнение, что политика – не женское дело* [«Самые, самые, самые» женщины России. Ревью // РИА Новости, 2006.03.08]; *Сегодня в России в силу определенной патриархальности сознания пока еще бытует такое мнение, что бизнес – это не совсем женское дело, однако мы стремимся разрушить этот стереотип* [Е Романова. Бизнес поделят на «мужской» и «женский» // РБК Daily, 2004.06.01].

²¹ *Девушки на себе таскали огромные шпалы, укладывали рельсы, забивали молотом «костыли», словом, им приходилось выполнять тяжелую мужскую работу* [Варсегов и Грачева. Валентина Ушакова: «Всю жизнь ненавидя советскую власть...» // Комсомольская правда, 2013.09.23]; *Могу выполнять практически любую мужскую работу: гвоздь забить, копать, строить* [М. Садчиков Михаил. Юрий Гальцев: В душе я лирик // Труд-7, 2005.04.16]; *Махать лопатой, наполняя мешки песком, а потом тащить их и укладывать – это ведь тяжелая и сугубо мужская работа...* [С. Руденко. Спасать город от паводка откликнулись порядка 70 благополученцев, большая часть которых – девушки // Комсомольская правда, 2013.08.18]; *Сейчас руковожу буровзрывными работами на руднике. Нормальная мужская работа. Правда, нагрузка психологическая немалая* [А. Журава. В двенадцать лет спустился в гору... // Труд-7, 2003.09.05].

²² *Осталась самая малость – найти деньги. Но это уже мужская работа* [Г. Ильичев. Президент требует найти деньги для учителей (2002) // «Известия», 2002.07.28]; [...] – *Вы капитан – И капитан, и менеджер, и кормилец по сути. – Катя, но ведь это уже мужская работа...* [Станет ли Желтое море золотым? // Комсомольская правда, 2008.03.07]; *И настала серьезная мужская работа: как обеспечить семью, как ее прокормить, заработать* [А. Зайцева (Киров). Как за 20 лет построить крепкое хозяйство на три семьи // Комсомольская правда, 2011.03.31].

²³ *Новый год врачи российского госпиталя МЧС в Кабуле надеются встретить под елкой. Ее должна доставить в Баграм военно-транспортная авиация России. Вот такая серьезная мужская работа...* [И. Емельянов. Перед русскими врачами афганки сбрасывают паранджу! // Комсомольская правда, 2001.12.20]; *Восьмой этап подвел своеобразную черту под равнинной частью «Тура» – с завтрашнего дня начинаются горы и суровая мужская работа* [К. Бойцов. По соточке в выходной! // Советский спорт, 2004.07.12].

²⁴ *Солдатская служба не бывает без каких-то, в том числе серьезных, ограничений. [...] Хорошо бы это в первую очередь объяснять призвыникам, готовить их к мужской работе, а не состязаться во всевозможных ухаживаниях* [М. Луканин. Казань объявила «мобилизацию» // Труд-7, 2007.11.10]; [...] *Это были непростые годы, это была настоящая мужская работа. Несколько раз он был под пулями во время войны в Нагорном Карабахе. Неоднократно выезжал по заданию редакции в различные точки грузино-абхазского конфликта. Не счесть его командировок в Чечню* [Трудовцы. Памяти товарища // Труд-7, 2007.11.08]; *А ведь эти «хрупкие и нежные существа» в войне выполняли и тяжелую мужскую ратную работу* [К. Чебышева. Без вас мир будет другим // Труд-7, 2005.06.18]; *Колонна сот дежурившим личным составом уйдет через нару дней. А новая смена останется делать свою, как говорится, суровую мужскую работу* [А. Славутский. Незабывтый полк // Труд-7, 2004.03.16].

²⁵ *Ему поручается только сугубо мужская работа: вбить гвоздь, починить розетку, погулять с собакой* [Л. Сергеева. Кто в доме хозяин? // Труд-7, 2007.02.16]; *У нас женщина – и за себя, и за мужчину. Она делает всю мужскую работу. Она готова и помыть, и убрать, и починить машину, и за детьми сходить, и покарать, и поклить обоим* [Д. Завгородняя. Александр Васильев: Я начинал во Франции судомойкой в русской блинной // Комсомольская правда, 2013.04.11].

²⁶ *ЧЕСТНАЯ МУЖСКАЯ РАБОТА. 30 лет назад, когда я служил на сверхзвуковом борту, у нас была БЦВМ, навигация, крылатые ракеты и здоровые, умные, честные мужжики* [www.trud.ru // Труд-7, 2008.04.21]

ценностно маркирована как значимая, одобряемая (ср. *честная мужская работа*²⁶).

Анализ стереотипа *мужское дело* позволяет расширить концептуальное пространство *мужского*. Такие специфические мужские дела, как *военная служба, охота, борьба* и даже *драка* предстают как занятия, позволяющие мужчине проявить мужество и отвагу, стремление к лидерству; почувствовать волю к победе и свою способность принять вызов, испытать дух соперничества; быть защитником²⁷. К мужской сфере занятий традиционно относится (и это фиксируется контекстами НКРЯ) деятельность, связанная со сложными многоуровневыми системами – техническими²⁸, экономическими или социальными (такими, как политика, бизнес или производственные отношения)²⁹, т. е. деятельность, связанная с повышенным риском и ответственностью. Таким образом, *мужское* ассоциируется с яркими, значительными, эмоционально насыщенными событиями, небанальными чувствами, сильными ощущениями, с чем-то нетривиальным, впечатляющим, оригинальным – в противовес *женскому*, связан-

ному с привычным, повседневным, рутинным, однообразным «фоном» жизни.

Женское счастье / мужское счастье

Стереотип *женское счастье* является одним из самых значимых для понимания концептуальных признаков *женского* в русской лингвокультуре. *Женское счастье* заключается, прежде всего, в присутствии мужчины в жизни женщины, в наличии семьи, детей³⁰. Такое понимание *женского счастья* отражает важность *брака, семьи, детей* в представлениях о женщине и *женском* в русской лингвокультуре. Таким образом, первостепенную значимость в семантическом пространстве данного стереотипа приобретают социальные роли женщины как *жены и матери*. Более того, вне соотнесенности с этими ролями *женское* мыслится как неполное, неполноценное, не самодостаточное, как такое, которое может быть лишь восполнено присутствием *мужского*.

Женское счастье характеризуется такими признаками, как *простое, семейное, маленькое, обыкновенное, тихое, нехитрое*³¹. Здесь прослеживается связь *женского* с обыденным, с

²⁷ Пишут, например, что присутствие девушек будет «демотивировать молодых людей», потому что армия потеряет свой статус «места для мужчин» и *мужского дела* [Е. Пищикова. Женская служба // Известия, 2013.06.19]; *И кто знает, может быть, страх перед армией уйдет, а появится желание попробовать себя в этом мужском деле* [С. Новиков. В армию за счет спонсоров // Труд-7, 2003.06.20]; *Много лозунгов типа «Это настоящее мужское дело – защищать Родину, семью, любимую [И. Черняк. Край летающих собак // Комсомольская правда, 2002.07.02]; Мало кто летит на ринг сломя голову ради самого процесса драки. Ради победы – это другое дело. Это, честно говоря, изначально, с первобытных, наверно, людей – мужское дело* [А. Левит. Чемпион мира Николай Валуев: На этот бой выйду «двуруким»! Травмированная в поединке с Руисом правая – в порядке // Советский спорт, 2006.06.01]; *В оправдание своих садистских наклонностей у охотников есть легенда – якобы охота это такое сугубо мужское дело, которое порождает мужество и отвагу в борьбе со зверем* [Н. Варсегов. Что есть охота – болезнь или просто дурь? // Комсомольская правда, 2013.03.09].

²⁸ *А вот с мужскими делами справится далеко не всякий муж: в загородном доме к этим делам относятся, кроме всего прочего, эксплуатация и мелкий ремонт бытовой и садовой техники, электрики, охранной сигнализации и других сложных устройств* [Где найти прислугу для загородного дома // Известия, 2004.07.13].

²⁹ *А аналитика, на мой взгляд, – вообще мужское дело* [Л. Хавкина, Д. Корсаков. Татьяна Миткова: Год назад мы на НТВ остались голыми! // Комсомольская правда, 2002.04.09]; *У Наташи есть подозрение, что в России к женщинам, особенно в сфере бизнеса, относятся иначе, чем в Штатах. У нас это по-прежнему сугубо мужское дело [...]* [Л. Павлючик. Родион Нахапетов: Любовь сразила меня наповал // Труд-7, 2001.04.13]; *Сейчас женщины вступили в сферу производственных отношений, что раньше считалось мужским делом [...]* [И. Корчагина. Темпераментные женщины любят одеться поярче // Труд-7, 2000.10.20]; *Ведь есть традиционные взгляды, что работа парламентария – мужское дело* [В. Бироков. Узбекистан готовится к выборам // Труд-7, 2004.12.18].

³⁰ – *А что такое, по-вашему, женское счастье? – Благополучие в семье* [С. Данилова. «Я во многом осталась простой обывательницей» (2001) // «Дело» (Самара), 2001.01.12]; *«А ту женщину мне в глубине души немного жаль – ее жизнь сильно обделена тем, что она никогда не узнает, что такое настоящее семейное женское счастье, то счастье, которое знаю я»* [В. Шахиджанян. 1001 вопрос про ЭТО (№№ 1–500) (1999)]; *Самое главное, что эти дети будут расти в атмосфере абсолютной любви. [...] – Такое женское счастье в глазах у Аллы! – восторженно заявил певец. – Я сам такие чувства испытал недавно, мне Бог дал возможность ощутить счастье быть отцом* [Е. Чинкова, М. Ремизова, О. Климов («КП» – Днепропетровск)]. Максим Галкин: Алла сама встает ночью кормить двойняшек // Комсомольская правда, 2013.10.10]; [...] *Когда она говорит о дочке, то настроение у нее сразу меняется, пропадает агрессия. Вот оно, женское счастье! [...]* [М. Чимирис. Самая старая мама СНГ живет затворницей и не подпускает к своей дочке даже врачей // Комсомольская правда, 2012.02.22]; *Что такое женское счастье? Социологи заинтересовались этим и спросили у россиян: что, по их мнению, является самым главным в жизни женщины? Большинство (78%) считают самым главным в жизни российской женщины семью, далее следуют дети (63%) [...]* [Как стать умнее, или что нужно женщине? // Труд-7, 2006.11.09]; *Для нее главное, чтобы я встретила хорошего человека, вышла замуж, родила детей и обрела настоящее женское счастье* [М. Чижиков. Японцы мрут на работе как мухи // Комсомольская правда, 2003.12.02]; *Женское счастье – две внучки, два внука* [И. Барамидзе. Лидия Федосеева-Шукшина: Юбилей я справлю в глухой деревне Тимотеусбани // Комсомольская правда, 2003.09.24].

³¹ [...] *В чем состоит женское счастье? – Счастье – оно всегда простое, – говорит тетя Валя [...]* [М. Ахмедова. 100 лет женского счастья // «Русский репортер», № 8 (136), 4-11 марта 2010, 2010]; *Именно по этой причине, как мне кажется, Юлия из кожи вон лезет, силится притянуть побольше ненужного ей внимания, совершает эксцентричные поступки и тем самым отпугивает обыкновенное женское счастье!* [М. Корец. «Оранжевой принцессе» стукнуло 47 лет // Труд-7, 2007.11.29]; *А про себя мечтала о тихом женском счастье* [В. Базиля, А. Бахтиярова. Отец женится на убийце своей дочери // Комсомольская правда, 2007.09.14]; *И ветреная Маша изменила карьеру модели ради простого женского счастья, учебы и домашнего уюта* [К. Патрушева. Нижегородка стала самой высокой на «Мисс Россия-2011» // Комсомольская правда, 2011.03.04]; *С тех пор Наталья Гундарева переиграла в театре и кино множество самых разнообразных ролей: здесь были пышнотельные купчихи, [...] княгини, графини, терпеливо ожидающие нехитрого женского счастья одинокие разведенки...* [Л. Павлючик. Она не была «сладкой женщиной» // Труд-7, 2005.05.17].

повседневной стороной жизни, которая, в свою очередь, связана с *домом, своим / семейным кругом*. Женское несовместимо с пространством *большой жизни*, т. е. с чрезвычайными событиями, сильными потрясениями.

Стереотип *мужское счастье* мало представлен и развит в языке, поэтому газетный подкорпус НКРЯ содержит только несколько контекстов его употребления. Так, *мужское счастье* заключается в радости победы³², в присутствии любимой женщины, жены³³, в удовлетворении ее потребностей³⁴. Тот факт, что выражение *мужское счастье* встречается редко, по-видимому, можно объяснить *незначимостью* для мужчины такой категории, как *счастье*; счастье в представлениях носителей русской лингвокультуры – удел или мечта женщины. Но данная гипотеза требует проверки.

Настоящая женщина / настоящий мужчина

Анализ стереотипов *настоящая женщина / настоящий мужчина* выявляет дополнительные смыслы, присущие *женскому* и *мужскому* в русской концептосфере.

Образ *настоящей женщины* складывается на пересечении представлений о социальной роли женщины как *возлюбленной*,

жены и матери и восприятию ее как объекта *эстетического переживания*. Так, *настоящей* женщину делает, во-первых, супружество и материнство (ср. распространенное утверждение «*стать настоящей женщиной – стать матерью*»)³⁵, способность реализовать себя в семье, организовать повседневную жизнь мужчины³⁶; во-вторых, умение сохранять привлекательность в глазах мужчины: женщина всегда должна хорошо выглядеть, следить за собой³⁷, быть объектом влечения и любви³⁸.

Как представляется, образ *идеальной женщины* внутренне противоречив: стремление видеть женщину привлекательной (что отвечает восприятию женщины как объекта *сексуального влечения*, пусть даже сублимированного) часто не соответствует представлениям о женщине, прежде всего, как о хранительнице домашнего очага. Однако это несоответствие носит поверхностный характер: привлекательность женщины, по сути, должна служить реализации ее социальной функции – *жены или возлюбленной*. Анализ стереотипа показывает, что в центре мира *настоящей женщины* находится мужчина: *настоящая женщина* – это и его возлюбленная, предмет его

³² [...] Знаете, в чем разница в праздновании побед «АкБарсом» и «Стальными лисами»? Она минимальна, но у Казани это было взрослое *мужское счастье*, а у Магнитогорска тинейджерское *звенящее счастье*. [...] [«Теперь у клубов большинство в правлении» // Советский спорт, 2010.04.30].

³³ Ясно, что при такой ситуации сам по себе ни один мужчина стать счастливым не может. Это обязанность самой близкой и родной ему женщины. Именно она может составить *мужское счастье* [...] [И. Бестужев-Лада. Сделать мужчину счастливым можно // Труд-7, 2001.05.14].

³⁴ [...] Финалом должен быть возможно менее поддельный восторг жены при виде выпиленного шедевра. И неизбежно – безбрежное *мужское счастье* при таком повороте судьбы [...] [И. Бестужев-Лада. Сделать мужчину счастливым можно // Труд-7, 2001.05.14].

³⁵ Этот день рождения я отмечаю в новом качестве – год назад стала мамой. И теперь ощущаю себя по-новому, *настоящей Женщиной*. Материнство – прекрасное чувство! [А. Велигжанина, А. Костенко. Анастасия Стоцкая: Лет через десять я раскрою секрет своего избранника // Комсомольская правда, 2012.10.11].

³⁶ У меня появилось много свободного времени, я стала ощущать себя *настоящей женщиной*. Ходила по магазинам, ухаживала за детьми, следила за домом [Г. Маковецкий. Ольга Медведева-Пылева: «Я хочу третьего ребенка» // Труд-7, 2008.12.31]; При этом, будучи тонким, умным, образованным человеком, мама прежде всего оставалась и остается *настоящей женщиной*. Она всегда занималась нашим домом, всегда сама готовила, оставаясь при этом сценаристом и первой помощницей папы в его творчестве. Я очень уважаю умных и чутких женщин [А. Заозерская. Алексей Герман-младший: «На картине я развелся, болел, жил в глуши» // Труд-7, 2008.11.17]; – Многие считают, что *настоящая женщина* должна не в коротких юбках по фестивалям разъезжать, а сидеть дома, готовить ужин и воспитывать детей [Е. Лаптева. Ани Лорак: Мы с мужем учимся уважать свободу друг друга! // Комсомольская правда, 2013.09.18].

³⁷ Она меня учила: «Анечка, дорогое нижнее бельё, изящная обувь и качественная стрижка – вот из чего сделана *настоящая женщина*» [А. Карабаш. Laperla, или мало ли что? (2002) // «Домовой», 2002.06.04]; [...] Особенно тяжело бывает пережить увеличение веса и потерю привлекательности. С этим не хочет мириться ни одна *настоящая женщина* [...] [Вы спрашивали – отвечаем (2001) // «Аргументы и факты», 2001.03.07]; [...] – Рене Зельвегер! Вот *настоящая женщина*! Когда надо – поправляется, а в другой раз – худеет почти в два раза [О. Пузырева. Как неходячий инвалид стал чемпионом по самбо // Комсомольская правда, 2011.11.24]; Это большой труд – хорошо выглядеть, но без этого нельзя быть *настоящей женщиной* [Е. Лаптева. Ани Лорак: Мы с мужем учимся уважать свободу друг друга! // Комсомольская правда, 2013.09.18]; Но *настоящие женщины* даже в праздник считают калории и не увлекаются жирными тортиками... [Е. Радионова. Праздничные рецепты от известных красноярцев // Комсомольская правда, 2009.12.30]; [...] Ее царственная походка, до старости сохраненная осанка и обязательные (что значит *настоящая женщина*!) туфельки на каблучках были предметом подражания всей женской половины редакции [...] [Прощайте, Ирина Ивановна... // Комсомольская правда, 2007.12.20]; Самой старшей – под 90, и она вполне оправдывала знаменитое изречение Коко Шанель о том, что в 20 лет *настоящая женщина* прекрасна, в 40 – очаровательна и неотразима – до конца своих дней [Корец Марина соб. корр. «Труда». Бабули крутят сальто // Труд-7, 2003.10.18].

³⁸ Каждая *настоящая женщина* желает всегда быть в центре внимания лучших представителей сильного пола [Реклама // «Психология на каждый день», 2011]; Женщина, умеющая притягивать к себе таких незурядных мужчин, – это *настоящая женщина* [И. Ивойлова // Труд-7, 2006.09.08].

ухаживаний, и его верная супруга, хозяйка в его доме и мать его детей; вне этой связи образ *настоящей женщины* не имеет содержания³⁹.

Необходимо отметить, что стереотип *настоящая женщина* носит оценочный характер. Это яркий пример того, как устойчивые выражения транслируют культурные и социальные стереотипы, навязывая женщине определенные модели поведения, принятые в обществе и одобряемые им. Вне этих поведенческих паттернов для женщины не существует возможностей реализации, что также четко фиксируется в языке: противоположностью *настоящего* должно быть что-то *поддельное, фальшивое, недолжное*, не имеющее права на существование.

Существуют контексты, в которых выражение *настоящая женщина* относится не к функции женщины, предписываемой ей обществом, а к личным качествам, которыми должна обладать *идеальная женщина*. Конкретизация этих качеств в значительной степени зависит от индивидуальных представлений говорящего: это может быть *непредсказуемость, загадочность*⁴⁰, *своеволие*⁴¹, *цельность натуры и сила характера*⁴², *уверенность в*

*себе*⁴³, *обаяние*⁴⁴, *темперамент*⁴⁵. *Интересен сам факт употребления в этих случаях выражения *настоящая женщина**, которое прямо указывает женщине на необходимость обладания некими обязательными чертами характера (ср. также в приводимых контекстах: *«настоящая женщина должна...»*).

Как и стереотип *настоящая женщина*, выражение *настоящий мужчина* оценочно; оно также жестко фиксирует принимаемый обществом образ *идеального мужчины*. Однако в отличие от женского образа, образ *идеального мужчины* требует соответствия не столько определенным социальным ролям, сколько конкретным моделям поведения. Эти модели эксплицируются и перечисляются в высказываниях, представленных в НКРЯ.

*Настоящему (идеальному) мужчине свойственна способность отвечать за свои поступки*⁴⁶, *держат данное слово*⁴⁷, *принимать ответственные решения*⁴⁸, *преодолевать трудности*⁴⁹. В числе обязательных мужских качеств значатся: *стремление к риску*⁵⁰ *пренебрежение опасностью*, обусловленное *соперничеством и жаждой победы*⁵¹

³⁹ Данный вывод подтверждается контекстами НКРЯ. Ср: *Мой муж очень красиво за мной ухаживал. Рядом с ним всегда чувствовала себя настоящей женщиной* [А вы бы смогли написать письмо Татьяны Лариной? // Советский спорт, 2011.01.25]; *Только среди мужчин женщина чувствует себя настоящей женщиной* [И. Афанасьев. В хоккей играют настоящие девчонки // Труд-7, 2003.02.20].

⁴⁰ Так вот, возвращаясь к образу гарема: *настоящая женщина, женщина с большой буквы, – это целый гарем, поскольку в ней столько всего разного, неожиданного...* [А. Неверов. Евгений Евтушенко: Нежность – это застенчивая страсть // Труд-7, 2003.07.10]; *Настоящая женщина должна быть загадочной и совершенно непредсказуемой* [А. Васильев. Юрий Любимов: Я сам себе «героин» // Труд-7, 2004.04.23].

⁴¹ По мнению телеведущей Анфисы Чеховой, *«настоящая женщина вольна делать то, что ей хочется»* [К. Мигулина. «Офицеры прятали от солдат мою книгу» // Труд-7, 2007.11.02].

⁴² – *Аглая – настоящая женщина, цельный человек с убеждениями, устремлениями, душевной добротой и сильным характером* [Брагина Лика. Ирина Розанова: «Среди молодых чувствую себя эдакой тетушкой Тортиллой» // Труд-7, 2010.05.05]; *Я – мужчина, она – женщина. Настоящая женщина. Она с темпераментом, с характером своим таким волевым* [М. Ремизова, А. Гамов. Лариса Долина – Алле Пугачевой: «Я иногда колдую. И у меня получается!» // Комсомольская правда, 2010.09.10]

⁴³ – *Настоящая женщина должна быть уверенной снаружи и внутри* [С. Хрусталева. В Москве можно закадрить первую модель Америки! // Комсомольская правда, 2005.11.23].

⁴⁴ *Все в ее одежде, как и в жизни, продумано до мелочей, учтены детали, ясно определен стиль и четко выстроен образ – деловой, преуспевающей, умной, обаятельной, одним словом, настоящей женщины...* [Е. Левина. Татьяна Анодина, генерал авиации, председатель Межгосударственного авиационного комитета: Я – счастливая женщина! // Комсомольская правда, 2001.03.06].

⁴⁵ *Настоящая женщина – живая, горячая* [Т. Путилова. Конеген ищет в мужчинах пороки, а Комолов в девушках – обжигающий взгляд // Комсомольская правда, 2002.11.09].

⁴⁶ *Поступил как настоящий мужчина, который отвечает за свои поступки...* [И. Неуймина, Е. Панкратьева. Сын «десантника» из Екатеринбурга, сменившего пол: «Страшно, когда отцу 50 лет, а он ногти красит и парики меряет» // Комсомольская правда, 2013.06.04]; *Он, как настоящий мужчина, готов отвечать за свой поступок* [Кирилл Зангалис. Материнская правда. Мать погибшего Ивана Агафонова впервые встретилась с матерью Расула Мирзаева // Советский спорт, 2011.09.16].

⁴⁷ *И, как настоящий мужчина, слово сдержал: газ в селе теперь есть, а усов у Миндиева – нет* [Е. Проскурняков. Люди и грызуны, которые нас удивили // Комсомольская правда, 2013.07.18].

⁴⁸ – *Настоящие мужчины должны уметь принимать решения, и телеканал – да, про них* [С. Субботина. Пиманов: «В Петербурге будет радио «Звезда», а не «Голос Америки» // Известия, 2013.10.28].

⁴⁹ *Некоторые ограничиваются демонстрацией военной мощи, другие прибегают к показу трудностей армейской жизни, которые может преодолеть только настоящий мужчина* [В. Баранец. Рекламу военной службы убивают примитивизм и глупость // Комсомольская правда, 2010.09.01]

⁵⁰ *Но и на вертолете летал, и в талибов стрелял – настоящий мужчина, в общем* [А. Хованская. Принца Гарри вот-вот окольцуют! // Комсомольская правда, 2013.10.08]; *13-летний Максим Г. покатушки на крышах электричек воспринимал, как забаву и испытание «для настоящих мужчин»* [А. Крылова. В Подмоскovie погиб еще один «защепер» // Комсомольская правда, 2013.06.06]; *«Первый прыжок с круглым десантным куполом – самостоятельный путь в небо для настоящих мужчин, а также смелых и уверенных в себе девушек», – продолжают завлекать организаторы опасного развлечения* [Е. Кокорева. Раз прыжок и два прыжок – приземлиться бы, дружок // Комсомольская правда, 2011.01.18]

⁵¹ *Как вы воспитываете сына, чтобы он стал настоящей мужчиной? – Я ему говорю: «Сынок, в жизни нет второго места»* [КП. Шаварш Карапетян, спасший 20 человек из утонувшего троллейбуса: В жизни не бывает второго места! // Комсомольская правда, 2013.10.31]; *– Я люблю хоккей, потому что мне нравятся настоящие мужчины, которые умеют побеждать, – заявляет Светлана* [Д. Нестеров. Лео сыграл, а Миша спел! «Советский спорт» сравнивает финалистов плей-офф с самых неожиданных сторон // Советский спорт, 2012.04.10].

Контексты, содержащие данный стереотип, также свидетельствуют о существовании своего рода кодекса чести, предписывающего настоящему мужчине определенные нормы поведения по отношению к женщине. Так, настоящий мужчина не должен прибегать к физическому насилию⁵² по отношению к женщине; наоборот, нормой является помощь женщине (в частности, способность мальчика помочь матери характеризует его как настоящего мужчину)⁵³ и ее защита в случае грозящей опасности⁵⁴. Связь образа защитника с образом настоящего мужчины прослеживается и в контекстах, где стереотип *настоящий мужчина* ассоциируется со службой в армии (ср. распространенное утверждение о том, что «настоящими мужчинами становятся, отслужив в армии»)⁵⁵.

Анализ стереотипа *настоящий мужчина* дает представление о некотором наборе личных качеств, которыми он должен обладать. Как и в случае со стереотипом *настоящая женщина*, эти качества варьируются в зависимости от предпочтений и установок говорящего, однако по сравнению с *настоящей женщиной* список обязательных

требований к настоящему мужчине значительно ограничен. Настоящий мужчина может быть брутальным⁵⁶ мужественным и отважным⁵⁷ порядочным⁵⁸ надежным⁵⁹ (не трудно заметить, что перечисленные качества в целом отвечают образу защитника, о котором говорилось выше), а также умным и образованным⁶⁰ постоянным⁶¹. Наконец, соответствие образу настоящего мужчины прослеживается и в отношении мужчины к любимой им женщине, в его готовности совершать благородные поступки⁶².

Мир настоящего мужчины в меньшей степени зависит от женщины, нежели мир настоящей женщины – от мужчины. Можно сказать, что образ настоящего мужчины сконцентрирован вокруг определенной (и притом чрезвычайной) ситуации: опасности, вызова, трудностей, необходимости поступка. Способность человека адекватно реагировать на эти ситуации и квалифицирует его в качестве настоящего мужчины.

Таким образом, на основе анализа стереотипов *настоящая женщина* и *настоящий мужчина* можно сделать вывод о том, что мужское связано с чрезвычайным, экстре-

⁵² Да потому, что *настоящий мужчина* никогда не ударит женщину [С. Бабицкий. Бьет – значит Гамлет? // Комсомольская правда, 2012.01.12]; А вот Пан Ги Мун, генеральный секретарь ООН, в своем послании по поводу 25 ноября отметил, что нужно способствовать формированию здорового представления об образе *настоящего мужчины*, который ни при каких обстоятельствах не должен поднимать руку на женщину [Д. Ивашкина. Домашнее насилие: кто поможет? // Комсомольская правда, 2011.12.05]; – Для меня самое главное, чтобы он вырос достойным *настоящим мужчиной*, чтобы никогда не обижал женщин, всегда понимал их, любил, был мужественен и добр [А. Насекина, О. Чикирис. Абсолютная чемпионка по боксу Наталья Рагозина: Меня тяжело разозлить, а обидеть легко // Советский спорт, 2010.05.26].

⁵³ Мы были мамиными помощниками, *настоящими мужчинами*... [Е. Арефьев. Сергей Лазарев: Всех бесит, когда люди счастливы! // Комсомольская правда, 2013.08.07]; Поэтому 10-летний Даниил, как *настоящий мужчина*, решил помочь матери и пошел работать на справочную станцию [Е. Миронова. В Ростове, чтобы помочь больной маме, десятилетний мальчуган пошел мыть машины // Комсомольская правда, 2012.11.22]; Сергей не задумываясь тормознул – *настоящий мужчина* всегда придет на помощь [Н. Прибутковская. Невезучий // Труд-7, 2010.04.29].

⁵⁴ Повел себя, как *настоящий мужчина*, заступился за женщину... [У. Скойбеда. Опера Винокурова из «Тайн следствия» избил в Москве водитель, ставший причиной пробки // Комсомольская правда, 2013.04.22]; Женщине повезло. Мимо шел *настоящий мужчина*... [А. Бойко. Телевизионщик из «Останкино» спас молодую москвичку от изнасилования // Комсомольская правда, 2013.04.09].

⁵⁵ Настоящий мужчина с юных лет должен знать, что он в первую очередь защитник [Д. Рункевич, Е. Малай. В школах опять предлагают ввести военную подготовку // Известия, 2014.06.23]; Мы привыкли, что наши мужья могут всё. Они – защитники, *настоящие мужчины*! [...] [Е. Маेतная. Жены бездомных офицеров написали письмо Людмиле Путиной // Известия, 2012.07.03]; Каждый из нас выбирает свой путь в жизни и каждый из нас выбирает разную судьбу и разные профессии, но обязанность настоящего мужчины – защищать Родину, защищать свою семью, своих близких, своё Отечество [Л. Кафтан. Президент оценил новые казармы в Таманской]; Она закалила его. Сделала *настоящим мужчиной*, защитником Отечества. [Т. Ковынева. Конкурс «КП»: «Я горжусь своим папой» // Комсомольская правда, 2011.02.22].

⁵⁶ В кино меня привыкли видеть брутальным, *настоящим мужчиной*, каким-то «супер-пупер»: где военным, где олигархом [С. Мазурова. «Ни один из моих киногероев не похож на меня. Я хорошо обманываю» // Известия, 2014.03.21].

⁵⁷ А «Комсомолке» Юрий признался: мужество, отвага и самоотверженность – характеристики не героя, а каждого настоящего мужчины [Д. Оганян. Полицейский, обезвредивший «белгородского стрелка» Сергея Помазуна, награжден орденом Мужества // Комсомольская правда, 2013.07.05]; Олялин – *настоящий мужчина*, крепкий и мужественный [А. Антипов. Умер Николай Олялин // Труд-7, 2009.11.18].

⁵⁸ Мне хочется, чтобы он стал хорошим человеком, порядочным, чтобы его уважали за его поступки, что бы он совершал много вещей, которые характеризуют человека, как настоящего мужчину [А. Велигжанина, А. Костенко. Илья Зудин («Динамит») презентовал новый клип // Комсомольская правда, 2013.03.10].

⁵⁹ «Как важно иметь рядом сильного, надежного настоящего мужчину, за спину которого можно спрятаться [Е. Лаптева. Певица ГлюкоЗа показала свои интимные фото // Комсомольская правда, 2013.05.02].

⁶⁰ А какой он – *настоящий мужчина*? – Умный, образованный, нужно, чтобы с ним было о чем поговорить [Г. Невская. Мирослава Карпович: «У меня очень молодая мама и очень крутая бабушка» // Труд-7, 2009.11.05].

⁶¹ Настоящего мужчину отличает последовательность и постоянство [А вы какой праздник отмечать будете? // Комсомольская правда, 2009.11.07].

⁶² На что готов *настоящий мужчина* ради своей любимой женщины? Для Владимира Фадеева из Нижегородской области этот вопрос решен давно – на все! И даже на прыжок с парашютом с высоты полтора километра в свои 75 лет [А. Инешин. Влюбленный пенсионер посвятил жене прыжок с парашютом // Комсомольская правда, 2012.10.27]; Настоящий мужчина ради счастья и спокойствия любимой женщины готов отправиться даже в ад [С. Бабицкий. Чтоб сказку сделать пылью... // Комсомольская правда, 2011.12.01].

мальным, событийным, деятельным, самодостаточным, в то время как *женское* формируется вокруг *мужского* и зависит от него, является объектом несамостоятельным и вторичным по отношению к *мужскому*.

Анализ речевых стереотипов позволил выделить набор концептуальных смыслов *мужского* / *женского*, которые могут быть обобщены в виде стереотипных моделей *мужского* / *женского*. Эти модели определяют содержание гендерных стереотипов, транслируемых в публицистическом дискурсе.

Так, *женское* в структуре стереотипа проявляется как отвечающее *мужскому*, противоположное *мужскому* и в то же время дополняющее и восполняющее его. Будучи спроецированным в область социальных отношений, *женское* воплощается в образах *жены*, *хозяйки*, *хранительницы домашнего очага*; приобретает тесную связь с *домом* и *домашними (семьей / детьми)*, а также с *заботой*, направленной на поддержание благополучия семьи. *Женское*, прежде всего, предстает в свете *материнства*, которое мыслится не столько как физиологическая способность рожать детей, сколько как реализация социальной роли *матери*. Вне соотнесенности с ролями *жены* и *матери* *женское* мыслится как неполное, несовершенное, как такое, которое может быть лишь восполнено присутствием *мужского*.

Женское связано с *обыденным*, с повседневной стороной жизни. Пространство *женского* – это, в первую очередь, пространство *дома*, *своего круга / своего мира*, *семьи*, *близких* и *родных людей*. *Женский* универсум должен быть защищен от чрезвычайных или значительных исторических событий, сильных потрясений и катастроф. Мир *женского* – это *закрытый, размеренный, гармоничный* и *благополучный* мир (по крайней мере, он стремится таким стать).

Связь с повседневным (следовательно – с *привычным, знакомым, упорядоченным*) обуславливает представление о *женском* как не создающем, а *воспринимающем* начале. *Женское* не находит себя в деятельном созидании, творчестве, поиске нового, связанного с риском, опасностью и ответственностью; оно может только приспособиться к уже существующему порядку.

Женское однозначно проигрывает *мужскому* по признаку социального статуса, социального престижа. В более широком контексте женское ассоциируется с чем-то *'низким', 'недостойным', 'недолжным'*.

Мужское в структуре стереотипа связано с *силой* – физическим, психологическим, интеллектуальным напряжением; со способностью к активному преобразованию мира, творчеству, созидательной деятельности. *Мужское* ассоциируется с чрезвычайным, экстремальным, событийным, самодостаточным и предстает как *субъектное* – в противовес *женскому*, связанному с пассивным, воспринимающим началом, которое мыслится в качестве *объекта* приложения мужской активности. *Мужское* выступает как более значимое, ценностно маркированное, в то время как *женское*, определяясь по остаточному принципу, оценивается как непривлекательное и незначимое.

Выводы. Проекция концептуальных смыслов *мужского* в социальную плоскость дает нам образы *кормильца*, *добытчика*, *защитника*. В отличие от *женского*, реализующегося в роли *жены* и *матери*, *мужское* редко связывается с *супружеством* или *отцовством*. Таким образом, социальное измерение *мужского* предстает в культуре вне традиционных семейных связей.

Наконец, отметим, что, несмотря на актуальные процессы трансформации и даже разрушения традиционных гендерных стереотипов в социуме, стереотипные модели активно транслируются современным дискурсом и воспринимаются обыденным сознанием. Это подтверждается большим числом контекстов НКРЯ, актуализирующих гендерные модели. Как представляется, попытки оспорить и разрушить стереотипы свидетельствуют о том, что последние по-прежнему сохраняют свою власть в дискурсе, предопределяя как гендерное поведение отдельных индивидов, так и структуру социальных отношений в целом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гриценко Е. С. Язык как средство конструирования гендера: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Нижний Новгород, 2005. 405 с.
2. Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчуновой. М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.
3. Национальный корпус русского языка URL: <http://www.ruscorpora.ru/search-paper.html>
4. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. М.: Информация XXI век, 2002. URL: <http://www.owl.ru/gender/010.htm>.
5. Телия В.Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. М., 2006. URL: http://genhis.philol.msu.ru/article_66.shtml.

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Випуск 2

Коректура • *А.В. Щербак*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 25,11
Замов. № 0718/70. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.